

MGDLT7

**Proceedings of the 7th International Conference
on *Modern Greek Dialects and Linguistic Theory***

Rethymno, 6-8 October 2016

**Πρακτικά του 7ου Διεθνούς Συνεδρίου
*Νεοελληνικών Διαλέκτων και Γλωσσολογικής Θεωρίας***

Ρέθυμνο, 6-8 Οκτωβρίου 2016

Permanent Scientific Committee of the conference

Angela Ralli, University of Patras

Mark Janse, Ghent University

Brian D. Joseph, Ohio State University

Editorial Board of the series

Angela Ralli, University of Patras

Brian D. Joseph, Ohio State University

Mark Janse, Ghent University

Volume Editors

Ioanna Kappa, University of Crete

Marina Tzakosta, University of Crete

Series ISSN: 1792-3743

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

University of Patras

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ

Laboratory of Modern Greek Dialects

Table of contents / Πίνακας περιεχομένων

Foreword	vi
Πρόλογος	vii

Articles - Άρθρα

FRANS HINSKENS Ethnolects. Where language contact, language acquisition and dialect variation meet	1
STAVROULA TSIPLAKOU Which dialect, what literacy?	28
MARY BALTAZANI, EVIA KAINADA The Cretan fall: an analysis of the declarative intonation melody in the Cretan dialect	38
MARY BALTAZANI, JOANNA PRZEDLACKA, JOHN COLEMAN Greek in contact: a historical-acoustic investigation of Asia Minor Greek intonational patterns	49
ASIMAKIS FLIATOURAS The folk etymology in Greek dialects: A first approach	59
ΦΡΥΝΗ ΚΑΚΟΓΙΑΝΝΗ-ΝΤΟΑ, MONIQUE MONVILLE-BURSTON, ΣΠΥΡΟΣ ΑΡΜΟΣΤΗΣ, NATHALIE ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ Η παραγωγή των γαλλικών έρρινων συμφώνων /ɛ/ και /ã/ από ομιλητές της Κυπριακής Ελληνικής: παρεμβολές από τη Γ1	72
ΙΟΑΝΝΑ ΚΑΡΡΑ Interaction of phonological and morphological constraints in vowel adaptation of Turkish loanwords in the Cretan dialect	84
ΞΑΝΘΗ ΚΑΤΣΑΝΤΑ Η αποβολή των άτονων /i, u/ στη διάλεκτο του Αγρινίου	95
ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΚΑΤΣΟΓΙΑΝΝΟΥ, ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ cySlang: Το λεξικό της κυπριακής αργκό	106
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΑΨΑΣΚΗ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΙΠΗΤΑΝΟΣ Αξιοποίηση της κρητικής διαλέκτου και των μαντινάδων στο πλαίσιο της παιδαγωγικής των γραμματισμών	115

ANGELOS LENGERIS Perception of vowels across Greek dialects	126
ΝΙΚΟΣ ΛΙΟΣΗΣ Από τον επιτονισμό της Τσακωνικής: οι μελωδίες των πολικών ερωτήσεων	133
DIONYSIOS MERTYRIS Morphological contamination in dialectal Modern Greek: 'accusative-like' genitives	145
ΚΑΛΟΜΟΙΡΑ ΝΙΚΟΛΟΥ, ΚΑΤΕΡΙΝΑ Τ. ΦΡΑΝΤΖΙ Phonological and morphological aspects of Rhodian Greek: A corpus- based study	156
ΕΥΑΝΘΗ Α. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑ, ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΤΣΙΠΛΑΚΟΥ Η διδασκαλία της πρότυπης Ελληνικής και των διαλέκτων της σε ένα πλαίσιο κριτικού γραμματισμού: ερευνητικά ευρήματα από ένα διαλεκτόφωνο περιβάλλον	166
ΚΑΚΙΑ ΠΕΤΕΙΝΟΥ, ΣΠΥΡΟΣ ΑΡΜΟΣΤΗΣ, ΛΟΥΚΙΑ ΤΑΞΙΤΑΡΗ Συσχετίσεις ανάμεσα σε τεμαχιακές, φωνολογικές και λεξιλογικές ικανότητες σε τυπική γλωσσική ανάπτυξη	176
ΧΑΡΗΣ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗΣ Ενεργοποιώντας το γλωσσικό πολιτισμικό κεφάλαιο των μαθητών: προσεγγίσεις και ερευνητικές εργασίες για την κρητική διάλεκτο	186
GIUSEPPE TORCOLACCI, ATHINA IOANNA LIVADARA The nature of infinitives in Griko-Greek dialects of Southern Italy	193
ΣΥΜΕΩΝ ΤΣΟΛΑΚΙΔΗΣ, ΔΗΜΗΤΡΑ ΜΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΡΑΛΛΗ Η μορφή και η λειτουργία του Υπερσυντέλικου (Α') στις νεοελληνικές διαλέκτους	206
NICOLE VASSALOU, DIMITRIS PAPAΖACHARIOU, MARK JANSE Methodological principles of Mišótika Cappadocian data collection	218
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΡΑΛΛΗ, ΒΑΣΩ ΑΛΕΞΕΛΛΗ Ο πρώτος ηλεκτρονικός διαλεκτικός χάρτης στην Ελλάδα: ο χάρτης της Λέσβου	226

Foreword

This volume is a collection of 20 of the papers and posters presented at the 7th *International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory* (MGDLT7). The conference was organized by the Department of Preschool Education and the Department of Philology of the University of Crete and took place in Rethymno between 6-8 October 2016 with great success. For the first time, a special session on the teaching of dialects was included in the program of the conference. The papers of the volume cover a wide range of topics related to Modern Greek Dialects, specifically, phonetics, phonology, morphology, syntax, semantics, word etymology, development of dialectal speech and the teaching of dialects.

We would like to thank all speakers and attendants of the conference, the members of the scientific committee, as well as all contributors of the volume. We would also like to thank the members of the permanent scientific committee of the conference, Angela Ralli, Mark Janse and Brian Joseph for their trust in us for organizing the conference. Special thanks go to our sponsors without whom the Conference would not have been realized.

Therefore, **we thank**

The Department of Preschool Education of the University of Crete

The Department of Philology of the University of Crete

The Special Account for Research of the University of Crete

AGRIMIA RESTAURANT

ELAIA RESTAURANT

GRECOTEL HOTELS & RESORTS

KALAITZAKIS Publishing Company

Patisserie MONA LISA – SKARTSILAKIS

On behalf of the local organizing committee,

Ioanna Kappa & Marina Tzakosta

Πρόλογος

Ο παρών τόμος συνιστά προϊόν 20 από τις εργασίες που παρουσιάστηκαν στο 7^ο Διεθνές Συνέδριο Νεοελληνικών Διαλέκτων και Γλωσσολογικής Θεωρίας (MGDLT7). Το συνέδριο οργανώθηκε από το Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης και το Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης και έλαβε χώρα το διάστημα 6 – 8 Οκτωβρίου 2019 με μεγάλη επιτυχία. Για πρώτη φορά, στο πρόγραμμα ενσωματώθηκε μια ειδική συνεδρία με θέμα τη διδασκαλία των διαλέκτων.

Οι εργασίες του τόμου καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα θεμάτων σχετικών με τις νεοελληνικές διαλέκτους, συγκεκριμένα, τη φωνητική και τη φωνολογία, τη σύνταξη, τη μορφολογία, τη σημασιολογία, την ετυμολογία, την ανάπτυξη διαλεκτικού λόγου και τη διδασκαλία των διαλέκτων.

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε όλους τους ομιλητές και συμμετέχοντες του συνεδρίου, τα μέλη της επιστημονικής επιτροπής, τους συγγραφείς των εργασιών του τόμου. Θα θέλαμε επίσης να ευχαριστήσουμε τα μέλη της μόνιμης επιστημονικής επιτροπής του συνεδρίου, Αγγελική Ράλλη, Mark Janse και Brian Joseph για την εμπιστοσύνη που μας έδειξαν για την οργάνωση του συνεδρίου. Ξεχωριστές ευχαριστίες απευθύνουμε στους χορηγούς μας χωρίς τη συμβολή των οποίων το συνέδριο δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί.

Ευχαριστούμε

Το Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Κρήτης
Το Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης
Τον Ειδικό Λογαριασμό Κονδυλίων Έρευνας του Πανεπιστημίου Κρήτης
Την GRECOTEL HOTELS & RESORTS
Τις ΕΚΔΟΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΛΑΪΤΖΑΚΗΣ
Το εστιατόριο ΑΓΡΙΜΙΑ
Το εστιατόριο ΕΛΑΙΑ
Το Ζαχαροπλαστείο MONA LIZA – ΣΚΑΡΤΣΙΛΑΚΗΣ

Εκ μέρους της επιστημονικής επιτροπής του συνεδρίου,

Ιωάννα Κάππα & Μαρίνα Τζακώστα

Ethnolects.

Where language contact, language acquisition and dialect variation meet

FRANS HINSKENS

Meertens Instituut (KNAW) & Vrije Universiteit Amsterdam

---

1. Ethnolect. Concept, older scholarship and approaches¹

Ethnolects are varieties of a language (usually the dominant language) which originated in a specific ethnic or cultural group. This preliminary definition, which will be refined below and in sections 3.1 and 3.3, is related to Thomason & Kaufman's (1988) conception of ethnolects as products of language shift.

Important 'early' work includes Lavandera's (1976) description of Cocoliche, a variety of South-American Spanish which developed in the harbor area of Buenos Aires out of mixed L2 Spanish of Italian immigrants; it was named after the originally Italian actor Antonio Cocoliche who, during a performance, unintentionally slipped back into his 'semi-Spanish'. Cocoliche Spanish is a highly variable system, which can be closer to certain Italian dialects or to the Spanish of the first generations of Italians living in the Buenos Aires harbor area.

Garland Bills (1976) described an English vernacular variety that has emerged among members of the Chicano community. In the southwestern part of the USA. Bills (1976) discusses the question if this variety should be considered as the result of Spanish interference in the L2 English or rather as a discrete variety of English. He argues for the status of a discrete variety (Vernacular Chicano English, henceforth VCE) for three reasons: 1) the features of VCE cannot be predicted on the basis of a contrastive analysis of Spanish and English, 2) VCE is variable, but the variability is structured and sociolinguistically conditioned, rather than in terms of the English skills of its speakers, 3) "VCE is not a [...] transitional phenomenon", as it is also used by Chicanos who do not speak Spanish.

Carlock & Wölck (1981) report on the Buffalo ethnolects perception experiments, for they played fragments of the speech of inhabitants of the neighborhood West Side, an originally Italian neighborhood. Older listeners identified it as Italian English, but the younger the listeners, the more often the speech fragments were associated with the West Side – as the variety had spread to members of other groups in the neighborhood. A similar development has been discussed (Chambers 2003), who described how speech characteristics of the English of ethnic Italians in Toronto (e.g. the realization of 'sandwich' als *sa[ŋ]wich*) seem to spread to the ethnic Greeks living in the same neighborhood, East End.

Danesi (1985: 118) defined an ethnolect as "the variety of a language that results when speakers of different ethnolinguistic backgrounds attempt to speak the dominant language (e.g. 'Chicano English')". In Danesi's view, ethnolects are hence products of language shift à la Thomason & Kaufman 1988. In this view, e.g. Hiberno and Scottish English also count as (former) ethnolects. Labov & Harris (1986) showed how the local varieties of English spoken by black and white inhabitants of Philadelphia are gradually diverging because the

---

¹ Much of this paper is based on Hinskens & Muysken 2007, Hinskens 2011, Muysken 2013 [in Lg & SP:D], Van Meel et al. 2013, 2014, Hinskens 2014, 2015 and Hinskens et al. in press.

black, most of whom are cut off from the ‘mainstream’, living in other neighborhoods in their own social networks, hardly participate in sound changes such as the fronting of the /au/ diphthong (in items such as ‘house’). Both groups appeared to be aware of this mutual divergence, which may lead to the emergence of separate ethnolects.

Kotsinas (1988) sketched how in Rynkeby and other suburbs of Stockholm peer groups of adolescent members of ethnic minority groups developed their own multilingually mixed substandard varieties of Swedish for in-group use. In a publication from 1996, the Dutch linguist Backus explicitly pled for the inclusion of ethnicity as a sociolinguistic factor in studies of language variation. Clyne was one of the scholars who introduced the notions of ethnolect which he defined as “varieties of a language that mark speakers as members of ethnic groups who originally used another language or distinctive variety” (2000: 86) and multi-ethnolect.

In Androutsopoulos' (2001b: 322) view, an ethnolect is "a variety of the majority language (or 'host language') which is used by and regarded as a vernacular for speakers of a particular ethnic descent and is marked by certain contact phenomena". Language shift and incomplete second language acquisition play a minor role in Androutsopoulos' conception. The author (2001a,b) paid ample attention to the role of the mass media in the dissemination of (what is perceived as) ethnic features. This is an important link to Auer's 2003 paper which introduces the three-way distinction primary - secondary - tertiary ethnolect (à la Coseriu's 1980 tripartition distinction primary - secondary - tertiary ethnolect). Whereas secondary ethnolect is the transformation of the variety by media genres such as comedy or film,² tertiary ethnolect is used by adolescents without direct knowledge of the primary ethnolect.

Ethnolects have a relatively high ‘kissing number’. The ‘kissing number’ is a concept from nano-physics and it refers to a property of e.g. an atom: the number of neighboring atoms (which is high in crystalline structures). The kissing number of the ethnolect concept is 7, as work on ethnolects is relevant to the study of language contact and bilingualism, to quantitative sociolinguistics, interpretive sociolinguistics, ethnographically enriched sociolinguistics, historical linguistics, and dialectology.

In general, there are two distinct approaches to the study of ethnolects: the language centered and the ethnographic approach. Whereas the ethnographic approach conceives language systems as infinite resources from which speakers may freely choose to shape their identity, the language centered approach tries to disentangle the laws, generalisations and restrictions on these resources. The language centered approach typically stands out by

- the use of terminology such as ‘ethnolect’, ‘multi-ethnolect’ and ‘multicultural variety’,
- ‘etic’, ‘objective’ definitions of ethnicity (language, race, descent),
- quantitative methodology (often in the Labovian tradition),
- focus on form, structure and the distribution of variation,
- a macro-social angle.

The ethnographic approach typically stands out by

- the use of terminology such as ‘style’ and ‘(pan-)ethnic style’,³
- ‘emic’, ‘subjective’ definitions of ethnicity (social construction; perception),⁴
- attention for both reactive and initiative uses of linguistic and paralinguistic features,
- interpretive methods,
- focus on social meaning (‘indexicality’, ‘indexical fields’) and its fluidity,
- a micro-social perspective.

---

² Or, one might add, the theatre, as in the case of Cocoliche (above).

³ On concepts and terminology, see Kern (2011: 4-10).

⁴ Cf. Fought (2013).

2. International perspective

In *Europe*, important work has been done in Scandinavia – to begin with Kotsinas' (1988) work on 'Rinkeby Svenska', sketched above. Fraurud & Boyd (2006) deconstruct the concept of the native speaker on the basis of data of 222 speakers in the contemporary multilingual urban settings in the Swedish cities of Göteborg, Malmö and Stockholm. Bodén (2005) focuses on features⁵ of the variety of Swedish spoken in Rosengård, a suburb of Malmö. Quist (2008) zooms in on sociolinguistic developments in younger varieties of Danish as spoken in Copenhagen, which make her introduce the concept of the multi-ethnolect.

For the German language area, there is a decades old sociolinguistic tradition of the study of Gastarbeiterdeutsch (roughly: immigrant workers' German) initially as a second language and later also as a variety which is colored by the heritage language. In the German situation this is mainly Turkish. Work on what used to be called 'Kanaksprak' (a derogatory label) has been done by Deppermann (2007), Kern, Selting (2011) and Wiese⁶ (2009, 2013), focusing on the Berlin situation, Keim (2002) for Mannheim, and Auer and colleagues (Hamburg; Freiburg i.Br.).

Much of the work on ethnolectal and related variation in French seems to concentrate on lexical aspects. Among the noteworthy studies are Jamin et al. (2006) on variation (mostly in the realization of specific consonants) in the French spoken in suburbs of Marseille, Grenoble and Paris. Fagyal & Stewart (2011) study developments in certain Parisian banlieues and zoom in on phenomena such as phrase-final intonation movements.

The developments in the UK are strongly determined by the consequences of postcolonial migration flows – mainly from south Asia and the Caribbean region. 'Glaswasian', i.e. Glasgow Asian colored varieties of English have been studied by Stuart Smith et al. (2011) and the English of Pakistani and Black Caribbean groups in Birmingham by Kahn (2006 - below). Cheshire et al. (2011) zoom in on the complex multifaceted developments in Modern London English.

For the range of sociolinguistic situations in *Africa*, where "multilingualism is perceived as a normality, rather than as a special case" (Wiese 2016: section 3.1), the boundaries between ethnolects, mixed languages and youth languages are less obvious. Kiessling & Mous (2004) present a thorough overview of youth languages in urban settings, Nassenstein (2014) is an indepth study of a Lingala-based urban youth language spoken in Kinshasa (DR Congo) and Rüsç & Nassenstein (2016) zoom in on northern Uganda. Mesthrie (2012) studies variation in the realization of coronal obstruents in South African English by speakers of Colored, Indian and Black descent.

In the *North American* context, most studies concern English. For the US, some of the oldest studies (Labov 1972; Labov & Harris 1986) zoom in on the Black English Vernacular (later referred to as Ebonics or Afro-American Vernacular English) in New York City and Philadelphia. On the basis of data for New York Latino English, Newman (2010) addresses the question of the systematicity in the use of ethnolect features – an issue that was taken up in Hinskens & Guy (2016). Eckert (2008) focusses on Chicano English. For the Canadian context Boberg (2004) and Hoffman & Walker (2010) should be mentioned – like the studies by Labov and most British colleagues, these are language-centered studies.

Also for *Australia*, most studies concern English – largely but not uniquely from the point of view of the other settlers' languages; so e.g. Clyne (2003) and Clyne et al. (2002) mainly look into Greek and other European ethnolects of English. Holmes (1997a, b), however, discusses Maori substrate. For almost every region and language mentioned, there are more

⁵ Concerning among other things Vfin placement, the lack of reduction of elision of unstressed vowels; resulting in a staccato rhythm, and exotic ways of realizing Accent I and Accent II.

⁶ Wiese refers to Kiezdeutsch (roughly: hood German).

(and sometimes more recent) studies; some of these will be sketched in section 4.1 below. A much more systematic and fairly up-to-date overview is contained in Van Meel (2016: 3-6 and 158-175).

3. Ethnolects of Dutch

In the literature some attention has been paid to ethnolects of Dutch. Section 3.1 contains an overview of the ethnolects which have been documented and studied – even if only superficially. The oldest known and relatively well documented historical Dutch ethnolects, Jewish Dutch, will be sketched in section 3.2. In section 3.3 attention will be shifted to the present – and some more recent refinements of the insights will be discussed. In section 4 a large research project focusing on modern Moroccan and Turkish Dutch will be introduced.

3.1 Overview

Muysken (2013: 740) summarizes some essential properties of the main historical and modern ethnolects of Dutch as follows:

	<i>Date of genesis – approx.</i>	<i>Setting of genesis</i>	<i>Where spoken</i>	<i>Maintenance / shift</i>	<i>Mixture</i>	<i>Main other language(s) involved</i>
Jewish Dutch	1750	immigration	Urban	Shift	phonology, syntax, lexicon	Yiddish, Hebrew
Indonesian Dutch	1900	Colonial	Urban	maintenance shift	mixed variety; phonology, syntax	Malay, Javanese
Surinamese Dutch	1900	Colonial	Urban	Maintenance	code-switching; phonology, syntax	Sranan
Moluccan Malay Dutch	1920	Colonial	army camps, communities	Maintenance	mixed variety; syntax	Moluccan Malay
Antillian Dutch	1950	colonial	Urban	Maintenance	code-switching	Papiamentu
Moroccan Dutch	1970	immigration	Urban	Shift	phonology, syntax	Moroccan Arabic, Berber
Turkish Dutch	1970	immigration	Urban	partial maintenance	code-switching	Turkish, Kurdish

Table 1. *Initial characteristics of a number of ethnolects in the Netherlandic domain*

A general distinction can be drawn between immigration based and (post-) colonial ethnolects. The former category developed ‘extra muros’; this holds for Indonesian Dutch, Moluccan Dutch, Surinamese Dutch and Antillian Dutch, all of which emerged outside the language area where the dominant language is spoken, more in particular the Netherlands and Flanders. An important representative of the former category is Jewish Dutch which, on the recessive side, is largely rooted in Western Yiddish dialects spoken by Ashkenazim. The next section will zoom in on Jewish Dutch, which seems to be virtually extinct.

3.2 The past. Dutch Jews and Jewish Dutch

From 1492, the days of Los Reyes Catolicos and the period of the Inquisition and Counter-Reformation onwards, Jews fled from Spain as well as from Portugal, where the Inquisition was established in 1536. Many Sephardim (Jews from the Iberian Peninsula) settled in the Low Countries, i.e. in present-day Belgium and the Netherlands.⁷

In 1585, after the Fall of Antwerp to the Spanish and the Catholic Inquisition, very many of the Sephardim who had settled in what is now Belgium fled to the Netherlands; in 1593 the first Sephardim arrived in Amsterdam. Especially the so-called Maranos or crypto-Jews (Jews who had converted to Catholicism but continued to practice their Jewish religion in secret) were attracted to the newly independent Republic of the United Netherlands and many of them openly returned to Judaism after they had settled there. From the beginning of the 17th century the Jews in the Netherlands stepped into the daylight. Official Jewish communities were founded; they were called the Portugese Natie 'Portuguese Nation'. Many Sephardim became confirmed supporters of the House of Orange, which developed into the Dutch monarchy.

Apart from traders and merchants, there were several physicians among the Sephardim in Amsterdam; after all, Jews were permitted to enroll as students at the university to study medicine. Jews were not allowed to join the trade guilds, although exceptions were made in the case of trades which were related to their religion, such as estate agency, printing, bookselling, as well as the sale of meat, poultry, groceries, and medicine. ... well-to-do ...

The Sephardim spoke Judeo-Spanish (also known as Judeo-Romance, Ladino or Judesmo) and Judeo-Portuguese. Portuguese had more prestige and won out among the Dutch Sephardic Jews. Although many Sephardic Jews gave up their language (Störig/Vromans 1988: 232), according to Prins (1916: 4), Judeo-Portuguese and even Judesmo were spoken until the middle of the 19th century.

After expulsions from German cities such as Frankfurt (1615) and in the course of the 30 Years War, from 1618 onwards, Jews from Central and Eastern Europe (Ashkenazim) migrated to the Netherlands. They were primarily Western Yiddish speakers from Germany and other parts of north-western Europe. In the aftermath of the massacres in the wake of the Chmielnicki Uprising against the Polish landed gentry in the Ukraine, which took place in 1648 and '49, many Eastern-European Jews (including people from Poland and Lithuania - Störig/Vromans 1988: 231) fled to Holland.

As the big majority of the Ashkenazim were poor, they were less welcome. With only few exceptions they were not allowed to settle in Amsterdam, Therefore many of them settled in rural areas, where they earned a living as pedlars and hawkers. They became the founders of numerous small Jewish communities throughout the Dutch provinces. As far as their language situation is concerned: from 1686 onwards, the first Yiddish newspaper in the Netherlands appeared.

In the course of the 18th century, the Dutch economy suffered a setback. As many of the Ashkenazim in the rural areas were no longer able to subsist, they moved to the cities looking for jobs. Since, according to religious laws, it took ten adult males to celebrate major religious ceremonies, many small Jewish communities fell apart. As a result of this, even more Jews then migrated to the cities where the Jewish populations grew enormously, causing the Jewish quarters to become overcrowded. In Amsterdam⁸ but currently much more

⁷ This section is based on Hinskens & Muysken (2007).

⁸ Or *Mokum* '(Yiddish) city' originally in Jewish parlance, *Mokum Mollof* < *Mokum Ollof*, lit. City A, 'Amsterdam'. Cf. *Mokum Reis/ Rijst*, City R[otterdam]. *Mokum* is etymologically rooted in Hebrew *māqōm*. (Den Besten 2006).

widespread), very many J but currently much more widespread), very many Jews lived in a neighbourhood known as Jodenhoek, 'Jew Corner'.

The Sephardim and the Ashkenazim, quickly numerically superior, kept separate communities. Many Sephardim became upper class, while the Ashkenazim became a largely impoverished lower class. Despite co-existence and some inter-marriage, the two groups kept distinct also politically and culturally; this includes their liturgy and language use. Nevertheless many Sephardim learned or shifted to Yiddish, thus Van Ginneken (1913: 59).

1796 was the year of the Emancipation of Dutch Jewry, a political move of the government and one of the results of the French Revolution. From 1796 onwards, Jews in the Republic had civil rights and thus lost their status of stranger. Yiddish was proscribed. Among the Jews there were both proponents and opponents of the enforced assimilation. Napoleon was defeated in 1815 at Waterloo. In 1814, a law had already been passed abolishing the French régime. After his enthronement in 1815, King William I took measures to enhance the integration and assimilation of the Jews. These measures included: a) the obligation for all faiths to establish religious communities. This put an end to the existence of the independent Jewish communities, b) Jewish schools were obliged to teach not only religious subjects, but also worldly / secular subjects, c) the use of Yiddish or Ladino in schools and synagogues was forbidden. In 1849 the first Jewish weekly in Dutch started appearing.

Despite the fact that it was proscribed, Yiddish remained the language of the large majority of the Ashkenazim; initially it remained the language of the masses, although its use was already largely confined to the domain of the family. In the course of the second half of the 19th century the numbers of speakers rapidly decreased. The Dutch Ashkenazic Jews born before 1875 almost certainly knew Yiddish actively - after 1875 much less so, and the number of speakers started decreasing. Partly because of the educational reforms which resulted from the 1857 and 1878 education acts, Dutch-Yiddish bilingualism grew in the 19th century and it must have been relatively stable for several generations.

For Yiddish the tide turned in the last quart of the 19th century. Prins (1916: 3) wrote that Yiddish was dying, but not without leaving traces behind, namely Jewish Dutch. The author pointed out that there "... is a variety of Dutch that only Jews know, and there is a variety of Yiddish that can pass for Yiddish only in the NLs" (Prins 1916: 3, 9 - my translation).

The latter has also been noticed by other authors. Incidentally, Jewish Dutch was not only spoken by Jews. According to Winkler (1874: 88) and Prins (1916: 10), at least in the Amsterdam 'Jodenhoek', Jewish Dutch was also spoken by the *gojim*, the Christians, who lived there.

During the Second World War 80.000 Jewish inhabitants of Amsterdam were murdered, about one tenth of its population (De Rooy 2007). In 1968, Izak Kisch, who must have been retired at the time, notes that he and the members of his generation who have survived the Holocaust, are the last of the Dutch Jews who had the 'ghetto-pronunciation' of Dutch (Zwarts 1937).

Among the features of Jewish Dutch -now virtually extinct- were

- the aspiration of word-initial voiceless stops, a general 'confusion' of the [+/- voice] specification of obstruents, and more in particular the voiced realisation of voiceless non-velar obstruents (*zoebel*, st. Dutch 'soepel', 'supple, pliable', *zijver*, st. Dutch [s]ijfer 'digit' - Gans 1988: 639),
- the palatal realisation of /s/ (typically transliterated as <sj>) preceding [t], e.g.

(1)	<i>transliter.</i>	<i>st.Dutch</i>	
a.	sjterve	sterven	'to die'
	sjtinkende	stinkende	'(evil) smelling'

b.	kunsjt	kunst	'art'
	posjt	post	'post; mail'

• 'h aspiré' and 'h muet' –which must have originated among the Sephardim- as in *ebben*, standard Dutch 'hebben', '(to) have', *andel*, st. Dutch handel ('trade'), and the hypercorrect reaction to it (*hop*, st. Dutch op 'on', *havond*, st. Dutch avond 'evening', etc.), and

- the unrounding of round front vowels.

In the domains of (morpho-) syntax

- the complementizer *as* (where native varieties of Dutch have *dat*) and
- the particle *an* which can precede nominal and pronominal subjects and objects. This particle may have been rooted in Portuguese (where *a* plus article marks direct/indirect objects).

At present, many originally Jewish lexical items (words of Hebrew-Aramaic origin as well as Dutch Yiddish words of Germanic origin) are in general use in Amsterdam and more general in colloquial Dutch. Many if not all of these items have been included in Van de Kamp & Van der Wijk's (2006) well documented dictionary, which also contains 'Portuguese' Jewish items.

The 'Amsterdam' pronunciation of /s/ deserves special attention. The observation by Winkler (1874) and Prins (1916) that in the main Jewish neighborhood in Amsterdam, Jewish Dutch also used to be spoken by non-Jews seems to be 'circumstantial evidence' for the hypothesis that the characteristic Amsterdam 'grave' and slightly palatal pronunciation of /s/ may derive from the so-called 'ghetto-pronunciation' of Dutch or, indirectly, from Yiddish (Hinskens 2004: § 5.3). This is reminiscent of Den Besten's (2006) observation that in Dutch Bargoens (thieves' cant), /z/ in originally Yiddish/Hebrew words was sometimes devoiced, while /s/ was sometimes palatalised and /f/ was sometimes depalatalised.

3.3 The present

For the modern, often quite complex linguistic situation in Western Europe, the definition of ethnolects needs to be further refined. A first distinction is that between ethnolect and youth language (cf. Table 2 below), although they can co-occur and the boundaries are less clear-cut than the overview may suggest.

	<i>Ethnolect</i>	<i>Youth language</i>
<i>Stability</i>	more or less stable	highly dynamic
<i>Consciousness</i>	at most semi-conscious	conscious
<i>Ethnicity</i>	inherent	dynamic
<i>Features</i>	phonology, syntax	lexicon, pragmatics
<i>Domain of use</i>	intergroup, in-group	in-group

Table 2: *Features distinguishing street language from ethnolect* (from Muysken 2013: 742)

Youth language tends to be ephemeral, as it is mainly characterized by lexical and pragmatic peculiarities; it is typically used deliberately to mark or (re-) define identity in in-group interactions. Ethnolects, on the other hand, are less elusive as they are mainly characterized by phonological and syntactic peculiarities; their use is at best semi-conscious and not confined to in-group contact.

A second distinction is that between ethnolect in the narrow sense and ethnolect in a broad sense. Whereas 'ethnolect narrow' can be described as a variety of a dominant (often national) language spoken by a specific (non-dominant) ethnic group, 'ethnolect broad' refers to all the linguistic systems in the repertoire of a non-dominant ethnic group used in a larger

context, including the heritage language (e.g., Arabic in Sweden or the Netherlands, Turkish in Germany or the Netherlands, etc.), code-mixing, etc. Examples (2-4) for ethnolectal utterances in the broad sense come from the chat site Sranan-Dutch of a Suriname community.

Code-switching and approximation to the standard

- (2) ***Jamal na mi boi jere.*** Hij komt over als een jongen die hier niet lang is.
‘Jamal is my boy you hear. He comes across as a boy that is not here very long.’

Schwa deletion and paratactic patterns in L2 Dutch

- (3) Welk[**ø**] meid van hem heeft hij een vrendin dan
‘Which girl of his he has a girlfriend then?’

The deletion of the pronomial adverb [er] - in a standard Dutch utterance:

- (4) als ik [**ø**] een scheutje essence bij deed in de rum variants
‘if I put a bit of essence in, in the rum variant’

And (5) is an example of Turkish-Dutch code-mixing, from Backus (1992)

- (5) ***Engels-I bir tane blonde meisje-den allyordun***
English-acc one piece blond girl-from you got
‘You got English from a blond girl.’

In the latter utterance, Dutch lexical material is grammatically integrated into Turkish.

Even ethnolect in the broad sense does not overlap with ‘interlanguage’ (the third distinction). So whereas the speech of many L2 speakers of Dutch or German displays strong rigid SVO instead of V2/Vfin effects (independent of L1 background), SVO effects in second generation ethnolectal speech are limited at most.

4. 'The Roots of Ethnolects, An experimental comparative study'

The first Dutch research project which systematically pays attention to language contact and universal traits of second language acquisition as sources of synchronic variation is 'The roots of ethnolects. An experimental comparative study'.⁹ The project focuses on synchronic variation in the speech of bilingual as well as monolingual native speakers of Dutch, on the speech of members of the ‘white’ majority as well members of two specific ethnic minority groups. The study zooms in on the emergence, position and social spread of two young ethnolects of Dutch in the cities of Amsterdam and Nijmegen; cf. Map 1.

---

⁹ Conceived and supervised by Pieter Muysken (Nijmegen) and Frans Hinskens (Amsterdam). The project was financed 2005-2015 by the Netherlands Organization for Scientific Research (NWO), Meertens Instituut, and Radboud Universiteit Nijmegen. Other researchers involved were / are Hanke van Buren (Nijmegen), Roeland van Hout (Nijmegen), Esther van Krieken (Nijmegen), Wouter Kusters (Amsterdam), Linda van Meel (Nijmegen and Amsterdam) and Arien van Wijngaarden (Amsterdam).

Map 1. *Sampling points for 'The roots of ethnolects'*

The ethnolectal varieties are spoken by second and third generation migrants of Turkish and Moroccan descent. Table 3 contains some relevant demographic facts (from 2005, the year the project and the fieldwork started) about the two cities.

city	total n of inhabitants	Moroccan descent (%)	Turkish (%)
Amsterdam	742,783	8.7	5.1
Nijmegen	158,215	2.0	3.2

Table 3. *Three relevant demographic facts about the Dutch cities of Amsterdam and Nijmegen*

The approach is language-centered rather than ethnographic. One set of research questions concerns the linguistic makeup of ethnolects: to which extent are they rooted in substrates, in phenomena that are typical of second language acquisition and in endogeneous non-standard varieties? Another set of questions concerns the place of the ethnolect in the verbal repertoires of its speakers. Yet other questions concern the spread of ethnolectal features to other ethnic groups.

4.1 Research questions and methods

Some research questions¹⁰ concern the linguistic make-up and the origins of the constituent features.

¹⁰ This section is based on Hinskens (2011, 2014).

Q1. Which aspects of language use / which components of the grammar characterise ethnolects as distinct varieties?

As far as Q1 is concerned, Table 4 contains (non-exhaustive) inventories of features of modern ethnolectal varieties of Dutch which are spoken by people who / whose ancestors came from former Dutch colonies. Curaçao is one of the Antillean Islands in the Caribbean Sea; today it is an autonomous country of the Kingdom of the Netherlands.

	Indonesian	Curaçao	Surinamese
Phonology			
slightly nasalised /E/ before nasals			√
bilabial /w/	√	√	√
apical /r/			√
devoicing of fricatives	√	√	√
seemingly deviating word stress	√		
realisation of /ɣ/ as [h]		√	
Morphology			
deviating gramm. gender	√	√	
mismatch gramm./biol. gender poss.pron.	√		√
<i>hun</i> (dative 'them') as subject pron.			√
Syntax			
variable 'omission' <i>er</i> and (pron.) <i>het</i>	√	√	√
<i>gaan</i> ('go') auxiliary			√
frequent SVO word order			√
subordinate clauses without <i>dat</i>			√

Table 4. *Features of three ethnic varieties of Dutch, as mentioned in the literature*

There are striking similarities between these ethnolects of Dutch, although Malay / Javanese, Papiamentu and Sranan, respectively, are unrelated and do not have much in common. Both Indonesian Dutch (De Vries 2005: 72-74) and Curaçao Dutch (Joubert 2005: 37-39, 45-47) are characterized by (among other things) deviating usage of grammatical gender as well as by the variable non-realization of the adverbial pronoun *er*, 'there', and (pronominal) *het*, 'it'. The bilabial realisation of /w/ occurs in Indonesian, Curaçao and Surinamese Dutch; this also holds for the voiceless realisation of the fricatives.

Phenomena which characterize different ethnolects are sometimes referred to as 'multi-ethnolect' (Clyne 2000; Quist 2008). There is a paradox: for the linguist smooth transitions exist between language varieties, but for the speakers discrete boundaries exist between groups (Herson Finn 1996).

Dittmar & Steckbauer (2007: 78-81) discuss features of the (mainly Turkish) ethnolect of German that is presently spoken in Berlin; the features are phonetic (segmental), prosodic (word and phrasal stress), morpho-syntactic, semantic, 'syntactic-semantic', lexical and pragmatic in nature. Keim (2007: 95-96) lists features of (again mainly) Turkish ethnolectal German as it is spoken today in the German city of Mannheim; the features of this variety, which the speakers refer to as 'unseren Ghettoslang', i.e. 'our ghetto slang', are from the provinces of morphology, morpho-syntax, syntax, lexicon, pragmatics as well as from "a complex of prosodic-phonetic features". In his study among English, Pakistani and Black Caribbean groups in Birmingham, UK, Kahn (2006) focussed on one morphological (past tense BE) and four phonological phenomena (the voiced and voiceless interdental fricatives and the diphthongs in items such as *goat* and *price*).

Q2. To what extent are ethnolect based on interference from the original language of the ethnic group in question ('substrate effects')?

This question is obviously based on the view of ethnolects as the babies of language shift *sensu* Thomason & Kaufman (1988). Labov's (2001: 250-256) finding regarding r-vocalisation in the

English of ethnic Italians in Philadelphia is relevant: although phonetically the 'Italian American' realisation of /r/ does not differ from that of other groups of speakers of American English, from the distribution of r-vocalisation it appears that the 'Italian-American' /r/ has another sonority value than the /r/ as it is used in other mainstream varieties of American English. Cf. also Kern's contribution to this volume, briefly discussed below, sub Q8.

Q3. To what extent can we reduce features of ethnolects to properties resulting from processes of second language acquisition?

Evidence for the assumption in Q3 is provided by Cornips (2008). Referring to unpublished work by Unsworth, Cornips shows that the overgeneralization of Dutch common gender at the expense of the grammatical common-neutre distinction does not only occur in L2 but also in bilingual L1 speakers (in the age range between 5 and 17 year old) of Dutch.

Q4. To what extent are ethnolects based on the surrounding local (usually urban) dialects or other endogenous non-standard varieties?

In connection with Q4, it is relevant that the voiceless realisation of fricatives which occurs in

Indonesian, Curaçao and Surinamese Dutch (Table 4) also occurs in indigenous (non-and substandard) varieties of Dutch; this also holds for the use of *hun* (dative 'them') as a subject pronoun. Further research is needed to determine if and to which extent the use in Surinamese Dutch of *gaan* ('go') as an auxiliary is similar to that in the Flemish dialects of Dutch.

So much for the question where ethnolect features may come from. Another questions is where they go to and how they spread:

Q5. Are ethnolects specific for an individual ethnic group, or different ethnolects have linguistic features in common? Do ethnolects reflect a more global non-native identity?

Chambers (2003: 105-107) demonstrated how speech characteristics of the English of ethnic Italians in Toronto seem to spread to the ethnic Greeks in East End, a neighborhood where both groups coexist. The conscious adoption of speech characteristics of other ethnic groups has been referred to as 'crossing' (Rampton 1995).

Q6. Is there any evidence of spread of ethnic varieties outside of the ethnic group?

Holmes (1997a; b) demonstrated Maori influence on the English of the dominant group (white New Zealanders, also referred to as 'Pakeha') in the use of the tag *eh*, the high rising terminal contour, syllable timing and increasing /z/ devoicing. Certain features of Jewish Dutch have spread to indigenous varieties of Dutch; among them is the present-day Amsterdam variant of /s/ (cf. section 3.2 above).

A final question concerns the place of ethnolectal variation in the speakers' verbal repertoires.

Q8. To what extent can speakers of an ethnolect shift to more standard varieties and to non-ethnic non-standard varieties?

There are indications that to speakers who control the standard or standard-nearer varieties, ethnolect features are a means for stylisation and playing with identities. Keim & Knöbl (2007) present some findings of a longitudinal case study of Murat, a young man of Turkish extraction, living in Mannheim. He has been recorded when he was 17 and 19 years old. Detailed linguistic analyses made plain that in a section of his verbal repertoire Murat indeed grew towards "standard-near and elaborate" German (p. 194, my translation, FH). Kern (2011) goes one step further, demonstrating that in Turkish German, rhythm (as constituted in accent isochrony and particular metrical stress patterns resulting in 'utterance isochrony') shows "systematic and conversationally functional" variation. This variation is used "either as a powerful contextualization device for sequence organization, or as a rhetorical device in turn construction." So an ethnolect is not a learner's variety, but rather a stylistic device.

The data for the *Roots of Ethnolects* project were collected such that they fit a factorial design, constituted by equal numbers of young male speakers from Amsterdam and Nijmegen, of three backgrounds: Moroccan, Turkish and 'white' Dutch and two age groups - with age group serving as an apparent time or cross-sectional operationalization of acquisition, one of the hypothesized roots of ethnolectal variation. The speakers with Moroccan and Turkish backgrounds (referred to as 'M' and 'T', respectively) grew up bilingually in the Netherlands; hence they are also native speakers of some variety of modern Dutch. Among the 'white' Dutch boys, a distinction is made between those with strong (D) and those with weak or no network ties with boys from other ethnic groups ('D' and 'C', respectively). Cf. Table 5.

city	Background	age group	
		10 to 12 years old	18 to 20 years old
A Amsterdam	M Moroccan-Dutch	6	6
	T Turkish-Dutch	6	6
	D 'white' Dutch with strong inter-ethnic ties	6	6
	C 'white' Dutch with weak inter-ethnic ties	6	6
N Nijmegen	M Moroccan-Dutch	6	6
	T Turkish-Dutch	6	6
	D 'white' Dutch with strong inter-ethnic ties	6	6
	C 'white' Dutch with weak inter-ethnic ties	6	6

Table 5. *Speaker design*

Except for the 'white' Dutch boys who have but few if any friends from other ethnic groups ('weak inter-ethnic ties'), four recordings are being made of every single speaker; three recordings concern conversations, one with a speaker whose main background is Moroccan, one with a speaker with a Turkish background and one with a 'white' Dutch boy with friends from other ethnic groups. The conversations were typically made in school canteens; the speaker and the interlocutor were often friends; and the fieldworker was usually absent for a part of the recording session. Additional recordings of these speakers concern individual elicitation sessions.

Per variable phenomenon, data for some 55 speakers in our sample ('core corpus') were analysed; the data consisted of 15 to 30 realizations per speaker. Statistical analyses included mixed models regression and speakers and items were usually included as random effects.

4.2 Findings

Features of Moroccan and Turkish Dutch in the recorded data¹¹ include variation in (morpho) syntax (e.g. regarding gender marking in determiners, demonstratives and relativizers; the variable omission of functional elements such as object pronouns, subject pronouns, the locative and the quantitative pronoun *er*) as well as phonology and phonetics (several speakers with a Turkish background nasalize any lax vowel preceding /n/ which is tautosyllabically followed by another consonant).

The feature pool contains both exotic and local / regional dialect features; yet other features (e.g. concerning gender marking) are typical language acquisition phenomena. The number of different variants of prior-existing linguistic variables is sometimes higher than in indigenous varieties. E.g., the southern Dutch dialects (including the one spoken in Nijmegen) have a palatal realization of the velar fricative /ɣ/, whereas the western and northern dialects do not. The Turkish-Dutch and (even more so) Moroccan-Dutch speakers in our sample add uvular and pharyngeal realizations, thus widening the spectrum of variants.

The data show several different types of variation in the realization of the voiced and the voiceless coronal fricatives /z, s/. The variation in the realization of /z/ is partly endogenous, in that it is frequently devoiced into [s], which is fairly common in colloquial standard speech in a large part of the Dutch language area. Like German, Dutch categorically devoices final obstruents, so [voice] contrasts only in initial position; but even initially we find neutralization in a the northern and northwestern parts of the language area. Exotic variants include

- overlong [z:], although there is no phonemic length contrast in Dutch consonants. An utterance containing this variant is

- (6) [z:]e wil nou niet 'she doesn't want now'
Mustapha (Moroccan-Dutch, 20 years old, Nijmegen)

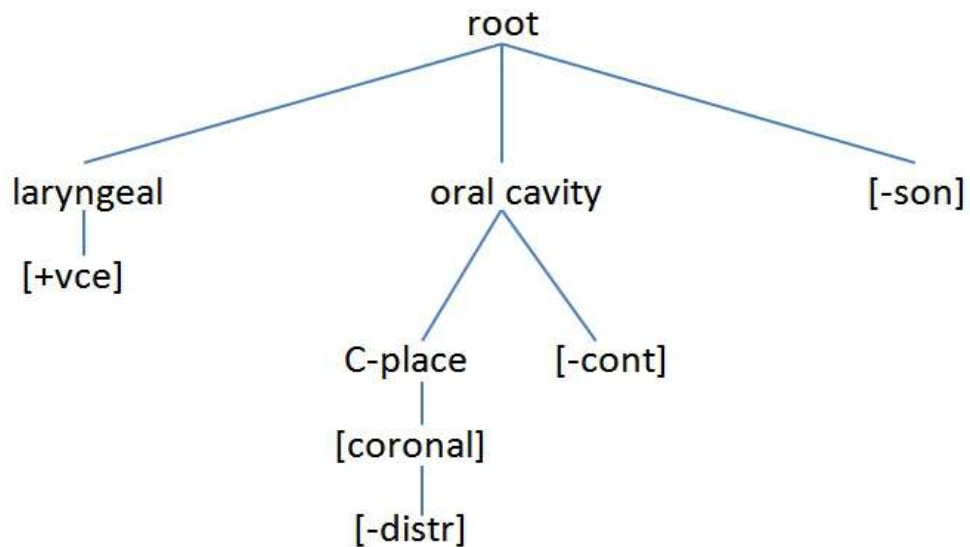
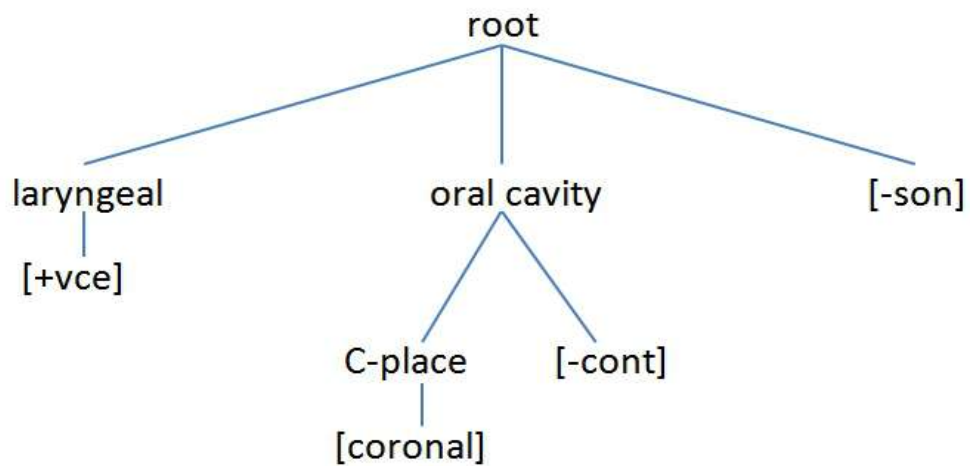
- a 'sharp', dental realization, resulting in a 'hisser' with relatively much frication, hence [ʒ] or, voiceless [ʃ]. E.g.

- (7) ik heb geen [ʒ]in meer, man 'I don't feel like it anymore, dude'
Mustapha (Moroccan-Dutch, 20 years old, Nijmegen)

The 'sharp z' does not occur in endogenous Dutch. It has more frication and tenseness than the average Dutch realization, and articulatorily the position of the corona is more forward in the Moroccan languages and in Turkish than in Dutch, i.e. dental (or denti-alveolar) instead of alveolar. In classical feature geometry (Clements & Hume 1995), the representations are those in (8) – on top the traditional standard Dutch realization, at the bottom the new, 'exotic' dental realization, where [coronal] is further specified as [-distributed]. However, this does not concern a contrast – the bottom-most representation is phonetic in nature and therefore variable.

¹¹ The following paragraphs are based on Hinskens (2014).

(8)

- regressive voice assimilation to a preceding obstruent as in

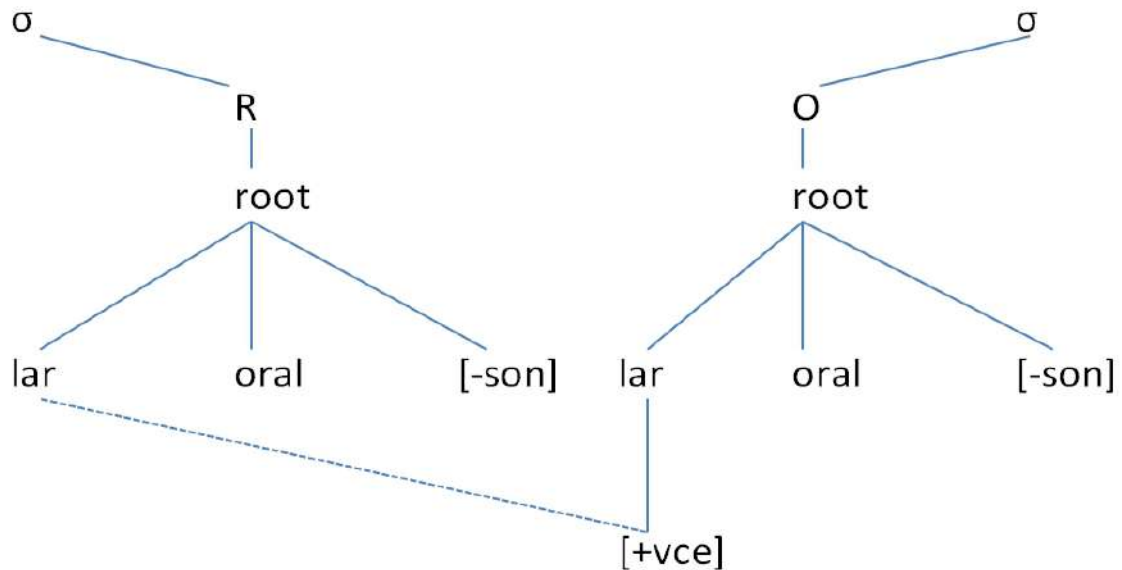
(9)

- a. o[bz]ich ~ endogenous: o[ps]ich, <op zich> 'as such'
Mustapha (Moroccan-Dutch, 20 years old, Amsterdam)
- b. nou moet i[gz]ien ~ endogenous: i[ks]ien <ik zien> 'now I must see'
Emre (Turkish-Dutch, 20 years old, Nijmegen)

Feature geometrically, the assimilation process can be described as in (10):¹²

¹² Irrelevant structure omitted.

(10)

The [+vce] specification spreads to the immediately preceding obstruent, which may or may not be lexically specified as [+vce], but in coda position it will always be voiceless – except in Moroccan and Turkish Dutch.

The sandhi voicing of a preceding obstruent by a voiced fricative is very ‘undutch’ (it does not occur in any endogenous variety of modern Dutch) and it is quite salient to the Dutch ear. It may be supported by the phonology of Tarafit Berber, in which obstruent clusters are typically either voiced or unvoiced (McClelland 2008: 58). The dental realization may be related to the fact that both Turkish and Moroccan Arabic have been described to have dental /z, s/; for references see Van Meel et al. (2013).

For the phoneme /z/ there are no fewer than four different non-standard realizations. The variation in the realization of /z/ thus shows ‘super-diversity’ in micro-cosmos.

Indepth quantitative analyses of the variation in the voiced coronal fricative /z/ were confined to the variables ‘sharpness’ of /z/ (i.e. the question how the dental and alveolar articulations of /z/ are distributed) and the (de-)voicing of /z/.¹³ The outcomes of the statistical analyses allow the variation to be interpreted against the background of the three bundles of questions.

First, as regards the roots and the conditioning of the variation: ‘sharpness’ or dentalization seems to have roots in Moroccan Arabic and Berber and to tell from our data it has been borrowed by the Turkish Dutch speakers. Both Moroccan and Turkish Dutch speakers use voiced [z] after obstruents (with regressive voice assimilation), which is virtually absent in white Dutch speakers. Overall and regardless of their background, speakers from Amsterdam devoice /z/ more than the Nijmegen speakers and this effect is particularly strong among the 20-years old participants.

Next, as regards the spread of the phenomenon: with respect to dentalization, the Turkish and Moroccan Dutch constitute one homogeneous group distinct from the white Dutch, but there is evidence that the Moroccan Dutch are leading in the use of dental variants. For the

¹³ The following is a summary sketch of the results presented and discussed in Van Meel et al. (2013). Here and below only statistically significant effects will be discussed.

voiced realization of /z/ after an obstruent the Turkish and Moroccan Dutch again constitute one homogeneous group distinct from the white Dutch, but after vowels and sonorants, the Turkish Dutch voice more than the Moroccans.

And, finally, concerning the place of the variation in the verbal repertoires: with respect to dentalization, the speakers of Moroccan and Turkish Dutch adapt their speech to the ethnic background of the interlocutor. This is not the case for voicing.

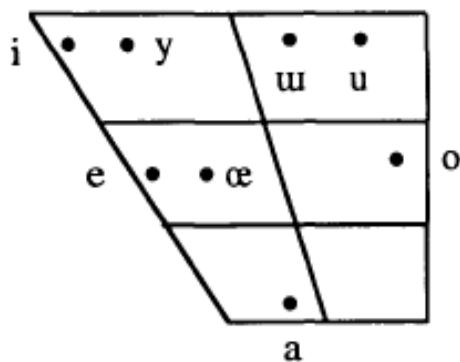
In sum: with respect to the variation in the place of articulation and the voicing of /z/, Turkish and Moroccan Dutch are fairly variable, but the variability is structured, and regionally, ethnically and stylistically conditioned (cf. Bills 1976 on Vernacular Chicano English).

The second of the four variable phenomena that have been studied and analysed so far concerns the Dutch front, unrounded diphthong /ɛi/. The data for the variation in the realization of this diphthong allow us to establish how current Dutch ethnolects deal with Dutch phonemes which (a) do not exist in the original languages of migrant groups speaking an ethnolect and (b) are at the same time involved in regional and social patterns of stratification in the dominant language.¹⁴

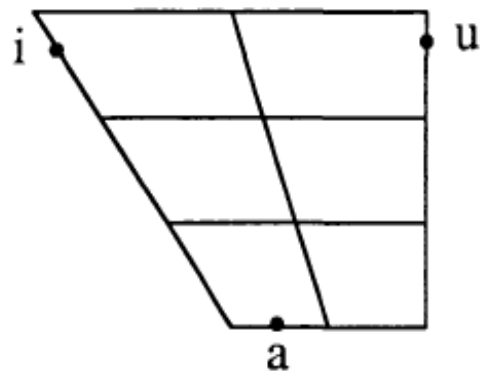
Alongside the standard Dutch realization [ɛi], the new substandard diphthongal variant [ai] has emerged; it stands out by its lowered prominent, first element. Originally, this lowered diphthongal variant is a dialect variant specific to a subgroup of Hollandic dialects spoken north and northwest of Amsterdam. It has meanwhile found its way to a larger part of the language area and can thus be labeled supra-regional.¹⁵ The diphthongal variants correspond to two fairly salient monophthongal variants in the urban dialects: [a:] for Amsterdam, and [ɛ:] for Nijmegen.

The vowel inventories of the heritage languages Arabic, Berber and Turkish can be visualized as follows:

(11) a. *Vowel inventory of Turkish*

b. *Moroccan Arabic*

Berber has 3 ‘vocalic phonemes’: /i/, /u/ and /a/ or /æ/. Both Moroccan Arabic and Berber have three ‘vocalic phonemes’, and 10 to 12 ‘vocalic (allo)phones’. /ɛi/ does not occur in Turkish and Berber; /ɛi/ occurs as a dialectal allophone in certain Moroccan Arabic dialects.¹⁶ The substandard lowered diphthongal variant [ai] and the non-standard monophthongal

¹⁴ The following paragraphs are based on Van Meel et al. (2014).

¹⁵ The other two diphthongs of standard Dutch, /œy;ɔu/, equally undergo lowering of the prominent, first element; simultaneously the long mid vowels /e;ø;o/ are diphthongized. Jacobi (2009) showed that the changes in this chain shift are led by members of higher socio-economic classes.

¹⁶ Sources for Turkish: Göksel & Kerslake (2005), Kornfilt (1997), for Moroccan Arabic: Harrell (1962), Heath (2002), for Berber: Kossmann & Stroemer (1997).

variants [a:] and [ɛ:] of the diphthong /ɛi/ are thus not rooted in or even supported by the sound patterns of the heritage languages.

The outcomes of the statistical analyses allow an answer to the question: what variants will speakers of Dutch ethnolects use? Standard, substandard or local variants? In other words: which variants spread and where to? Do new, exotic variants develop?

Table 6 specifies the numbers of speakers per variant – the majorities per variant are printed boldface.

	diphth + open [ai]	diphth + non-open [ɛi]	monophth + open [a:] A'dam	monophth + non-open [ɛ:] Nijmegen	Total
D A	8	2	1	0	11
D N	4	7	2	1	14
T/M A	1	0	10	3	14
T/M N	0	3	0	9	12
Total	13	12	13	13	51

Table 6. *The numbers of speakers per variant. The majorities per variant are printed boldface.*

The numbers show that in both cities the ‘white’ Dutch have shifted from local dialect variants to standard or substandard Dutch variants. Speakers with Turkish and Moroccan backgrounds have meanwhile adopted the respective local dialect variants. Further analyses made plain that ‘white’ Dutch speakers with and without strong inter-ethnic ties form one group separate from speakers with Turkish and Moroccan backgrounds - who form another group.

A re-interpretation or a re-shuffling of the monophthong variants appears to be going on. The local Amsterdam and Nijmegen monophthongal variants of standard Dutch /ɛi/, the use of which had gradually narrowed down to the lower socio-economic strata, seem to be in the process of being ousted; eventually they may not even survive in the supralocal regiolects.

But for the time being these variants appear to be saved by the speakers of Moroccan and Turkish Dutch and they may thus be starting a new life as an ethnolect feature.

Finally, with regard to the place of the variation in the realization of this diphthong in the speakers' repertoires, style effects in the sense of effects of the interlocutors' backgrounds can be reported for monophthongization. However, the patterns cannot be interpreted as accommodation to the interlocutors' variation patterns.

The third variable phenomenon that has been studied and analysed concerns the phonemic contrast /ɑ - a/. There are countless minimal pairs, e.g.

- (12) h[ɑ]k – h[a]k   'heel' - 'hook'
       b[ɑ]n – b[a]n   'excommunication' - 'job'

This contrast is based on a double distinction, as the segments differ both quantitatively (in length or 'duration') and qualitatively (back-front).

Dialect differences (here between the Amsterdam and Nijmegen urban dialects) for the pair of segments pertain to quality alone, with the Amsterdam variants of /a/ ranging between [a] and [ɔ:] and the Nijmegen variants ranging between [æ:] and, more frequently, [ɑ:]. Turkish, Berber, Moroccan Arabic do not contrast /ɑ/ and /a/ in their vowel inventories (cf. Table 7). More generally, these languages do not have phonemic length contrasts, which may be related to the fact that Turkish, Berber and (Moroccan) Arabic are syllable-timed systems (unlike Dutch which, like all Germanic languages, is stress-timed). This led us to predict substrate effects; we expected the length contrast to vary in the speech of the Moroccan and Turkish Dutch.

<i>Language</i>	<i>Phonemes, features</i>	<i>Variability</i>
Dutch	/a/ and /ɑ/ tense vs. lax, different in PoA and length	
Amsterdam	/a/ and /ɑ/ tense vs. lax, different in PoA and length	PoA variants for both phonemes stable length distinction
Nijmegen	/a/ and /ɑ/ tense vs. lax, different in PoA and length	PoA variants for /a/ stable length distinction
Turkish	/ɑ/, also represented as /a/	allophonic variation in PoA and length; long variant in loans
Moroccan-Arabic	/a/	allophonic variation in PoA and length
Tarifit	/a/	allophonic variation in PoA long realization in closed syllables

Table 7. Overview of relevant phonemes and their features in the language systems involved;
 PoA = place of articulation

As far as the variation in the realization of each of the two segments is concerned, the main findings can be summarized as follows.¹⁷ No main effects of the background of the speaker or the interlocutor were found for the two phonemes, neither in the two linguistic

¹⁷ The following is a summary sketch of the results presented and discussed in Van Meel 2013: 94-102.

conditions studied (before a nasal, before an obstruent), nor for the two dimensions of variation. Interestingly, however, the backgrounds of the speaker and of the interlocutor were involved in several interaction effects. The clearest one is a ‘language style as audience design’ (Bell 1984) effect in the speech of the Moroccan Dutch speakers in the context before obstruents. Turkish Dutch speakers produce the shortest /a/’s when speaking to the endogenous ‘white’ Dutch, whereas Moroccan Dutch speakers produce the longest /a/’s when speaking to the endogenous ‘white’ Dutch. For both groups, whilst speaking with members of the other ethnic minority group, there is hardly any difference in /a/ duration.

In the realization of /a/, there appears to be more variation in the place of articulation (related to city and age group, not to speakers’ or interlocutors’ backgrounds) than in duration.

As far as the variation in the differentiation between two segments is concerned, the main findings are: in so far as the Turkish and Moroccan Dutch do not realize the distinction between /ɑ/ and /a/ in the same way as their ‘white’ Dutch peers, they do so in place of articulation – not in duration. In this respect they do not differ from the Amsterdam ‘white’ Dutch young men with strong interethnic ties, nor (in the context before a nasal) from the 20 year old Nijmegen speakers. We can thus establish that the expected L2 effect (induced by the typological distinction between syllable- versus stress-timed systems between the heritage languages on the one hand and Dutch on the other) does not manifest itself.

The fourth and final variable phenomenon that has been studied and analysed so far concerns the expression of grammatical gender.

Unlike most Romance languages, in a Germanic language such as Dutch grammatical gender cannot be predicted from the phonological form of a noun – and only from part of the stock of derived nouns. In Dutch, as in Greek, the distribution of grammatical gender across nouns is largely arbitrary. Grammatical gender is marked in determiners (definite articles, demonstratives), relativizers and (through suffixation) on adnominals such as adjectives.¹⁸ Among the articles, definite singular is where the action is:

Table 8. *Determiners in Standard Dutch; the contrasting ones in bold - articles*

Gender	<i>Definite</i>		<i>Indefinite</i>	
	Singular	Plural	Singular	Plural
Common	De	de	een	-
Neuter	Het	de	een	-

(13)	<i>de man</i>	[COM.DEF.SG]	‘the man’
	<i>de mannen</i>	[COM.DEF.PL]	‘the men’
	<i>het mannetje</i>	[NTR.DEF.SG]	‘the little man’
	<i>de mannetjes</i>	[NTR. DEF.PL]	‘the little men’

Table 9 specifies the demonstrative and relative pronouns:

Gender	<i>Demonstrative</i>		<i>Relative</i>	
	Singular	Plural	Singular	Plural
Common	deze, die	deze, die	die	die
Neuter	dit, dat	deze, die	dat	die

Table 9. *Demonstrative and relative pronouns in Standard Dutch; the contrasting ones in bold*

¹⁸ The following paragraphs are based on Hinskens et al. 2018.

In singular, the gender difference is also multiplied by the semantic difference between proximate (*deze; dit*) and distal (*die; dat*):

(14) <i>deze man</i>	[COM.DEF.SG]	prox	‘this man’
<i>die man</i>		dist	‘that man’
<i>deze mannen</i>	[COM.DEF.PL]	prox	‘these men’
<i>die mannen</i>		dist	‘those men’
<i>dit mannetje</i>	[NTR.DEF.SG]	prox	‘this little man’
<i>dat mannetje</i>		dist	‘that little man’
<i>deze mannetjes</i>	[NTR. DEF.PL]	prox	‘these little men’
<i>dei mannetjes</i>		dist	‘those little men’

The distribution of the schwa suffix for the flexion of adnominals can be summarized as follows:

Table 10. *Flexion schwa’s in adnominals*

	definite		indefinite	
	singular	plural	Singular	plural
common	ə	ə	ə	ə
neuter	ə	ə	--	ə

(15) <i>de kleine jongen</i>	‘the little boy’
<i>de kleine jongens</i>	‘the little boys’
<i>een kleine jongen</i>	‘a little boy’
<i>Ø kleine jongens</i>	‘little boys’
<i>het kleine meisje</i>	‘the little girl’
<i>de kleine meisjes</i>	‘the little girls’
<i>een kleinØ meisje</i>	‘a little girl’
<i>Ø kleine meisjes</i>	‘little girls’

So far for modern standard Dutch. Among the endogenous dialects there is significant geographical dialect variation: the southern dialect groups (Flemish, Brabantic, Limburg) have preserved the old three-gender system, Masculine – Feminine – neuter.

In the heritage languages at issue the picture is different again: while Turkish has no gender to speak of, Moroccan Arabic marks gender in endings, both nominally (15a) and verbally (15b):

(16) Moroccan Arabic gender endings	
a. <i>ustad</i>	‘male teacher’
<i>ustada</i>	‘female teacher’
b. <i>xddam</i>	‘working (masc. participle)’
<i>xddama</i>	‘working (fem. participle)’

In this respect, Berber is somewhat similar to Moroccan Arabic. According to Kossmann (2000), all Berber languages have a gender system with two members, Masculine and Feminine. These genders surface in agreement, but are in most nouns also overtly marked on the noun.

What we find in our recorded data is among other things /a/ the replacement of the neuter definite determiner *het* by common gender *de*. Examples are

- (17) ja is goed maar sluit **de** onderwerp dan, sluit de onderwerp (Erhan 47:30)
‘yes is good, but close the subject then, close the subject’

op het laatst moeten ze naar **de** leger (Volkan 22:44)
‘at last they have to go to the army’

This results in the overuse of the non-neuter article *de* over neuter *het*.

b/ demonstratives: *deze/die* in stead of *dit/dat*. Examples are

- (18) dit weekend was die, eh hoe heet **die feest** ook alweer? (Murat 7: 10)
‘this weekend was that, eh what is that party called again?’

meester **deze plein** is een beetje raar (Volkan 21: 42)
‘teacher, this square is a bit strange’

c/ adding –ə on adnominals in neuter indefinites. Examples are

- (19) tegenwoordig komt de krant altijd met eh met **negatieve** nieuws (Erhan 5: 29)
‘these days the newspaper always comes with eh negative news’

hij had **gele** haar (Bilal 11: 23)
‘he had yellow hair’

Neuter indefinite singular is the weak point in the paradigm of adnominal inflection. According to Sapir (1921: 38) “all grammars leak”. And indeed: in the adnominal flexion of modern Dutch, there seems to be a tendency towards regularization of the paradigm; in our ethnolect data, there is overuse of the generic inflected (schwa-bearing) adjective in neuter indefinite singular contexts. The opposite, the use of non-inflected (schwa-less) adjectives in common gender indefinite singular or in common and neuter definite singular contexts, does not occur in our data.

Quantitative analyses of the *Roots of Ethnolects* data reveal that the inflection of the determiners and adnominal elements (in our data mainly adjectives) before common nouns hardly shows any variation; as all groups of speakers appear to use almost 100% standard forms for common nouns, we focus on neuter gender marking – that is where the variational action is.

In the determiners, the Turkish Dutch and Moroccan Dutch speakers use significantly fewer standard forms than the speakers from the ‘white’ Dutch groups. Second, the 18-20 year old speakers use more neuter forms than the 10-12 year olds and this probably points towards an overall acquisition effect. Third, the Nijmegen speakers use significantly fewer neuter forms than their Amsterdam counterparts. The fact that Nijmegen borders on dialect areas with three-gender systems (Brabant and Limburg dialects) may well play a role here. The background of the interlocutor has an effect in that fewer neuter standard forms are used in interaction with Moroccan and Turkish Dutch speakers; this is a clear style as audience design effect (Bell 1984).

Three internal factor groups were studied: one of them regarding the determiner type, and the others a formal and a semantic property of the noun: is it a diminutive or not (diminutives are always treated as grammatically neuter) and does it refer to an animate entity or not. There are no statistically significant main effects of any of the three internal factor groups. However, the determiner type is involved in a statistically significant interaction with speaker

background: the Moroccan and Turkish Dutch show remarkably high non-standard, common gender scores for the non-proximate (or ‘distal’) demonstrative *die*, such as *die boekje*, *die raam* for standard Dutch *dat boekje* ‘this little book’, *dat raam* ‘this window’.

For the adnominals, the analyses were confined to indefinites. In about one third of the cases, the Moroccan-Dutch and Turkish-Dutch use non-standard inflected forms. In all three groups, the 10-12 year olds use fewer standard inflected forms than the 18-20 year olds; the 10-12 years old Moroccan-Dutch and Turkish-Dutch use non-standard inflected (i.e. schwa-bearing) forms in almost half of the cases. The linguistic factor ‘animacy’ appears to be a prominent determiner of the variation, with inanimate heads being the main predictor of non-standard schwa-suffixation to the adnominal element. It seems to be an instance of (re-)semanticization (Dahl 1999; Audring 2006), since in nouns referring to animated entities, there is a tendency for biological gender to outweigh grammatical gender (genus), as in e.g. *de meisje*; *de wijf*; *de jongetje*; *de dier* (‘the girl’, ‘the woman’, ‘the boyDIM’, ‘the animal’); in standard Dutch these nouns have neuter gender (and thus select the definite article *het*).

4.3. Sizing up...

For the three bundles of research questions, the findings for the four linguistic variables can be summarized as follows:

	/z/		/ɛi/		/ɑ - a/		gramm. gender	
	dentaliz.	voicing	monophth	height	length	place of articul.	determ.	adnom. flexion
linguistic make-up: <substrate	Yes	?	no	No	no	no	no	no
linguistic make-up: <L2 acquis.	no	?	no	No	no	no	yes	yes
linguistic make-up: <endog. dialects	no	yes	yes	Yes	no	yes	no	no
style shifting	yes	no	yes	No	yes	no	yes	no
spread to other groups	M → T D: no	D: no	M and T adopt dialect variants, which D are abandoning		no	no	probably not	

Table 11. Summarizing the findings regarding the three bundles of research questions for the four linguistic variables

Substrate effects are only discernable for the dental variant of /z/ and L2 effects only for the variation in grammatical gender marking in both determiners and adnominal flexion. Effects of the surrounding endogenous dialects dominate – and they are visible in the devoicing of /z/, the monophthongization and variation in the height of /ɛi/, as well as in the place of articulation of the low vowels /a/ and /ɑ/.

Stylistic variation in the sense of effects of the interlocutors' background were found in the use of the dental variant of /z/, of /a/ before obstruents in Moroccan Dutch, and in the fact that fewer standard grammatical gender determiners were used in the interactions with speakers of Moroccan and Turkish Dutch. All these effects are instances of audience design; that does not hold for the style effect in the variable use of monophthongal variants of /ɛi/.

Spread to other groups has been established for the dental variant of /z/, which originated in Moroccan Dutch, but has clearly been adopted by the Turkish Dutch. It has also been established for the endogenous local dialect variants of /ɛi/, which are being abandoned by the 'white' youth; for the time being, these variants have been rescued by speakers of Moroccan and Turkish Dutch – as a result of which the dialect features have been recycled as an ethnolect feature.

5. ... and looking ahead

So far, *Roots of Ethnolects* data have been studied systematically only for four phenomena and only as far as the conversational speech is concerned. Many phenomena which are interesting from the point of view of both the research questions and current theoretical debates have yet to be studied – at all or at least in the *Roots of Ethnolects* data. The study of some of these phenomena can probably be partly automatized. Insofar as vowels are concerned (either directly, as dependent variables, or indirectly, as independent variables), forced alignment and automatic vowel measurement (FAVE, cf. <http://fave.ling.upenn.edu>) may be most useful, since this technique, which builds on transcriptions and digitalized recordings, enables the semi-automatic acoustic analyses (e.g. regarding formant values) of vast amounts of relevant observations in large data sets and corpora (cf. Labov et al. 2013). The subcorpus of elicited speech has not been systematically analysed yet.

It might well be worth exploring the sociolinguistic situation in other cities in the Dutch language area; where else have ethnolects developed, by whom, how and what do those ethnolects look like? Are there similar developments in less urbanized or even rural areas where migrants have settled?

A question that has not been thoroughly addressed so far concerns the extent to which ethnolects resemble code-switched varieties or mixed languages.

Clyne et al (2002) and Tamis (2009) investigated Greek ethnolects of Australian English. As was briefly pointed out above, Chambers (2003) studied developments among the ethnic Italians and Greek in Toronto. Doubtlessly, there are more ethnolects with Greek substrate – and probably not only of English. Conversely, given the long and rich history of the Greek culture in the wider Mediterranean and Minor Asian context, it seems likely that in the history of the language, a range of ethnolects of Greek have developed. New ethnolects of Greek may well be emerging today among refugees from the larger Middle East and North African regions who recently arrived and decided to settle (sometimes illegally) and start a new life in Greece. Linguists can help them learn Greek and in so doing they may also be able to collect data which may be interesting for comparative research. It may be viable to study the development of new ethnolects and the spread of their properties *in vivo*; this might even result in data which can be compared across ethnolectal varieties of Greek - or with ethnolects of different European languages developed by refugees speaking the same languages and who settled elsewhere in Europe.

References

- Androutsopoulos, J. (2001a) *From the streets to the screens and back again: On the mediated diffusion of variation patterns in contemporary German*. Essen: LAUD Linguistic Agency/Universität Essen.
- Androutsopoulos, J. (2001b) 'Ultra Korregd Alder!' Zur Medialem Stilisierung und Popularisierung von Türkendeutsch. *Deutsche Sprache* 29: 321-339.
- Audring, J. (2006) Pronominal Gender in Spoken Dutch. *Journal of Germanic Linguistics* 18: 85-116.
- Auer, P. (2003) Türken slang' - Ein Jugendsprachlicher Ethnolekt des Deutschen und seine Transformationen. In: A. Häcki Buhofer (Ed.), *Spracherwerb und Lebensalter*. Tübingen / Basel: Francke, 255-264.
- Backus, A. (1992) *Patterns of language mixing. A study in Turkish-Dutch bilingualism*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Backus, A. (1996) *Two in one. Bilingual speech of Turkish immigrants in the Netherlands*. Katholieke Universiteit Brabant, Studies in Multilingualism 1. Ph.D. thesis. Tilburg University Press.
- Bell, A. (1984) Language Style as Audience Design. *Language in Society* 13 (2): 145-204.
- Bills, G. (1977) Vernacular Chicano English: Dialect or Interference? *Journal of the Linguistic Association of the Southwest* 2: 30-36.
- Boberg, Ch. (2004) Ethnic Patterns in the Phonetics of Montreal English. *Journal of Sociolinguistics* 8 (4): 538-568. Doi:10.1111/j.1467-9841.2004.00273.x.
- Bodén, P. (2005) Comparing Foreign Accent and Rosengård Swedish: Some Hypotheses and Initial Observations. *Lund University Department of Linguistics Working Papers* 51: 5-15.
- Carlock, E. & W. Wölck (1981) A Method for Isolating Diagnostic Linguistic Variables: the Buffalo Ethnolects Experiment. In: D. Sankoff & H. Cedergren (Eds.), *Variation omnibus*. Carbondale etc. (Linguistic research inc.), 17-24.
- Chambers, J. (2003) Sociolinguistics of Migration. In: D. Britain & J. Cheshire (Eds.), *Social dialectology. In honour of Peter Trudgill*. Amsterdam / Philadelphia: Benjamins, 97-113.
- Clements, N. & Hume, E. (1995) The Internal Organization of Speech Sounds. In: J. Goldsmith (Ed.), *The handbook of phonological theory*. Cambridge, Mass.: Blackwell, 245-306.
- Clyne, M. (2000) Lingua Franca and Ethnolects in Europe and beyond. *Sociolinguistica* 14: 83-89.
- Clyne, M. (2003) *Dynamics of language contact: English and immigrant languages* (Cambridge Approaches to Language Contact). Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- M. Clyne, E. Eisikovits & L. Tollfree (2002) Ethnolects as In-group Markers. In: A. Duszak (Ed.), *Us and others*. Amsterdam: Benjamins, 133-157.
- Cornips, L. (2008) Loosing Grammatical Gender in Dutch. The Result of Bilingual Acquisition and/or an Act of Identity. *International Journal of Bilingualism* 12 (1&2): 105-124.
- Coseriu, E. (1980) Historische Sprache; Dialekt. In: J. Göschel, P. Ivic & K. Kehr (Eds.), *Dialekt und Dialektologie*. Wiesbaden: Steiner, 106-122.
- Dahl, Ö. (1999) Animacy and the Notion of Semantic Gender. In: B. Unterbeck & M. Rissanen (Eds.), *Gender in grammar and cognition. Vol. II, Manifestations of gender*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 99-115.
- Danesi, M. (1985) A Glossary of Dialectal Terms for the Description of Language Variation. *Language Problems and Language Planning* 89 (2): 115-124.
- Den Besten, H. (2006) Jiddisch Hebreeuws in Nederlands en Bargoens. *TNTL* 122: 233-259.

- De Rooy, P. (Ed.) (2007) *Geschiedenis van Amsterdam - Tweestrijd om de hoofdstad 1900-2000*. Nijmegen: SUN.
- De Vries, J. (2005) Indisch-Nederlands. In: N. van der Sijs (Ed.), *Wereldnederlands: oude en jonge variëteiten van het Nederlands*. Den Haag: Sdu Uitgevers, 59–78. http://dbnl.nl/arch/sijs002were01_01/pag/sijs002were01_01.pdf.
- Deppermann, A. (2007) Playing with the Voice of the Other: Stylized "Kanaksprak" in Conversations among German Adolescents. In: P. Auer (Ed.), *Style and social identities - Alternative approaches to linguistic heterogeneity*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 325-360.
- Dittmar, N. & Steckbauer, D. (2007) Urbane Linguotope: am Puls der Polyphonie. In: R. Franceschini (Ed.), *Im Dickicht der städte I: sprache und semiotik. Special issue Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik 148*: 63-88.
- Eckert, P. (2008) Where do Ethnolects Stop? *International Journal of Bilingualism 12 (1/2)*: 25–42.
- Fagyal, Z. & Stewart, Ch. (2011) Prosodic Style-Shifting in Preadolescent Peer-group Interactions in a Working-class Suburb of Paris. In: F. Kern & M. Selting (Eds.), *Ethnic styles of speaking in European metropolitan areas*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 75–99.
- Fought, C. (2013) Ethnicity. In: J. Chambers & N. Schilling (Eds.), *The handbook of language variation and change. 2nd edition*. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 388-406.
- Fraurud, K. & Boyd, S. (2006) The Native/Non-native Speaker Distinction and the Diversity of Linguistic Profiles of Young People in Swedish Multilingual Urban Contexts. In: F. Hinskens (Ed.), *Language variation. European perspectives. Selected papers from the Third International Conference on Language Variation in Europe*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 53–69.
- Gans, M. (1988) *Memorboek. Platenatlas van het Leven der Joden in Nederland van de Middeleeuwen tot 1940*. Baarn: Bosch & Keuning.
- Göksel, A. & Kerslake, C. (2005) *Turkish: a comprehensive grammar*. London: Routledge.
- Harrel, R. (1962) *A short reference grammar of Moroccan Arabic*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Heath, J. (2002) *Jewish and muslim dialects of Moroccan Arabic*. London: Routledge & Curzon.
- Herson Finn, V. (1996) *What is Nas? Toward a theory of ethnolect in the south Slavic dialect continuum*. Ph.D. thesis. Ohio State University.
- Hinskens, F. (2004) *Nieuwe regenboogkleuren. Jonge typen niet-standaardtaal en hun taalkundig belang*. Inaugural address Vrije Universiteit Amsterdam. Electronic version: www.meertens.knaw.nl/medewerkers/frans.hinskens.
- Hinskens, F. (2011) Emerging Moroccan and Turkish Varieties of Dutch: Ethnolects or Ethnic Styles? In F. Kern & M. Selting (Eds.), *Ethnic styles of speaking in European metropolitan areas*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 103–131.
- Hinskens, F. (2014) Despite or Because of Intensive Contact?: Internal, External and Extralinguistic Aspects of Divergence in Modern Dialects and Ethnolects of Dutch. In: K. Braunmüller, S. Höder & K. Köhl (Eds.), *Stability and divergence in language contact: Factors and mechanisms*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 109-140.
- Hinskens, F. (2015) *Wijdvertakte wortels. Over etnolectisch Nederlands*. Amsterdam: AUP.
- Hinskens, F. & Guy, G. (2016) Coherence, Covariation and Bricolage: Various Approaches to the Systematicity of Language Variation. *Lingua 172-173*: 1-9.
- Hinskens, F. & Muysken, P. (2007) The Talk of the Town: Languages in Amsterdam 1507–2007. *Im Dickicht der Städte I: Sprache und Semiotik. Special Issue of Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik 37 (148)*: 7–23.

- Hinskens F., Van Hout, R., Muysken, P. & Van Wijngaarden, A. (in press) Variation and Change in Grammatical Gender Marking: the Case of Dutch Ethnolects. *Linguistics*.
- Hoffman, M. & Walker, J. (2010) Ethnolects and the City: Ethnic Orientation and Linguistic Variation in Toronto English. *Language Variation and Change* 22 (01): 37–67. Doi: 10.1017/S0954394509990238.
- Holmes, J. (1996) Losing Voice: is Final /v/ Devoicing a Feature of Marori English? *World Englishes* 15: 193-205.
- Holmes, J. (1997) Maori and Pakeha English: Some New Zealand Social Dialect Data. *Language in Society* 26: 65-101.
- Jacobi, I. (2009) *On variation and change in diphthongs and long vowels of spoken Dutch*. Ph.D. thesis. Universiteit van Amsterdam.
- Jamin, M., Trimaille, C. & Gasquet-Cyrus, M. (2006) De la Convergence dans la Divergence: le Cas des Quartiers Pluri-ethniques en France. *Journal of French Language Studies* 16 (03): 335–356. Doi: 10.1017/S0959269506002559.
- Joubert, S. (2005) Curaçaos-Nederlands. In: N. van der Sijs (Ed.), *Wereldnederlands. Oude en jongere variëteiten van het Nederlands*. The Hague: SDU, 31–57.
- Kahn, A. (2006) *A sociolinguistic study of Birmingham English: language variation and change in a multi-ethnic British community*. Ph.D. thesis. Lancaster University.
- Keim, I. (2007) Formen und Funktionen von Ethnolecten in multilingualen Lebenswelten — am Beispiel von Mannheim. In: R. Franceschini (Ed.), *Im Dickicht der Städte I: Sprache und Semiotik*. Special issue of *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik* 148: 89–112.
- Keim, I. & Knöbl, R. (2007) Sprachliche Varianz und sprachliche Virtuosität türkisch-stämmiger Ghetto-Jugendlicher in Mannheim. In: R. Salverda & Ch. Fandrych, *Standard, variation und sprachwandel in germanischen Sprachen*. Tübingen: Narr, 157-199.
- Kern, F. (2011) Introduction. In: F. Kern & M. Selting (Eds.), *Ethnic styles of speaking in European metropolitan areas*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 1–18.
- Kießling, R. & Mous, M. (2004) Urban Youth Languages in Africa. *Anthropological Linguistics* 46 (3): 1-39.
- Kornfilt, J. (1997) *Turkish*. London: Routledge.
- Kossmann, M. (2000) *Esquisse grammaticale du rifain oriental*. Paris: Peeters.
- Kossmann, M. & Stroomer, H. (1997) Berber Phonology. In: A. Kaye (Ed.), *Phonologies of Asia and Africa. Volume 1*. WinonaLake, IN: Georgetown University Press, 461–475.
- Kotsinas, U.-B. (1988) Immigrant Children's Swedish! a New Variety? *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 9: 129-140.
- Labov, W. (1972) *Language in the inner city: Studies in the black English vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, W. (2001) *Principles of linguistic change. Volume 2: social factors*. Oxford: Blackwell.
- Labov, W. & Harris, W. (1986) De facto Segregation of Black and White Vernaculars. In: D. Sankoff (Ed.), *Diversity and diachrony*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 1–24.
- Labov, W., Rosenfelder, I. & Frühwald, E. (2013) One Hundred Years of Sound Change in Philadelphia: Linear Incrementation, Reversal and Reanalysis. *Language* 89 (1): 30-65.
- Lavandera, B. (1976) Cocoliche. In: Grupo de Trabajo de Desarrollo Cultural (Eds.), *Terminos Latinoamericanos para el diccionario de ciencias sociales*. Buenos Aires: Consejo Latinoamericano de ciencias sociales, 31–33.
- McClelland, C. III. (2008) *A phonology of Tarifit Berber*. München: Lincom GmbH.
- Mesthrie, R. (2012) Ethnicity, Substrate and Place: The Dynamics of Colored and Indian English in Five South African Cities in relation to the Variable (t). *Language Variation and Change* 24 (03): 371–395. Doi:10.1017/S0954394512000178.

- Muysken, P. (2013) Ethnolects of Dutch, In: F. Hinskens & Taeldeman, J. (Eds.), *Language and space. Dutch*. Berlijn: De Gruyter/Mouton, 739–761.
- Nassenstein, N. (2014) *A grammatical study of the youth language Yanké*. München: Lincom.
- Prins, I. (1916) Het Joodsch in Nederland. In: Voorzanger, J. & Polak, J. (Eds.), *Handboek der nederlandsche taal. Centraal blad van de joden in Nederland*.
- Quist, P. (2008) Sociolinguistic Approaches to Multiethnolect: Language Variety and Stylistic Practice. *International Journal of Bilingualism* 12 (1&2): 43–61.
- Rüsch, M. & Nassenstein, N. (2016) Ethno-Regional Ideologies and Linguistic Manipulation in the Creation of the Youth Language Leb Pa Bulu. *Critical Multilingualism Studies* 4 (2): 174-208.
- Rampton, B. (1995) *Crossing language and ethnicity among adolescents*. London: Longman.
- Sapir, E. (1921) *Language. An introduction to the study of speech*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.
- Störig: H. (1988) *Taal: het grote avontuur*. Dutch translation and edition by J. Vromans. Utrecht: Aula.
- Stuart-Smith, J., Timmins, C. & Alam, F. (2011) Hybridity and Ethnic Accents: A Sociophonetic Analysis of ‘Glaswasian’. In: F. Gregersen, J. Parrott & P. Quist (Eds.), *Language variation - European perspectives III: Selected papers from the 5th International Conference on Language Variation in Europe*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 43-57.
- Tamis, A. (2009) The Greek Language in Contact with English in Australia. *Études Helléniques* 17 (1): 20-42.
- Thomason, S. & Kaufman, T. (1988) *Language contact, creolization and genetic linguistics*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Van Ginneken, J. (1913) De Jodentaal. In: Van Ginneken, J. (eds.), *Handboek der Nederlandsche taal. Deel II. De sociologische structuur onzer taal*. Nijmegen: Malmberg, 2–102.
- Van de Kamp, J. & van der Wijk, J. (2006) *Koosjer Nederlands. Joodse woorden in de Nederlandse taal*. Amsterdam/Antwerpen: Contact.
- Van Meel, L., Hinskens, F. & van Hout, R. (2013) Ethnolectal variation in the realization of /z/ by Dutch youngsters. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik LXXX* (3): 297–325.
- Van Meel, L., Hinskens, F. & Van Hout, R. (2014) Variation in the Realization of /z/ by Dutch Youngsters: from Local Urban Dialects to Emerging Ethnolects? *Dialectologia et Geolinguistica* 22 (1): 46–74.
- Van Meel, L. (2016) *The roots of ethnolects. A sociophonological study in Amsterdam and Nijmegen*. Ph.D. thesis. Radboud Universiteit Nijmegen. <http://www.lotpublications.nl/the-roots-of-ethnolects>.
- Wiese, H. (2009) Grammatical Innovation in Multiethnic Urban Europe: New Linguistic Practices Among Adolescents. *Lingua* 119: 782–806. Doi:10.1016/j.lingua.2008.11.002.
- Wiese, H. (2013) From Feature Pool to Pond: The Ecology of New Urban Vernaculars. *Working Papers in Urban Language and Literacies* 104. <https://www.kcl.ac.uk/innovation/groups/ldc/publications/workingpapers/WP104-Wiese-2013-The-ecology-of-new-urban-vernaculars--2-.pdf>.
- Wiese, H. & Rehbein, I. (2016) Coherence in New Urban Dialects: a Case Study. In: G. Guy & F. Hinskens (Eds.), *Coherence, covariation and bricolage*. Special issue of *Lingua* 172-173: 45-61.
- Zwarts, J. (1937) Een Taalstrijd om het Jiddisch uit de vorige Eeuw. *Eigen volk*, 1–6.

Which dialect, what literacy?

STAVROULA TSIPLAKOU
Open University of Cyprus

---

1. Preamble

The aim of this paper is to discuss the pedagogical concerns behind the variationist agenda advocated in the Cypriot National Curriculum for Language of 2010 (MoEC 2010). The aim is to explore the various ways in which that curriculum capitalized on the fundamental constructivist assumption that the fostering of competence in a language variety that is extraneous to the speech community, in this case Standard Modern Greek, cannot be achieved in a linguistic vacuum, i.e. without deploying the students' native variety of Greek as linguistic capital, as well as linguistic right. Crucially, that curriculum assumed that more effective language learning and, consequently, higher levels of competence in Standard Greek can be achieved not through mere 'tolerance' of the dialect in the language classroom but through systematic contrastive teaching of the two varieties, as well as through exploration of hybrid forms involving code-switching and code-mixing; such teaching and learning practices were expected to foster high levels of metalinguistic awareness. Secondly, and crucially, the 2010 language curriculum of Cyprus (as well as the 2011 pilot language curriculum of Greece; PS 2011) adopted as its basic premise that the teaching and learning of variation ought to be central to any critical literacy project: if critically literate students are expected to take on the role of the sociolinguist and the discourse analyst and to explore critically all aspects of language use as indexicals of social and cultural identities, but also as tools of meaning-making and the construction of varying world-views, ideologies and power relations, this pedagogical objective can only be achieved through systematic critical exploration of language in use, register, speech-style and their symbolic, social-semiotic import (Halliday 1978). In speech communities such as that of Cyprus, where diglossia is still prevalent, the issues posed by diglossia for literacy learning can be overcome via the proposed pedagogy of critical literacy, which hones the critical understanding and assessment of the contribution of (socio)linguistic variation, variation in vocabulary, grammar and textual structure, to the shaping of various meanings as contextualized, social constructs, as discourses. Furthermore, the 2010 language curriculum implemented aspects of Halliday's systemic-functional grammar (with special emphasis on register as an aggregate of tenor, field and mode) and it conversed critically with extant models of genre literacy (Matsagouras & Tsiplakou 2008; Tsiplakou & Floros 2013; Tsiplakou 2015). In terms of teaching methodology, a dynamic model of literacy learning was proposed whereby students bring to class authentic texts of their own choice and analyze critically their structure and linguistic/stylistic choices and the ways in which these construct identities and ideologies, the ultimate goal being the cognitive and social empowerment of the learners through critical literacy and the honing of their ability to 'converse' meaningfully with their social context. The teaching of variation then aimed at the fostering of critical metalinguistic awareness as a first yet essential step of this pedagogical project.

2. Diglossia and literacy learning

As has been argued extensively in previous work (Tsiplakou 2014; Tsiplakou et al. 2006; Tsiplakou et al. 2016), the present-day Cypriot dialect is in a state of shift, as the local varieties

are undergoing leveling and, concomitantly, a pancyprian *koine* is emerging, which is a prestige variety because of its structurally mixed character, as it displays phonological, morphological and syntactic hybridity in innovative structures that approximate Standard Greek but without fully converging with it (e.g. periphrastic Present and Past Perfect, exceptional clitic placement, etc; Tsiplakou et al. 2016). This does not mean that the diglossic situation has been resolved, but that diglossia exists between the Cypriot *koine* and Standard Modern Greek, which is supposed to be taught systematically at school.

The Republic of Cyprus has always used Greece's curricula and textbooks, which it received *gratis* until recently, with a few exceptions, e.g. in subjects such as Mathematics (Hadjioannou, Tsiplakou & Kappler 2011). Besides serving practical purposes, this practice was also symbolic of national unity with Greece (Ioannidou 2012). Moreover, Cyprus has always followed ubiquitously the Greek education reforms, e.g. the transition from *katharevusa* to *dimotiki* (and back to *katharevusa* during the Greek dictatorship, although there was no dictatorship in Cyprus), the transition from more grammar-centered to more “communicative” and/or “text-centered” approaches to language teaching advocated in the school textbooks *Η Γλώσσα μου* from the 1980s to 2006 as well as in the 1999 National Curriculum (PS 1999) and the Interdisciplinary Unitary Framework for Programs of Studies (IUFPS 2003). The Cypriot education system has always used some additional, locally produced teaching material, such as anthologies of Cypriot literature, in which prose texts are however in Standard Greek and some poems, e.g. by the Cypriot national poets Lipertis and Michailidis, are written in the particular Cypriot poetic register of each poet and are by no means typical of the contemporary form of the spoken dialect. The language teaching methodology informally adopted is, in theory, a form of immersion in Standard Greek (Hadjioannou et al. 2011; Ioannidou 2002, 2009, 2012; Papapavlou 2010; Tsiplakou 2007a, b, 2015; Yiakoumetti 2007, 2015); however, the language of Greek textbooks is not necessarily representative of the standard variety, due to the nature of the texts (pseudo-texts, authentic literary or pseudo-literary texts constructed for teaching purposes) which were frequently linguistically mixed and did not provide any principled way of distinguishing, for example, between dialectal elements from other varieties of Greek in a manner that would make sense to the Cypriot student and facilitate the learning process.

Leaving aside the issue of the target language contained in the Greek textbooks, the linguistic medium of teaching in Cypriot education is necessarily mixed; a large number of ethnographic and quantitative surveys has shown that teachers and students constantly code-switch and code-mix between Cypriot and Standard Greek (Hadjioannou 2009, Ioannidou 2002, 2009, Ioannidou & Sophocleous 2010, Pavlou & Papapavlou 2004, Tsiplakou 2006, 2007a, b, 2015). Interestingly, there is a fairly large gap between teachers’ actual language practices and their attitudes on the use of the dialect as a medium of instruction or as a target of instruction. The research findings show considerable ambivalence as regards teachers’ beliefs about the usefulness of dialect in teaching. On the one hand, they construct the dialect as an essential part of their venerated national heritage and as a sign of Greek national identity, but on the other hand they express ignorance, embarrassment and even outright refusal when it comes to implementing the dialect in language teaching (data from Tsiplakou 2007b):

- (1) Δεν υπάρχει πια κυπριακή. Το μόνο που έχει απομείνει είναι η προφορά.
There is no Cypriot dialect any more. All that’s left is an accent.
- (2) Έχετε υπόψιν σας, φυσικά, ότι η κυπριακή είναι πλησιέστερη προς τα αρχαία ελληνικά από τα ελληνικά της Ελλάδος.
You are, no doubt, aware that Cypriot is closer to Ancient Greek than the Greek spoken in Greece. (school inspector, 65)

- (3) Φυσικά εν να μιλήσω κυπριακά στην τάξη, αφού εν ελληνικά. Λέμε στα μωρά να μεν λαλούν «οκνιάρης» αλλά «τεμπέλης». Μα το «τεμπέλης» το καλαμαρίστικο εν τούρκικο, ενώ το «οκνιάρης» το δικό μας είναι αρχαία ελληνικά, «οκνηρός». Δεν είναι πκιο σωστό το «οκνιάρης», αλόπως;
Of course I'll speak Cypriot in class, since it's Greek. We tell the kids not to say "okniaris" ['lazy', Cypriot Greek] but "tebelis" ['lazy', Standard Greek]. But the Standard Greek "tebelis" comes from Turkish, whereas ours is Ancient Greek, "okniros". So, isn't "okniaris" more correct?
(primary school teacher, 40)
- (4) Φυσικά αγαπάμε την κυπριακή, είναι μέσα στην καρδιά μας. Αλλά δεν είναι κατάλληλη για την εκπαίδευση. Είναι φτωχή.
Of course we love Cypriot, it's in our hearts. But it is not suitable for education. It is impoverished.
(high-school teacher, 57)

Research findings indicate that teachers think that maximizing exposure to Standard Greek is necessary in order for students to learn the language "correctly" and that they themselves must somehow be models of "correct" language behavior and sources of language learning for their students. In practice, of course, this is not the case, as they constantly code-switch between Cypriot and Standard Greek, which is to be expected, as such linguistic versatility is required by the multifaceted nature of classroom discourse (as is register / style-shifting in non-diglossic teaching and learning contexts). Abundant data from ethnographic research in Cypriot classrooms (Ioannidou 2002, 2009; Ioannidou & Sophocleous 2010; Tsiplakou 2007a, b, 2016; Tsiplakou et al. 2018) however show that, despite the apparent linguistic versatility, overall Standard Greek is reserved for what is construed as 'actual teaching' while Cypriot Greek is reserved for more peripheral functions, such as giving instructions, joking with the students, imposing order, making remarks that are outside the remit of the lesson proper, etc. To give but one example, in (5) the teacher switches from Standard Greek, which is the code in which the content of the lesson is couched, to Cypriot Greek to address an individual remark to Georgia. The same code-switching pattern occurs in (6), where the directionality of the switch is again from Standard Greek, the language of the lesson, of learning, to Cypriot Greek, the code reserved for peripheral tasks such as giving instructions (italics indicate Cypriot Greek; data from Tsiplakou 2007b):

- (5) Georgia: *έçi mpan pará^lgan mikrí*
Teacher: *méni se mpan pará^lga*
kséris jatí ta epanalamváno jeorjía
jatí en akúese.
- Georgia: He has a small shack.
Teacher: He lives in a shack.
You know why I am repeating this, Georgia,
because *we can't hear you.*
- (6) Teacher: *ce i tris, ce ta tría tu ta peðjá*
ívrete ta ta tría tu peðjá
Teacher: All three, all three of his children.
Did you find them? His three children.

The argument has been made in recent research that such code-switching data do not point to translanguaging as meaningful alternation and exchange between and beyond linguistic systems and codes that would allow for new meanings and teacher/learner subjectivities to emerge (García & Li Wei 2014; cf. Snell 2013); instead, such code-switching practices covertly index a hierarchical relationship between language and dialect reflecting dominant attitudes and hegemonic practices outside the school classroom (see Tsiplakou 2016 for extensive discussion).

3. Curricula and textbooks, paved with good intentions

It is of particular interest that in the context of the purported “communicative” turn in language teaching, the 1999 Greek Program of Studies for Language and the and the IUFPS (IUFPS 2003), which incorporated the national Program of Study for Language, stipulate communicative appropriateness, a balanced approach to oral and written language, and the treatment of language as a social product. Indeed, the IUFPS state that language teaching should make children competent users of the language, that development of the spoken language should be given priority, that proficiency in spoken and written language is attained through use, that students are expected to make *appropriate use* of language, and, crucially, that *children should be able to recognize and appreciate linguistic variation*. Indeed, the Program of Studies states in no uncertain terms that linguistic prescriptivism is not a desideratum, and it clearly opts for a variationist agenda for language teaching and literacy learning (data first discussed in Tsiplakou 2015):

- (7) Η γλώσσα είναι κοινωνικό προϊόν: εκπορεύεται από την κοινωνία, υπηρετεί την κοινωνία και επιστρέφει [sic] σ’ αυτήν. [...] [H] γλώσσα ενδείκνυται να διδάσκεται σε συνάφεια / σχέση με τα κοινωνικά γεγονότα [sic], τα οποία την παράγουν και τη θρέφουν [sic] [...] Η γλώσσα είναι κοινωνική αλληλενέργεια: Με τη γλώσσα τα μέλη μιας γλωσσικής κοινότητας δέχονται και ασκούν επιδράσεις. [...] Για τη διδασκαλία αυτό σημαίνει ότι η γλώσσα πρέπει να παράγεται στο φυσικό της κοινωνικό αλληλενεργειακό πλαίσιο.
Language is a social product: it comes from society, it serves society and returns [sic] to it. [...] [L]anguage ought to be taught in relation to / consistently with the social events [sic] that produce and nurture [sic] it. [...] Language is social interaction: it is through language that members of a speech community receive and exert influences. For teaching, this means that language must be produced in its natural social inter-energetic context.

(PS 1999: 7239-7240, emphasis added)

What does the above statement actually imply for language teaching? The 1999 Program of Studies is eloquent in expressing non-prescriptivism and being in favor of a distinctly variationist turn:

- (8) Θα αποκτήσουν ακόμη κατά το μάθημα της γλωσσικής διδασκαλίας δάσκαλος και μαθητής συνείδηση των γλωσσικών ποικιλιών με τις οποίες λειτουργεί [sic] ο λόγος. [...] [O] λόγος απλώνεται οριζόντια μέσα στο χώρο και δημιουργεί [sic] γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες (ιδιώματα, διάλεκτοι) ή διαφορίζεται κάθετα και δίνει τις κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες.

In the course of language teaching the teacher and the student will gain awareness of the linguistic varieties with which language functions [sic] [...] [L]anguage spreads horizontally in space and creates geographical linguistic varieties (‘idioms’, dialects) or it diversifies vertically and yields sociolects. (PS 1999: 7242)

A few pages down, however, the variationist agenda appear to co-occur happily with a rather more traditional, prescriptive stance:

- (9) *Να δηλώνεται πάντα και προπάντων κατά τη διδακτική πράξη, σεβασμός προς την αποκλίνουσα από τη νορμα γλώσσα (ιδίωμα, διάλεκτος) με την οποία έρχεται ο μαθητής στο σχολείο. Αυτήν τη γλώσσα δεν την απορρίπτουμε. Είναι μια άλλη γλώσσα [sic] μέσα στην ευρύτερη ελληνική γλώσσα. Δεν αποτελούν σφάλματα οι διαλεκτικοί/ιδιωματοικοί τύποι που χρησιμοποιεί κάποτε ο πόντιος, ο κύπριος ή ο ηπειρώτης κτλ. μαθητής όταν έρχεται στο σχολείο. Δεν είναι γλωσσικά σφάλματα, είναι άλλες μορφές του ελληνικού λόγου. Δεν τους απορρίπτουμε, λοιπόν, αυτούς τους τύπους, αλλά από αυτούς ξεκινούμε για να οδηγήσουμε τον μαθητή στην κατάκτηση του νεοελληνικού λόγου. [...] Έτσι η γλώσσα μας λειτουργεί [sic] με πλήθος γλωσσικές ποικιλίες, γεωγραφικές (ιδιώματα, διάλεκτοι) και κοινωνικές (ειδικές γλώσσες κτλ.). Σκοπός μας είναι η μελέτη ολόκληρου αυτού του γλωσσικού θησαυρού και η αξιοποίησή του κατά τις κοινωνικές και επικοινωνιακές περιστάσεις/συνθήκες. Μία από τις γλωσσικές αυτές ποικιλίες είναι εκείνη την οποία καλλιεργούμε στο σχολείο. Είναι η γλωσσική ποικιλία στην οποία γράφονται τα σχολικά βιβλία, οι εργασίες/εκθέσεις κτλ. των μαθητών. Σ' αυτήν γίνεται η διδασκαλία και συναρτάται [sic] αυτή με τη γλώσσα που μιλιέται στα αστικά κέντρα της χώρας και που γράφεται από τους δόκιμους Έλληνες συγγραφείς. Η ίδια γλωσσική ποικιλία καλλιεργείται στην επιστήμη, στη διοίκηση, στα γράμματα, στις τέχνες κτλ., προσαρμοζόμενη κάθε φορά στις συγκεκριμένες (διοικητικές κτλ.) επικοινωνιακές συνθήκες.*

Respect is to be expressed, on all occasions but above all during teaching, for the language deviating from the norm (idiom, dialect) with which the student comes to school. We do not reject this language. It is another language [sic] within the broader Greek language. The dialectal / 'idiomatic' forms used by the Pontic, Cypriot or Epirot student when he comes to school are not errors. They are not linguistic errors, they are other forms of Greek. We therefore do not reject those forms, but we start off from them to guide the student to the acquisition of the Modern Greek language. [...] So our language functions [sic] with a multitude of linguistic varieties, geographical ('idioms', dialects) and social (special languages, etc.). Our aim is to study this linguistic treasure in its entirety and to capitalize on it in social and communicative circumstances/situations. One of these linguistic varieties is the one that we cultivate in school. It is the linguistic variety in which school books, student projects/compositions, etc. are written. It is in this variety that teaching takes place and it is correlated [sic] to the language spoken in the urban centers of the country and used by canonical Greek writers. The same linguistic diversity is cultivated in science, administration, letters, arts, etc., adapting to particular (administrative, etc.) communicative conditions on each occasion.

(PS 1999, 7244-7245, emphasis added)

As discussed extensively in Tsiplakou 2015 (see also Kostouli 2002; Tsiplakou 2007a), these statements on the one hand make the 1999 Program of Studies a non-prescriptive project oriented towards the use of dialectal varieties for educational purposes; on the other hand, in a rather inaccurate and contradictory way, the Program simultaneously stipulates that the language of school literacy is the standard language, as it is akin to the language spoken in urban centers. Such inherent contradictions in the formulation of teaching objectives for linguistic diversity ultimately come as no surprise, as they are consistent with a number of other

contradictions and inconsistencies regarding the ways in which the communicative approach is perceived (see Tsiplakou et al. 2006 for discussion), leaving many questions unanswered: no concrete proposal is made as to how linguistic diversity in the classroom should be addressed, or what ‘respecting’ and, crucially, ‘studying’ in its entirety the ‘linguistic treasure’ of dialects actually implies in terms of teaching practices. In effect, the problem is solved by the availability of centralized, compulsory textbooks, whose serial order of chapters of texts and language drills provides the absolutely, unyieldingly linear language syllabus observed in all schools in Greece and Cyprus. Interestingly, the textbooks were produced in 1981-1982, i.e. long before the Study Program of 1999, and were replaced in 2006, but the new ones, which are still the ones used in 2019, were designed presumably following the dictates of the Program of Studies of 1999, which is also still the one in use, despite the fact that a pilot Program of Studies with a strong orientation towards critical literacy was produced in 2011 (PS 2011). Textbooks, at least those used until 2006, effectively contradicted the Program of Study as they did not feature authentic texts from different genres appropriate for different communicative situations, but instead showed a strong preference for literary or pseudo-literary texts, the non-contextualized, non-functional teaching of grammar and the unsystematic treatment of linguistic diversity. Indeed, elements of geographical dialects, sociolects and even different registers and styles were present, especially in literary texts as part of literary style, but without systematic instructions as to how such variation should be dealt with in language teaching.

4. The Cyprus Language Curriculum of 2010

The Cyprus Language Curriculum of 2010 (MoEC 2010) defines itself as a critical literacy project (cf. Bayham 1995; Clark & Ivanič 1997; Cope & Kalantzis 2000; Gee 2015; Kalantzis & Cope 2012; Muspratt et al. 1997). Critically literate students are expected to take on the role of the sociolinguist and the discourse analyst and to explore critically all aspects of language use as indexicals of social and cultural identities, but also as tools for the construction ideologies and power relations.

- (10) Ως κριτικά εγγράμματο ορίζουμε το άτομο που κατανοεί και χειρίζεται επιτυχώς τη γλώσσα στην ιδεολογική της διάσταση. Διερευνά, δηλαδή, το πώς τα διάφορα γλωσσικά στοιχεία (γραμματικά φαινόμενα, λεξιλόγιο, κειμενικά είδη, οργάνωση πληροφοριών σε κείμενα) συμβάλλουν στη σύναψη κοινωνικών σχέσεων, στην κατασκευή πολιτικών και πολιτισμικών αξιών, στην αναπαραγωγή στερεοτύπων ή στην ανατροπή σχέσεων εξουσίας και ανισοτήτων μεταξύ κοινωνικών ομάδων. Οι κριτικά εγγράμματοι/-ες μαθητές/-τριες γνωρίζουν ότι οι κοινωνικές σχέσεις, οι έμφυλες ταυτότητες και οι ιδεολογίες δεν κατασκευάζονται μόνο μέσα από το περιεχόμενο της γλώσσας/των κειμένων αλλά και μέσα από τη μορφή της γλώσσας, τα κειμενικά είδη καθώς και μέσα από τις συνήθειες ή τις πρακτικές παραγωγής και κατανάλωσης κειμένων σε μια δεδομένη κοινότητα.

A critically literate person understands and handles successfully the ideological dimension of language. S/he explores the ways in which various aspects of language (grammatical phenomena, vocabulary, genres, the organization of information in texts) contribute to the establishment of social relations, the construction of political and cultural values, the reproduction of stereotypes or the subversion of relations of power and inequality among social groups. Critically literate students know that social relationships, gender identities and ideologies are constructed not only through linguistic/textual content but also through linguistic form, genre, as well as through habits or practices of textual production and consumption in particular communities.

(MoEC 2010: 10)

A constitutive premise is that language is part of social practice and as such it reflects, but also shapes, attitudes, positions, views, aspects of the cultural and social context, “identities”, stereotypes and ideologies, dominant and non-dominant alike. Language is not ‘innocent’; it can turn into a vehicle for disseminating and establishing specific ways of viewing the world, but also into a mechanism for social change. Methodologically this entails that at the micro-level of the classroom and in the context of school literacy aspects of linguistic theory as well as sociolinguistics and Critical Discourse Analysis are deployed, while elements of the “communicative” and “text-centered” approach are incorporated into the curriculum in theoretically enriched ways (for example, the vague concept of “communicative situation” is recast in the Hallidayan contextual terms of *field* and *tenor* (Halliday 1978), while genre is treated in a dynamic way as an expression, or, rather, as an indexical of these contextual parameters (Matsagouras & Tsiplakou 2008; Tsiplakou & Floros 2013). The same dynamic functional approach is proposed for understanding the structure of the language and the accompanying metalanguage (Tsiplakou 2013 a, b). Critical literacy involves

- (11) [...] να συνδέουν συγκεκριμένες πτυχές της δομής της γλώσσας με την επιτέλεση συγκεκριμένων γλωσσικών λειτουργιών. Να κατανοήσουν ότι τα διάφορα γραμματικά στοιχεία επιτελούν συγκεκριμένες γλωσσικές λειτουργίες, ανάλογα με το κειμενικό είδος και την περίσταση επικοινωνίας. [...] Να κατανοήσουν τον ιδεολογικό ρόλο του λεξιλογίου και της γραμματικής, ότι, δηλαδή, οι λέξεις και τα διάφορα γραμματικά στοιχεία κωδικοποιούν ένα θέμα μέσα από συγκεκριμένη οπτική, υποδηλώνουν σχέσεις μεταξύ ατόμων και προβάλλουν ή δομούν ταυτότητες.

[...] linking particular aspects of linguistic structure to the performance of particular language functions. Understanding that the various grammatical elements perform specific language functions, depending on the genre and the communicative situation. [...] Understanding the ideological dimension of vocabulary and grammar, i.e. that words and the various aspects of grammar encode content through a specific point of view, imply particular relationships among individuals and project or construct identities.

(MoEC 2010: 11)

This pedagogical objective can only be achieved through systematic critical exploration of language in use, register, speech-style, geographical dialects and sociolects and their indexical, social-semiotic import. The emphasis on linguistic diversity is therefore a natural outcome of the core philosophy of the curriculum. In dialect-speaking communities such as the Greek Cypriot one, it is understood that students need to explore and analyze the dialect as one of the various linguistic/semiotic resources at the disposal of the linguistic community for producing meanings; students are expected to examine and evaluate critically the use of the various aspects of diversity in particular social contexts of production. The objective of the curriculum therefore was to cultivate awareness of the concept of linguistic diversity, the understanding that language is not a static system confined only to standard forms, but a dynamic living organism marked by diversity, both geographic and sociolinguistic or stylistic, and used in flexible ways to encode social and cultural meanings. A more specific goal was to abstract away from negative attitudes regarding the use of the Cypriot dialect, not through the cultivation of emotive attitudes regarding its ‘aesthetic’ value or its value as ‘heritage’, but through the knowledge that the dialect displays systematicity in its phonology, morphology, syntax and vocabulary. An equally important goal was to hone the ability to deploy creatively diversity within the native variety but also to develop awareness as to the roles and functions of this variety in relation to other languages or varieties that may coexist in the school

community as well as in society at large. In the context of critical literacy, a basic aim was to cultivate the metalinguistic awareness that different registers and styles in Standard Greek or in the dialect are used in different communicative contexts and in different genres to convey different meanings. Also, true to its philosophy, the curriculum did not suggest any kind of rigid separation of the “two” varieties, but rather it provided for critical examination of hybrid forms of language production as semiotic capital and as resources for literacy learning (see Tsiplakou & Hadjioannou 2010; Papanicola & Tsiplakou this volume).

As was shown in the above discussion, a fundamental principle of the curriculum was that the two varieties of Greek spoken in Cyprus are not in a competitive but in a dynamic complementary relationship; that metalinguistic awareness of the structural aspects of the native variety is essential to the conscious learning of Standard Greek; that children’s pre-existing linguistic knowledge is valuable linguistic capital to be deployed for further successful language learning. Diglossia was therefore not treated as a problem; rather, principled ways were suggested for capitalizing on diglossia to generate higher metalinguistic awareness, not only of the extent of geographical, sociolinguistic and stylistic diversity but, crucially, of the relationship of aspects of variation to extralinguistic, social categories such as age, gender, status, etc. Such critical metalinguistic awareness was shown to lead to the honing of critical attitudes towards language use, to addressing different manifestations of linguistic diversity as indexicals of attitudes, identities, ideologies, as ways of representing and constructing different social realities.

4. Conclusions

This paper presented the pedagogical approach advocated in the short-lived Cypriot National Curriculum for Language of 2010, which focused on deploying the naturalistic acquisition of Cypriot Greek as a means of fostering metalinguistic/sociolinguistic awareness with regard to the two varieties of Greek spoken on the island within a radical critical literacy perspective. Contrastive analysis between Cypriot and Standard Greek was deployed in order to foster higher levels of metalinguistic awareness, not only at the structural/grammatical level, but, crucially, at the textual and communicative level; further, the aim was for the Cypriot Greek dialect to be capitalized on as a means of fostering awareness of sociolinguistic/register/stylistic variation depending on genre and community of practice and, ultimately, as a means of honing critical language awareness and critical literacy skills.

References

- Clark, R. & Ivanič, R. (1997) *The politics of writing*. London: Longman.
- Ferguson, C. (1959) Diglossia. *Word* 15: 325–340.
- García, O. & Wei, L. (2014) *Translanguaging: Language, bilingualism and education*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gee, J.P. (2015) *Social linguistics and literacies: Ideology in discourses*. 4th Edition. Oxford: Routledge.
- Hadjioannou, X. (2009) Possibilities for Non-standard Dialects in American Classrooms: Lessons from a Greek Cypriot Class. In: J. Scott, D. Straker & L. Katz (Eds.), *Affirming students’ rights to their own language: Bridging educational policies and pedagogical practices*. New York, NY: Routledge & NCTE, 275-290.
- Hadjioannou, X., Tsiplakou, S. & Kappler, M. (2011) Language Policy and Language Planning in Cyprus. *Current Issues in Language Planning*, 12 (4): 1-67.
- Halliday, M.A.K. (1978) *Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning*. London: Edward Arnold.
- Ioannidou, E. (2012) Language Policy in Greek Cypriot Education: Tensions Between National and Pedagogical Values. *Language, Culture and Curriculum* 25: 215-230.

- Ioannidou, E. (2009) Using the ‘Improper’ Language in the Classroom: The Conflict between Language Use and Legitimate Varieties in Education. Evidence from a Greek Cypriot Classroom. *Language and Education* 23: 263-278.
- Ioannidou, E. (2002) “*This ain’t my real language, Miss*”: On language and ethnic identity among Greek Cypriot students. Ph.D. thesis. University of Southampton.
- Ioannidou, E. & Sophocleous, A. (2010) “Now, Is This How We Are Going to Say It?” Comparing Teachers’ Language Practices in Primary and Secondary State Education in Cyprus. *Linguistics and Education* 21: 298-313.
- IUFPS (2003) *Interdisciplinary unitary framework for programs of study (IUFPS) and school curricula (S.C.) for compulsory education*. <http://www.pi-schools.gr/programs/depps/>
- Kalantzis, M. & Cope, B. (2012) *Literacies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kostouli, T. (2002) Teaching Greek as L1: Curriculum and Textbooks in Greek Elementary Education. *L1-Educational Studies in Language and Literature* 2: 5-23.
- Matsagouras, E.G. & Tsiplakou, S. (2008) Who’s Afraid of Genre? Genres, Functions, Text Types and Their Implications For a Pedagogy Of Critical Literacy. *Scientia Paedagogica Experimentalis-International Journal of Experimental Research in Education XLV (1)*: 71-90.
- MoEC - Ministry of Education and Culture (2010) *Program of study for Modern Greek*. Nicosia: Ministry of Education and Culture.
- Muspratt, S., Luke, A. & Freebody, P. (1997) *Constructing critical literacies*. Sydney: Allen & Unwin.
- Papapavlou, A. (2010) Language Planning in Action: Searching for a Viable Bidialectal Program. *Language Problems and Language Planning* 34: 120-140.
- Pavlou, P. & Papapavlou, A. (2004) Issues of Dialect Use in Education From the Greek Cypriot Perspective. *International Journal of Applied Linguistics* 14: 243-258.
- PS-Program of Studies (2011) *Modern Greek language and literature*. <http://ebooks.edu.gr/new/ps.php>
- PS - Program of Studies (1999) *Program of Studies for the subject “Language Teaching”*. FEK 561: 7239-7318. http://www.pi-schools.gr/progr_spoudon_1899_1999/1999_561.pdf
- Snell, J. (2013) Dialect, interaction and class positioning at school: from deficit to difference to repertoire. *Language and Education* 27 (2): 110-128
- Tsiplakou, S. (2007a) Linguistic Variation in the Cypriot Language Classroom and Its Implications for Education. In: A. Papapavlou & P. Pavlou (Eds.), *Sociolinguistic and pedagogical dimensions of dialects in education*. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 236-264.
- Tsiplakou, S. (2007b) Linguistic Variation and Critical Literacy: Associations and Pedagogical Implications. In: E.G. Matsagouras (Ed.), *School literacy*. Athens: Grigoris, 465-511.
- Tsiplakou, S. (2011) Linguistic Attitudes and Emerging Hyperdialectism in a Diglossic Setting: Young Cypriot Greeks on their language. In C. Yoquelet (Ed.), *Berkeley Linguistic Society* 29. Special Volume: Minority and diasporic languages of Europe. Berkeley, CA: Berkeley Linguistics Society, 120-132.
- Tsiplakou, S. (2013a) The Functional Dimension of Grammatical Structures: The Grammar of Sentence, of Text, of Communication. In: S. Chatzisavvidis, T. Kostouli, S. Tsiplakou, A. Aidinis, E. Papanicola & M. Stylianou (Eds.), *Modern Greek: Teacher’s Guide*. Ministry of Education and Culture. Cyprus Institute of Education & Program Development Unit.
- Tsiplakou, S. (2013b) Capitalizing on the Functional Dimension of Linguistic Structure. In: S. Chatzisavvidis, T. Kostouli, S. Tsiplakou, A. Aidinis, E. Papanicola & M. Stylianou (Eds.), *Modern Greek: Teacher’s Guide*. Ministry of Education and Culture, Cyprus Institute of Education & Program Development Unit.

- Tsiplakou, S. (2014) How Mixed is a 'Mixed' System? The Case of the Cypriot Greek Koine. *Linguistic Variation 14*: 161-178.
- Tsiplakou, S. (2015) Teaching Dialect Within a Critical Literacy Pedagogical Program: The Education Reform of Cyprus. In: M. Tzakosta (Ed.), *Teaching Modern Greek varieties and dialects in primary and secondary education: Theoretical approaches and pedagogical implementations*. Athens: Gutenberg, 187-210.
- Tsiplakou, S. (2016) 'Safe' Code-switching and Translanguaging: It's Complicated. *Education Sciences. Thematic Issue 2015*: 140-160.
- Tsiplakou, S., Armosti, S. & Evripidou, D. (2016) Coherence 'in the Mix'? Coherence in the Face of Language Shift in Cypriot Greek. *Lingua 172-173*: 10-25.
- Tsiplakou, S. & Floros, G. (2013) Never Mind the Text Types, Here's Textual Force: Towards a Pragmatic Reconceptualization of Text Type. *Journal of Pragmatics 45*: 119-130.
- Tsiplakou, S. & Hadjioannou, X. (2010) Teaching Language Variation: a Pedagogical Intervention. *Studies in Greek Linguistics 30*: 617-629.
- Tsiplakou, S., Hadjioannou, X. & Constantinou, C. (2006) Ten Myths Around the Communicative Approach, or 'When Are we Gonna Do Greek, Sir'? In: E. Phtiaka, A. Gagatsis, I. Ilia & M. Modestou (Eds.), *Proceedings of the IX Pancyprrian Conference of the Cyprus Pedagogical Association*. Nicosia: University of Cyprus 581-590.
- Tsiplakou, S., Ioannidou, E. & Hadjioannou, X. (2018) Capitalizing on language variation in Greek Cypriot education. *Linguistics and Education 45*, 62-71.
- Tsiplakou S., Papapavlou, A., Pavlou, P. & Katsoyannou, M. (2006) Levelling, Koineization and their Implications for Bidialectism. In: F. Hinskens (Ed.), *Language Variation – European Perspectives*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 265-276.
- Yiakoumetti, A. (2007) Choice of Classroom Language in Bidialectal Communities: to Include or to Exclude the Dialect? *Cambridge Journal of Education 37*: 51-66.
- Yiakoumetti, A. (2015) The Sociolinguistic and Educational Landscape of Cyprus. In: A. Yiakoumetti (Ed.), *Multilingualism and language in education: Sociolinguistic and pedagogical perspectives from commonwealth countries*. Cambridge: Cambridge University Press, 287-294.

The Cretan fall: an analysis of the declarative intonation melody in the Cretan dialect

MARY BALTAZANI, EVIA KAINADA

Phonetics Laboratory, University of Oxford, Hellenic Open University

---

1. Introduction

This study is part of a research agenda to trace the diachronic development of intonation as a result of language contact, with regional Greek dialects as its empirical basis. Contact between Modern Greek with Turkish and Italian speakers is claimed as one of the causes of divergence among Greek regional varieties (Delveroudi 2000; Tzitzilis 2000), but perhaps unsurprisingly, neither historical linguists nor intonation experts have ventured into the diachronic investigation of intonation, given the lack of written evidence for it, something that diachronic investigations traditionally rely on.

In this paper we concentrate on a very salient/characteristic melody, ending in low pitch, used in Cretan Greek (CG) declarative utterances. We refer to this melody as *the Cretan fall* to distinguish it from declarative melodies employed in Standard Modern Greek (SMG) also ending in low pitch. We will offer a preliminary phonological analysis of the Cretan fall within the Autosegmental-Metrical (AM) intonational phonology model (Pierrehumbert 1980; Beckman & Pierrehumbert 1986; Ladd 2008) and compare it to one of the SMG fall melodies analysed as a H*+L in GRTToBI (Arvaniti & Baltazani 2005).

An increasing number of recent studies in intonational variation (e.g., Grabe et al. 2000; Arvaniti & Garding 2007; Ladd et al. 2009; Leemann & Zuberbühler 2010) showcase the insights on the phonology and typology of intonation (for intonational typologies see e.g., Hirst & Di Cristo, 1998; Jun, 2005, 2014) provided by intonational differences among dialects of a language. The phonetics and phonology of most Greek varieties, apart from Athenian and Cypriot Greek, are largely unstudied (see Arvaniti 2007 for an overview). This is especially true for the phonetics and phonology of intonation, where research on cross-dialectal intonation differences is lacking (but see Baltazani & Kainada 2015 on a comparison between SMG and Ipiros Greek; Themistokleous 2011 on a comparison between SMG and Cypriot Greek; Arvaniti 2016 on a Vlach variety of Romani spoken in Greek Thrace by Muslim Roma). This study expands linguistic knowledge on intonation variability across regional varieties, as Cretan Greek is an unstudied variety in this respect.

In addition to the comparison of the SMG and Cretan fall, we look into the history of the Cretan variety to understand the possible reasons behind the divergence between SMG and Cretan. Specifically we give preliminary evidence that this melody is very similar to Italian declarative falls and argue that this similarity is not coincidental but stems from the extensive contact of Cretans with Italian speakers during the extended period of Venetian rule of Crete (1204 - 1669 A.D.).

The effects of contact on the lexical and grammatical aspects of languages have been well documented, e.g. borrowing words, morphemes, syntactic structures or phonetic segments (e.g. Thomason 2001; Clyne 2003). However very little is known about the effect of contact on intonation, even on the synchronic level. The most relevant information on synchronic contact-induced intonation change available comes from a small number of studies on bilingualism, which reveal intonation patterns that draw on both languages bilinguals speak. Queen (2001)

observes that Turkish-German bilingual children have a characteristic German rise and a typical Turkish rise, which do not pattern with the pragmatic uses of either the German or Turkish rise, i.e. “bilinguals produce an intonation pattern that is clearly the result of mixing patterns of Turkish and German” (p. 56). O’Rourke (2003) explores the Spanish intonation of bilingual Spanish/Quechua speakers living in Peru and reports that Spanish speakers in constant contact with Quechua display earlier peak alignment than Spanish speakers elsewhere. Relying on the knowledge that intonation patterns are transferred from one language to another through bilingual speakers, we will look into the diachronic effects of bilingualism in the context of long-term historical cohabitation of Italian and Greek speakers (details in section 3.2). The exploratory first step in this study lays the groundwork for further work on the diachrony of intonation.

In the remainder of this paper, section 2 lays out our methodology and section 3 the results. Section 3.1 offers a preliminary AM analysis of the Cretan fall. To implement the comparison with the SMG fall, a tentative analysis of the SMG H*+L is also carried out, which has not been quantitatively examined before to our knowledge (for a qualitative description of this melody see Arvaniti & Baltazani 2005), Section 3.2 outlines the similarities of the Cretan fall to the Italian declarative fall and gives a very brief sketch of the sociolinguistic circumstances of the Cretan-Italian contact during the era of the Venetian rule. Section 4 concludes the paper with a discussion of our findings within the context of the larger agenda on the effect of language contact on intonation change.

2. Methodology

Our analysis, couched within the framework of AM phonology, follows the guidelines of GRTToBI (Arvaniti & Baltazani 2005). Our CG and SMG data have been selected from a corpus of spontaneous speech, where each speaker talks freely about personal experiences and their past (*Vocalect* corpus, <http://www.vocalect.eu>; Baltazani et al. 2011). The corpus contains approximately 6.5 hours of 10 Cretan speakers (5M, 5F) from Assimi, Messara, a rural area in the county of Heraklion, Crete (Figure 1) and approximately 10 hours of spontaneous speech of 10 speakers (5M, 5F) from Athens. The whole corpus was mined for appropriate data but this paper relies on a small subset of this data as explained below. In addition, we compared our data with 26 tokens uttered by 5 Italiot Greek speakers (4F, 1M) from Calabria in Southern Italy, found in the Academy of Athens archives recorded in the 1960s.

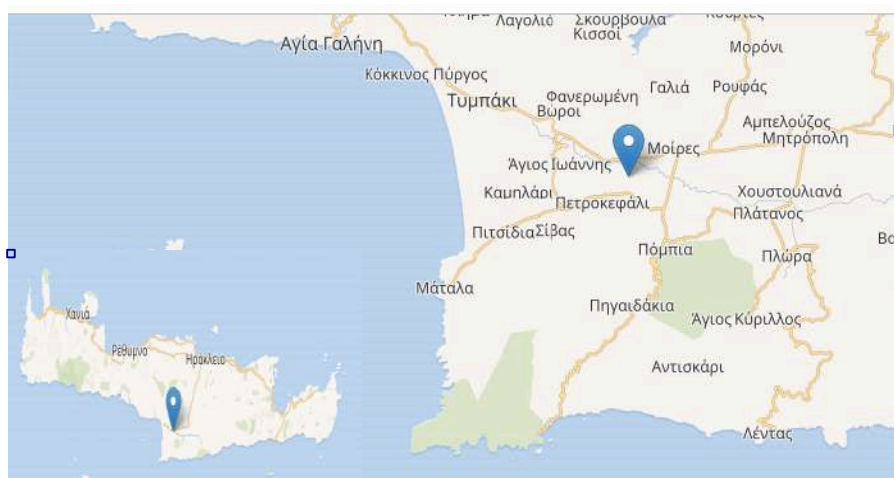

Figure 1: *The recording location of the corpus used in this study, Assimi, Messara, a rural area in the county of Heraklion, Crete.*

In the tradition of AM analysis, mainly controlled experiments are conducted to concentrate on the phonetic details of f_0 behaviour. However, as this is an exploratory study of a melody that has not been examined thus far, the use of spontaneous speech is a more appropriate methodological tool. The Cretan fall: an analysis of the declarative intonation melody in the Cretan dialect

The lack of previous analyses of this melody rendered CG token selection a difficult process, compounded also by the co-occurrence of this melody with other falling melodies, similar to the SMG one. It is worth noting that the frequency of occurrence of the target melody was not balanced across speakers and that its frequency correlated with the amount of code switching between CG and SMG for each speaker. There was a range in the percentage of Cretan and SMG elements used in this code, which varied even within the same speaker. For example the same speaker might use the Cretan pronunciation [tʃe] ‘and’ on some occasions and the SMG pronunciation [ce], on others in the same recording. Similar code-switching was observed in intonation.

The initial auditory token selection was impressionistic: This melody is well known in Greece and easily identified as characteristically Cretan (Gryllia et al. 2011). For representative examples see <http://www.phon.ox.ac.uk/greekincontact>. The two co-authors independently isolated tokens and then, after inter-transcriber comparison, only the tokens on which both transcribers agreed upon were kept. This process resulted in 153 tokens of declaratives, subsequently subjected to segmental and prosodic selection criteria. Utterances with few syllables which did not allow for the full realization of the contour, tokens with many voiceless stops or tonal crowding, creaky voice, hesitations and elongations were excluded. Additionally, utterances with final or antepenultimate stress were excluded, as the location of stress is known to affect the realization of pitch accents due to tonal crowding or undershoot (Ladd 2008; Arvaniti et al. 2006) and thus confound the analysis. Finally, narrow focus utterances were excluded as well. The resulting dataset consisted of 27 utterances whose final words carried penultimate stress and had broad focus, that is, utterances conveying new information with no subpart of the utterance being prosodically highlighted more than the other parts, judging from the context they were uttered in. Despite the small size of the corpus, the melody examined showed fairly stable behaviour (stable tone alignment which was significantly different from the SMG fall), as will be shown in 3.1, so some fairly reliable conclusions can be drawn.

As already mentioned, the description of the H^*+L melody in the literature is qualitative (Arvaniti & Baltazani 2005), i.e., the scaling and alignment details of its component tones necessary for the comparison with CG are not known. We therefore carried out a small-scale analysis of the SMG H^*+L based on approximately 30 tokens whose final word carried penultimate stress, as uttered by 10 SMG speakers (5M, 5F), to balance the number of Cretan Greek tokens.

The CG fall was also compared to the Italian fall ($H+L^*$) whose details are adequately described in the literature (Avesani 1990; Grice 1995; Ladd 1996:128; D’ Imperio 2002), so no analysis of the Italian melody was undertaken.

The prosodic analysis was carried out in Praat (Boersma & Weenink 2017). The location of the pitch accent peak (H) and its L tone inflection point were marked, as well as the L boundary tone. The scaling (i.e., the f_0 value) and alignment (i.e. the timing of the tones with respect to vowels and consonants) measurements were taken for each tone. The onset and nucleus of the pretonic, stressed and post-tonic syllables in each utterance-final word were marked as C1 and V1, C2, V2 and C3, V3 respectively (see Figure 2) and f_0 values were extracted at the beginnings and ends of all vowels to facilitate the study of the fall. For words with initial stress, the final syllable of the previous word was also segmented, to capture the fall, which seemed to us to be realized even outside word boundaries if segmental material is lacking. Figure 2 shows an example of the annotation. The first tier is the result of automatic forced alignment

on the basis of the transliterated sentence in tier 4. Tiers 2 and 3, as well as 5 and 6 include the manual linguistically motivated segmentation in syllables, words, target segment boundaries and identification of tones respectively.

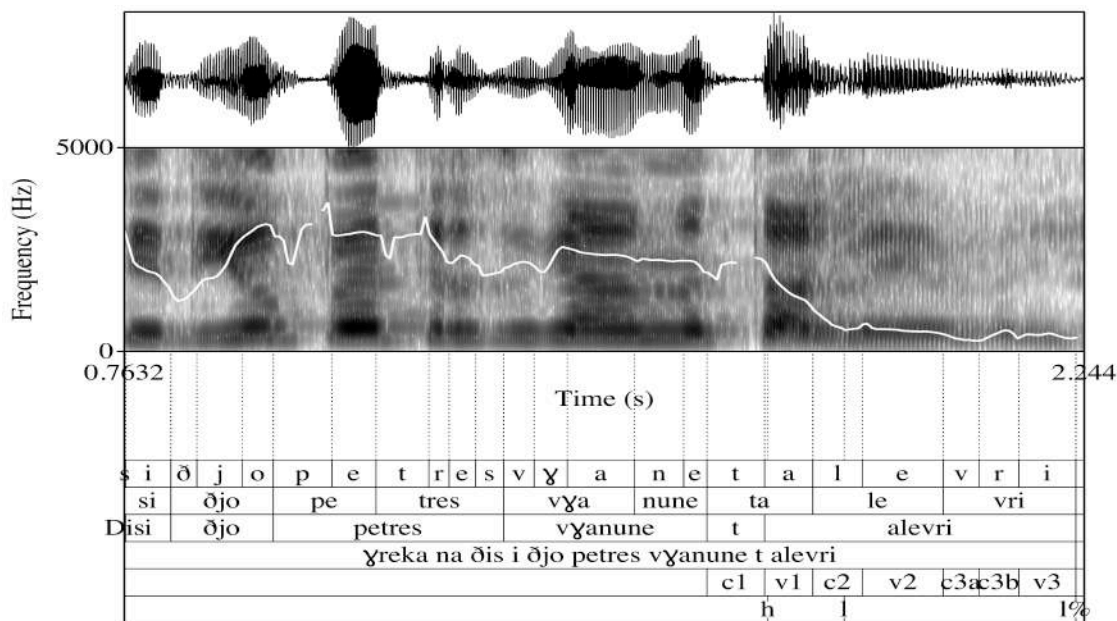

Figure 2: Illustration of annotation (see text for details).

Separate univariate analyses examined the effect of dialect (CG, SMG) on segmental durations as well as the alignment and scaling of the H and L tones.

3. Results

The Cretan Greek melody is compared to the SMG in 3.1. In 3.2 it is compared to Italian and also a sketch of the socio-historical contact between Cretan and Italian is given.

3.1. Analysis of the Cretan fall and comparison to SMG

In Standard Modern Greek (SMG) broad focus declarative utterances end in a fall from high pitch which has been described¹ as either H* L-L% (Baltazani 2002, 2003; Arvaniti & Baltazani 2005) or H*+L L-L% (Arvaniti & Baltazani 2005, Figure 3 left). This melody is shared by other Greek dialects, e.g. Cypriot Greek (Themistokleous 2011) and Ipiros Greek (Baltazani & Kainada 2015). The beginning H and the end L tones of the fall are taken to be the phonetic reflexes of the abstract H*+L pitch accent. Although the Cretan Greek fall is also composed of a HL sequence (Figure 3 right), it sounds markedly different from SMG. The results below show that this difference is due to the scaling and alignment phonetic details of the H and L tones.

¹ Only H*+L is realized with a fall throughout the stressed vowel, while in H* f0 rises slightly during the stressed vowel (Arvaniti & Baltazani 2005). Therefore H* will not concern us here.

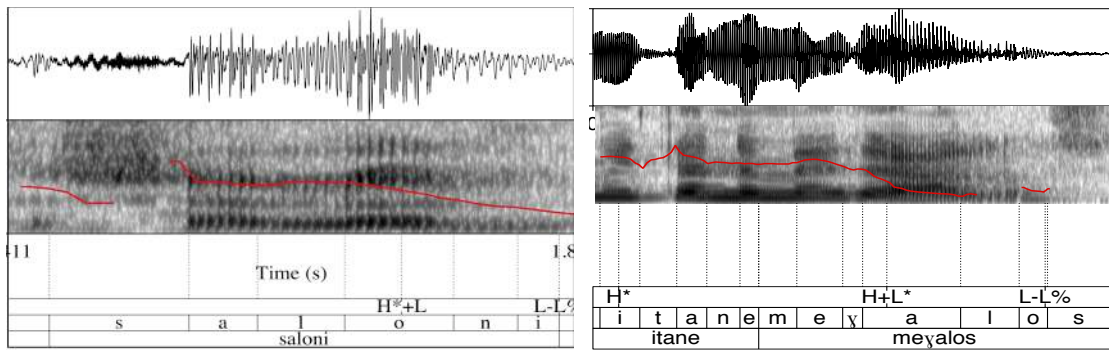

Figure 3: *Representative examples from our corpus: H*+L fall in SMG, left and H+L* fall in CG, right.*

The alignment of both the H and L tones (the beginning and the end of the fall respectively) is earlier in Cretan than in SMG. The CG pitch accent peak occurs on average 193 ms before the beginning of the stressed vowel, in other words in the syllable before the stressed one (since the C2 consonant is 71ms on average), while the SMG pitch accent peak occurs very near the stressed vowel, on average 5 ms before its beginning (Figure 4 left). The CG L tone occurs within the stressed syllable, on average 23 ms before the beginning of the stressed vowel, while the SMG L tone occurs on average 7 ms after the end of the stressed vowel (Figure 4 right).

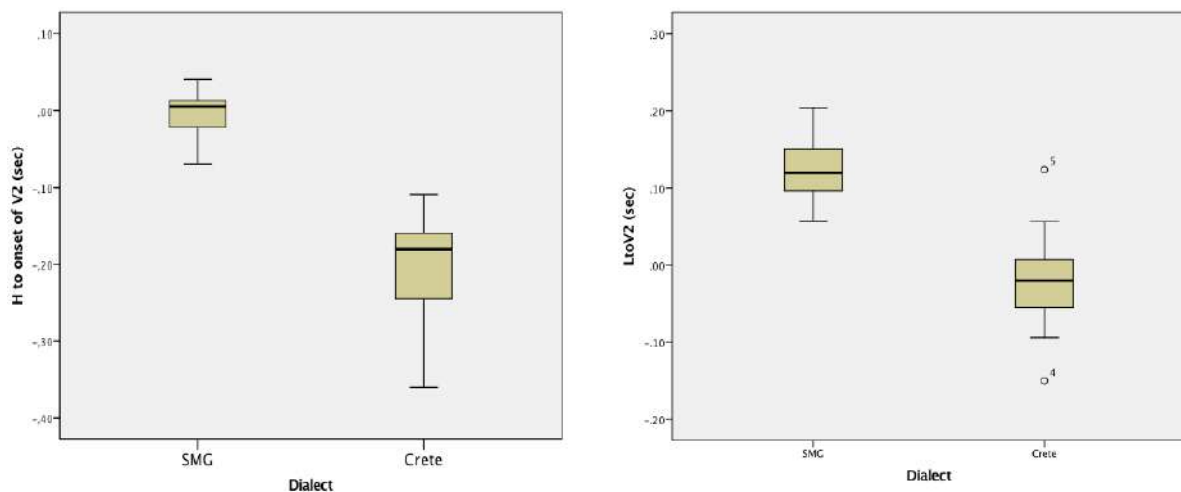

Figure 4: *Comparison of the H (left) and L tone (right) phonetic alignment in the SMG and the Cretan fall (see text for details).*

There are also differences in the scaling of the peak between SMG and CG. The Cretan accentual peak is realized higher than the SMG one (M: 262 Hz² vs 227 Hz respectively; $F(1, 38)=1.670$, $p=.006$), while no significant difference was found for the L tone (M: CG= 167Hz, SMG= 156Hz). Due to the difference in H scaling, the CG fall from the peak to the L tone (M: 95 Hz) is significantly larger ($F(1, 38)=5.249$, $p=.028$) than the SMG fall (M: 71 Hz), a very salient auditory difference. In addition, the distance in time between the beginning and end of the fall is significantly larger in CG (M: 181 ms) than in SMG (M: 130 ms; $F(1, 52)=10.547$, $p=.002$). In other words, the Cretan fall starts earlier and higher in frequency and lasts on average 50 ms longer than the SMG fall. All three dimensions make it sound a more heavy and grave fall than the SMG one.

² For comparisons involving f0 values only female speakers were entered into the analysis. There were too few male Cretan speakers for any meaningful comparisons. All remaining analyses included both genders.

Schematically these results can be seen in Figure 5, which shows f_0 values at the beginning and end of the three word final vowels. The CG fall (bottom panel) occurs mostly within the pretonic vowel (V1; average difference between the vowel beginning and end: 40 Hz), while for SMG (upper panel) in the stressed vowel (V2; average difference between the vowel beginning and end: 61 Hz).

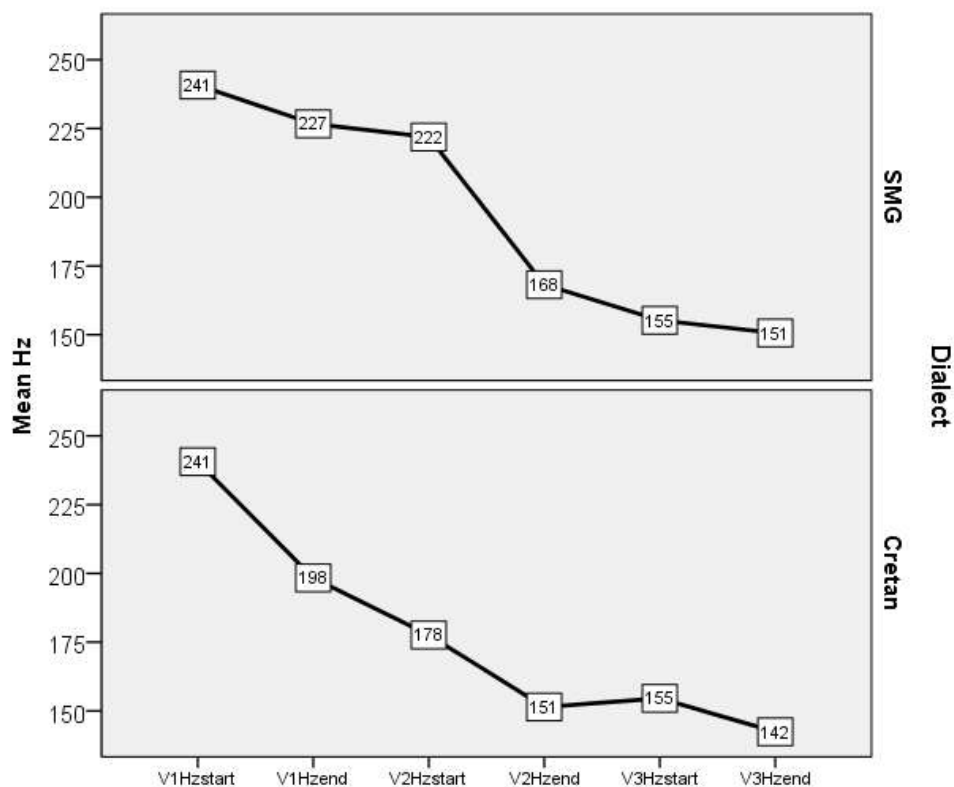

Figure 5: f_0 values at the beginning and end of the three word final vowels: pretonic (V1), stressed (V2) and post-tonic (V3). The fall occurs in the pretonic vowel in CG but in the stressed one in SMG.

We tentatively analyse the nuclear pitch accent in CG as H+L*. We argue that since in Cretan the fall is completed early in the stressed syllable creating a low plateau until the utterance end, the L tone is the head of the bitonal HL pitch accent. This creates a strikingly different tune from the other melodies of Greek, rendering it recognizable as Cretan (Gryllia et al. 2011).

3.2. Comparison with Italian

The Italian melody for broad focus declaratives is similar to the Cretan one, a H+L* fall. This analysis is uncontroversial and has been reported across Italian varieties (Avesani 1990; Caputo & D'Imperio 1995; Grice 1995; Ladd 1996:128; D'Imperio 2002). The peak occurs in the pretonic syllable and the fall ends in the stressed syllable (Figure 6).

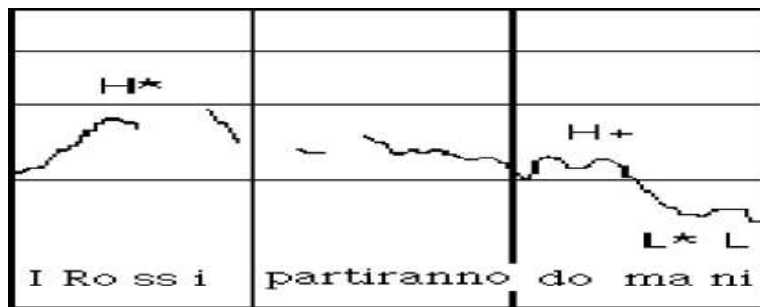

Figure 6: Example of Italian broad focus tune on the word *domani* ('tomorrow') from Avesani (1990).

What is the origin of this tune? Why do the Cretan and SMG falls differ? We argue that one possible reason behind this difference is contact between Cretan and Italian speakers during four centuries of Venetian occupation of Crete.

Cohabitation of Venetians and Cretans both in Greece and Italy was extensive. Venetian Crete was exposed for more than four centuries to Renaissance culture (Crete was the "Kingdom of Candia", 1204 - 1669 A.D.). There is evidence of cultural cross-fertilization in this period ("Cretan Renaissance") alongside intermarriages and bilingualism (Maltezou 1988; Holton 1991; McKee 2000). This cross-fertilization extended beyond the boundaries of the Venetian dominion. It is estimated that more than 1000 Cretans studied in Padua between 1500 and 1700 (Ploumidis 1974) and similar numbers also in Verona, Bologna, Ferrara and Milan. From 1577 Cretans attended College of St Athanasius in Rome founded by Pope Gregory XIII exclusively for Greek students and between 1577 and 1669 about a third of its students came from Crete (Holton 1991). These Cretans returned to Crete after their studies bringing the Italian culture and language with them thus gradually changing the linguistic landscape of Crete. Moreover, during the first century of the Venetian rule in Crete a substantial percentage of the population in Crete (approximately 1/6 of the 10,000 inhabitants of Crete) was Italian, owing to the establishment of Venetian settlers in Crete in order to strengthen their position on the island (Watrous 1982). Linguistic contact induced influences are determined in large part by the history of social relations among populations, including economic, political and demographic factors (Sankoff 2001), which seem to have resulted in intonation change in Venetian Crete.

Another Greek dialect which also shares the Cretan and Italian declarative fall melody is Calabrese, an Italiot Greek dialect spoken in the south of Italy, heavily influenced by Italian. A rudimentary analysis of the broad declarative melody in a small number of recordings of Calabrese speakers, (recording date in the 1960s) obtained from the Academy of Athens archive reveals a fall similar to the Cretan and the Italian ones (Figure 7; see <http://www.phon.ox.ac.uk/greekincontact> for representative examples from these recordings). The similarity between these melodies is unmistakable. The utterance in Figure 7, [prámata ton peðíon] "things of the children" carries the H+L* pitch accent in the penultimate stress word [peðíon]. The peak is realised a little before the beginning of the pretonic vowel [e] and the L tone inside the stressed vowel [i], alignment behaviour similar to the Italian and CG falls. This similarity is strong evidence that the Cretan melody is the result of the historic contact between Greek and Italian speakers 400 years ago in Crete.

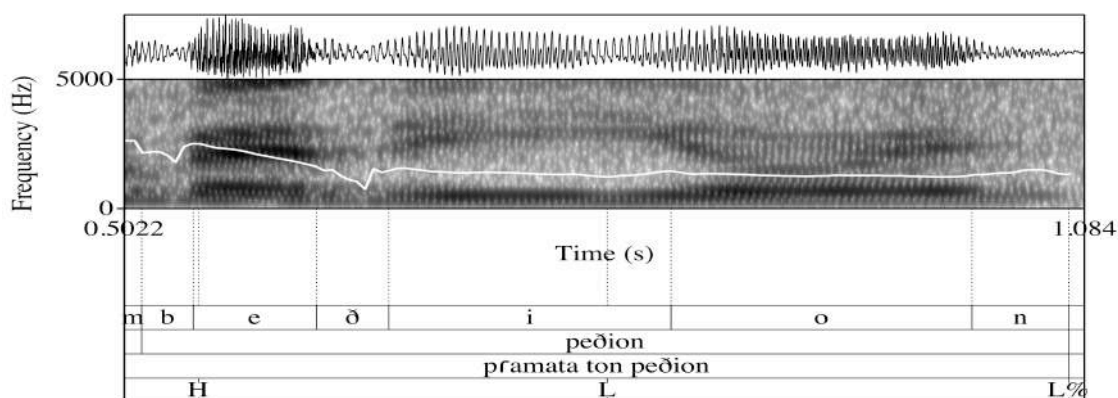

Figure 7. A representative example of the broad focus declarative fall of Calabrese Greek (see text for details).

4. Discussion

The data analysed in this paper showed that the Cretan broad focus declarative melody is clearly different from its analogous SMG one and very similar to the Italian declarative melody in intonation structure. We argued that this melody is the result of contact between Cretan and Italian speakers during the Venetian rule of Crete (1204 - 1669 A.D.). To support our claim about this four centuries old contact-induced transfer we showed that the same melody is used in the Italiot variety of Greek spoken in Calabria, which has been undoubtedly influenced by Italian.

In the process of exploring the Cretan fall melody, we also offered a quantitative analysis of the SMG broad focus declarative (H^*+L $L-L\%$ in GRT_oBI), which had been lacking so far, to our knowledge. A second declarative melody has been described in SMG, H^* $L-L\%$, which also signals broad focus. According to GRT_oBI (Arvaniti & Baltazani 2005), the difference between the two is their pragmatic interpretation: the interpretation of H^*+L additionally conveys a sense of "stating the obvious" that is, the implication that the addressee should have known or expected the answer. This distinction is not empirically supported by our corpus because H^*+L did not always seem to have such implications.

This cross-dialectal analysis forms part of a larger research project aiming to address questions about the diachronic development of intonation. What is the role of language contact in intonation change? How long can the influences of one language on another last? What is its rate of change? Which melodies are most commonly influenced and why? What units of intonation are subject to change, individual pitch accents/boundary tones or whole melodies?

In addition to the questions about the development and structure of intonation structure, theoretical questions arise about the sociolinguistic forces shaping intonation change. The circumstances of contact have been frequently mentioned as a regulating factor, for example whether contact lasted long periods of time (Sankoff 2001) like the Cretan-Italian contact. In such cases of long-lasting bilingualism, transfer of structural elements from one language to the other is very likely.

Moreover, the differing temporal and sociolinguistic circumstances of contact between the same two languages in different geographic regions might result in differences in the linguistic changes in the recipient language. Robust Italian influences are also evident in the intonation of the Heptanese who were under Venetian rule until 1870 but the intonation patterns of the Heptanese differ from the Cretan ones. The Cretan-Italian contact during the Venetian rule was followed by Ottoman rule (1699 to 1898), adding to the complexity of linguistic influences on this island's dialect. In contrast, there was no Ottoman rule in Corfu, where contact with Italian continued well beyond the end of the Venetian rule in 1870, until the early 20th century. In addition to the temporal and sociolinguistic circumstances of contact, the different internal

structure of each variety may produce different outcomes for each recipient variety even when the donor language is the same (Sankoff 2001). So even though Italian influenced both Cretan and Corfiot, the contact-induced changes diverge in the two Greek varieties. Therefore, the comparison between Corfiot and Cretan lends itself to exploration of types of socio-historical situations that have given rise to different linguistic outcomes.

A related issue arises by the impressive survival of Italian influence on the intonation of Cretan Greek, even though the Italian-Greek cohabitation in Crete ended four centuries ago. How can such contact-induced changes last for so long after the contact has ceased? The same variety, Cretan Greek, was receptive enough to be influenced by Italian and at the same time, paradoxically, conservative enough to resist change after having borrowed this melody (cf. Podesva et al. 2015). Furthermore it seems that in recent decades the rate of attrition in Cretan intonation has increased. Will increased contact with SMG erode the use of such melodies, i.e. increase the rate of attrition? As already mentioned, the Cretan speakers in our corpus code-switch between SMG and Cretan, but it is not clear what percentage of each dialect is used. Corpus studies are necessary to determine the amount of variability in the use of H*+L and H+L* in Cretan (as well as between H*+L and H* in SMG), and the contexts they are used in to understand their pragmatic interpretation.

The pilot we presented today takes this kind of analysis in an exciting new direction, by analysing intonational instead of segmental information. Aside from its descriptive purpose, the present paper highlights how cross-dialectal studies of intonation can enrich our understanding not only of the typology and phonology of intonation, but also of the mechanisms of transfer between languages in contact. The findings are relevant beyond the empirical focus of this paper, Greek. Their applicability to other languages will expand the field of linguistic research into an exciting new area, broadening comprehension of intonation structure and variability and enriching typological scholarship.

Acknowledgements

We gratefully acknowledge the Academy of Athens (www.academyofathens.gr/en/kentro/ilne/centre) for generously sharing part of their oral corpus. We also acknowledge the Vocalect corpus (www.vocalect.eu) co-financed by the European Union (European Social Fund – ESF) and Greek national funds through the Operational Program "Education and Lifelong Learning" of the National Strategic Reference Framework (NSRF)-Research Funding Program: THALES Investing in knowledge society through the European Social Fund, grant number MIS 379396 to the first author. Finally we would like to thank Anna Sfakianaki for advice on the pragmatics of the Cretan dialect and the speakers recorded in the village of Asimi Messaras, Crete.

References

- Arvaniti, A. (2016) Analytical Decisions in Intonation Research and the Role of Representations: Lessons from Romani. *Laboratory Phonology: Journal of the Association for Laboratory Phonology* 7(1): 6, 1–43.
- Arvaniti, A. (2007) Greek Phonetics: The State of the Art. *Journal of Greek Linguistics* 8 (1): 97-208.
- Arvaniti, A. & Baltazani, M. (2005) Intonational Analysis and Prosodic Annotation of Greek Spoken Corpora. In: S.-A. Jun (Ed.), *Prosodic typology: The phonology of intonation and phrasing*. Oxford: Oxford University Press, 84-117.
- Arvaniti, A. & Garding, G. (2007) Dialectal Variation in the Rising Accents of American English. In: J. Cole & J.H. Hualde (Eds.), *Papers in Laboratory Phonology* 9. Mouton de Gruyter, 547-576.
- Arvaniti, A., Ladd, D.R. & Mennen, I. (2006) Phonetic Effects of Focus and “Tonal Crowding” in Intonation: Evidence from Greek Polar Questions. *Speech Communication* 48: 667–696.
- Avesani, C. (1990) A Contribution to the Synthesis of Italian Intonation. *Proceedings of ICSLP '90* 1: 833-836.

- Baltazani, M. (2002) *Quantifier scope and the role of intonation in Greek*. Ph.D. thesis. UCLA.
- Baltazani, M. (2003) Broad Focus across Sentence Types in Greek. *Proceedings of the 8th European Conference on Speech Communication and Technology (Eurospeech 2003 - Interspeech 2003)*. Geneva, 89-92. http://www.isca-speech.org/archive/eurospeech_2003_
- Baltazani, M. & Kainada, E. (2015) Drifting Without an Anchor; How Pitch Accents Withstand Vowel Loss. *Language and Speech* 58 (1): 84-115.
- Baltazani, M., Foudos, I., Kainada, E., Kappa, I., Lengeris, A., Mattheoudakis, M., Mikros, G., Nicolaidis, K., Papazachariou, D., Revithiadou, A., Topintzi, N. & Tzakosta, M. (2011) VOCALECT: A Project for the Analysis of Dialectal Vocalic Systems. Paper presentation at the in *11th International Conference on Greek Linguistics*. Rhodes, University of the Aegean.
- Beckman, M. & Pierrehumbert, J. (1986) Intonational Structure in Japanese and English. *Phonology Yearbook* 3: 255-309.
- Boersma, P. & Weenink, D. (2017) *Praat: doing phonetics by computer [Computer program]*. Version 6.0.31, retrieved 21 February 2017 from <http://www.praat.org/>
- Colantoni, L. & Gurlkian, J. (2004) Convergence and Intonation: Historical Evidence from Buenos Aires Spanish. *Bilingualism: Language and Cognition* 7 (2): 107–119.
- Delveroudi, R. (2000) La Variation Linguistique et la Formation de la Langue Nationale Grecque. In: A.F. Christidis (Ed.), *La langue Grecque et ses dialectes*. Thessaloniki: Centre de la Langue Grecque, 117-126.
- D'Imperio M. (2002) Italian Intonation: An Overview and some Questions. *Probus* 14 (1): 37-69.
- Grabe, E., Post, B., Nolan, F. & Farrar, K. (2000) Pitch Accent Realisation in Four Varieties of British English. *Journal of Phonetics* 28: 161-185.
- Grice, M. (1995) The Intonation of Interrogation in Palermo Italian: Implication for Intonation Theory. *Linguistische Arbeiten* 334: Tübingen, Niemeyer.
- Gryllia, S., Arvaniti, A., Baltazani, M., Adamou, E., Terkourafi, M., Vergis, N. & Tsiplakou, S. (2011) Identification and Social Evaluation of Dialectal Greek Intonation. Paper presentation at the *10th International Conference on Greek Linguistics*. Komotini: Democritus University of Thrace.
- Hirst, D. & Cristo, A.D. (Eds.) (1998) *Intonation systems. A survey of twenty languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holton, D. (2001) The Cretan Renaissance. In: D. Holton (Ed.), *Literature and society in Renaissance Crete*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-16.
- Jun, S.-A. (Ed.) (2005) *Prosodic typology: The phonology of intonation and phrasing*. Oxford: Oxford University Press.
- Jun, S.-A. (Ed.) (2014) *Prosodic typology II: The phonology of intonation and phrasing*. Oxford: Oxford University Press.
- Ladd, D.R. (1996) *Intonational phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ladd, D.R. (2008) *Intonational phonology. Cambridge Studies in Linguistics* 79. Cambridge: Cambridge University Press, 2nd edition.
- Ladd, D.R., Schepman, A., White, L., Quarmby, L.M. & Stackhouse, R. (2009) Structural and Dialectal Effects on Pitch Peak Alignment in two Varieties of British English. *Journal of Phonetics* 37:145-161.
- Leemann, A. & Zuberbühler, L. (2010) Declarative Sentence Intonation Patterns in 8 Swiss German Dialects. *Interspeech*: 1768-1771.
- Μαλτέζου, Χ. (1988) Η Κρήτη στη Διάρκεια της Περιόδου της Βενετοκρατίας (1211-1669) [Crete During the Period of Venetian Rule] (1211 - 1669)]. In: Ν. Μ. Παναγιωτάκης (Επιμ.), *Κρήτη: Ιστορία και Πολιτισμός. Τόμος 2*. Ηράκλειο: Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, 105-161.

- McKee, S. (2000) *Uncommon dominion: Venetian Crete and the myth of ethnic purity*. University of Pennsylvania Press.
- O'Rourke, E. (2003) Peak Alignment in Peru: Spanish in Contact with Quechua. Paper presented at the *Linguistic Symposium of Romance Languages 33*. Bloomington, Indiana.
- Pierrehumbert, J.B. (1980) *The phonology and phonetics of English intonation*. Ph.D. thesis. MIT.
- Ploumidis, G.S. (1974) Οι βενετοκρατούμενες Ελληνικές χώρες μεταξύ του δεύτερου και του τρίτου τουρκοβενετικού πολέμου (1503-1537). Στο: C.R. Glenn & T.J. David (Επιμ.), *Πρακτικά Α' Συνεδρίου 'Επτανησιακού Πολιτισμού': Κοινωνία, Οικονομία και Πολιτισμός στα Επτάνησα (1386-1864)*. Δωδώνη: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων - Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής, παράρτημα αρ. 4, 127-142.
- Queen, R. (2001) Bilingual Intonation Patterns: Evidence of Language Change from Turkish-German Bilingual Children. *Language in Society 30*: 55–80.
- Sankoff, J. (2001) Linguistic Outcomes of Language Contact. In P. Trudgill, J. Chambers & N. Schilling-Estes, (Eds.), *Handbook of sociolinguistics*. Oxford: Blackwell, 638-668.
- Themistocleous, C. (2011) *Prosodia kai pliophoriaki domi stin Athenaiiki kai kypriaki Ellinici* (Prosody and Information Structure in Athenian and Cypriot Greek). Ph.D. thesis. National and Kapodistrian University of Athens.
- Thomason, S.G. (2001) *Language contact: An introduction*. Edinburgh & Washington, DC: Edinburgh University Press & Georgetown University Press.
- Tzitzilis, C. (2000). Dialectes et Dialectologie du Grec Moderne. In A.F. Christidis (Ed.), *La langue Grecque et ses dialectes*. Thessaloniki: Centre de la Langue Grecque, 83-90.
- Watrous, L.V. (1982) *Lasithi. A history of settlement on a highland plane in Crete*. American School of Classical Studies at Athens. Princeton: New Jersey.

Greek in contact: a historical-acoustic investigation of Asia Minor Greek intonational patterns

MARY BALTAZANI, JOANNA PRZEDLACKA, JOHN COLEMAN

Phonetics Laboratory, University of Oxford

---

1. Introduction

In ethnically complex societies individual bi- or multilingualism results in the emergence of contact varieties (Sankoff 2001). The effects of contact on the lexical and grammatical aspects of languages have been well documented, e.g. borrowing words, morphemes, syntactic structures or changing the phonetic quality of segments (e.g. Thomason 2001; Clyne 2003). Moreover, the field of historical acoustic phonetic studies has become increasingly popular in the past two decades, with most studies concentrating on segmental aspects of speech, especially vowels (see for example, Harrington *et al.* 2000; Hawkins & Midgley 2005; Wikström 2013). In this paper we present the pilot for a new project that seeks to expand this line of inquiry by examining the diachronic development of intonation, more specifically how long-term contact between ethnic groups shapes the intonation patterns of regional dialects.

The empirical focus in the present paper is Asia Minor Greek (AMG¹). The morphological, lexical and syntactic diachronic development of AMG has been studied to some extent (e.g., Dawkins 1916; Drettas 1997; Galiotou *et al.* 2014; Janse 1998, 2008, 2009; Karatsareas 2011, 2016, 2017; Mackridge 1987; Michelioudakis & Sitaridou 2016; Ralli 2006, 2012; Revithiadou *et al.* 2006; Revithiadou & Spyropoulos 2012; Sitaridou 2014; Tompaidis, 1988). AMG used to be spoken on the territory of modern Turkey, in a society where Turkish was the dominant language, until the forced migration of most AMG speakers to Greece, following the 1923 Convention Concerning the Exchange of Greek and Turkish Populations. The dialect survives, scattered mainly across northern Greece². It currently has second and third generation speakers (children and grandchildren of refugees expelled to Greece in 1923) who, unlike their grandparents, no longer have everyday contact with Turkish. The sociolinguistic characteristics of these groups are very complex, with the speakers being bi- or multi-dialectal i.e. using AMG alongside local varieties of Greek and Standard Modern Greek (SMG) as part of their linguistic repertoire (Janse 2009a, 2009b; Karatsareas 2011; Vassalou *et al.* (in press)).

To date, no phonetic or intonational studies of Asia Minor Greek have been conducted, to our knowledge. We focus on a single intonation contour of this variety, that of continuation rises, that is, the melody of phrases in declarative utterances ending in a high pitch, indicating non-finality (see section 2.2 for a detailed description). In the pilot study, we compared the continuation rise patterns of AMG with SMG and Turkish in a small sample of data to test our method. The hypothesis was that AMG intonational patterns will bear resemblance to Turkish ones as its speakers historically interacted with speakers of Turkish.

In what follows, we outline the method of the analysis tested during the pilot stage (section 2) and present some preliminary results in section 3. In section 4 we discuss plans to implement

---

¹ Although AMG is an umbrella term used for a number of geographical sub-varieties hailing from the Asia Minor peninsula (Janse 2009), from the point of view of intonation we refer to it as a single variety because the patterns investigated here are shared across AMG.

² But see Sitaridou (2014, 2016) for pockets of Greek speaking populations in Pontus.

a similar analysis in a wider project, with the goal to study the effects of language contact on the intonation of regional varieties over time

2. Method

We present the corpus we compiled during the pilot (2.1), describe the melody we analysed (2.2) and the method of analysis that we developed (2.3).

2.1 Data

The corpus compiled during the pilot comprises 85 hours of speech recordings of 188 speakers of AMG varieties (Cappadocia, Pontus, Istanbul, Smyrna), 66 hrs of SMG and 2½ hrs of Turkish speech³. The recordings come from institutional archives (Bibliothèque Nationale de France, Humboldt Universität Lautarchiv, the Academy of Athens digital library, The Committee for Pontian Studies) and field recordings from linguistic projects and individuals⁴, made in recent decades in various locations in Greece and Asia Minor. We also collected material from YouTube videos of interviews with AMG speakers.

Due to the varied nature of the sub-corpora, the demographic information pertaining to the interviewees is far from complete. Figure 1 shows the birthplaces of the first generation AMG speakers in Turkey and the locations across Greece where the interviews were conducted with the first, second and third generation informants (markers show number of speakers per location).

Figure 1: Map of Greece and the Anatolian peninsula. The markers show the AMG speakers' origins or the place the data were collected. Different shades of grey show the number of speakers per location.

The data we have collected were recorded over the course of the 20th century. The oldest material, obtained from Humboldt Lautarchiv, forms part of the Wilhelm Doegen collection. These are recordings of prisoners of the First World War made in 1917, with the informants' birthdates going back to 1894. The youngest recorded speakers in the corpora acquired were born in the 1990s so the birth dates of the informants span a century. The bulk of the data comes from speakers born between the 1920s and 1940s. A detailed break-up of the speaker birthdates

³ See <http://www.phon.ox.ac.uk/greekincontact> for representative audio examples.

⁴ See acknowledgements

is presented in Figure 2. The recordings vary in length from a few minutes to an hour and the material comprises a variety of speech styles, including short reading passages, word lists and sociolinguistic interviews with one or more informants.

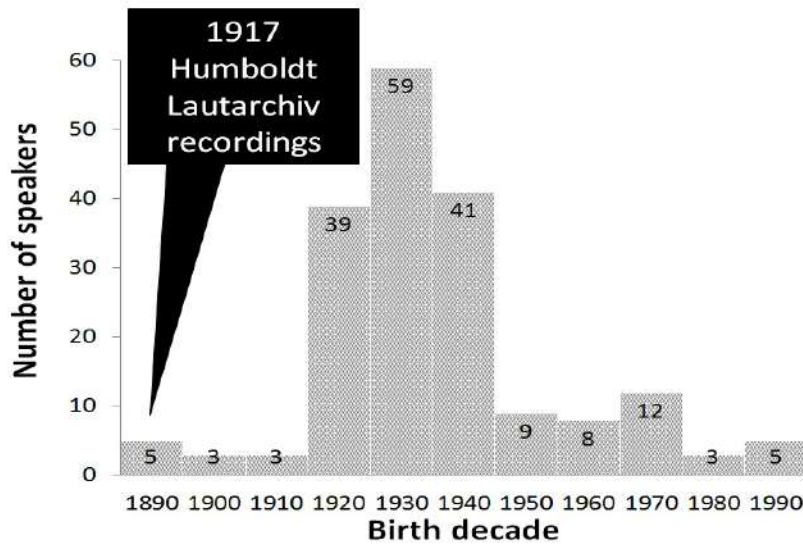

Figure 2: AMG speakers in our corpus by birth decade.

All the original sources were acquired as digital data, but they came in a wide variety of file formats (mp3, mp4 and wav; 2-channel or mono), bit rates or sampling rates (44.1 kHz, as for CDs, 22.05 kHz, or 16 kHz). A portion of the data was not immediately suitable for research as some recordings had been made from ¼ inch tape played at different speeds, which required speeding up or slowing down to be intelligible. A small number of recordings ran backwards on one channel. For the purposes of our analysis we converted all the material to 16 kHz, monophonic, uncompressed PCM .wav audio files.

2.2 The target melody

Within the AM model (Pierrehumbert 1980; Ladd 2008), the meaning of utterances is partly regulated by the synchronisation (termed *alignment*) of pitch landmarks like peaks (H tones) or troughs (L), with prosodic units like syllables (the pitch event then termed *pitch accent*) or small clause edges edge (*phrase accent*) or whole utterance edges (*boundary tone*). For example, “really” uttered in English with a high pitch might show surprise, but with a low pitch it might show disbelief. The melody of an utterance consists to a large extent of the sequence of its pitch accents and boundary tones. The description and classification of these landmarks and their contribution to meaning forms a key part of current models of intonation (Bolinger 1989, Hirschberg 2008, Pierrehumbert and Hirschberg 1990).

The melody we investigated is a continuation rise (Figure 3). This term refers in general to a high pitch or a rising tone at a clause boundary to signal a speaker’s intention to continue or to hold the floor in a conversation, conveying incompleteness, more-to-come (Bolinger 1989, Hirschberg 2008, Pierrehumbert and Hirschberg 1990).

One of the reasons for choosing this melody is its ubiquitousness and therefore its abundance in natural speech corpora. In addition, intonational analyses of this melody exist both for Standard Greek and Turkish, facilitating the comparisons between AMG and the two other languages: Standard Athenian Greek continuation rises typically have a L* nuclear pitch accent, followed by a H- phrase accent (Arvaniti & Baltazani 2005; Baltazani & Jun 1999;

Baltazani 2006). Turkish continuation rises have been analysed as a sequence of a H*+L pitch accent followed by a H- phrase accent (Levi 2002; Özge & Bozsahin 2010).

The analysis of the corresponding AMG melody, outlined in 3 below, was based on a small sample, therefore it is tentative and it will need to be confirmed by statistical analyses of the whole corpus.

2.3 Method of analysis

The present pilot showcases a novel approach to intonation analysis, combines the insights of the mainstream Autosegmental-Metrical (AM) theory of intonational phonology with acoustic-phonetic comparisons of f_0 curves, whose shapes are mathematically and statistically modelled. The AM method is the first stage in our analysis. It provides the empirical knowledge essential for isolating patterns of discrete elements (like peaks and boundaries) in specific locations in an utterance. An example of this analysis is given in Figure 3 below. The white line shows an estimate of the fundamental frequency of the voice (f_0 trace). Phonological annotations of intonational events follow ToBI conventions.

Our preliminary analysis of the AMG continuation rise melody is a fall (tentatively a H*+L pitch accent) time aligned with the stressed syllable [ri] of the word [istoria] “story”, followed by a H tone at the edge of the phrase.

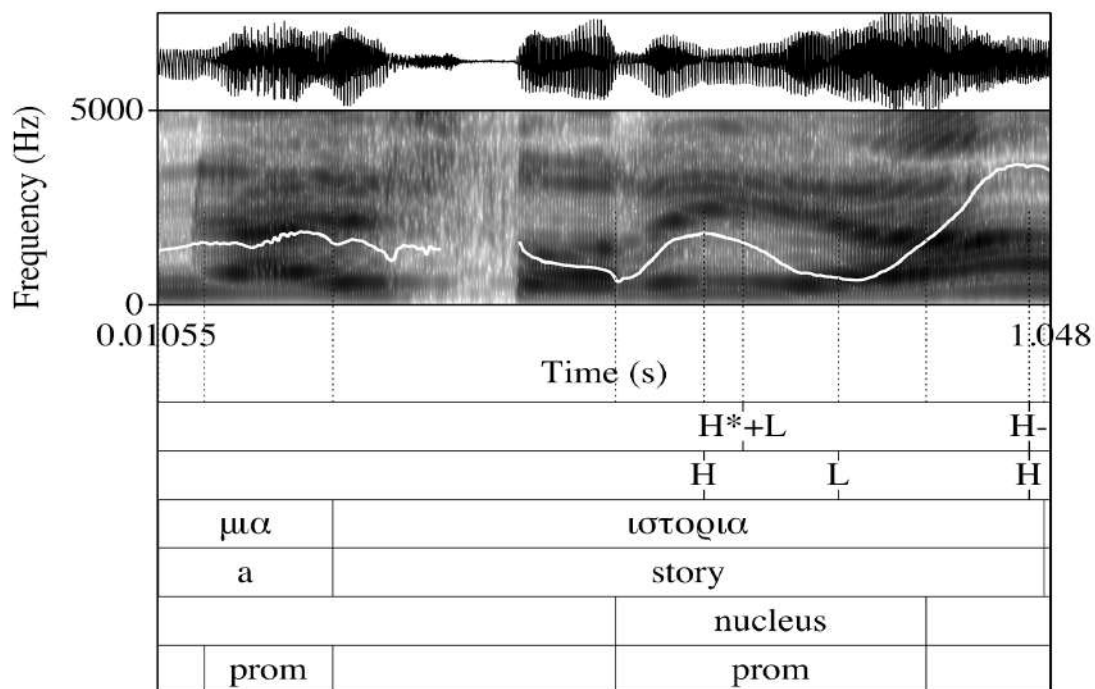

Figure 3: An example of the AM analysis. Horizontal panels from top to bottom: 1) acoustic waveform of the phrase "μια ιστορία (a story)", uttered by a female AMG speaker; 2) spectrogram of the phrase and superimposed (white line) f_0 , an estimate of the fundamental frequency (pitch) of the voice; 3) a phonological transcription of tonal events (H*+L pitch accent and H- phrase accent), time-aligned to the acoustic data; 4) a systematic phonetic transcription of the intonation, made according to the ToBI conventions; 5) a word-by-word transcription in ordinary (Greek) orthography; 6) a word-by-word English translation; 7) annotation showing the location the nucleus; 8) annotation of the location of prominent (stressed) syllables. Time is shown on the horizontal axis in the panel directly under the spectrogram.

In the next step of analysis, the AM insights are used as a basis for mathematical modelling, applying a technique called Functional Data Analysis (Ramsay, Hooker & Graves 2010). FDA is a collection of statistical methods for analysing continuous data such as curves, signals, or

surfaces in a broad spectrum of disciplines such as physiology (growth curves), demographics (population variables), weather forecasting and more recently speech (Andruski & Costello 2004; Coleman *et al.* 2011). The first step in the analysis is functional data smoothing. This process converts raw discrete data points (in this case measured f_0 values) into a smoothly varying function. It emphasises patterns in the data by minimizing short-term deviation due to measurement errors or inherent system noise. Functional data also allow using information on the derivatives (rates of change) of the curves, which facilitate comparisons across languages, language varieties, gender, generations of speakers and other sociolinguistic or phonetic variables. A significant advantage of the FDA is that it augments the highly abstract and impressionistic AM analysis of intonation with quantitative, empirically testable models of tunes, allowing comparisons of large numbers of pitch curves of either whole utterances or their parts in corpora and also facilitating the study of melodic variability, co-occurrence patterns of tone combinations in melodies and frequency of occurrence. An example of FDA modelling is shown in Figure 4, which also presents our results.

The corpus-based approach (Taylor 2008) we employ also differs from that in most current intonation studies, which perform lab experiments with a small number of participants and controlled material. Instead, we engage with a large natural speech corpus, relying on statistical methods to allow patterns to emerge. Because of the great variability in speech, corpora need to be large enough to find tokens of any one target melody produced by many speakers in more than one speaking style (at least at slow, normal and fast speeds with low, normal, high voice, etc.), if the corpus is intended to reflect some common sources of variability. Despite the expected pattern variability for each melody, the size of our corpus is expected to allow for the most common patterns to be revealed (Zipf's law, Black 2009). The use of natural speech corpora is more ecologically valid than controlled laboratory speech, because data is collected in its natural context, with minimal experimental interference, and the large number of speakers is also more representative of the population studied. A further benefit of this method is that it can be applied to any language, in contrast to language specific controlled laboratory material.

This signal-oriented methodology also offers an improvement over the traditional comparative method of historical linguistics. It advances the scope of inquiry beyond the sound-letter correspondences afforded by written records, an essential step in an investigation of intonation. Importantly, it permits the examination of a primary source, the speakers' voices, freeing the investigation from the interpretation of transcribers, with their concomitant bias and errors.

Furthermore, this methodology will allow us to conduct, in the larger research project, a series of longitudinal studies to chart the course of influence of the donor languages on Greek dialects across time. The end of everyday contact with Turkish for the speakers born in Turkey and their descendants is predicted, in the sociolinguistic literature, to lead to dialect levelling or attrition i.e. the fading of influences for each subsequent generation (Cook 2003; Schmid & Köpcke 2007). Evidence of attrition in the morphosyntactic characteristics of AMG has been presented in Vassalou *et al.* (in press). For other dialects, such as Cypriot, where the Greek-Turkish contact is on-going, attrition is not expected.

The longitudinal investigation will depart from the typical apparent-time methods in investigations of language change (Sankoff 2006), i.e. comparing contemporaneous data from different generations. Instead we will compare the Turkish influences across different generations in recordings from the early 1900s, through the mid-1900s and today, to develop a model of diachronic change of intonation and establish patterns of attrition. Especially for AMG, thanks to our extraordinary corpus, we are in a unique position to project real-time change spanning a century and five generations of speakers, something that will enable a dynamic view of the historical development of this variety. The data annotations will include recording date and speakers' age tags so that trends can be revealed, through statistical

processing, about the differences among generations of speakers emerging in the continuum cloud of data-points between two languages.

Finally, one of the goals in our wider research agenda is to investigate whether the intonation of each Greek regional variety will in addition reflect the different chronological and sociolinguistic characteristics of historical contact in the area. For example, the influences of Turkish on the intonation of AMG may differ from those on Cypriot Greek because of the different social nature of the contact. The 1923 relocation of Greeks to monolingual Greek soil severed everyday contact with Turkish for the speakers born in Turkey and their descendants. In contrast, Greek-Turkish contact in Cyprus is on-going, despite the division of the island by the diplomatic conflict for decades and crucially, and the dominant language in Cyprus is Greek.

As part of the larger project, we will compare the Turkish influences on Cypriot Greek and AMG respectively to determine which one is less extensive by correlating the chronological and sociolinguistic characteristics with the amount of intonational variability. Such questions are central to sociolinguistic research on language contact (Sankoff 2001), where socio-historical factors are thought to exert a causal influence in determining language contact outcomes (Thomason & Kaufman 1988; Thomason 2001; Clyne 2003). The corpus approach used in this project to answer them will bring valuable new quantitative evidence to an area of research that either lacks a quantitative perspective or rests on evidence from small corpora (Sankoff 2001).

3. Preliminary results

A small sample of recordings we analysed provides preliminary evidence of Turkish influences on AMG (Figures 4 and 5). AMG shows more similarities to Turkish than to SMG. Given the socio-historical circumstances of AMG, this resemblance is unlikely to be accidental. In future work we intend to confirm this outcome by statistical analyses of the whole corpus.

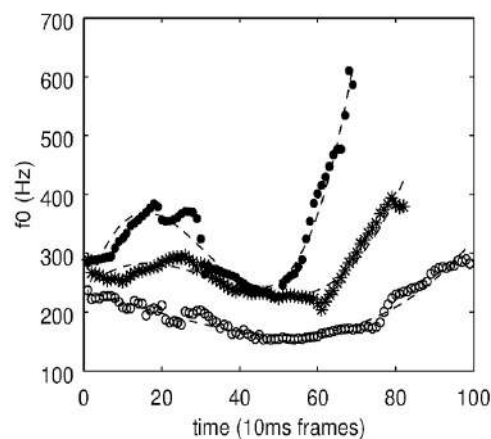

Figure 4: *The shape of sentence-final rising intonation (continuation rises) in the three varieties compared. Going from top to bottom, the black disks show the measured f_0 of AMG, asterisks show the measured f_0 of Turkish and open circles the measured f_0 of SMG. Dashed lines show contours modelled using cubic polynomial basis functions ($y = a_3x^3 + a_2x^2 + a_1x + a_0 + \varepsilon$).*

Figure 4 shows continuation rises in Asia Minor Greek (black disks), Turkish (asterisks) and Standard Modern Greek (open circles). The pitch curve in both AMG and Turkish follows a rise-fall-rise pattern, while SMG lacks the initial rise, patterns that confirm the AM analysis in 2.2 and 2.3. In addition the final rise is shallower in SMG, while in Turkish and AMG the final rise is steeper and faster, with AMG displaying the highest final pitch value. Finally, in AMG the peak is higher and the fall steeper than in Turkish.

The small sample of data (N=41) we analysed demonstrates the success of modelling the shapes of the f_0 contours. Cubic polynomial basis functions (dashed lines) achieve a very good approximation to the observed pitch contours.

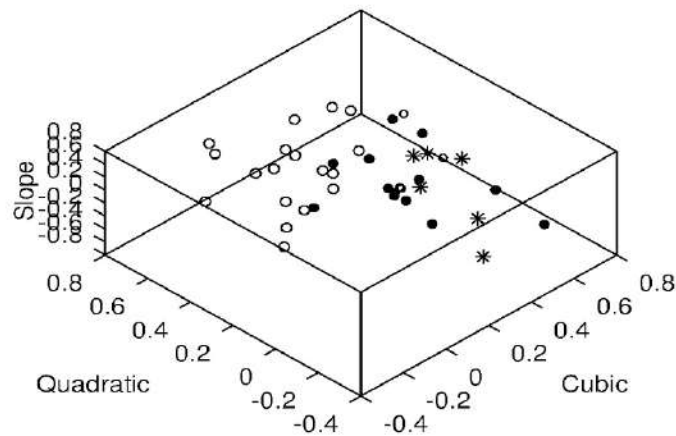

Figure 5: *Shape parameters of sentence-final rising intonation in SMG (open circles) vs. Turkish (asterisks). AMG examples are plotted as black disks, and can be seen to cluster more with Turkish rather than with SMG.*

A statistical analysis of the intonational variation in the shape parameters of the two melodies is shown in Figure 5. AMG sentence-final rising intonation examples (black disks) cluster more with Turkish (asterisks) rather than with SMG (open circles). This approach will be applied to address research questions in the larger project and compare the f_0 curves of the target tunes in each of four regional Greek varieties we intend to investigate with those from monolingual SMG, Turkish and Italian controls respectively.

4. Conclusion and future work

This pilot has investigated how contact between different languages, in our case Greek and Turkish, affects the intonation of a regional dialect (AMG), using archival recordings. Our preliminary results demonstrate the success of cross-variety comparisons of continuation rises, a frequently encountered intonational melody. The fact that the pitch curves of AMG bear a closer resemblance to Turkish than to SMG confirms that contact between different language families (in this case Turkish and Greek) affects regional variation, as predicted.

Applying the same methodology, we plan to extend this enquiry to other contact Greek varieties. We intend to empirically focus on the effects of Italian and Turkish on the development of intonation patterns (target melodies) in four varieties of Greek: Cretan, Asia Minor, Corfiot and Cypriot. These were chosen because their speakers historically interacted with speakers of Italian (Corfiot, Cretan) or Turkish (Asia Minor, Cypriot). SMG (as spoken in Athens) will serve as the basis of comparison. To obtain a more comprehensive picture of how regional intonation may have been affected by language contact, we extend our inquiries to include two further target melodies i.e. (a) declarative utterances ending in low pitch, indicating finality and (b) yes/no questions. We will also continue our research on continuation rises, investigating their shapes in the varieties listed above. These cross-dialectal comparisons form the synchronic aspect of our endeavour. Our project also has a diachronic component, and therefore we will also pursue two further research questions:

1) *How were the intonation changes affected by the temporal and sociolinguistic circumstances of contact with the hypothesised donor languages?* The social and historical circumstances of contact are unique for each of the four recipient Greek dialects chosen for this project. To

address the question, we will compare the extent of influence of each donor language on the two recipient dialects.

2) *To what extent do contact effects weaken with time after contact ceases?* In a series of longitudinal studies, we will compare the intonation patterns in recordings from the 1920s and 1950s with more recent ones for each of the dialects under investigation.

Regarding the diachronic aspects of the analysis, we are in a unique position not only to investigate the differences between the diachronic development of contact varieties, affected by the unlike socio-historical circumstances of the contact, but also to examine the attrition of contact influences (question 2). In the case of AMG, the return of a diaspora speech community to its homeland (paralleled in modern history perhaps only by the movement of around three million diaspora Jews to Israel after its establishment in 1948) constitutes a rare opportunity to study the evolution of a dialect under changing social circumstances, as it gradually converges to the political construction of a modern standard.

While diachronic phonetic changes are a well-known linguistic fact, to date hardly any attention has been paid to the diachronic development of intonation in any language. This omission is unsurprising, given that historical investigations have been relying on *written* evidence, which does not exist for intonation. Intonation is fundamental in human communication (Cutler *et al.* 1997), so it is crucial to understand its mechanisms of change. Unlike traditional diachronic investigations which compare written records or phonetic transcriptions, we focus on the quantitative acoustics of intonation, a pioneering direction in historical linguistics.

We envisage that the knowledge gained through this project will not only advance research on Greek dialectal variation, which is missing, but make important contributions to the broader discipline: The approach employed here will be applicable to other languages and thus expand the field of linguistic research into an exciting new area. Our work offers a novel methodological contribution to both diachronic linguistics and contemporary variationist work. We hope it will contribute to a better understanding of the nature of contact varieties and enhance general principles of linguistic theory regarding the role of language contact in historical change with the view to understanding better the role and weighting of factors contributing to languages changing over time.

Acknowledgements

This project was funded by a John Fell Fund grant 150/075, University of Oxford. We would like to thank Mark Janse, Petros Karatsareas and Dimitris Papazachariou for generously sharing their field recordings with us.

References

- Andruski, J.E. & Costello, J. (2004) Using Polynomial Equations to Model Pitch Contour Shape in Lexical Tones: An Example from Green Mong. *Journal of the International Phonetic Association* 34 (2): 125-140.
- Arvaniti, A. & Baltazani, M. (2005) Intonational Analysis and Prosodic Annotation of Greek Spoken Corpora. In: S.-A. Jun (Ed.), *Prosodic typology: The phonology of intonation and phrasing*. Oxford: OUP, 84-117.
- Baltazani, M., & Jun, S.-A. (1999) Focus and Topic Intonation in Greek. *Proceedings of the XIVth International Congress of Phonetic Sciences, vol. 2*. San Francisco, 1305-1308.
- Baltazani, M. (2006) Effects of Stress on Intonational Structure in Greek. In R. Hoffmann & H. Mixdorff (Eds.), *Speech Prosody 2006*, Third International Conference, ISCA Archive, <http://www.isca-speech.org/archive/sp2006>, paper 156.
- Black, P.E. (2009) Zipf's Law. In: V. Pieterse & P.E. Black (Eds.), *Dictionary of algorithms and data structures* Available from: <https://www.nist.gov/dads/HTML/zipfslaw.html>. Accessed 23/06/2017.

- Bolinger, D. (1989) *Intonation and its uses: Melody in grammar and discourse*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Clyne, M. (2003) *Dynamics of language contact. English and immigrant languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coleman, J., Liberman, M., Kochanski, G., Burnard, L. & Yuan, J. (2011) Mining a Year of Speech. Paper presented at *VLSP 2011: New Tools and Methods for Very-Large-Scale Phonetics Research*, University of Pennsylvania.
- Dawkins, R.M. (1916) *Modern Greek in Asia Minor. A study of dialect of Silly, Cappadocia and Phrasa*. Cambridge: C.U.P.
- Delveroudi, R. (2000) La Variation Linguistique et la Formation de la Langue Nationale Grecque. In: A.F. Christidis (Ed.), *La langue Grecque et ses dialectes*. Thessaloniki: Centre de la Langue Grecque, 117-126.
- Drettas, G. (1997) *Aspects pontiques*. Centre National du Livre. Association de recherches pluridisciplinaires.
- Galiotou, E., Karanikolas, N., Manolessou, I., Pantelidis, N., Papazachariou, D. Ralli, A. & Xydopoulos, G. (2014) Asia Minor Greek: Towards a Computational Processing. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 147: 458-466.
- Harrington, J., Palethorpe, S. & Watson, C. (2000) Monophthongal Vowel Changes in Received Pronunciation: An Acoustic Analysis of the Queen's Christmas Broadcasts. *Journal of the International Phonetic Association* 30 (1-2): 63- 78.
- Hawkins, S. & Midgley, J. (2005) Formant Frequencies of RP Monophthongs in Four Age Groups of Speakers. *Journal of the International Phonetic Association* 35 (2): 183-199.
- Hirschberg, J. (2008) Pragmatics and Intonation. In: L. Horn & G. Ward (Eds.), *The handbook of pragmatics*. Malden, MA: Blackwell, 515-537.
- Janse, M. (1998) Cappadocian Clitics and the Syntax-Morphology Interface. In: B.D. Joseph, G.C. Horrocks & I. Philippaki-Warbuton (Eds.), *Themes in Greek Linguistics II*. Amsterdam: Benjamins, 257-281.
- Janse, M. (2008) Clitic Doubling from Ancient to Asia Minor Greek. *Clitic Doubling in the Balkan Languages*: 165-202.
- Janse, M. (2009a) Greek-Turkish Language Contact in Asia Minor. In: T. Tamis (Ed.), *Etudes Helleniques - Hellenic Studies* 17 (1): 37-54.
- Janse, M. (2009b) The Resurrection of Cappadocian (Asia Minor Greek). *AΩ International online magazine* 11, Alexander S. Onassis Public Benefit Foundation: 11-15. <http://hdl.handle.net/1854/LU-741991>.
- Karatsareas, P. (2011) *A study of Cappadocian Greek nominal morphology from a diachronic and dialectological perspective*. Ph.D. thesis. Cambridge: University of Cambridge.
- Karatsareas, P. (2016) Convergence in Word Structure: Revisiting Agglutinative Noun Inflection in Cappadocian Greek. *Diachronica* 33 (1): 31-66.
- Karatsareas, P. (2017) The Development, Preservation and Loss of Differential Case Marking in Inner Asia Minor Greek. *Journal of Language Contact* 10 (3). Forthcoming.
- Ladd, D.R. (2008) *Intonational Phonology*. 2nd edition. Cambridge: C.U.P.
- Levi, S. V. (2002) Limitations on Tonal Crowding in Turkish Intonation. *Proceedings of Phonologica: 9th international phonology conference*, 1-16.
- Mackridge, P. (1987) Greek-Speaking Moslems of North-East Turkey: Prolegomena to Study of the Ophitic Sub-Dialect of Pontic. *Byzantine and Modern Greek Studies* 11: 115-137.
- Michelioudakis, D. & Sitaridou, I. (2016) Recasting the Multiple-wh Typology: Evidence from Pontic Greek Varieties. *Glossa* 1 (1): 1-33.
- Özge, U. & Bozsahin, C. (2010) Intonation in the Grammar of Turkish. *Lingua* 120 (1): 132-175.

- Pierrehumbert, J. (1980) *The phonology and phonetics of English intonation*. Ph.D. thesis. Cambridge, MA: MIT.
- Pierrehumbert, J. & Hirschberg, J. (1990) The Meaning of Intonation in the Interpretation of Discourse. In: P. Cohen, J. Morgan & M. Pollack (Eds.), *Intentions in communication*. Cambridge MA: MIT Press, 271-311.
- Ralli, A. (2006) Allomorphy in Inflection: Evidence from the Dialects of Lesvos, Kydonies and Moschonisia. In: A. Ralli, B.D. Joseph & M. Janse (Eds.), *Proceedings of the Second International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: University of Patras, 329-349.
- Ralli, A. (2012) Morphology in Language Contact: Verbal Loan Blend Formation in Asia Minor Greek. In: M. Vanhove, T. Stolz, A. Urdze & H. Otsuka (Eds.), *Morphologies in contact*. Berlin: Akademie Verlag, 185-201.
- Ramsay, J.O., Hooker, G & Graves, S. (2010) *Functional data analysis with R and Matlab*. New York: Springer.
- Revithiadou, A., Van Oostendorp, M., Nikolou, K. & Tiliopoulou, M.-A. (2006) Vowel Harmony in Contact-Induced Systems: The Case of Cappadocian and Silly. In: M. Janse, B.D. Joseph & A. Ralli (Eds.), *Proceedings of the 2nd International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: University of Patras, 350-365.
- Revithiadou, A. & Spyropoulos, V. (2012) *Ofitika pontic: aspects of the grammatical structure of a pontic dialect*. Kyriakidis Publishers, Thessaloniki.
- Sitaridou, I. (2016). Reframing the Phylogeny of Asia Minor Greek: The View from Pontic Greek. *CHS Research Bulletin 4 (1)*: 1-17.
- Sitaridou, I. (2014) The Romeyka Infinitive: Continuity, Contact and Change in the Hellenic Varieties of Pontus. *Diachronica 31 (1)*: 23-73.
- Sankoff, G. (2001) Linguistic Outcomes of Language Contact. In: P. Trudgill, J. Chambers & N. Schilling-Estes (Eds.), *Handbook of sociolinguistics*. Oxford: Blackwell, 638-668.
- Sankoff, G. (2006) Age: Apparent Time and Real Time. *Elsevier Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd edition.
- Taylor, C. (2008) What is Corpus Linguistics? What the Data Says. *ICAME Journal 32*: 179-200.
- Thomason, S. (2001) *Language contact*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Tompaïdis, D.E. (1988) *The Pontic dialect*. Archeion Pontou.
- Tzitzilis, C. (2000) Dialectes et Dialectologie du Grec Moderne. In: A.F. Christidis (Ed.), *La langue Grecque et ses dialectes*. Thessaloniki: Centre de la Langue Grecque, 83-90.
- Vassalou, N., Papazachariou, D. & Janse, M. (in press) The Vowel System of Mišótika Cappadocian. In: T. Georgakopoulos & T. Pavlidou (Eds.), *Proceedings of the 12th International Conference on Greek Linguistics*.
- Wikström, J. (2013) An Acoustic Study of the RP English LOT and THOUGHT Vowels. *Journal of the International Phonetic Association 43 (1)*: 37-47.

The folk etymology in Greek dialects: A first approach

ASIMAKIS FLIATOURAS
Democritus University of Thrace

---

1. Definition and research points¹

Pareymology constitutes the psycholinguistic² mechanism of analogical change³ which leads to the false connection of a lexical unit to another, thus resulting in a change in form and/or meaning with the objective of morphosemantic transparency, e.g. TK *yuvarlak* ‘type of meatball’ > GK *γiuvareláki* [*varéli* ‘barrel’], MEG *eyóklima* ‘honeysuckle’ > MG *ayióklima* [*áyios* ‘holy’]⁴ (see inter alia Förstermann 1852; Orr 1953; Mayer 1962; Baldinger 1973; Olschansky 1996; Rundblad & Kronenfeld 2000; Michel 2015, for the Greek language, see Chatzidakis 1915-6: 172-173; Moysiadis 2005: 250-4; Moysiadis & Katsouda 2011; Fliatouras, Voga & Anastassiadis-Syméonidis forthcoming; Fliatouras 2017). The term folk etymology which prevails in Greek bibliography is misleading. “Pareymology” is preferred, given that the mechanism may lead to more learned formations because of hypercorrection or scholar intervention in more familiar types (see also Béguelin 2002). Furthermore, it is a hypernym term and thus it may stipulate all cases; both conscious, such as the ludative/playful⁵ and the normative pareymology; and unconscious, namely folk etymology (for more details see Fliatouras 2017). In this paper, pareymology is equated with folk etymology, since it is the prototypical case for Greek dialects. Ludative pareymology is traced with difficulty, as reading of dialectic texts is required and usually these types are not registered in dictionaries (e.g. CR *ma ton theó* ‘I swear to God’ > *ma ton xiló* ‘I swear to pulp’ as a type of joke to make an oath looser), and the normative pareymology is rare, given that the reasons which render it productive in Standard Greek are not compatible with the dialects⁶.

The material comprises 500 types drawn from eight basic Greek dialects: Pontic, Cypriot, Cretan, Heptanesian, Dodecanesian, Maniatika, Thessalian and Asia Minor. It has been compiled with the aid of principal dictionaries and glossaries of Greek dialects (Papadopoulos 1958; Chytiris 1992; Chantziaras 1995; Deligiannis 1999; Xanthinakis 2001; Maniateas 2002; Pangalos 2002; Korosidou-Karra 2003; Gasparinatos & Gasparinatos-Tzougantou 2004; Giagullis 2009; Skandalidis 2013). In their majority, the sources either provide the etymology

---

¹ Abbreviations: ACT = actor, AG = Ancient Greek, AM = Asia Minor, AR = Arabian, AUG = augmentative, CON = content, CY = Cypriot, DIM = diminutive, DK = Dodecanesian, ECR = Eastern Cretan, EG = English, EN = Enetician, FR = French, HK = Hellenistic Koine, INF = inflection, IT = Italian, KE = Kerkyraika (Corfu, Heptanese), KF = Kefalonitika (Kefalonia, Heptanese), MA = Maniatika, MCY = Medieval Cypriot, MED = Medieval Greek, MG = Modern Greek, PE = Persian, PLU = plural, PO = Pontic, PRO = property, SG = Standard Greek, SUF = Suffix, TK = Turkish, VE = Venetian, WCR = Western Cretan, ZA = Zakynthian (Zante). For practical reasons the term “dialect” involves both dialects and idioms.

² For more information see Fliatouras, Voga & Anastassiadis-Syméonidis (forthcoming).

³ It should be differentiated from false etymology, namely from the etymological error.

⁴ The etymologies focus on the pareymological effect and on Greek semantics. The [] contains the pareymological marker. The transliteration of the examples follows the (final) pronunciation of the language stage.

⁵ For such cases in MEG, see Fliatouras (forthcoming b). A typical example in MG is “Fatseika” as a kind of jokelang (see Fliatouras & Koukos, forthcoming).

⁶ It is usually connected with language policy, pseudo-science, ethnocentricity etc. (cf. the cases of loan hellenisation and non-IE etymologies) and usually presupposes a high level of Ancient Greek knowledge.

of types without connecting them to folk etymology or they explain them only on the basis of phonological and morphological change. As a result, original work has been done on the cross-interpretation of folk etymology. The objective of the paper is restricted to the presentation of the framework (data, role, classification, research fields etc.), given that not a great deal of theoretical work has been done in the Greek language. Specifically, it focuses on the following aims:

- To examine the systematicity and the morphological perspective.
- To trace the reasons of productivity in Greek dialects, such as the role of diachrony, sociolinguistics and mainly of language contact.
- To indicate the special morphological and semantic characteristics in relation to variety, word adaptation and transparency.
- To contribute to the etymology of dialectic types, by extending those proposed with the role of paretyymology (see Appendix for more examples)

2. The linguistic canvas of the data

The material of the dialects verifies the observations proposed by Fliatouras, Voga & Anastassiadis-Syméonidis (forthcoming) and Fliatouras (2017, forthcoming a) as far as the classification, systematicity, morphologicality and scalability of the process are concerned.

Firstly, the dialectal data follow the classification of the process. The basis of paretyymology is lost (or geographically restricted), e.g. TK *ayrelli* ‘asparagus’ > CY *ayréli* [*ayrós* ‘field’ or *áyrios* ‘wild’], or it generates a geographical variety, when it coexists with the product of paretyymology, e.g. TK *lafazan* > CY *lafazánis* ‘chatty’ > *laxazánis* [*laxaniázo* ‘to pant’]. Paretyymology can be diachronically-generated (mainly during Medieval Greek) and is inherited in the dialect, e.g. IT *ahime* > MEG *ayiména* ‘alas!’ > CY *ayiména* [*eména* ‘me’ and possibly *ayiúton* ‘help’], or it takes place in the synchrony of the dialect, e.g. CR *radiófono* ‘radiophone’ > *vradiófono* [*vráði* ‘evening’]. It shifts the word in an alternate form without changing the object of reference, thus contributing to the morphological variety of a lexical unit, e.g. CR *areótatos* ‘very sparse/rarefied’ > *aerótatos* [*aéras* ‘air’], or it develops a referential/ denominative role, functioning as a neologism-generating process, e.g. AG *millós* ‘slow’ > DK *meliós* ‘soft’ [*méli* ‘honey’]. The effect is phonological, morphological or semantic, even though, as we will see later, in most cases it involves multiple linguistic levels with the degree of effect of each level being different in every case, e.g. CR *laxúri* ‘paisley’ > *v laxuri* [*vláxos* ‘bumpkin’]. The paretyymology process may be transparent, when the phonological form or/and the morphological structure varies, e.g. CY *γυλάρης* ‘greedy’ > *vυλάρης* [*vúkos* ‘bite, chunk’ or *vuliázo* ‘sink’], or non-transparent, when the phonological form or/and spelling are not affected (see also Klump 2014; Moysiadis & Katsouda 2011 for the Greek language), e.g. AR *mamluk* ‘slave’/IT *mammalucco* ‘stupid’ > DK *mamáluk-asINF* ‘wuss’ [*mamá* ‘mother’]. The kind of element undergoing the change is both (a) lexical, namely a stem in simple words, DK *nistéri* > *listéri* ‘lancet’ [*líno* ‘dissolve’], derivatives, e.g. PO *δριμ-ίτζαSUF* ‘edible white musk’ > *tirm-íτζαSUF* [*tirí* ‘cheese’], compounds, e.g. CR *eksa-ptériyo* ‘hexapteryga, liturgical fans’ (< *eksa-* ‘six’) > *kso-ftériya* [*kso-* ‘out’], or an affix (prefix or suffix), e.g. AM *paraPRE-θίρι* ‘window’ > *pana-θίρι* [*pano* ‘up’], IT *gran-ítaSUF* > KE *γραν-ίτσα* ‘small hail’ [*-ίτσαSUF* ‘small’], and (b) phrasal in multi-word compounds, e.g. MA *áγιο víma* ‘altar’ > *ayievýima* [*výéno* ‘go out’], or lexicalized phrases/collocations /phraseologisms, e.g. KE *vróma ke disodía* ‘dirt and stench-dirt’ > *vróma ke lisoδία* [*lisa* ‘lyssa, rabies’], TK *yavaş yavaş* ‘slowly’ > CR *γiaváx γiaváx* [*ax* ‘oh, ouch’], TK *al birini çarp birini* ‘they are all inefficient’ > CY *tsaxpiriní* [*tsaxpínis* ‘frisky’]. The process is sporadically inter-systemic, when elements of the same language are involved, HK *atrakís* ‘*Scolymus hispanicus*’ (a plant) > CY *ayradzída* [*áyrios* ‘wild’], AG *eile:táριον* ‘rope’ > KE *litári* [*líno* ‘untie’], or mostly extra-systemic, when it involves loan elements, e.g. TK *ihitiman* ‘care/persistence’ > CR *axtimáni*

[*áxti* ‘persistence’], IT *vitello* ‘cow skin for shoe makers’ > KE *vidélo* [*vidóno* ‘to screw’]. The degree of consolidation leads to fully encoded formations, which acquire significant diffusion in the dialect, e.g. IT *male tire* ‘draw the pain’ > CR *malotira* ‘palliative plant (for beverage)’⁷ [*malí* ‘hair’ and possibly *tiri* ‘cheese’ (due to the shape and the color)], or to non-encoded formations, which involve sporadic or limited usability and cause the comic reaction of the dialectical community, e.g. CR *dekaniki* ‘crutch’ > *lekaniki* [*leléki* ‘crane’], MA *braselé* ‘bracelet’ > *bratsolé* [*brátso* ‘arm’].

Furthermore, contrary to most of the literature, paretymology shows a high degree of systematicity and a morphological perspective different from the obvious phonological one (see also 3.). Specifically, it is possible to find productive word categories (see among others Michel 2015: 1005; Karantzola & Fliatouras 2004: 94 for the Greek language), such as loans (see Anastassiadis-Symeonidis 1994: 55, 109), learned types (see Anastassiadis-Syméonidis 2003: 56-59), e.g. CR *paramén-usaSUF* ‘the one remaining’ > *paramén-isaSUF* [*-isaSUF* ‘female suffix’], PO *diaθiki* ‘will’ > *diafike* [*afino* ‘leave’], hard-to-pronounce words, e.g. FR *avant-parler* > CY *farпалиéris* [*farpalás* ‘furbelow’], place names (see Vennemann 1999), e.g. ZK *Arγostóli* > *Ayrostóli* [*ayrós* ‘field’] or *Frostóli* [*(i)γρός* ‘wet’], and church tradition phrases, e.g. ZK *Fis Madiám* ‘Land of Midian’ > *Fis Mariám* [*Mariám* ‘Mariam’]. Systematic phonological, morphological and semantic mechanisms act to allow the procedure and usually have a complementary/parallel function, as presented in Table 1.

Table 1: *Mechanisms of paretymology*

Phonological processes:
Elision: CR <i>nevralyía</i> ‘neuralgia’ > <i>nevrayía</i> [<i>-(r)rayía</i> ‘-rragy’]
Insertion: DK <i>avaniá</i> ‘slander’ > <i>vyanía</i> [<i>vγázo</i> ‘take out’]
Dissimilation: MK <i>abelokládi</i> ‘vine branch’ > <i>benokládi</i> [<i>béno</i> ‘enter’]
Assimilation: AR <i>nalín</i> ‘sabot/wooden cobbler’ > CR <i>lalíni</i> [<i>laló</i> ‘talk, make noise’]
Metathesis: MA <i>medúli</i> ‘marrow’ > <i>melúdi</i> [<i>méli</i> ‘honey’]
Alternation: TK <i>elçi</i> > MCY <i>eldzís</i> ‘ambassador’ > CY <i>ertzís</i> [<i>érkome</i> ‘come’]
Opening: CR <i>bairáki</i> ‘flag, uprising’ > <i>baeráki</i> [<i>aéras</i> ‘wind’]
Closure: CR <i>meterízi</i> ‘fortification’ > <i>mitirízi</i> [<i>míti</i> ‘nose’]
Rounding: MEG <i>éxendra</i> ‘viper’ > CR <i>óxendra</i> [<i>ófis</i> ‘snake’]
Devoicing: FR <i>brillantine</i> > DK <i>perlandíni</i> [<i>pérla</i> ‘pearl’]
Affrication, e.g. IT <i>vascello</i> /VN <i>vasello</i> > DK <i>vatséli</i> ‘container’ [<i>vatsós</i> ‘deep’]
Morphological processes:
Blending/contamination ⁸ : CR <i>zévelo</i> ‘sheep and goat disease’ > <i>vézvelo</i> [<i>velzevílis</i> ‘Satan’]
Reanalysis: IT <i>caprifoglio</i> ‘honeysuckle’ > KE <i>karmo-fóli</i> ⁹
Semantic processes:

⁷ Cf. the paretymological spelling *μαλλοτίρα* with double *-ll-* [*μαλλί* ‘hair’].

⁸ Blending involves the construction of new words by clipping ($X + Z \rightarrow Y$), whereas paretymology involves the influence of a word to another ($X \text{ to } Y \rightarrow Z$). The boundaries are usually fuzzy (for such a discussion, see Olschansky 1996: 224; Ronneberger-Sibold 2002: 108; Panagl 2005: 1351; Koutita & Fliatouras 2000; Ralli & Xydopoulos 2012). Along the lines of Koutita & Fliatouras (2000) and Ralli & Xydopoulos (2012), blending and contamination are mechanisms of paretymology which lead to pseudo-blending (for the distinction between blending and contamination, see Katsouda 2009).

⁹ For more information and examples of blending and reanalysis (mostly ludative/playful) in the Greek language, see Katsouda & Nakas (2013).

Amelioration/deterioration (more frequent): CY *arkósila* ‘Ornithogalum’ (a plant) > *avrósila* [*avrós* ‘courtly’]

Expansion/restriction (more frequent): TK *vak(i)t* ‘time, period’ > DK *váxti* ‘maturity, ripeness’ (mainly for fruit) [*áxti* ‘prime’] (cf. *ta síka éxun to áxti tus* ‘figs are in their prime’)

Metaphor: TK *mazgal* ‘hole in a wall for a cannon’ > CR *masýali* ‘passage of a mountain’ > *maskáli* [*masxáli* ‘armpit’]

Hyperbole: CR *dikiyóros* ‘barrister’ > *vukiýoros* [*vúkino* ‘public spreading of news’ (negative meaning)]

Finally, paretymology is a highly scalable process, defined by phonological, morphological and semantic continuums, as presented in detail in Table 2:

Table 2: *Degree-based continuums of paretymology in an ascending scale*

Phonological continuum:
<ul style="list-style-type: none"> → Zero (invisible matching mechanism of homonymous elements): CR <i>papafígos</i> ‘large square sail of sailing ships’ > <i>papafígos</i> ‘penis’ [<i>papás</i>¹⁰ ‘penis’] → Phonemic (sound change mechanism)   <ul style="list-style-type: none"> • Replacement: MA <i>miráði</i> > <i>meráði</i> [<i>méros</i> ‘part’] (cf. MEG <i>meráði</i>) • Inversion: KE <i>γarbózos</i> ‘lover boy’ (< IT <i>garboso</i>) > <i>γabrózos</i> [<i>γabρός</i> ‘groom’] • Addition: CR <i>vorízei</i> ‘has north wind’ > <i>vyorízi</i> [<i>výeno</i> ‘come out’] • Apocope, e.g. KF/KE <i>ιδράργιρος</i> ‘mercury’ > <i>διάργιρος</i> [<i>δια-</i> ‘inter, dis-’]   → Syllabic (syllable-based mechanism):   <ul style="list-style-type: none"> • Replacement: CR <i>nixteriða</i> > <i>laxtariða</i> [<i>laxtára</i> ‘horror’] • Addition: FR <i>repos</i> > CR <i>repopó</i> [<i>popós</i> ‘booty’] • Apocope: CR <i>mizithrópita</i> > <i>mistrófta</i> [<i>strívo</i> ‘turn’]   → Multi-segmental: DK <i>molívi</i> ‘lead (of rifle shot)’ > <i>volími</i> [<i>volí</i> ‘shot’]
Morphological continuum:
<ul style="list-style-type: none"> → Morphemic (substitutional mechanism):   <ul style="list-style-type: none"> • Stem-based: CR <i>lopoðítis</i> ‘pickpocket’ > <i>lopoðótis</i> [<i>ðótis</i> ‘giver’, cf. also <i>kata-ðótis</i> ‘snitch’] • Affixal: CR <i>paramén-usaSUF</i> ‘one that remains’ > <i>paramén-isaSUF</i> [<i>-isaSUF</i> ‘female suffix’]   → Featuring (mechanism of feature change, e.g. number, gender etc.): IT <i>bacio</i> ‘caring kiss’ > CR <i>bákiaPLU</i> [<i>mákiaPLU</i> ‘little kisses’] → Structural (mechanism of structural change):   <ul style="list-style-type: none"> • Semi-structural (the end or the beginning of a word is identified with an affix but the lexical base remains unrecognizable¹¹): IT <i>capponaia</i> > KE <i>kapon-ára</i> ‘big closed space for hens’ [<i>-áraSUF/AUG</i>] • Restructuring (change of word construction process):   <ul style="list-style-type: none"> (a) Pseudo-compoundization (derivative > compound): AM <i>paraSUF-θíri</i> ‘window’ > <i>pana-θíri</i> [<i>páno</i> ‘above, upper’, <i>θíra</i> ‘door’] (b) Pseudo-derivization (compound > derivative): DK <i>kaθréftis</i> > <i>karf-ítis</i> [<i>karfí</i> ‘nail’, <i>-ítisSUF/ACT</i>]

¹⁰ It is written with double *-p-* (παπάς).

¹¹ It reminds us of the paradoxes of Pesetsky (1979) and the [-simple, -structured] words on the basis of the trilateral categorization of Corbin’s (1987) word structure.

- Pseudo-structuring (non-structured words are converted into structured):

(a) Pseudo-derivation (simple word > derivative): IT *lugliatica* ‘grape that ripens in July’ > CR *liá-tikos* [*lios* ‘sun’, *-tikos* *SUF/PRO*]

(b) Pseudo-compounding (simple word > compound): TK *semer* ‘middle barrier’ > CY *so-mérin* [(*é*)*so*- ‘inner’, *méros* ‘place’]¹²

→ Phrasal (conversion of phrases into compound words): TK *acı canı* ‘jaundice/ icterus, yellowness’ > CY *xazarnín* [*xazós* ‘stupid’]

Semantic continuum:¹³

→ Strengthening (semantic enhancement): CR *vorízi* ‘it has north wind’ > *v̄vorízi* ‘north wind comes’ [*vgéno* ‘come out’]

→ Resemanticizational (semantic substitution): AM *paraPRE-θíri* ‘window’ > *pana-θíri* [*páno* ‘up’]

→ Reconceptualizational (neologism-generation): PO *γύνα* ‘fur’ > CY *vúna* ‘ox’s fur’ [*vúðin* ‘ox’ or *vukón* ‘ox’s skin’].

3. The characteristics of paretyymology in Greek dialects

Consequently, we will try to identify and interpret the basic parameters of paretyymology in Greek dialects, such as productivity, lexical stratification and the sociolinguistic factors involved.

3.1 Productivity

Paretyymology is a highly productive phenomenon in dialects. As a result, it is better studied in Greek dialects than in Standard Greek. This is due to language and extra-language parameters, such as language contact, lexical stratification and sociolinguistic parameters.

3.1.1 Language contact

Since the main cradle of paretyymology is borrowing, it follows that the immediate and intense contact of dialects with other languages, such as Turkish, Italian/Venetian, Frankish etc., endows the dialects with numerous paretymological words, especially of Turkish and Italian origin. The distribution of these two categories depends on the degree of language contact with Turkish and/or the Latin-originated/based languages, which, depending on the case, derives from historical factors, such as the coexistence of the speakers and the geographical proximity of the dialect with the foreign language. There seems to be a geographical continuum identified: The western dialects are more Latin-generated, whereas the eastern dialects are more Turkish-generated. The linguistic-geographical allocation of paretymologies, which follows the geographical borrowability, is based on three main areas:

(a) Western: Comprising the Ionian Islands which show a high distribution in paretymologies of Italian origin, e.g. VE *lettiga* > ZA *ledika* ‘transport stretcher for ladies of the high society’ [*lédos* ‘slow’], IT *bazzica* ‘card games’ > KE *bástiya* [*mástiya* ‘scourge’]

(b) Northeast: Comprising Northern Greece, Asia Minor, the islands of the North Aegean Sea, as well as Pontus and it has a high distribution in paretymologies of Turkish origin usually inherited from Arabic and Persian words. The examples from Pontic are indicative, e.g. TK *kaun* > PO *yavúnin* ‘pumpkin fruit, melon’ [*yavúzin* ‘human skull’], TK *kovan* > PO *vuváni*

¹² For more information about the structural change in paretyymology and the degree of structural integration, see Fliatouras (2017).

¹³ It follows an ascending scale of effect and a descending scale of frequency. The higher degree of semantic action coincides with the operation of the mechanism as a neologism-generating process.

‘beehive’ [*vuzanízo* ‘to become a huge crowd producing sounds’ (sound imitating usually for bees)], TK *kurban* > PO *γurpáni* ‘sacrifice, expression of despise’ [*γurúnin* ‘pig’], and (c) Central and Southeast: Including the Peloponnese, Thessaly, Crete, the Cyclades, the Dodecanese and Cyprus, where a mixed distribution is observed. Typical examples derive from the Cypriot dialects, both Latin-originated, e.g. IT *riviera* ‘riviera’ > CY *livéra* [*lívras* ‘sirocco’], EN *ofizial* ‘ambassador’ > CY *avitziális* [*aviziáro* (IT) ‘give information’], EN *fregada* > CY *freyáða* ‘nice looking lady (usually old)’ > *γriáða* [*γriá* ‘old woman’], and Turkish-originated, e.g. TK *elçi* > MCY *eldzís* ‘ambassador’ > CY *ertzís* [*érkome* ‘come’], TK *yerelması* ‘sunflower’ > (γ)*elemarsín* [(γ)*élete* ‘re-flies’], TK *yaban yer* > CY (γi)*apángerin* ‘desert land’ [*apángio* (SG) ‘refuge, suntrap’ or *aynágion* ‘viewpoint’].

3.1.2 Lexical stratification

There are many paths for feeding the dialects with paretymology associated with the four basic lexical strata of Greek dialects which are inter-influenced, namely inherited dialectal words, words of Standard Greek, dialectal neologisms and loans.

The intra-systemic paretymology constitutes the internal feeding of the dialect with paretymological bases from the Greek language system as a whole. It involves either Standard Greek types (extra-dialectal), e.g. KF *ieromónaxos* ‘hieromonk’ > *γeromónaxos* [*yéros* ‘old man’], DK *evangélio* ‘Gospel’ > *vγadzélio* [*vγázo* ‘take out’], or it is based on the interaction of elements corresponding to different dialectal strata (intra-dialectal), such as inherited (mainly from MEG) with other inherited words, e.g. HK *δíforon* ‘with double fruit’ > CY *díxoron* [*xóros* ‘space’], neologisms with inherited words, e.g. PO *dilinárin* ‘dinner at dusk’ > *leminárin* [*lemázo* ‘starve’], CY *yalatúna* ‘poisonous plant’ > *zalatúna* [*záláða* ‘nausea’], and inherited words with loans, e.g. PO *vrávilon* ‘wild plum tree’ (AG) > *γróvalon* [*γróbos* ‘skin bump, cartilage’ (< IT *gropo*)].

On the other hand, extra-systemic paretymology constitutes the external feeding of the dialect with borrowed bases. It can be either intra-linguistic, when based on a Greek paretymological marker originating from Standard Greek (extra-dialectal), e.g. PE *perçem* > CR *vertsés* ‘a kind of comb’ [SG *vúrtsa* ‘brush’], AR *malumat* > TH *malimátia* ‘acts of flirting’ [SG *mátia* ‘eyes’], or from a dialectal word or meaning (intra-dialectal), e.g. TK *kadılık* > CY *kafilidzin* ‘office/administrative district of the cad’ [CY *kafásin* ‘head’], or from another language as a loan (extra-linguistic). The loan paretymological marker originates from the same system (mono-systemic), such as French, e.g. FR *avant-parler* > CY *farpaliéris* ‘lawyer’ [*farpalás* ‘furbelow’ < FR *falbala*], and Turkish, e.g. TK *zemberek* > CY *zumbarékin* ‘clock spring’ [*zumbás* ‘carpenter’s tool’ < TK *zimba*], or it involves different systems (poly-systemic), such as Arabic and Italian, e.g. AR *quandi*/IT *candi* > MEG *kándion* ‘sugar cane’ > CY *kágios* [*kagélin* ‘big nail’ < IT *ganghero*].

Finally, paretymological re-borrowing is a special category, e.g. AG *porphura* > AR *firfir* > PO *farfurí* [*farfatízo* ‘I am moving anxiously’ (sound imitating)], AG *galéos/galéa* > AR *kalyun/galyun* (cf. also EN *galion*) > CY *yialiundzís* ‘sailor’ [*yialós* ‘sea-shore’], HC *saymáron* > MEG *samárion* > TK *semer* ‘parapet of the roof’ > CY *so-mérin* [(e)so- ‘inner’, *méros* ‘place’].

3.1.3 Sociolinguistic factors

Paretymology is more productive and leads easier to lexical integration due to sociolinguistic factors. Specifically, the lack/low level of education in foreign languages and Ancient Greek explains productivity, since it renders the words non-transparent, and the reduced standardization resulting in the “depenalization” of the speakers concerning the etymological accuracy and in the neutral evaluative stance towards the types explains consolidation.

Furthermore, both intra-dialectal variety and competitive types (and maybe code switching) are possible, as it can be easily seen in the dialectal dictionaries.

But there are some paradoxes identified, which work in opposition to the above. Specifically, double standardization is possible, namely on the basis of paretyymology of the dialect and Standard Greek. Furthermore, utilitarian de-consolidation functions in parallel, since paretyymology is the focal point of the regulatory/normative correction towards the etymologically correct, the intra-dialectal paretymologies are the “easy victims” of standardization and of utilitarian enforcement of Standard Greek¹⁴ and extra-systemic paretyymology has been reduced due to the shrinkage of language contact. As a result, although consolidation is easier in dialects, it can be easily predicted that the loss of paretymological types is higher than the addition and that the redundancy of productivity is likely very possible.

3.2 Variation

Paretymological variety is exceptionally productive in dialects mainly due to the sociolinguistic factors described above. The card-indexing of the variation in the dictionaries is usually geographical, and in most cases, it is either not explained or only connected with morphophonological mechanisms. The multiple directions in paretyymology are an advocate of the opinion that it primarily has a phonological character of identifying similar sounds and only secondly a semantic character (see Moysiadis 2005; Moysiadis & Katsouda 2011). It is a phenomenon which, to a greater or lesser degree, works in tandem with the semantic correlation, where the bases of paretyymology “are anxious” to become semantically identified with other units.

It is possible to identify three cases of paretymological variety: (a) Hyper-language, when the basis acquires a paretyymology in a way that differs in SG than in the dialects, e.g. MEG *eyóklima* ‘honeysuckle’ > SG *ayióklima* [áyios ‘holy’]/CR *lióklima* [lios ‘sun’], (b) Intra-dialectal (the most productive): The basis of paretyymology coexists with the paretymological variety or varieties (mono- or multi-paretymological respectively), e.g. PO *lavótin* ‘type of ladle for pumping water’ > *lavótin* (Kerasuda, Sinopi) [*lávín* ‘diminutive for handle’]/*lakótin* (Kotyora) [*lákos* ‘pit’, *lakáni* ‘tub, vat’], CY *lixuzúðkia* ‘crackers as treats to passers-by’ > *lexuzúðkia* [*lexó* ‘woman after giving birth’] (in cases of birth)/*lefuzúðkia* [*lefúsi* ‘rabble’], but sporadically the paretymological basis can be lost and split into a paretymological variation (inter-paretymological), e.g. *nixteriða* ‘bat’ > WCR *lefteriða* [*lefteróno* ‘liberate’] or *lexteriða* [*léxi* ‘corpse’]/ECR *laxtariða* [*laxtára* ‘horror’], and (c) Inter-dialectal: Bases which are more prone to paretyymology are affected in a way that differs among the dialects, leading to formations with a different form but the same meaning, e.g. TK *lafazan* > PO *lapazánis* [*lápa* ‘quickly’]/CY *laxazánis* [*laxaniázo* ‘short of breath’], or with a different meaning, e.g. AR *macun* ‘sweet’ > CR *matzúmi* (also ‘electuary’) [*zumí* ‘juice’]/DK *mazúli* ‘food with nuts and spices’ [*mazí* ‘together’], or with a different allomorphic segment used, e.g. TK *mahsul* ‘product’ > DK/MA *maksúli* and MA *mazúla* ‘crop’ [*máso/mazévo* ‘gather’ (*maks-* = aorist stem, *maz-* = present stem)].

The basic causes of hyper-paretyymology and hyper-variety are both linguistic and extra-linguistic. The linguistic ones involve phonological factors, such as sounds, syllables or parts of words (usually two-syllable) with a paradigmatic flexibility in word formation, e.g. *diósmos* ‘mint’ > AM *yiósmos* [áyios ‘holy’] / CR *liósmos* [*lióno* ‘melt’], morphological factors, such as the function of blending/contamination which allows the paradigmatic morphological flexibility, e.g. KF *velzevúlis* ‘satan’ > *vertzevúlis* [*versáro* ‘singing verses/chirrup’]/PO

¹⁴ Especially during recent decades, where its effect on dialects has increased significantly due to social conditions, e.g. the level of foreign and Ancient Greek language learning and the etymological awareness of the speakers has been enhanced.

zorzoúlis [*zori* ‘force’ or sound imitating] and semantic factors, when the bases encompass many intriguing characteristics and qualities for paretyymology, e.g. CR *varθakós* ‘frog’ > *vorθakós* [*vorθi* ‘cesspit’]/*forδakós* [*fóra* ‘impetus’, since the frog lives in dirty waters and jumps with momentum. On the other hand, the extra-linguistic parameters involve the cases of geographical systematicity observed in the intra-dialectal variation, e.g. the Eastern Cretan idiom and the Pontic idioms of Chalki and Nios (especially the idiom of Sinopi) are more prone to paretyymology than Western Cretan idiom and the idioms of Trapezounta respectively¹⁵.

3.3 Systematicity

There are two basic clues identified to prove the systematicity of paretyymology in Greek dialects: Hyper-dialectisms and construction tendencies.

Hyper-dialectisms are the paretymological types met in numerous dialects due to etymological factors. For example, paretyymology occurs in MEG and then the paretymological type is inherited in many MG dialects (cross-dialectal and byzantine-substratum types), e.g. MEG *nosokomíon* ‘hospital’ > *misokomíon* [*misós* ‘half’] > cross-dialectal *misokomío*, MEG *evnúxos* ‘eunuch’ > *munúxos* [*muni* ‘pussy’] > cross-dialectal *munúxos*. Another case is inter-dialectal borrowing, e.g. PE *viran* > CR/PO *verané(s)* ‘deserted piece of land’ [*verémi(n)* ‘tuberculosis’].

The tendencies correspond to both phonology and morphology. The phonological parameters leading systematically to paretyymology involve mostly: (a) Homonymy/paronymy and imitation of sounds (see also Anastassiadis-Syméonidis 2003: 58), e.g. CR *radiófono* ‘radiophone’ > *vradiófono* [*vrádi* ‘evening’], (b) Onomatopoeia as the easiest way to achieve transparency due to their partial arbitrariness, e.g. PE *leblebi* > PO *läpläpín* ‘roasted chickpea’, CY *yiúpas* > *yiúxas/ššufas/ššuxas* ‘vulture’, and (c) Peripheral or non-prototypical phonological complexes usually identified in loanwords and words inherited from previous stages of Greek, where different phonotactic constraints are in present, e.g. FR *avant-parler* > *farpaliéris* ‘barrister’ [*farpalás* ‘furbelow’], DK *kaθréptis* ‘mirror’ > *karfítis* [*karfi* ‘nail’]. For example, it can be observed that the fricative sounds are more fitting for paretyymology, mainly in clusters, e.g. CY *aðrokulupιά* ‘big drop of rain’ > *ayrokulupιά* [*áyrios* ‘wild’], CY *aðráxtin* ‘spindle’ > *ayráxtin* [*áyra* ‘hunting’]. Furthermore, there are systematic patterns of morphological paretyymology, which involve (a) affixal or affixoid-based changes, such as *miso-* ‘half-’ > *meso-* ‘middle-’, e.g. CR *misopálavos* > *mesopálavos* ‘quite daft’, *ekso-* ‘out-/extra-’ > *kse-* ‘privative suffix’, e.g. MEG *ekso-portízo* > SG *kse-portízo* ‘go out’, *pro-* ‘ante-’ > (e)*bro-* ‘in front’, e.g. CR *proθíri* > *broθíri* ‘gate’ (*θíra* ‘door’), and (b) reanalysis of ending segments to diminutive and augmentative suffixes with a partial emergence of their meaning, e.g. VE *menola* > DK *mén-ula* ‘small fish’ [-*ulaSUF/DIM*], IT *gambero* > KE *yámb-ara* ‘big fry/whitebait’ [-*araSUF/AUG*]. The causes of the segmental morphological change are usually phonetic similarity (*miso-* vs. *meso-*), the possibility to have semantic overlay because of shared meaning or semantic features (*ekso-* vs. *kse-*), the replacement of learned, grammaticalized, infrequent, inherited segments by more familiar, synchronic, frequent, transparent ones (*pro-* > *bro-*) and in the case of diminutive/augmentative suffixes the emergence of the descriptive or evaluative operation of the affix.

Apart from the tendencies corresponding to the language levels, semantic/lexical tendencies can also be found, since there are lexical groups which are appropriate to serve as basis of paretyymology and target-words in order to satisfy particular reasons of paretyymology (therefore, systematic schemes of type “X to Y for Z”). The hypernym schemes consist of two types: (a) “Dialectal terminology” in relation to nature, agricultural and pastoral life, ecclesiastic operation, domestic life and human energies. In this case, paretyymology serves as

¹⁵ This observation is not proved statistically but it was excluded as a tendency during the collection of material.

a descriptive and specifying process in relation to the daily life/practicality and comes as a result of observation, conception and tradition to human and nature. For example, pareymology usually involves diseases, e.g. IT *risipola* (< HK *erisípelas*) > CR *rusopíla* ‘skin inflammation’ [*rúsos* ‘red’], agricultural/ ecclesiastic/domestic tools, e.g. PO *liyídi* ‘wooden barrel crown’ > *yilídi* [*yilízo* ‘drain’], KF *manuáli* ‘candelabra’ > *mono-ýáli* [*mono-* ‘mono-’], PO *layótin* ‘type of ladle’ > *lavótin* [*lávi* ‘handle’], food, e.g. CY *xristarká* ‘kind of pretzel with the sign of cross’ > *yiristarká* [*yirós* ‘round’], plants, e.g. KE *máraθro* ‘fennel’ > *málaθro* [*malakós* ‘soft’], names of animals, e.g. KE *yusterítsa* ‘green/rock lizard’ > *musterítsa* [*móstro* ‘monster’ or *móstakas* ‘grasshopper’], and geographical terms, e.g. CY *ýurna* ‘puddle’ > *vúrna* [*vúði/vóði* ‘ox’], (b) Evaluative function in animate qualities/actions, where the evaluative and judgmental operation usually has a negative/downgrading/ mocking character as a result of mentality and popular wisdom. It usually affects professions, e.g. CR *dikiyóros* ‘lawyer’ > *vukiyóros* [*vúði* ‘ox’ or *vúkinó* ‘from the one shouting or spreading the news’], behaviors, e.g. TK *dangalak* > CY *kagalákis* ‘clumsy’ [*kagalís* ‘fat and short’], corporal characteristics, e.g. KE *skolión* > *zaglón/zuglós* ‘disabled’ [*zavós* ‘idiot’], and origin, e.g. CY *Frángos* ‘of French origin’ > *Vrángos* [*vráka* ‘breeches’ or *vraکی* ‘pants’].

Finally, a question that is usually posed is whether a phonological change involved in pareymology is pure or pareymologically-orientated. If we examine the examples more closely, we can see that there seems to be a systematic relation between phonological change and pareymology. Specifically, phonological changes that are non-systematic, non-prototypical and/or indirectional (not attested) in the Greek language (for possible sound changes see Moysiadis 2005) are usually the result of pareymology (Filintas 1924; Moysiadis 2005) mostly due to blending, as for example the vowel changes involving remote sounds or redirection, e.g. TK *ihțiman* > CR *axtimáni* ‘care/persistence’ [*áxti* ‘grudge’] (i > a), TK *zemberek* > CY *zumbaréki* ‘clock spring’ [*zumbás* ‘punch’] (e > u), the development of mostly fricative sounds, e.g. CR *nákara* ‘courage’ > *nákarða* [*karđiá* ‘heart’], the non-natural consonant changes, e.g. VE *cadegla* > ZK *kaθíyla* ‘chair’ [*káθome* ‘sit’], CY *damintzána* > *lamintzána* ‘carboy’ [*lámni* ‘ditch’] (d > l), the insertion of syllables, e.g. FR *repos* > CR *repopó* [*popós* ‘booty’], and the multi-segmental changes, e.g. TK *mitraka* > DK *mandrakás* ‘heavy hammer of a stonemason’ [*mándra* ‘stockyard’]. On the other hand, the systematic, prototypical, natural and directional rules of phonological change (see Moysiadis 2005) are not related to folk etymology if they do not lead to resemanticization, such as the liquid alternation, e.g. *ađelfós* > *ađerfós* ‘brother’, and the vowel opening/rounding due to the adjacent liquid influence, e.g. *ipiresía* > *iperesía* ‘service’, *yefiri* > *yiofiri* ‘bridge’. Furthermore, there are some intermediate cases, that is, predictable phonological rules that seem to function in parallel with pareymology as semantics is influenced by the pareymological marker, such as i > e (opening due to the adjacent liquid -r), e.g. MA *miráđi* > *meráđi* ‘portion’ (MG) [*méros* ‘part’], closure e > i (systematic vowel narrowing rule of the north Greek dialect group), e.g. PO *lemaryía* (< *lemós* ‘throat’) > *limaryía* ‘greediness’ [*limós* ‘famine’]. In most cases pareymology leads to phonological change, e.g. AR *nalin* ‘sabot/wooden cobbler’ > CR *lalíni* [*laló* ‘talk, make noise’] (prototypical pareymology), and in some others the phonological change leads to circumstantial resemanticization, e.g. DK *đelfini* ‘dolphin’ > *đerfini* (liquid alternation) > *đerfini* ‘friendly dolphin’ [*ađerfós* ‘brother’] (non-prototypical pareymology)¹⁶. As a result, the relation between phonological change and pareymology is a reversely parallel and gradable relation between cause-effect, which is defined on the basis of a continuum of asymmetrical co-function, where the one end is occupied by the stipulated phonological changes without

¹⁶ It is possible that in some cases the phonological form of loan types is explained by the borrowing from the dialects of foreign languages and not through a Greek phonological change but this does not challenge at all the synchronic misconnection with Greek elements (for example *lalini* is attested in Arabian dialects). It is beyond the scope of this paper to examine such cases.

paretymology and the other end by non-transparent paretymology without a phonological change as a result of complete homophony. The more one type approaches one end, the more it is connected to the one procedure as a cause which has the other procedure as an effect. Semantic correlation and phonological contra-directionality are in complete joint function with the degree of participation of paretymology. The criteria to define the degree of the paretymological interference are both the systematicity of the phonological rule and the degree of semantic influence¹⁷:

Table 3: *Continuum of the relation between phonological change and paretymology*

→ +paretymology, -phonological change: <i>papafīgos</i> > <i>papafīgos</i>	} PROTOTYPICAL } PARALLEL OPERATION } NON-PROTOTYPICAL
→ +paretymology => +phonological change: <i>nalín</i> > <i>lalíní</i>	
→ + phonological change, +paretymology: <i>miráði</i> > <i>meráði</i>	
→ + phonological change => +paretymology: <i>derfíní</i> > <i>derfíní</i>	
→ - paretymology, + phonological change: <i>aðelfós</i> > <i>aðerfós</i>	

4. Conclusions

This paper upgrades paretymology as a part of etymology to a mechanism for interpreting language change, to a hypernym phenomenon of language change which generates others and to a productive mechanism in Greek dialects due to language contact, hyper-variation and sociolinguistic factors. It also supports the idea of Fliatouras, Voga & Anastassiadis-Syméonidis (forthcoming) and Fliatouras (2017, forthcoming a) that paretymology is a systematic, multilevel, ranking and usually morphologically-orientated procedure, which is defined by degree-based continuums in relation to multiple criteria. Finally, it traces the ambivalent relation of cause and effect between phonological change and paretymology and it includes paretymology in the procedures of analogical adaptation and multiple transparency of words, proving that it is not only a linguistic but also an extra-linguistic cultural phenomenon.

More specifically, the study of the material so far leads to the conclusion that it constitutes a mechanism of:

(a) Loan integration: The degree of adaptation is more increased compared to the simple phonological and morphological adaptation (see also Anastassiadis-Symeonidis 1994), as in the ascending order adaptation degree the formula is identified with a morpheme of the lexicon and may acquire an internal structure, e.g. AR *nalín* ‘sabot/wooden cobbler’ > CR *lal-íní* (< *laló* ‘talk, make sound’+ *-íníSUF*).

(b) Multi-parameter transparency: It explains language change either autonomously or in combination with other factors as a transparency-generating process, which may aim to one or more than one of the following operations: systematicity (external > internal), synchronicity (learned type/inherited > modern), originality (peripheral > original), iconicity (not similar > similar), hellenisation (foreign > Greek), markedness (marked > unmarked), structural clarity (unstructured > structured).

(c) Pragmatic/extralinguistic mechanism: It attempts to integrate a concept or an object in culture, it indicates mentality and the social, cultural, mental conception of the speakers and it reinforces meaning with encyclopaedical charging, e.g. MEG *aliladélfia* ‘half-blood brothers’ > *uladérfia* ‘all brothers’, *miladérfia* ‘half-brothers’, *ðiladérfia* ‘declared brothers’, *liadérfia* ‘little brothers’, *muladérfia* ‘hidden brothers’, *loladérfia* ‘crazy brothers’ (a cross-dialectal paretymological variety depending on the degree of evaluative judgment and stance), *paraθíri* ‘window’ > AM/TH *panaθíri* ‘raised window’ (in geographical regions with raised windows

¹⁷ We should notice that the inclusion in the continuum is circumstantial, namely different per dialect and person according to the degree of etymological and morphological transparency.

in house architecture), PO *frúnos* ‘frog’ (< AG *phrunos*) > *vrúxnos* [*vrúxna* ‘mold’] (the information of animal’s residence is added).

As far as research perspectives are concerned, this paper provides rich material, extensive classification and a theoretical framework of pareymology, “setting the foundations to demolish myths” concerning the lack of systematicity, the supremacy of phonology and the downgrading of semantics. As a result, it creates the conditions for a further study of the phenomenon in the Greek language especially on the level of dialects.

Acknowledgements

I would like to thank A. Anastasiadis-Symeonidis for reading the ppt. presentation this paper is based on and providing me with useful observations.

References

- Anastasiadis-Symeonidis, A. (1994) *Neologikos daneismos tis Neoellinikis*. Thessaloniki: Kyriakides.
- Anastasiadis-Syméonidis, A. (2003). Que Peut-il Arriver à Une Expression Figée? *Cahiers de Lexicologie* 82 (1): 51-59.
- Baldinger, K. (1973) À Propos de l’ Influence de la Langue sur la Pensée. Étymologie Populaire et Changement Sémantique Parallèle. *Revue de Linguistique Roman* 37: 241-273.
- Béguelin, M.-J. (2002) Étymologie ‘Populaire’, Jeux de Langage et Construction du Savoir Lexical. *Semen* 15: 155-172.
- Chantziaras, D. (1995) *To thessaliko glossiko idioma*. Athens: Dimiourgia.
- Chatzidakis, G. (1915-6) *Akadeimika anagnosmata*, 3, *Geniki glossiki*. Athens.
- Chytiris, G. ([1987] 1992) *Kerkyraiko glossari: akatagrafes kai disimes lekseis (2nd edition)*. Kerkyra: Etaireia Kerkyraikon Spoudon.
- Corbin, D. (1987) *Morphologie dérivationnelle et structuration du lexique*. Tübingen/Villeneuve d’Ascq: Max Niemeyer Verlag/Presses Universitaires de Lille.
- Deligiannis, K. (1999) *Kouvoukliotika: ena mikrasiatiko glossiko idioma* Ph.D. thesis. Ioannina: University of Ioannina.
- Filintas, M. (1924) *Glossognosia ke glossografia (elliniki) 1-2*. Athens.
- Fliatouras, A. (2017) Pareymologia kai Morfologia: Mythos kai Pragmatikotita *Glossologia* 25: 33-49.
- Fliatouras, A. (forthcoming a) *I morfologiki allagi stin elliniki glossa*. Athens: Patakis.
- Fliatouras, A. (forthcoming b). I pareymologia sti Mesaioniki. *International Conference “Diastavroseis kai synomilies me to ergo tou Stilianou Alexiou: zitimata ellinikis filologias kai anthropistikon epistimon”* Komotini: Department of Greek Philology.
- Fliatouras, A. & Koukos, Th. (forthcoming) Ta fatseika os morfí komikoglossas stin elliniki glossa. Selected papers of ISTAL 23. Thessaloniki: School of English, Aristotle University of Thessaloniki.
- Fliatouras, A., Voga, M. & Anastasiadis-Syméonidis, A. (forthcoming) La pareymologie comme mecanisme de changement linguistique. In: *Colloque International Étymologies populaires, savantes et pseudo-savantes*. University of Strasbourg.
- Förstermann, E. (1852) Über deutsche Volksetymologie. *Kuhn’s Zeitschrift* 1.
- Gasparinatos, S.G. & Gasparinatos-Tzouganatou, M. (2004) *Glossario kai idiomatikes ekfraseis tis Kefalonias*. Athens: Private Edition.
- Giagullis, K. (2009) *Thisavros Kypriakis Dialektu (3rd edition)* Nicosia: Theopress Publications.
- Karantzola, E. & Fliatouras, A. (2004) *Glossiki allagi*. Athens: Nisos.
- Katsouda, G. (2009) Oi oroi contamination kai blending stin elliniki vivliografia: provlimata kai liseis. In: M. Baltazani, G. Giannakis, A. Tsangalidis & G. Xydopoulos (Eds.),

- Proceedings of the 8th International Conference of Greek Linguistics*. Ioannina: University of Ioannina, 885-896.
- Katsouda, G. & Nakas, Th. (2013) *Opseis tis neologias: simfirsi ke epanetymologisi*. Athens: Patakis.
- Klump, A. (2014) Volksetymologische Prozesse in der deutschen, französischen und spanischen Sprachgeschichte. In: S. Michel & J. Toth (Eds.), *Wortbildungssemantik zwischen Langue und Parole. Semantische Produktions- und Verarbeitungsprozesse komplexer Wörter*. Stuttgart: ibidem, 311-319.
- Korosidou-Karra, E. (2003) *Ta romanika dania (Italika – Gallika) sto sinxrono idioma tis Zakinthu*. Ph.D. thesis. Thessaloniki: AUTH.
- Koutita, M.K. & Fliatouras, A. (2000) Blends in Greek Dialects: a Morphosemantic Analysis. In: A. Ralli, B. Joseph, M. Janse (Eds.), *Proceedings of the 1st International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: University of Patras, 117-130.
- Maniateas, G. (2002) *Leksiko tis Maniatikis Dialektou*. Athens: Adouloti Mani.
- Mayer, E. (1962). *Sekundäre Motivation. Untersuchungen zur Volksetymologie und verwandten Erscheinungen im Englischen*. Ph.D. thesis. Universität Köln.
- Michel, S. (2015) Word-formation and Folk Etymology. In: P. Müller, F. Rainer, S. Olsen & I. Ohnheiser (Eds.), *International handbook of the languages of Europe, Vol. 2*. De Gruyter, 1002-1020.
- Moysiadis, Th. (2005) *Eisagogi sti mesaioniki kai neoelliniki etymologia*. Athens: Ellinika Grammata.
- Moysiadis, Th. & Katsouda, G. (2011) O Rolos tis Laikis Etymologias sti Didaskalia tis Orthografias. *Meletes gia tin Elliniki Glossa* 31: 351-356.
- Olschansky, H. (1996) *Volksetymologie*. Tübingen: Niemeyer.
- Orr, J. (1953). L' Étymologie Populaire. *Revue de Linguistique Romane* 18: 129-142.
- Panagl, O. (2005) Volksetymologie und Verwandtes. In: D.A. Cruse, F. Hundsnur-scher, M. Job & P.R. Lutzeier (Eds.), *Lexikologie. Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzen*, Vol. 2. Berlin/NewYork: Mouton de Gruyter, 1346-1353.
- Pangalos, G. ([1955-1970] 2002) *Peri tu glossikou idiomatos tis Kritis (2nd edition)*. Academy of Athens - Kentro Erevnis ton Neoellinikon Dialekton kai Idiomaton (Eleftheria Giakoumaki (Ed.)).
- Papadopoulos, A. (1958-1961) *Istorikon leksikon tis Pontikis dialektou*. Athens: Typografeio Myrtidi.
- Pesetsky, D. (1979) *Russian morphology and lexical theory*. Ms. MIT.
- Ralli, A. & Xydopoulos, G. (2012) Blend Formation in Modern Greek. In: V. Renner, F. Maniez & P. Arnaud (Eds.), *Cross-disciplinary perspectives on lexical blending*. Berlin: Mouton de Gruyter, 35-50.
- Ronneberger-Sibold, E. (2002) Volksetymologie und Paronomasie als lautnachahmende Wortschöpfung. In: M. Habermann, P. Müller & H. Munske (Eds.), *Historische Wortbildung des Deutschen*. Tübingen: Niemeyer, 105-127.
- Rundblad, G. & D. Kronenfeld, (2000) Folk-Etymology: Haphazard Perversion or Shrewd Analogy. In: J. Coleman & C.J. Kay (Eds.) *Lexicology, semantics and lexicography*. Berlin/New York: de Gruyter, 87-106.
- Skandalidis, M. (2013) *Leksiko tou idiomatos tis Kalymnou* Kalymnos: Anagnostirion “Ai Mousai”.
- Vennemann, Th. (1999) Volksetymologie und Ortsnamenforschung: Begriffsbestimmung und Anwendung auf ausgewählte, überwiegend bayerische Toponyme. *Beiträge zur Namenforschung N.F.* 34: 269-322.

Xanthinakis, A. (2001) *Leskiko ermineftiko ke etymologiko tou ditikokritiku glossiku idiomatos* (2nd edition). Heraklio: Panepistimiakes Ekdoseis Kritis.

Appendix

CY *poalétrin* ‘the lower part of the plow that looks like a foot’ > *vualétra* [*vuálin* ‘buffalo’]
 CR/CY *disendería* ‘dysentery’ > *lisendería* [*lino* ‘release, dissolve’] (cf. also MEG *lisandería/lisindería*)
 (in many dialects) *idráriyros* ‘mercury’ > *diáriyros* [*dia-* ‘inter-, dis-’]
 PO *distrátin* ‘two-road path’ > *dixtráti* [*díxti* ‘net’]
 CR *stomúxi* ‘animal gag’ > *mustúxi* [*mustrí* ‘face, chops’]
 CY *δrot-árinSUF* ‘eruption on the skin due to sweat’ > *γrot-árinSUF* [(*i*)γρός ‘wet’]
 CY *avkó-tsiflon* > *avkó-tsilon* [*tsilára* ‘hen manure’]
 CY *damindzána* ‘carboy’ > *lamidzána* [*lámni* ‘channel’]
 DK *tramundána* ‘north wind’ > *δramundána* [*drákos* ‘dracon’]
 EG *beaf steak* > KE *bifistiki* [*fistiki* ‘pistachio’]
 FR *rigueur* ‘rigor’ > CY *ligúrin* [*ligió* ‘I feel rigor’]
 HK *prasokurís* ‘caterpillar eating the roots’ > CR *praságuras* [*águros/áyuros* ‘unripe’]
 IT *imboglio* ‘kerchief’ > MA *babulóno* ‘cover’ [*babúlas* ‘bogy man’]
 IT *magniatoia* > KE *maniad-úra* ‘crib’ [-*úraSUF/CON*]
 IT *ignoranza* > KE (*i*)*niorad-ía* ‘posh/showing-off behavior’ [-*íaSUF/PRO*]
 KE *apolólós* ‘lost’ (cf. MEG *pelelós*) > *belelós* [*belás* ‘trouble’]
 MA *dikráni* ‘pitchfork’ > *dukráni* [*dukán* ‘hay fork’],
 TK *kaygana* > CY *kaik-arás* ‘scrambled eggs’ [-*arásSUF/AUG*]

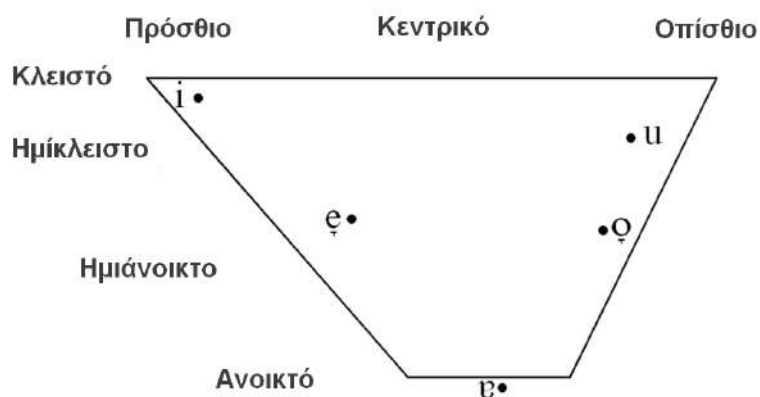
Η παραγωγή των Γαλλικών έρρινων συμφώνων /ɛ̃/ και /ã/ από ομιλητές της Κυπριακής Ελληνικής: παρεμβολές από τη Γ1

ΦΡΥΝΗ ΚΑΚΟΓΙΑΝΝΗ-ΝΤΟΑ¹, ΜΟΝΙΚΕ ΜΟΝΒΙΛΛΕ-ΒΟΥΡΣΤΟΝ²,
ΣΠΥΡΟΣ ΑΡΜΟΣΤΗΣ², ΝΑΤΗΛΙΕ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ¹
Πανεπιστήμιο Κύπρου,¹ Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου²

1. Εισαγωγή

Τα έρρινα φωνήεντα αποτελούν μια πρόκληση στην εκμάθηση της Γαλλικής ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας (εφεξής Γ2), καθώς αποτελούν μια τυπολογικά σπάνια κατηγορία φωνηέντων (βλ. για παράδειγμα Maddieson 2009· Lauret 2007) η οποία συντείνει στην περιπλοκότητα του Γαλλικού φωνηεντικού συστήματος (Coupé et al. 2010). Όπως παρατηρούν και οι Detey et al. (2010: 1290), «η εκμάθηση του συστήματος των έρρινων φωνηέντων της Γαλλικής [...] αποτελεί πάντα μια πηγή δυσκολίας» για όσους/όσες μαθαίνουν τη Γαλλική ως Γ2.

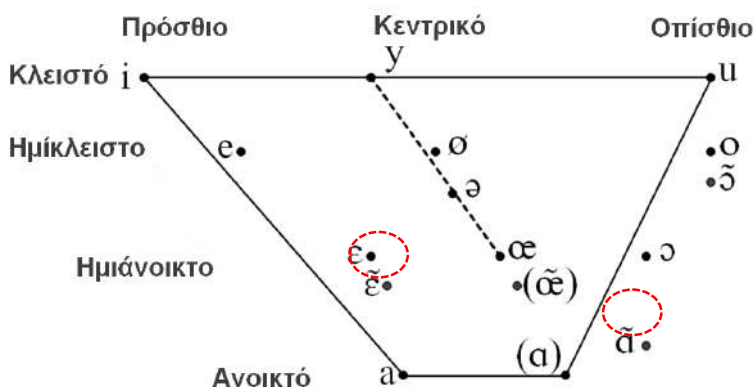
Δεν αποτελεί έτσι έκπληξη το γεγονός ότι και άτομα με μητρική γλώσσα (εφεξής Γ1) την Κυπριακή Ελληνική που μαθαίνουν τη Γαλλική ως Γ2 αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην παραγωγή των έρρινων φωνηέντων. Όπως φαίνεται η Κυπριακή Ελληνική διαθέτει ένα πενταμελές φωνηεντικό σύστημα χωρίς έρρινα φωνήεντα (Εικόνα 1). Από την άλλη, η Γαλλική γλώσσα διαθέτει ένα πολυμελές φωνηεντικό σύστημα, το οποίο περιλαμβάνει τόσο στοματικά, όσο και έρρινα φωνήεντα (βλ. Εικόνα 2).

Εικόνα 1: Τα φωνήεντα της Κυπριακής Ελληνικής.¹

¹ Οι θέσεις των φωνηέντων εντός του φωνηεντικού τραπεζίου του πιο πάνω σχήματος βασίζονται σε τιμές των διαμορφωτών (formants) των φωνηέντων τις οποίες κατέγραψε σε αδημοσίευτη έρευνά του ο τρίτος συγγραφέας του παρόντος άρθρου.

Όπως παρατηρούν εξάλλου οι δύο πρώτες συγγραφείς του παρόντος άρθρου, οι οποίες διδάσκουν τη Γαλλική ως Γ2 στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, οι φοιτητές και φοιτήτριές τους παρουσιάζουν συχνά λάθη παραγωγής των φωνηέντων /ɛ̃/ και /ã/ μπερδεύοντας αρκετές φορές το πρώτο με το δεύτερο.

Εικόνα 2: Τα φωνήεντα της πρότυπης Γαλλικής.² Τα φωνήεντα που ενδιαφέρουν την παρούσα έρευνα παρουσιάζονται κυκλωμένα.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνήσει την παραγωγή των Γαλλικών έρρινων φωνηέντων /ɛ̃/ και /ã/ από άτομα με Γ1 την Κυπριακή Ελληνική. Συγκεκριμένα, στόχος είναι να διαπιστωθεί εάν και σε ποιο βαθμό η φωνολογία της Γ1 παρεμβαίνει στην παραγωγή των εν λόγω φωνηέντων, ή εάν στόχος των φοιτητών/τριών είναι η φωνολογία και φωνητική της Γ2.

2. Μεθοδολογία

Για τη μελέτη των ερευνητικών ερωτημάτων ακολουθήθηκε η μεθοδολογία της διαμήκους-διαχρονικής μελέτης (longitudinal study): τα ίδια άτομα χρησιμοποιήθηκαν σε δύο φάσεις με διαφορά τεσσάρων ετών ανάμεσα στη λήψη των δύο δειγμάτων. Από τους συμμετέχοντες και τις συμμετέχουσες ζητήθηκε να διαβάσουν μερικά αποσπάσματα κειμένων γραμμένα στη Γαλλική γλώσσα, τα οποία περιείχαν λέξεις που εμφάνιζαν έναν από τους δύο υπό εξέταση φθόγγους, δηλαδή τα έρρινα φωνήεντα /ɛ̃/ και /ã/.

2.1. Πειραματικό υλικό

Για τους σκοπούς της ηχογράφησης χρησιμοποιήθηκαν τρία μικρά κείμενα (βλ. Παράρτημα 1). Από αυτά τα κείμενα επιλέχθηκαν 16 λέξεις, οι οποίες περιείχαν συνολικά εννέα πραγματώσεις του φωνηέντος /ɛ̃/ και εννέα πραγματώσεις του φωνηέντος /ã/. Οι λέξεις αυτές παρουσιάζονται στον Πίνακα 1 σε ορθογραφική μορφή και φωνητική μεταγραφή. Οι ορθογραφικοί συνδυασμοί που αναπαριστούν τα υπό διερεύνηση φωνήεντα παρουσιάζονται με έντονα γράμματα και με μονή υπογράμμιση εάν αναπαριστούν το φωνήεν /ɛ̃/ ή διπλή υπογράμμιση εάν αναπαριστούν το φωνήεν /ã/.

² Οι θέσεις των φωνηέντων βασίζονται στις τιμές των διαμορφωτών που δίνονται από τον Léon (2005: 83–84) και τον Delvaux (2012: 137–138).

Λέξη	Προφορά	Λέξη	Προφορά	Λέξη	Προφορά	Λέξη	Προφορά
Bien	[bjɛ̃]	scintillant	[sɛ̃'tij]	maintenant	[mɛ̃t(ə)'nɑ̃]	grand	[gʁɑ̃]
bientôt	[bjɛ̃'to]	un	[ɛ̃]	blancs	[blɑ̃]	sans	[sɑ̃s]
Chien	[ʃjɛ̃]	vin	[vɛ̃]	entend	[ɑ̃'tɑ̃]	température	[tɑ̃pɛʁa'tyʁ]
Quinze	[kɛ̃z]	vins	[vɛ̃]	français	[fʁɑ̃'sɛ]	tranquille	[tʁɑ̃'kil]

Πίνακας 1: Οι επιλεγμένες λέξεις σε ορθογραφική μορφή και φωνητική μεταγραφή.

2.2. Συμμετέχοντες/ουσες

Στο πείραμα συμμετείχαν εφτά άτομα: πέντε γυναίκες και δύο άντρες. Όλοι και όλες είχαν ως μητρική τους την Κυπριακή Ελληνική. Κατά το πρώτο στάδιο του πειράματος, το οποίο διεξήχθη το 2012, οι εφτά συμμετέχοντες/ουσες ήταν στο πρώτο έτος των προπτυχιακών τους σπουδών στη Γαλλική φιλολογία. Οι ηλικίες τους κυμαίνονταν από 18 μέχρι 20 ετών. Το επίπεδό τους στη γνώση της Γαλλικής ήταν μεταξύ A2 και B1.

Κατά το δεύτερο στάδιο του πειράματος, το οποίο διεξήχθη το 2016, οι εφτά συμμετέχοντες/ουσες ήταν στο πρώτο έτος των μεταπτυχιακών τους σπουδών (Master 2) στη Γαλλική φιλολογία. Οι ηλικίες τους κυμαίνονταν από 22 μέχρι 24 ετών. Το επίπεδό τους στη γνώση της Γαλλικής ήταν πλέον μεταξύ B2 και C1.

2.3. Τρόπος ανάλυσης

Οι παραγωγές των φωνηέντων /ɛ̃/ και /ɑ̃/ από τους συμμετέχοντες και τις συμμετέχουσες μεταγράφηκαν στο Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο με στενή φωνητική μεταγραφή από τον τρίτο συγγραφέα του παρόντος άρθρου, ο οποίος είναι εκπαιδευμένος φωνητικός και φυσικός ομιλητής της Κυπριακής Ελληνικής. Η μεταγραφή στηρίχθηκε στην αντίληψη των παραγωγών από τον φωνητικό και υποστηρίχθηκε από ταυτόχρονη επισκόπηση της κυματομορφής και του φασματογραφήματος μέσω του προγράμματος ανάλυσης ομιλίας PRAAT (Boersma & Weenink 2017). Οι μεταγραφές επιβεβαιώθηκαν με ανεξάρτητη αντιληπτική αξιολόγηση των λέξεων από τέσσερα άτομα (τις τρεις συγγραφείς του παρόντος άρθρου και έναν επιπλέον αξιολογητή) με μητρική γλώσσα τη Γαλλική και με εκπαίδευση στη φωνητική: δύο από τα άτομα αυτά ήταν μονόγλωσσα στη Γαλλική, ενώ τα άλλα δύο ήταν δίγλωσσα με την Κυπριακή Ελληνική ως επιπλέον μητρική γλώσσα. Σε περίπτωση ασυμφωνίας ανάμεσα στους πέντε αξιολογητές (τον φωνητικό και τους τέσσερις φυσικούς ομιλητές της Γαλλικής) επιλεγόταν η μεταγραφή την οποία αποδεχόταν η πλειοψηφία.

Με βάση τις φωνητικές μεταγραφές, μετρήθηκαν οι πιο κάτω μεταβλητές:

1. η ποιότητα του φωνήεντος-στόχου ως προς τον τόπο, τρόπο άρθρωσης και τη στρογγυλότητα των χειλιών: π.χ., καταγράφηκε εάν το παραχθέν φωνήεν ήταν [ɛ] vs [a] vs [e] vs [ɑ] κ.λπ., για παράδειγμα, [fʁɑ̃'sɛ] vs [fʁɑ̃'se] για τη λέξη «*français*»·
2. η ερρινότητα του φωνήεντος-στόχου: π.χ., εάν παρήχθη έρρινο [ɑ̃] ή στοματικό [ɑ], για παράδειγμα, [fʁɑ̃'sɛ] vs [fʁɑ'se] για τη λέξη «*français*»·
3. η επένθεση έρρινου συμφώνου μετά από το φωνήεν-στόχο: π.χ., [fʁɑ̃'sɛ] vs [fʁɑ̃n'sɛ] / [fʁɑn'sɛ] για τη λέξη «*français*»·
4. η ηχηροποίηση του επόμενου άηχου κλειστού συμφώνου στην περίπτωση που έχει γίνει επένθεση έρρινου συμφώνου: π.χ., [bjɛ̃'to] / [bjɛ̃n'to] vs [bjɛ̃n'do] για τη λέξη «*bientôt*»·
5. ο διπλασιασμός του επόμενου συμφώνου: π.χ., [fʁɑ̃'sɛ] vs [fʁɑ̃'s:ɛ] / [fʁɑ's:ɛ] για τη λέξη «*français*».

Οι παράγοντες με βάση τους οποίους αναλύθηκαν οι πιο πάνω μεταβλητές ήταν οι εξής:

1. το χρονικό στάδιο (2012 vs. 2016)·
2. η θέση στη λέξη (εντός της λέξης vs. στην αρχή της λέξης vs. τέλος της λέξης)
3. η λέξη·
4. ο συμμετέχων / η συμμετέχουσα.

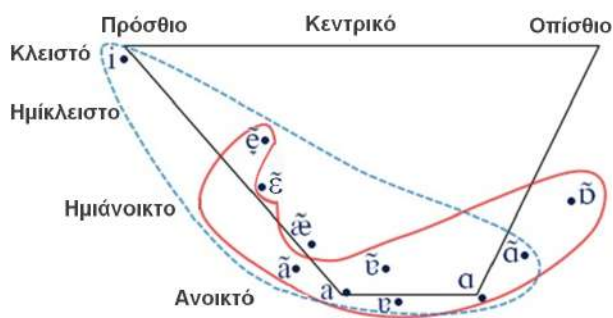
Αναμένεται βελτίωση στην παραγωγή των φωνηέντων-στόχων ανάμεσα στα δύο χρονικά στάδια της έρευνας, αφού τα υποκείμενα της έρευνας στο ενδιάμεσο έχουν προχωρήσει στις σπουδές τους στη Γαλλική φιλολογία. Η θέση εντός της λέξης ίσως να επηρεάζει την πραγμάτωση των φωνηέντων-στόχων. Η ίδια η λέξη επιλέγηκε ως παράγοντας προς διερεύνηση, διότι λέξεις με διαφορετική συχνότητα εμφάνισης (π.χ. πιο σπάνιες ή πολύ καθημερινές λέξεις) ίσως να οδηγούν σε διαφορετικό τρόπο πραγμάτωσης από τα υποκείμενα της έρευνας. Επίσης κάθε λέξη περικλείει το φωνήεν-στόχο σε διαφορετικό φωνολογικό περιβάλλον, κάτι που μπορεί να συμβάλλει στη διαφοροποίηση της παραγωγής των φωνηέντων-στόχων. Τέλος, το ίδιο το υποκείμενο της έρευνας ερευνήθηκε ως παράγοντας, διότι διαφορετικά άτομα μπορεί να παρουσιάζουν διαφορετική ικανότητα ορθών παραγωγών των φωνηέντων-στόχων.

Για να αξιολογηθεί μια παραγωγή των φωνηέντων-στόχων ως «ορθή», έπρεπε το φωνήεν να ήταν αποδεκτής ποιότητας, να είναι έρρινο και να μην ακολουθείται από επενθητικό έρρινο σύμφωνο. Για το φωνήεν /ã/ κρίθηκαν αποδεκτές οι πραγματώσεις [ã] και [ɔ̃], οι δύο κύριες πραγματώσεις του φωνήεντος αυτού στη Γαλλική γλώσσα (Delvaux 2012: 84). Στην περίπτωση του φωνήεντος /ɛ̃/, αποδεκτές πραγματώσεις θεωρήθηκαν όχι μόνο η [ɛ̃] και η ελαφρώς υψωμένη πραγμάτωση [ɛ̃̄], αλλά και οι πιο χαμηλές πραγματώσεις [æ̃] και [ã], οι οποίες παρατηρείται φωνητικά ότι αποτελούν κύριες πραγματώσεις ενός στόχου /ɛ̃/ (Delvaux 2012: 84–85): στην πλειοψηφία των πραγματώσεων αυτού του φωνήματος, οι παραγωγές που μεταγράφονταν από τον φωνητικό ως χαμηλωμένα [æ̃] ή [ã] γίνονταν αντιληπτές από τις υπόλοιπες συγγραφείς του άρθρου ως τυπικές πραγματώσεις του φωνήματος /ɛ̃/. Η πραγμάτωση ως κεντρικό χαμηλό φωνήεν [ɛ̃] έγινε αποδεκτή μόνο εάν κρίθηκε αποδεκτή από τις τρεις φυσικές ομιλήτριες και τον έναν φυσικό ομιλητή της Γαλλικής.

3. Αποτελέσματα

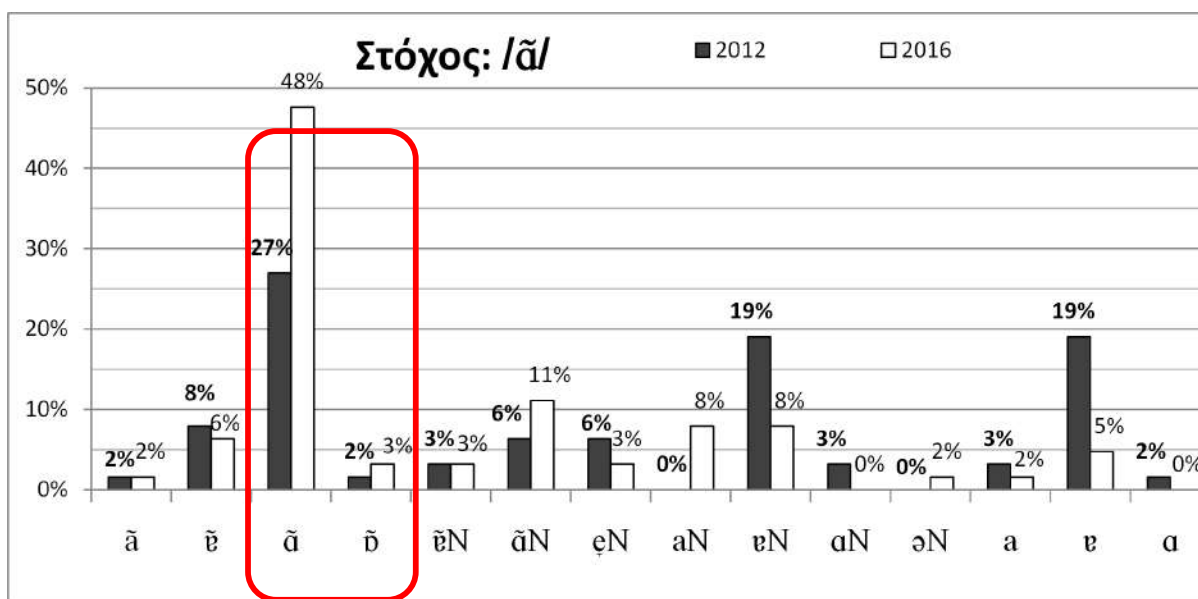
3.1. Ποιότητα του φωνήεντος

Όσον αφορά την ποιότητα των φωνηέντων, δηλαδή τον τόπο άρθρωσης, το ύψος και τη στρογγυλότητα, παρατηρήθηκαν πολλαπλές πραγματώσεις των δύο φωνηέντων-στόχων. Όπως φαίνεται και στην Εικόνα 3, η οποία παρουσιάζει τις κυριότερες πραγματώσεις των δύο φωνηέντων-στόχων, το φωνήεν /ã/ παρουσίασε, πέρα από τις αναμενόμενες πραγματώσεις [ã] και [ɔ̃], πληθώρα άλλων πραγματώσεων έρρινων ή στοματικών φωνηέντων οι οποίες κυμαίνονταν από οπίσθιες μέχρι πρόσθιες πραγματώσεις. Οι πραγματώσεις του φωνήεντος /ɛ̃/ παρουσίασαν μεγάλη επικάλυψη με εκείνες του φωνήεντος /ã/ και κυμαίνονταν πάλι από πρόσθιες μέχρι και οπίσθιες πραγματώσεις.

Εικόνα 3: Ο φωνηεντικός χώρος για τα φωνήεντα /ã/ (συνεχής γραμμή) και /ẽ/ (διακεκομμένη γραμμή) όπως παρήχθησαν κατά μέσο όρο από τους συμμετέχοντες και τις συμμετέχουσες στο πείραμα.

Πιο συγκεκριμένα, όπως δείχνει η Εικόνα 4 η κύρια πραγμάτωση του φωνήεντος /ã/ ήταν η ορθή πραγμάτωση [ã], η οποία παρουσίασε σημαντική αύξηση από το πρώτο στάδιο στο δεύτερο: η άλλη ορθή πραγμάτωση, το στρογγυλό φωνήεν [ɔ̃], παρουσίασε χαμηλά ποσοστά και στα δύο στάδια. Η δεύτερη πιο συχνή πραγμάτωση ήταν το κεντρικό φωνήεν [e] με ή χωρίς επένθεση έρρινου συμφώνου: οι πραγματώσεις αυτές παρουσίασαν ποσοστά της τάξης του 19% κατά το πρώτο στάδιο, τα οποία όμως υποχώρησαν σημαντικά κατά το δεύτερο στάδιο. Σχετικά ψηλά ποσοστά παρουσίασε και η έρρινη πραγμάτωση [ẽ], η οποία στην αντίληψη των κριτών της παρούσας έρευνας ήταν αντιληπτικά ανάμεσα στα δύο φωνήεντα-στόχους, αλλά δεν ταυτιζόταν με κανένα από τα δύο. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η πραγμάτωση [ãN], η οποία πλησιάζει ποιοτικά την ορθή πραγμάτωση του φωνήεντος /ã/, αλλά αποκλίνει από εκείνη λόγω του επενθετικού έρρινου συμφώνου: αυτή η πραγμάτωση παρουσίασε αύξηση στο δεύτερο στάδιο. Η μόνη άλλη μη ορθή πραγμάτωση που παρουσίασε αύξηση από το πρώτο στάδιο στο δεύτερο ήταν το στοματικό κεντρικό φωνήεν [eN] το οποίο συνοδευόταν από επενθετικό έρρινο σύμφωνο.

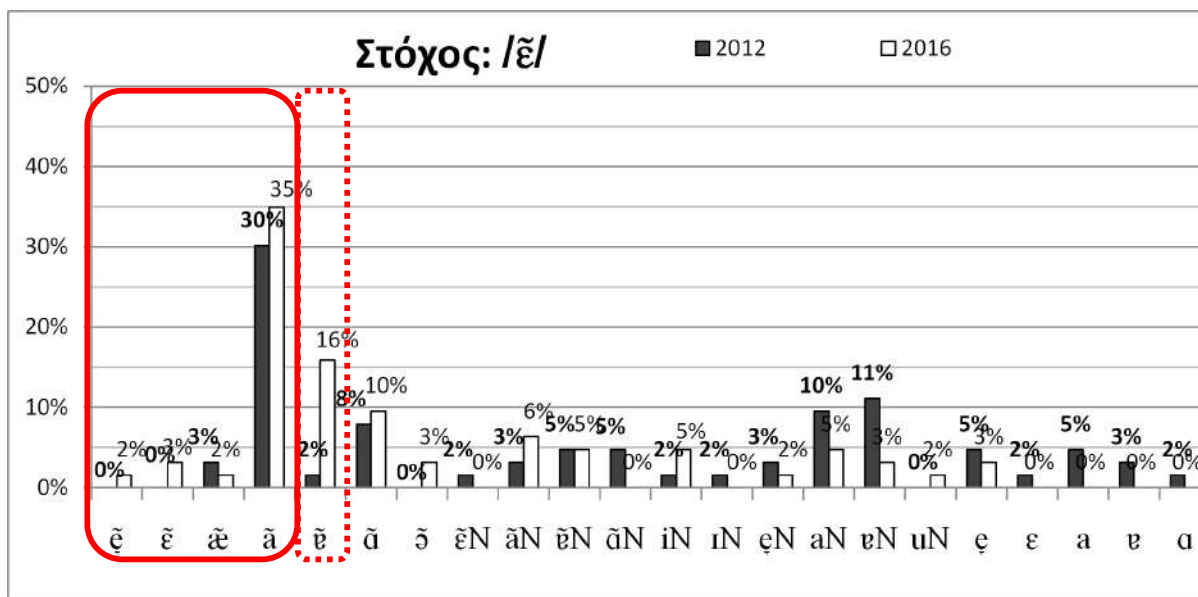

Εικόνα 4: Πραγματώσεις του φωνήεντος /ã/ κατά τα δύο στάδια της έρευνας.

[Σημείωση: Σε αυτήν και την επόμενη εικόνα τα κόκκινα πλαίσια παρουσιάζουν τις πραγματώσεις που θεωρήθηκαν ορθές. Επίσης, το σύμβολο N δηλώνει επενθετικό έρρινο σύμφωνο οποιουδήποτε τύπου άρθρωσης.]

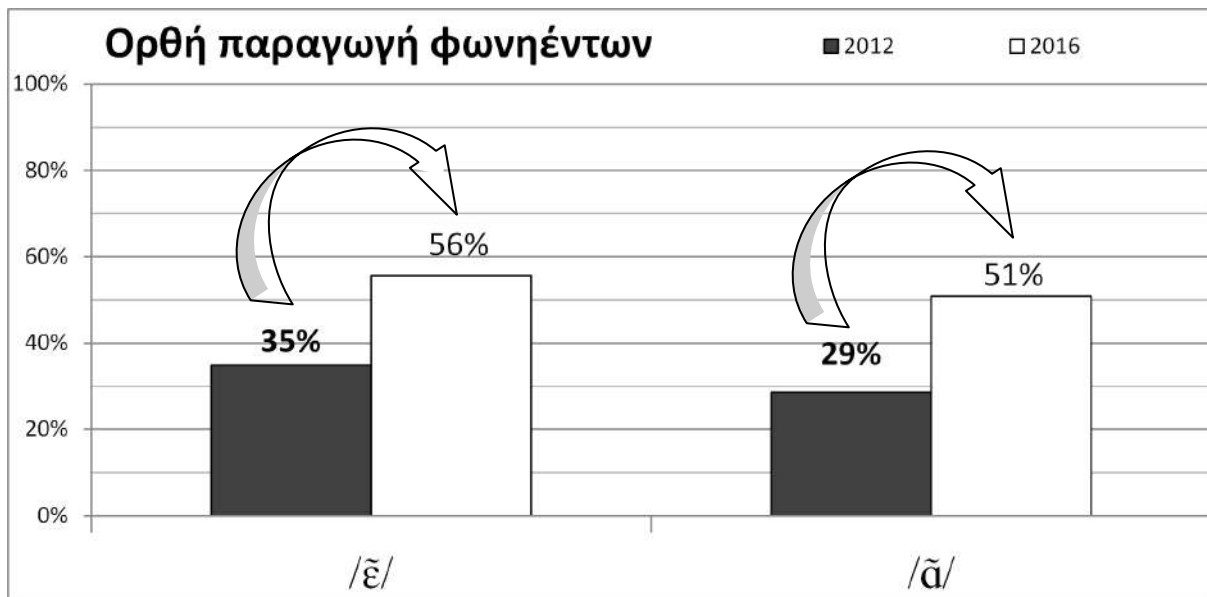
Όσον αφορά το φωνήεν /ε̃/, όπως φαίνεται στην Εικόνα 5 η κύρια πραγμάτωσή του και στα δύο στάδια ήταν η ορθή πραγμάτωση [ḃ]. Δεύτερη σε ποσοστά εμφάνισης ήταν η πραγμάτωση [ε̃], η οποία παρουσίασε μεγάλη αύξηση από το πρώτο στάδιο στο δεύτερο. Οι υπόλοιπες πραγματώσεις που θεωρούνται ορθές παρουσίασαν πολύ χαμηλά ποσοστά. Από τις μη ορθές πραγματώσεις, σχετικά υψηλά ποσοστά παρουσίασε η πραγμάτωση [ḃ] με μια μικρή αύξηση στο δεύτερο στάδιο. Αξιοσημείωτα ποσοστά παρουσίασαν και οι πραγματώσεις [aN] και [eN], οι οποίες όμως σημείωσαν σημαντική μείωση στα ποσοστά τους στο δεύτερο στάδιο της έρευνας.

Εικόνα 5: Πραγματώσεις του φωνήεντος /ε̃/ κατά τα δύο στάδια της έρευνας.³

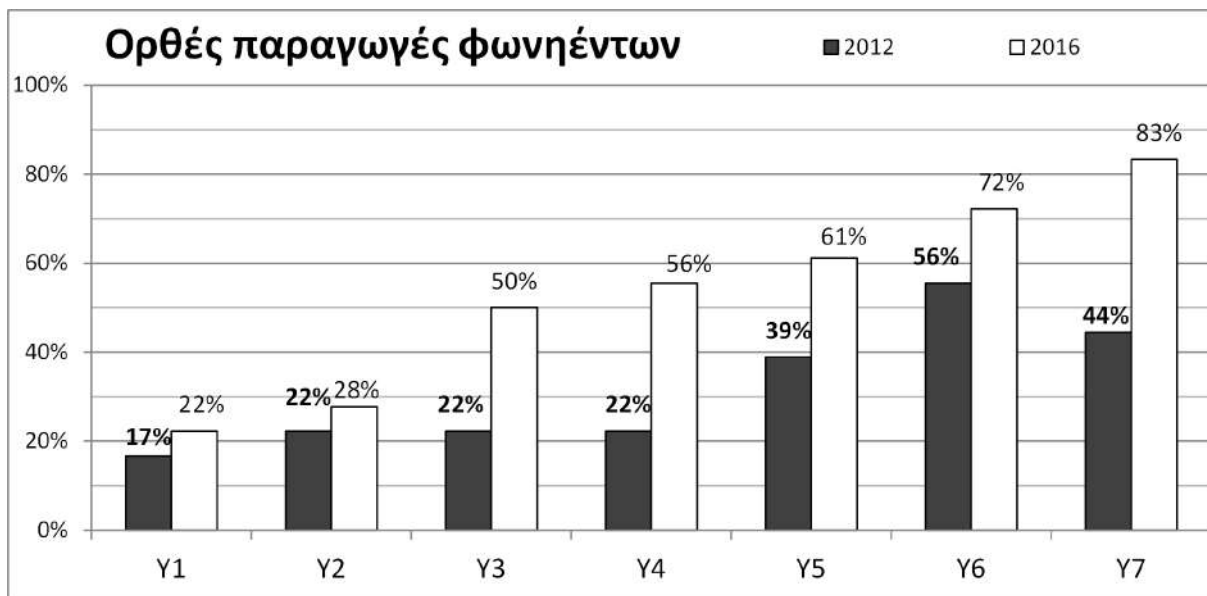
Η Εικόνα 6 συνοψίζει τις ορθές παραγωγές των δύο φωνηέντων κατά τα δύο στάδια διεξαγωγής της έρευνας. Και για τα δύο φωνήεντα-στόχους παρατηρείται σημαντική βελτίωση στην πραγμάτωσή τους. Παρ' όλα αυτά, και τα δύο φωνήεντα καταλήγουν στο δεύτερο στάδιο της έρευνας να παράγονται ορθά περίπου κατά το ήμισυ των περιπτώσεων, κάτι που δείχνει πως ακόμη τα υποκείμενα ψάχνουν τους αρθρωτικούς στόχους των φωνηέντων αυτών. Η ορθή παραγωγή των φωνηέντων επηρεάστηκε από τη θέση του φωνήεντος εντός της λέξης: στο τέλος της λέξης τα φωνήεντα-στόχοι παρήχθησαν ορθά σε υψηλότερα ποσοστά (2012: 25%· 2016: 35%) παρά σε μη τελική θέση (2012: 7%· 2016: 18%).

³ Το πλαίσιο με τη διακεκομμένη γραμμή δηλώνει πως από τα ποσοστά της πραγμάτωσης [ε̃] κρίθηκαν ως ορθές πραγματώσεις μόνο όσες στην αντίληψη των τεσσάρων κριτών ήταν αποδεκτές πραγματώσεις του φωνήεντος /ε̃/ (2% το 2012 και 14% το 2016).

Εικόνα 6: Ποσοστά ορθής παραγωγής των δύο φωνηέντων κατά τα δύο στάδια της έρευνας.

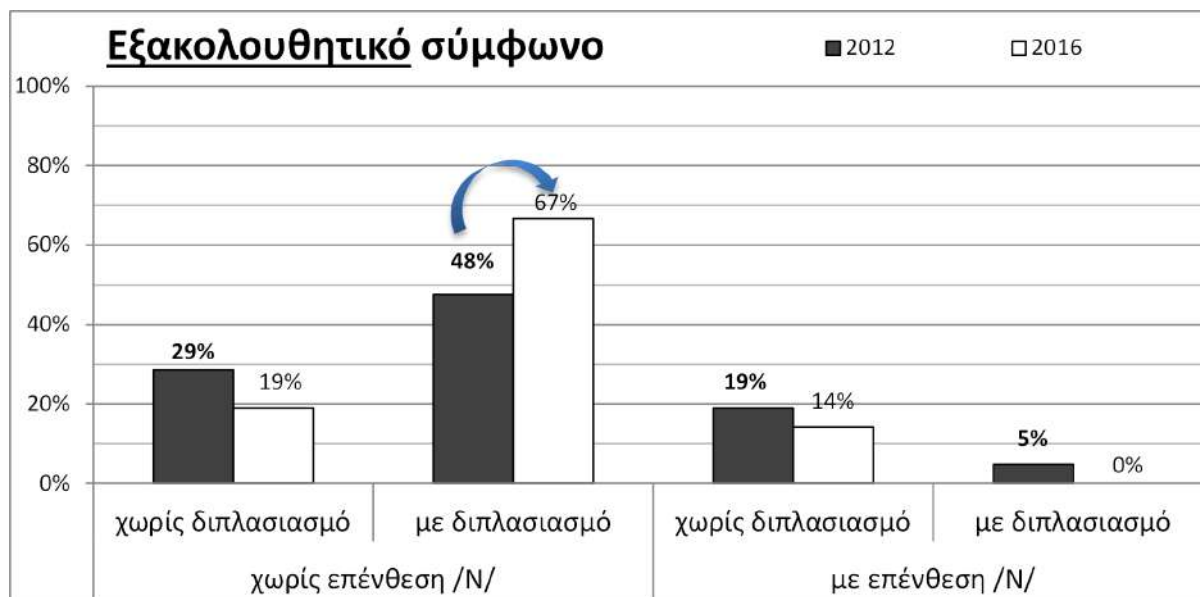
Το ποσοστό ορθής παραγωγής των φωνηέντων ήταν διαφορετικό για κάθε υποκείμενο της έρευνας. Όπως δείχνει η Εικόνα 7, υπήρχε αρκετή διαφοροποίηση ανάμεσα στα υποκείμενα. Τα υποκείμενα Y1 και Y2, παρόλο που παρουσίασαν βελτίωση, παρέμειναν σε χαμηλά ποσοστά ορθών παραγωγών (<30%). Τα υποκείμενα Y3 και Y4 ξεκινούν με χαμηλό ποσοστό, το οποίο όμως υπερδιπλασιάζουν στο δεύτερο στάδιο. Τα υποκείμενα Y4, Y5 και Y6 ξεκινούν με κάπως ψηλότερα ποσοστά και τα αυξάνουν αρκετά στο δεύτερο στάδιο, με τη καλύτερη επίδοση και μεγαλύτερη βελτίωση να παρουσιάζει το υποκείμενο Y7.

Εικόνα 7: Ορθές παραγωγές φωνηέντων ανά υποκείμενο (Y1–Y7) ανά στάδιο διεξαγωγής του πειράματος.

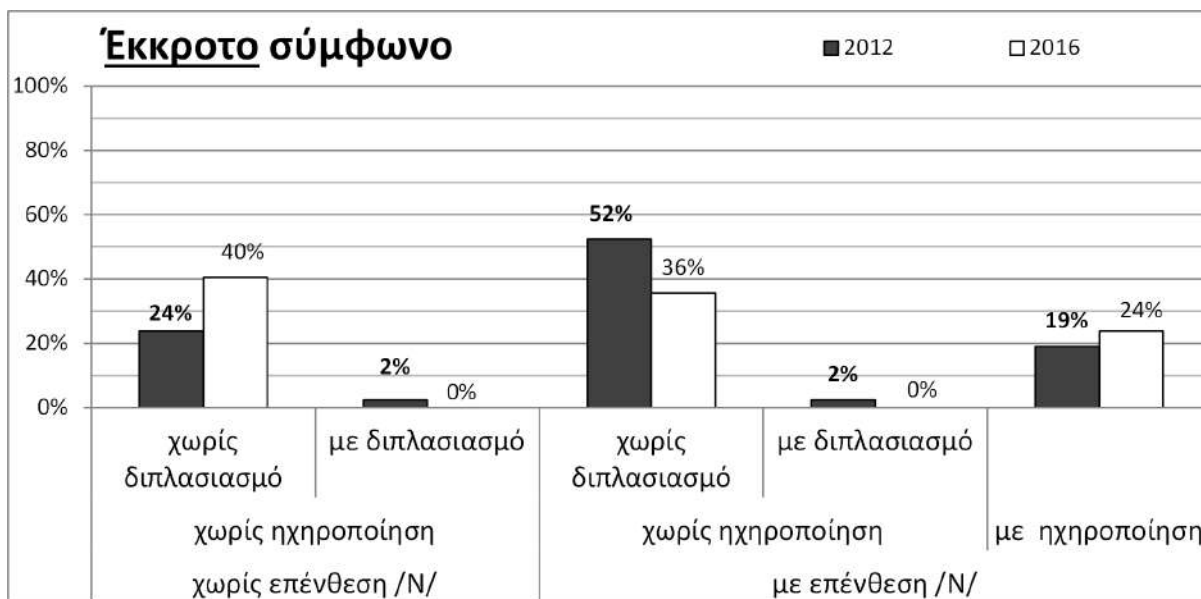
3.2. Επιδράσεις στο επόμενο σύμφωνο

Όταν μετά από τα φωνήεντα-στόχους ακολουθούσε εξακολουθητικό σύμφωνο, παρατηρήθηκε σε αρκετές περιπτώσεις διπλασιασμός του συμφώνου αυτού: π.χ. πραγματώσεις όπως [gkã ʃi'ẽ] αντί για [gkã ʃi'ẽ] « grand chien ». Όπως δείχνει η Εικόνα 7, ο διπλασιασμός του επόμενου συμφώνου παρατηρήθηκε ιδιαίτερα όταν δεν υπήρχε ταυτόχρονα επένθεση έρρινου συμφώνου. Από τις ορθές παραγωγές φωνηέντων (δηλαδή σωστή ποιότητα, ερρινότητα και χωρίς επένθεση έρρινου συμφώνου), περίπου τρεις στις 20 φορές (13% το 2012 και 15% το 2016) το φωνήεν ακολουθείτο από διπλό σύμφωνο.

Εικόνα 8: Ποσοστά διπλασιασμού του επόμενου εξακολουθητικού συμφώνου ανά στάδιο της έρευνας σε συνάρτηση με την επένθεση έρρινου συμφώνου.

Όταν τα φωνήεντα-στόχοι ακολουθούνταν από άηχο έκκροτο σύμφωνο, π.χ. [bʝɛ'to], τότε, εάν πραγματοποιείτο επένθεση έρρινου συμφώνου, τότε σε αρκετό ποσοστό (2012: 19%· 2016: 24%) παρατηρήθηκε ηχηροποίηση του συμφώνου αυτού κατά τα πρότυπα της φωνολογίας της Κυπριακής Ελληνικής: π.χ. [bʝian'do]. Σε πολύ μεγαλύτερα ποσοστά όμως (2012: 54%· 2016: 36%), κράτησαν το σύμφωνο άηχο, π.χ. [bʝian'to], κόντρα στη φωνολογία της Κυπριακής Ελληνικής. Σε κάποιες περιπτώσεις, το άηχο σύμφωνο παράχθηκε με δασύτητα (π.χ. [bʝiãn'tʰo]) ή μακρότητα (π.χ. [sãn'tij] αντί για [sɛ'tij]), στην προσπάθεια ίσως να κρατηθεί το σύμφωνο άηχο παρόλο το επενθετικό έρρινο που προηγείτο.

Εικόνα 9: Ποσοστά διπλασιασμού και ηχηροποίησης του επόμενου έκκροτου συμφώνου ανά στάδιο της έρευνας σε συνάρτηση με την επένθεση έρρινου συμφώνου.

3.3. Λεξικές ιδιαιτερότητες

Διαφορετικές λέξεις έδειξαν κάπως διαφορετικά αποτελέσματα. Η κυριότερη τέτοια περίπτωση ήταν η λέξη «scintillant» [sɛ̃'tij], η οποία όντας σπάνια, έδειξε μεγάλη ποικιλότητα στην πραγμάτωσή της. Το φωνήεν-στόχος αποδόθηκε ως [a], [ã], [ɛ̃], [ã] και [ɛ̃] και σε αναλογία μία στις τρεις προφέρθηκε ορθογραφικά ως [i] ή [ɪ]. Ορθογραφική επίδραση ίσως να ήταν και το γεγονός πως με μόνη εξαίρεση την παραγωγή του υποκειμένου Y7 το 2016, όλες οι υπόλοιπες παραγωγές του φωνήεντος αυτού συνοδεύονταν από επενθετικό έρρινο σύμφωνο.

Από την άλλη, το πρώτο φωνήεν της πολύ συχνής λέξης «maintenant» [mɛ̃(tə)'nã] πραγματούθη ως [a], [ɛ̃], [ã], [ɛ̃] και [ɛ̃] με κύρια πραγμάτωση όμως την [ɛ]/[ε] (43%). Το φωνήεν παράχθηκε χωρίς ερρινότητα σε ποσοστό 57% και χωρίς επένθεση έρρινου συμφώνου σε ποσοστό 86%. Αυτά τα ευρήματα δείχνουν πως έχουν ως φωνολογικό στόχο όχι το έρρινο φωνήεν /ɛ̃/ αλλά το στοματικό /ε/. Όπως υποστηρίζουν οι τρεις συγγραφείς του παρόντος άρθρου, οι οποίες έχουν ως Γ1 τη Γαλλική, η συγκεκριμένη λέξη μπορεί να προφερθεί χωρίς έρρινο φωνήεν στην πρώτη συλλαβή. Ίσως ακριβώς επειδή η λέξη αυτή είναι συχνή, οι εναλλακτικές φωνητικές της πραγματούσεις να έχουν εντυπωθεί στη μνήμη των φοιτητών και φοιτητριών, με αποτέλεσμα να παγιωθεί (Kakoyianni-Doa & Monville-Burston 2015). Την ερμηνεία αυτή υποστηρίζει και το γεγονός πως το τελευταίο φωνήεν της λέξης προφέρθηκε ορθά ως [ã] (χωρίς επένθεση έρρινου συμφώνου) σε ποσοστό 79%.

4. Ανάλυση αποτελεσμάτων – Συμπεράσματα

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων αποκάλυψε μεγάλη ποικιλότητα παραγωγών των φωνηέντων-στόχων τόσο σε συνάρτηση με διαφορετικούς γλωσσικούς παράγοντες, όσο και ανάμεσα στα υποκείμενα της έρευνας. Η ποικιλότητα των παραγωγών ίσως δείχνει μια αβεβαιότητα για τον αρθρωτικό στόχο των φωνηέντων /ɛ̃/ και /ã/. Παρά το γεγονός ότι παρατηρείται βελτίωση σε όλα τα υποκείμενα της έρευνας από το πρώτο στάδιο στο δεύτερο, για τρία από τα εφτά υποκείμενα τα τελικά τους ποσοστά δεν ξεπερνούν το 50%.

Πέρα από την αβεβαιότητα για τον τόπο άρθρωσης των δύο φωνηέντων-στόχων, τα υποκείμενα της έρευνας παρουσίασαν συχνή επένθεση έρρινου συμφώνου, ειδικά πριν από έκκροτα σύμφωνα: π.χ. [tɛmpʁɛkɛ'tyɒ] αντί για [tãpʁɛkɛ'tyɒ] « *température* ». Οι πραγματώσεις αυτές πιθανότατα να οφείλονται σε ορθογραφικές προφορές οι οποίες ίσως να έχουν παγιωθεί από τη λανθασμένη τους χρήση. Η υπόθεση αυτή υποστηρίζεται και από παραγωγές όπως [tɛmpʁɛkɛ'tyɒ] για τη γραφή (*température*), και [sci'ndij] για τη γραφή (*scintillant*), στις οποίες όχι μόνο διαβάστηκαν τα γράμματα ⟨m⟩ και ⟨n⟩ αντίστοιχα ως σύμφωνα (και όχι ως ενδείκτες ερρινότητας του προηγούμενου φωνηεντικού γράμματος), αλλά διαβάστηκαν και τα φωνηεντικά γράμματα ⟨e⟩ και ⟨i⟩ αντίστοιχα ως στοματικά φωνήεντα [ɛ] και [i] (αντί ως έρρινα φωνήεντα [ɛ̃] και [ã]).

Πριν από εξακολουθητικά σύμφωνα δεν παρατηρήθηκε ιδιαίτερη επένθεση έρρινων συμφώνων. Αυτό όμως δεν συνεπάγεται πως τα υποκείμενα επιδίωκαν όντως έναν στόχο χωρίς έρρινο σύμφωνο· όπως αποκάλυψε η διερεύνηση του φαινομένου του διπλασιασμού του επόμενου συμφώνου, στην υποκείμενη μορφή μεγάλου μέρους των υπό διερεύνηση λέξεων υπήρχε όντως ένα έρρινο σύμφωνο, το οποίο αφομοιώθηκε προς το επόμενο εξακολουθητικό σύμφωνο κατά τη φωνολογία της Γ1: π.χ. στη διαγλώσσα των υποκειμένων, η υποκείμενη μορφή της λέξης « *français* » ίσως είναι /fʁɛn'sɛ/, η οποία πραγματώνεται (με διάφορους μετασχηματισμούς) ως [fʁɛ's:ɛ] ακολουθώντας τον κανόνα (1) της Γ1, ο οποίος θέλει τα έρρινα σύμφωνα προ εξακολουθητικών να αφομοιώνονται πλήρως προς το επόμενο σύμφωνο παράγοντας ένα διπλό σύμφωνο (βλ. π.χ. Newton 1972: 122):

$$(1) \quad /Σ_{[+έρρινο]}Σ_{[+εξακολουθητικό]}/ \rightarrow [Σ_{[+εξακολουθητικό]}:]$$

Πιθανόν, η πραγμάτωση [fʁɛ̃'s:ɛ] (δηλαδή με έρρινο σύμφωνο) να οφείλεται σε έναν κανόνα της διαγλώσσας ανάμεσα στη Γ1 και Γ2, ο οποίος ερρινοποιεί το φωνήεν πριν από ταυτοσυλλαβικό έρρινο σύμφωνο, ενώ το τελευταίο μπορεί προαιρετικά να διαγραφεί, όπως περιγράφεται στον κανόνα (2):

$$(2) \quad /ΦΣ_{[+έρρινο]}/ \rightarrow [Φ̃(Σ_{[+έρρινο]})]$$

Μια άλλη παρατηρούμενη παρεμβολή από τη Γ1 είναι η ηχηροποίηση του άηχου έκκροτου συμφώνου μετά από το επενθετικό έρρινο σύμφωνο, σύμφωνα με τον κανόνα (3) της Γ1 (βλ. π.χ. Armosti 2007: 761):

$$(3) \quad /Σ_{[+εξακολουθητικό, -ηχηρό]}/ \rightarrow [Σ_{[+εξακολουθητικό, +ηχηρό]}] / \_Σ_{[+έρρινο]}$$

Εφαρμογή του κανόνα (3) παρατηρήθηκε συχνά σε περιπτώσεις όπως [tʁɑ'ɲi] αντί για [tʁã'ki] « *tranquille* ».

Από την άλλη, καταβαλλόταν προσπάθεια οι παραγωγές να μοιάζουν σε αυτές που προκύπτουν από τη φωνολογία της Γ2 ως προς την πραγμάτωση των φωνηέντων, π.χ. [ã'tã] για το « *entend* ». Το ίδιο επιδιώκεται και με τη συχνή αναίρεση του κανόνα (3) της Γ1, ο οποίος δεν ισχύει στη φωνολογία της Γ2: για παράδειγμα, παρόλο που εσφαλμένα προσθέτουν έρρινο σύμφωνο π.χ. στη λέξη « *bientôt* », την προφέρουν συχνά ως [bjã'to] χωρίς ηχηροποίηση του /t/.

Φαίνεται έτσι πως τα υποκείμενα της έρευνας σχοινοβατούν ανάμεσα στη φωνολογία της Γ1 και στους κανόνες της διαγλώσσας ανάμεσα στη Γ1 και Γ2. Πολλές φορές η φωνολογία της Κυπριακής Ελληνικής παρεμβάλλεται κατά την παραγωγή Γαλλικών λέξεων, ενώ άλλες φορές καταβάλλεται προσπάθεια οι παραγωγές να παραμένουν πιστές στη Γαλλική φωνολογία —χωρίς πάντα απόλυτη επιτυχία. Από την άλλη, μερικές παραγωγές παρουσιάζουν στοιχεία, τα οποία δεν ανήκουν στη φωνολογία ούτε της Γ1 ούτε της Γ2. Για παράδειγμα, παράγονται διπλά άηχα έκκροτα μετά από έρρινα σύμφωνα, π.χ. [sãn'ti:] για το « *scintillant* », τα οποία

δεν υπάρχουν ούτε στη Γ1 (τέτοια διπλά σύμφωνα είναι πάντα δασέα στην Κυπριακή Ελληνική) ούτε στη Γ2 (δεν υπάρχουν διπλά σύμφωνα στη Γαλλική). Άλλο φαινόμενο που δεν υποστηρίζεται από καμία από τις δύο φωνολογίες είναι η επένθεση έρρινου συμφώνου πριν από εξακολουθητικά: για παράδειγμα, η πραγμάτωση [fʁã̃n'sɛ] για το «*français*» δεν υπακούει ούτε στη Γ1 (αφού παραβιάζεται ο κανόνας (1) πιο πάνω) ούτε από τη Γ2 (αφού δεν υπάρχει στην υποκείμενη μορφή της Γαλλικής λέξης κανένα έρρινο σύμφωνο μετά από το έρρινο φωνήεν στις λέξεις υπό διερεύνηση).

Ένας τελευταίος παράγοντας απόκλισης από την πραγμάτωση-στόχο των υπό διερεύνηση φωνηέντων ήταν και η επιρροή της ορθογραφίας σε συνάρτηση με τη συχνότητα της λέξης. Για παράδειγμα, οι προφορές [tɛ̃mbɛʁe'tyʁ] και [sin'tij] για τις λέξεις «*température*» και «*scintillant*» αντίστοιχα μπορούν να αποδοθούν στην επίδραση της ορθογραφίας, και στην περίπτωση της δεύτερης λέξης, στη σπανιότητά της.

Συμπερασματικά, διαφαίνεται πως παράγοντες όπως οι παρεμβολές από τη φωνολογία της Γ1, οι επιρροές από την ορθογραφία και η αβεβαιότητα γύρω από τους ακριβείς αρθρωτικούς στόχους της Γ2, καθιστούν τη φωνολογία και φωνητική των Γαλλικών έρρινων φωνηέντων όχι απλώς δύσκολη για τους φοιτητές και τις φοιτήτριες της Γαλλικής γλώσσας, αλλά σε μεγάλο βαθμό μια από τις πιο προβληματικές περιοχές της Γ2 που πρέπει να κατακτήσουν.

Βιβλιογραφία

- Armosti, S. (2007) The Perception of Cypriot Greek Super-geminates. In: J. Trouvain & W. Barry (Eds.), *Proceedings of the 16th International Congress of Phonetic Sciences*. Saarbrücken, 761–764.
- Boersma, P. & Weenink, D. (2017) *Praat: Doing Phonetics by Computer [Computer program]*. Version 6.0.29, retrieved 24 May 2017 from <http://www.praat.org/>.
- Coupé, C., Marsico, E., & Pellegrino, F. (2010) Les Systèmes Sonores des Langues Comme Systèmes Complexes. In: G. Weisburg & H. Zwirn (Eds.), *Qu'Appelle-t-on Aujourd'hui les Sciences de la Complexité ? Langages, Réseaux, Marchés, Territoires*. Paris: Vuibert, 37–65.
- Delvaux, V. (2012) *Les voyelles nasales du français : Aérodynamique, articulation, acoustique et perception*. Bern: Peter Lang.
- Detey, S., Racine, I., Kawaguchi, Y., Zay, F., Buehler, N., & Schwab, S. (2010) Evaluation des Voyelles Nasales en Français L2 en Production: de la Nécessité d'un Corpus Multitâches. In: F. Neveu, V. Muni Toke, J. Durand, T. Klingler, L. Mondada, & S. Prévost (Eds.), *Actes du congrès mondial de linguistique française*. Paris: Institut de Linguistique Française, 1289–1301.
- Kakoyianni-Doa, F. & Monville-Burston, M. (2015) La Voyelle [ɛ̃] chez les Apprenants Hellénophones. Oral presentation at the International Conference *Enseigner le français langue étrangère à des apprenants natifs de langues MODIMES*. Poitiers : Université de Poitiers.
- Lauret, B. (2007) *Enseigner la prononciation du français : questions et outils*. Paris: Hachette.
- Léon, P. R. (2005) *Phonétisme et prononciations du français*. Paris: Armand Colin.
- Maddieson, I. (2009) *Patterns of sounds*. Cambridge: C.U.P.
- Newton, B. E. (1972) *Cypriot Greek: its phonology and inflections*. The Hague: Mouton.

Παράρτημα 1: Κείμενα ηχογραφήθηκαν

Κείμενο Νο1

Vous connaissez champion ? Champion, c'est le nom de mon *chien*, un grand chien à poils blancs, un grand chien pas méchant. C'est un vieux chien, maintenant : il a bientôt quinze ans, il ne sent pas très bon, il dort presque tout le temps, il n'entend plus très bien. Mais nous, nous l'aimons bien.

Κείμενο Νο2

La France est connue, partout dans le monde, pour ses vins, le beaujolais et le bourgogne, mais surtout le champagne. La France produit aussi plus de 300 sortes de fromages : le brie, le beaufort, le camembert, le bleu de Bresse... Un repas français n'est pas complet sans fromage et sans vin.

Κείμενο Νο3

C'est la nuit. C'est minuit. Tout est tranquille dans le quartier. Pas un bruit. La température est douce. Dans le ciel, les étoiles scintillent. Un grand chat court très vite sur le trottoir et disparaît derrière une grande voiture.

Σημείωση:

Οι λέξεις που επιλέχθηκαν για ανάλυση φαίνονται με πλάγια γράμματα, ενώ οι ορθογραφικοί συνδυασμοί που αναπαριστούν τα υπό διερεύνηση φωνήεντα παρουσιάζονται με έντονα γράμματα και με μονή υπογράμμιση εάν αναπαριστούν το φωνήεν /ɛ/ ή διπλή υπογράμμιση εάν αναπαριστούν το φωνήεν /ã/.

Interaction of phonological and morphological constraints in vowel adaptation of Turkish loanwords in the Cretan dialect

IOANNA KAPPA
University of Crete

---

1. Introduction

Two or more languages come in contact when they are used “in the same place at the same time” and one, among others, common result of contact is the word borrowing (Thomason 2001). The one language acts as the “donor” (source language, L2) and the other language acts as the “recipient” (L1) of borrowings or loanwords.

In the recent research does not exist any common view regarding the factors which play the crucial role and determine in which way and form the loanwords will be adapted in the recipient language. One view supports that perceptual factors influence the adaptation of loanwords (e.g. Paperkamp & Dupoux 2003) and the opposed view claims that perception plays almost no role and that the phonological factors are the ones who determine the form of the adapted loanwords (e.g. Paradis 1995; Paradis & LaCharité 1997; Jacobs & Gussenhoven 2000; LaCharité & Paradis 2005, among others). A third view combines the two previous ones, namely that perceptual and phonological factors influence the loanwords adaptation (e.g. Silverman 1992; Yip 1993, 2006; Kenstowicz 2001; Broselow 2004; Kenstowicz & Suchato 2006; Rose & Demuth 2006; Shinohara 2006). The latter approach is depicted schematically as: *L2 source* → *perceptual module* → *non-native percept* → *L1 grammar* → *adapted loanword* (from Yip 2006:951). A more recent view supports the idea that adaptation involves “the phonological and phonetic comprehension and production mechanisms in L1” (Boersma & Hamann 2009).

In the dialect of Crete there are quite a lot of words borrowed from the Turkish language, which were adapted and in many cases repaired in order to match the Greek phonological and morphological system and they were finally incorporated in the native vocabulary. These words are still in use in the colloquial speech, not only in Crete, but most of them are realized in other Greek dialects and in Standard Greek too. The Turkish loanwords in the Cretan vocabulary are the result of a long-lasting language contact with the Turkish people (from 17th - beginning of 20th century). In this study arise the following research questions:

- i. How are these Turkish loanwords incorporated in the native Cretan vocabulary and which factors influence their vowel adaptation?
- ii. Are the repairs guided only by constraints from the Greek phonological system or the speakers still “respect” constraints/features from the source grammar?

The paper is structured as follows: After the introduction (section 1), we present briefly the Greek and Turkish vowel system in section 2. In section 3 follow the data description, analysis and a concluding discussion.

2. Brief presentation of the vocalic system in Greek and Turkish

The Greek phonological system includes the 5 primary vowels, namely /i, e, u, o, v/ (Table 1). In Greek the front vowels /i/, /e/ have a back rounded counterpart /u/, /o/, respectively. The low vowel has been described in the Greek literature as a central, near-open /v/ (e.g. Arvaniti 2007; Baltazani 2015) or as a central open /ä/ (e.g. Trudgill 2009). (Note: Throughout the paper the vowel /v/ will be written in the examples as [a]).

FRONT - round		BACK +round	
i		u	[+high]
e		o	[-high, -low]
	ɐ		[+low]

Table 1: *Greek vowels*

The Turkish language has 8 vowels in its phonemic inventory, namely /i-y, e-œ, u-u, o, a/ (inter alia, Zimmer & Orgun 1999; Lewis 2000; Göksel & Kerslake 2005), see (Table 2). In the Turkish vowel system there are three pairs of unrounded/rounded vowels, namely the front vowels /i/, /e/ have a rounded counterpart /y/, /œ/, respectively, the back round vowel /u/ has the unrounded counterpart /u/ but the back rounded [-high, -low] vowel [o] lacks an unrounded one. The low, unrounded vowel /a/ is described either as a central one (Zimmer & Orgun, 1999:155; Yavuz & Balcı 2011:36) or as a back one, which may (phonologically) pattern only with the back unrounded vowels /a/ and /u/ in the processes of *fronting vowel harmony* (Lewis 2000: 12, 14-15; Göksel & Kerslake 2005: 9-10, 21). Three of the Turkish vowels are not present in the Greek native system, namely the front, rounded /y/ and /œ/ and the back, unrounded /u/.

FRONT		BACK		
-round	+round	-round	+round	
i	y	u	u	[+high]
e	œ		o	[-high, -low]
		a		[+low]

Table 2: *Turkish vowels*

In the Greek vowel system is active the language-specific constraint [α back, α round] which determines the acceptable features combination in non-low vowels, namely in the latter vowels the feature values for [back] and [round] must agree, i.e. [+back, +round]: [u, o] and [-back, -round]: [i, e]. In the Greek system the feature combination *[\mathbf{\alpha} back, β round] is not allowed, specifically the vowels *[-back, +round]: [y, œ] and *[+back, -round]: [u] are excluded.

We will show that loanwords from Turkish (source language, L2) often enter the Cretan dialect (recipient language, L1) with vocalic segments that violate the [α back, α round] constraint and are *ill-formed* according to the L1 phonological system, namely the front rounded segments [y] and [œ] and the back, unrounded /u/, which must be repaired in order to be acceptable in Greek.

3. Vowel adaptation of Turkish loanwords in the Cretan dialect

3.1. Data description and analysis

The data for the loanwords of Turkish origin that occur in the Cretan dialect (and the related Turkish words) are drawn from Ksanthinakis (2000) and Orfanos (2014) and most of them

have been tested during our fieldworks. Throughout the paper the word stress is indicated only in the Greek words. The source words are stressed on the final syllable as most roots in Turkish and in cases of examples with non-final stress, this will be indicated (for a detailed description for the stress placement in Turkish and specially in irregular roots, compounds, roots with stressed/unstressed suffixes etc., see Göksel & Kerslake 2005: 26ff, Ch. 4).

In data (1) and (2) the Turkish [±high, -back, +round] vowels /y/, /œ/ only realize faithfully their [±high] and [+round] feature combination in the adapted loanwords and, due to the Greek phonological constraint [α back, α round], the source [-back] feature is delinked and it is realized by default the [+back] one which is related to the [+round] vowel (for similar vowel adaptations of French loanwords in Russian, see Paradis 2006). Therefore the source vowels /y/ and /œ/ are realized as [u] and [o], respectively, namely with the acceptable feature combinations [+high, +back, +round]:[u] and [-high, (-low), +back, +round]: [o]. The latter vowel adaptations seem to be context-free, namely the place of articulation of the preceding or following consonant seems to play no role.

The Turkish vowels /y/ and /œ/ are also adapted as [u] and [o], respectively, in the adapted loanwords occurring in other languages, e.g. Bulgarian, Romanian, Serbian (Radisic 2014 and references therein).

	Turkish	→	Cretan dialect	Gloss
(1)	[y]		[u]	
a.	[mylk]		[múlc-i]	estate (Neu. Nom. Sg.)
b.	[myfteri]		[musterí-s]	client / buyer (Masc. Nom. Sg)
c.	[dyna]		[dupá-s]	people / world (Masc. Nom. Sg)
d.	[dykan]		[dut ^f áñ-i]	shop (Neu. Nom. Sg.)
e.	[dydyk]		[dudút ^e -i]	rumor (Neu. Nom. Sg)
f.	[syrme]		[surmé-s]	bolt (on the door) (Masc. Nom. Sg)
g.	[syrykleme]		[suruklemé]	slovenly, lightsome (Fem. Nom. Sg)
h.	[jyryd(ym)]		[jurud-ó] ¹	attack, march on
i.	[myjde]		[muzdé-s]	good news (Masc. Nom. Sg)
j.	[bytyn]		[butún-ikos]	whole/total (ADJ. Masc. Nom. Sg.)
(2)	[œ]		[o]	
a.	[cœr]		[cór-os]~[t ^e ór-os]	squint-eyed (ADJ.Masc. Nom. Sg)
b.	[cœfte]		[cofté-s]~[t ^e ofté-s]	meatball (Masc. Nom. Sg)
c.	[cœhne]		[t ^e oxné-s]~[t ^e okné-s]	idler (ADJ. Masc. Nom. Sg)
d.	[ɟœt ^f]		[jóts-a]~[zót ^s a]	disaster (Fem. Nom. Sg)
e.	[dœrt]		[dórt-i]	four (Neu. Nom. Sg.)
f.	[gœl]		[jól-i]	lake, soaking wet (Neu. Nom. Sg.)
g.	[dœner] kebab		[donér]	compacted sliced meat

In the following loanwords in (3) the Turkish [+high, +back, -round] vowel /u/ realizes faithfully the features [+high, +back] and changes the feature [-round] to [+round]. Specifically it occurs delinking of the [-round] feature and default realization of the [+round] one which is associated to the faithfully preserved [+back] feature, thus resulting in the acceptable feature combination [+high, +back, +round]: [u]. The latter vowel adaptation as [u] occurs in the environment of preceding or following consonants with various places of articulation, e.g. the adapted vowel may be between a Coronal [n] and a Dorsal [k] (3a), or between a Dorsal [k] and a Labial [f] (3b), or between a Labial [m] and a Coronal [s] (3e).

¹ Variable realizations: [jurd-ó] ~ jurd-ízo] ~ [jurd-érno] (see Orfanos 2014: 104).

	Turkish	→	Cretan dialect	Gloss
(3)	[ɯ]		[u]	
a.	[sandɯk]		[sendút ^é -i]	trunk (Neu. Nom. Sg.)
b.	[vakɯf]		[vakúf-i]	estate offered to a monastery (Neu.)
c.	[damɯzɯk]		[damuzlút ^é -i]	stud (horse) (Neu. Nom. Sg.)
d.	[mansɯp]		[ma(n)súp-i]	high rank (Neu. Nom. Sg.)
e.	[d ³ amɯs]		[d ³ amúz-a] ²	buffalo (Fem. Nom. Sg.)
f.	[zard ³ ɯ]		[zard ³ ú]	crapshooter (Fem. Nom. Sg.)

The vowel adaptations and their realizations in the Cretan dialect (see data 1-3), are presented schematically in Table (3).

Source Language (L2)				Recipient Language (L1)	
TURKISH				CRETAN DIALECT (GREEK)	
FRONT		BACK		BACK	
- round	+ round	- round	+ round	+ round	
i	y	ɯ	u		u
					↑
e	œ				o
					↑

Table 3: *Adaptation of Turkish vowels in Cretan dialect*

Similar vowel adaptations as in (1) and (3) are attested in Aivaliot loanverbs of Turkish origin, for instance from Turkish verbs, e.g. *pyskyrt(mek)* ‘sprinkle/spray’ which is adapted in Aivaliot as *psxurd-iz(u)/psxurd(o)* ‘sprinkle’ (Ralli 2012: 197), *furla(mak)* is adapted as *furladizu* ‘to burn from anger’ (Ralli 2012: 191).

It has to be noted that /ɯ/ being [-round] lacks any strong visual-phonetic cues, contrary to the front, rounded /y/ and /œ/ which have lip-rounding as a strong visual cue. Radisic (2014) in her extensive experimental study (ultrasound and acoustics) on the adaptation of the rounded/unrounded vowels of Turkish loanwords in six genetically different languages, including Albanian, Bulgarian, Greek, Hungarian, Romanian and Serbian, reports that contrary to the more consistent adaptations of /y/ and /œ/ as [u] and [o], respectively, the source /ɯ/ shows in the latter languages the following variable adaptation patterns:

- The source /ɯ/ is realized as [i] in Hungarian.
- For Greek, she does not report the adaptation as [u], she mentions [i] as the only one.
- In Serbian, which has the same 5-vowel system as Greek, the source /ɯ/ is adapted as all native vowels.
- In languages which have high or mid, central unrounded vowels, i.e. /i/ or /ə/ in their system, like Romanian and Albanian, respectively, /ɯ/ may be adapted as a high central [i] (Romanian) and as a mid central [ə] (Albanian).
- In Bulgarian /ɯ/ is adapted as the back, mid, unrounded [ɤ].

Radisic (ibid) reports that /ɯ/ has been found to be the shortest vowel in the Turkish system (p. 55) and she further claims (p. 58) that the adaptation patterns in Romanian, Albanian and Hungarian can be explained with reference to acoustics and perception, namely /ɯ, i, ɤ, ə/ have similar F2 values, 1200-1600 Hz, therefore the Turkish /ɯ/ can be misperceived and it is

² Pejorative description for people

adapted variably as an unrounded central [i], [ə] or it can be realized as its acoustically closest back, mid, unrounded vowel [ɤ].

In our corpus there are data which seem to contradict the above repair mechanisms in (1-3), namely the Turkish /w/ exhibits a variable adaptation pattern and it is realized as [i], as in the loanwords below in (4).

	Turkish	→	Cretan dialect	Gloss
(4)	[w]		[i]	
a.	[kat ^l urma]		[kat ^s ir.má-s]	‘smuggling’ (Masc. Nom. Sg.)
b.	[hurka]		[çir.ká-s]	‘cassock, knitted sweater’ (Masc. Nom.)
c.	[furka]		[fir.ká-s]	‘military division’ (Masc. Nom. Sg.)
d.	[fa ^l urma] ³		[ca ^ɛ ir.má-s]	‘confusion, discomposure’ (Masc. Nom.)
e.	[sakun(dum)] ⁴		[sacin-d-íz-ome]	‘be aware, be carefull’ (Present 1SG.)
			[sacín]	‘(it’s) forbidden!’
f.	[paturdu]		[patir.dí]	‘loud noise/revelry’ (Neu. Nom. Sg.)
g.	[kurmuzw]		[cir.mizí]	‘red colour’ (Neu. Nom. Sg.)
h.	[funduk]		[fin.dít ^ɛ -i] ⁵	‘hazelnut’ Neu.Nom. Sg.)
i.	[t ^l afut]		[tsasít-is] ⁶	‘spy, traitor’ (Masc. Nom. Sg.)
j.	[hazur] ⁷		[xazíri]	‘profit without work/effort’ (Neu. Nom.)
k.	[kaldurum]		[kaldirim-i]	‘pavement’ (Neu. Nom. Sg.)
l.	[t ^l ukruk]		[t ^l ikrít ^ɛ -i]	‘tool used to wind yarn’ (Neu.Nom. Sg.)
m.	[jastuk]		[zastít ^ɛ -i]	‘pillow’ (Neu. Nom. Sg.)

In the above data in (4) the source wordfinal /w/ is realized as [i] due to gender assignment as neuter or masculine (see §3.2 for more details). The vowel adaptations within the word are the result of V-C or C-V interaction, where the constraint AGREE(backness) drives the assimilation between adjacent vowels and consonants (cf. Flemming 2003: 7, 10) and the latter are penalized if they differ in position on backness (Lombardi 1999).

In (4 a-f) the vowel adaptation as [i] occurs due to the V-C interaction, namely the source vowel /w/ is adapted as [i] when followed by a tautosyllabic sonorant Coronal consonant in coda position. The latter adaptation seems to be consistent in the majority of adapted loanwords with wordmedial sonorant Coronal codas and it seems that the more sonorous the Coronal (i.e. a rhotic) then the more stable the adaptation without variation⁸, e.g. in the case of a nasal Coda

³ Also [sasirmás]. From the Aorist form [fa^lur(dum)] of the turkish verb [fa^lur(mak)] is created the loanverb [ca^ɛir-d-ízo]~[sasir-d-ízo] ‘to be at loss, become upset’ (cf. [sasir-d-o] in Aivaliot, Ralli 2012: 195).

⁴ Aorist of turkish verb [sakun(mak)] ‘to be aware’; In Aivaliot it is realized as [sakin-d-o] (Ralli 2012: 195).

⁵ The realization [findít^ɛ-i], also reported in Orfanos 2014, is also attested during our fieldworks in the Cretan villages with the variable adaptation [fundút^ɛ-i].

⁶ See also the loanverb [tsasít-év-o] ‘spy on, betray’ (Present, 1 SG)

⁷ See also [xazír-is] ‘ready / lazy person who avoids work’, [xazír-évγ-o] ‘to make ready’, Present 1SG. The latter loanverb is also attested in Aivaliot as [xazír-évγ-u] (Ralli 2012: 190), where the final inflectional ending is realized as [-u] due to the unstressed vowel raising which is typical in the northern Greek varieties, namely ([-u] < [-o]). In Aivaliot, the loanverbs of Turkish origin are created either from nominal items, e.g. [xazír-évγ-u] or from the Aorist of verbs (Ralli 2012: 189). At first glance it seems also to be the case in the Cretan dialect and this is an issue for further study.

⁸ The vowel adaptation as [u] in the Aivaliot verb *furladizu* ‘to burn from anger’ from the Turkish *furla(mak)* (Ralli 2012: 191), seems to contradict the above claim. We assume that [u] may be realized due to the action of the preceding Labial [f]. More data are needed for a detailed investigation.

(4h), which is a less sonorous sonorant Coronal in comparison to a rhotic, a variable adaptation pattern may occur, namely [i] vs. [u] as in [fin.dít^é-i] ~ [fun.dút^é-i]. If a source word-internal /u/ is adapted as [i], then its [-back] feature can be copied by another source /u/ within the word (4 g, h).

There are also instances of adaptation of /u/ as [i], if it occurs between Coronal consonants, e.g. (4 i, j, k) and then the [-back] feature is copied by another source /u/. It seems that within the word, all adapted source /u/ have to harmonize to the [±back] feature, as in (4g, h, k). The fronting of vowels conditioned by Coronals is also attested in other languages, e.g. in Cantonese the back vowels are fronted if they occur between Coronal (dental) consonants (Flemming 2003: 13ff).

Finally there are cases of C-V interaction, namely a preceding Coronal consonant conditions the adaptation of /u/ as [i] as in (4 l, m). In Bulgarian the source [u] is also adapted as [i] in the context of a preceding postalveolar consonant (Radisic 2014: 57).

3.2. Vowel adaptations due to gender assignment

The loanwords of Turkish origin are also morphologically adapted, namely through assignment of gender and integration into a specific inflectional class. The latter morphological adaptation has been extensively explored in other greek varieties, e.g. in Aivaliot (Ralli 2012, Ralli et al. 2015), in Pontic (Ralli et al. 2015, Melissaropoulou 2016, among others). For an extensive research on gender assignment in loanwords of Turkish origin, see Kyranoudis (2009).

For the gender assignment in loanwords of Turkish origin operates in Greek a general rule (Table 4) as shown for instance by Ralli et al. (2015) and by Kyranoudis (2009), among others:

-
- If the source word is [+human] then MASCULINE OR FEMININE in L1 (according to natural gender).
  - If the source word is [- human] then NEUTER in L1
-

Table 3: *Gender assignment in Turkish loanwords in Greek*

The adapted loanwords select among the following inflectional endings for Greek nouns (drawn from Holton, Mackridge & Philippaki Warburton 1999:50ff, see also Ralli 2005):

Masc. Nom. Sg : [-i)s, -(a)s, -(o)s, -(é)s (in words of foreign origin), -(ú)s (formal speech)]
 Fem. Nom. Sg. [-i, -a, -u, -os (formal speech)]
 Neu. Nom. Sg : [-i /-í , -o, -ma, -imo, -as (rare), -os and -n (formal speech)]

There are cases of [-human] Turkish words ending in [-é] and [-á] which deviate the general rule of gender assignment “if [+human] then MASCULINE OR FEMININE in L1”. The latter words may be adapted as Masculine ending in [-és], e.g. [syrme]→[surmés] ‘bolt (on the door)’ (1f), [cœfte]→[coftés]~ [t^éoftés] ‘meatball’ (2b), and Feminine or Masculine ending in [-á(s)], e.g. [dyna] → [dupás] ‘world’(Masc.Nom. Sg.) (1c) (for a detailed description see Kyranoudis 2009: 96ff). In (5), (6), (7) follow representative examples with morphological adaptation for gender.

(5)	Turkish	Cretan dialect	Gloss
		MASCULINE Nouns	
a.	[mysteri]	[musterí-s]	client / buyer (Nom. Sg)
b.	[dynja]	[dupá-s]	people / world (Nom. Sg)
c.	[syrme]	[surmé-s]	bolt (on the door) (Nom. Sg)
d.	[cœr]	[cór-os]~[t ^é ór-os]	squint-eyed (ADJ. Masc. Nom. Sg)

e.	[dykand ^z u]	[ducani ³ i-s]	shopkeeper (Nom. Sg.)
f.	[zard ³ u]	[zar(i)d ³ i-s]	crapshooter (Nom. Sg.)

The above adapted loanwords as masculine nouns/adjectives in (5) select the following endings:

- The ending {-s} is selected, if the source noun ends in a vowel [i, a, e] as in the data (5 a, b, c), due to *phonological similarity* with the native endings (see Ralli 2012, Ralli et. al. 2015, Melissaropoulou 2016).
- The inflectional ending {-os} is selected in masc. adjectives, if the source noun ends in a consonant (5d).
- The inflectional ending {-is} is selected, if the source noun ends in [u] (5 e, f). The source vowel [u] is not realized as [u], according to the Greek phonological constraint [α back, α round]).

(6)	Turkish	Cretan dialect FEMININE Nouns	Gloss
a.	[d ³ amu ^s]	[d ³ amú ^z -a]	buffalo (Nom. Sg., pejorative description)
b.	[jœt ^ɛ]	[jóts-a]~[zóts-a] ⁹	disaster (Nom. Sg.)
c.	[syrykleme]	[suruklemé] ¹⁰	sloven, lightsome (Nom. Sg)
d.	[zard ³ u]	[zard ³ ú]	crapshooter (Nom. Sg.)

In the above adapted loanwords as feminine nouns in (6) are attested the following ending selections:

- Loanwords ending in a consonant select the inflectional ending {-a} as in (6a, b).
- If the source word (stem) ends in a vowel acceptable in Greek, then it is preserved, e.g. [e] in (6c).
- If the source word (stem) vowel bears a non-acceptable feature combination, e.g. [+back, -round]: [u] as in (6d), then it is repaired according to the [α back, α round] phonological constraint of Greek and it is realized as [u]:[+back, +round]. The realized [u] is an acceptable ending for fem. nouns and describes a profession or it is an inflectional suffix for the derivation of fem. nouns, e.g. [yalat-ú] ‘woman delivering/selling milk’ (see Ralli 2005:160, 152, respectively).

(7)	Turkish	Cretan dialect NEUTER Nouns	Gloss
a.	[mylk]	[mulc-i]	estate (Nom. Sg.)
b.	[dykan]	[ducan-i]	shop (Nom. Sg.)
c.	[dydyk]	[dudút ^ε -i]	rumor (Nom. Sg.)
d.	[synjy]	[sují]	bayonet (Nom. Sg.)
e.	[japw]	[japí]	skeleton building (Nom. Sg.)

The adapted loanwords as neuter nouns above in (7) select the inflectional ending {-i}, which is the default ending for loanwords of neuter gender (e.g. Kyranoudis 2009; Ralli 2015). Specifically:

⁹ The adaptation as [jótsa] is attested during our fieldworks and alternates phonetically with the output [zótsa], which is also attested by Orfanos (2014: 103).

¹⁰ In the Cretan dialect the Turkish loanword [syrykleme] is used mainly as the feminine noun [suruklemé]. The masculine noun [suruklemés] ‘sloven, lightsome, bum’ is rarely used (Orfanos 2014: 417). For the Turkish loanwords ending in {-lemé(s)}, see Kyranoudis (2009: 487).

- a) if the source noun ends in a consonant, then it selects the inflectional ending {-i} as in the data (7 a, b, c).
- b) if the source (stem) noun ends in [y] (7d), or in [u] (7e), then it is also adapted with the inflectional ending {-i}. The latter adaptation of the source vowels [y] and [u] does not conform to the phonological ones described above for the data (1-3). In this case the morphological constraints override the phonological ones described above, namely the phonological changes that occur in (7d) and (7e) are morphologically driven. Specifically, the source vowel [y]: [(+high), -back, +round] changes the [+round] feature to [-round] and it is realized as [i] in (7d); the source vowel [u]: [(+high), +back, -round] changes the [+back] feature to [-back] and it is also realized as [i] in (7e).

3.3. Residual issue: Preservation of source palatalization

The Turkish dorsal segments /k, g/ are palatalized in the environment of a following front vowel [i, y, e, œ] (like the Greek obligatory palatalization rule of Dorsals). In (8) below are given representative adapted loanwords with (source) palatalized stops and their realisation in the Cretan dialect (L1) as palatalized stops (8a), as stops ~ affricates (8b, c) and as palatalized fricatives (8d).

(8)	Turkish	Cretan dialect	Gloss
a.	[cyp]	[cup-i]	pot (Neu. Nom. Sg)
b.	[ccær]	[cór-os]~[c ^ç óros]~[t ^ç óros]	squint-eyed (ADJ.Masc.Nom. Sg)
c.	[ccæfte]	[cofté-s]~[c ^ç oftés]~[t ^ç oftés]	meatball (Masc. Nom. Sg)
d.	[jœt ^ç]	[jóts-a]~[zót ^ç sa]	death / disaster (Fem. Nom. Sg)

The adapted loanwords above in (8) preserve the source palatalized segments, despite the fact that, due to the vowel repair, the proper vocalic environment, i.e. a [+front] vowel, does not exist anymore. The latter preservation of source palatalized segments is also attested in the Cappadocian dialect of Mistí, e.g. the adopted Turkish loanword *kütük* “log” is realized as [cutútš] (Janse 2009:40).

The above source palatalized dorsal stops in (8) are not only adapted as palatalized ones, but due to the dialect specific rules (Lengeris & Kappa 2016) they may also surface with their palatal and/or alveolo-palatal affricate allophones [c^ç], [t^ç] respectively, e.g. in (8b) and (8c), or undergo frication, e.g. (8d).

3.4. Concluding discussion

The above adapted loanwords in (1-8) show the following properties:

- i. All loanwords preserve the stress on the source syllable.
- ii. The change of the source vowels is a categorical/phonemic one.
- iii. The ill-formed structures, in this case the source vowels /y, œ, u/, are *minimally* repaired (i.e. only one change occurs) by the Greek structural constraint [α back, α round] in accordance with the *Preservation Principle* (Paradis & LaCharité 1997). The dialect is ‘looking’ for the *closest phonological* match for the adaptation of the illicit source vowels with the minimum of changes in accordance with the ‘*Category Proximity Principle*’ (LaCharité & Paradis, 2005:228). Therefore we assume that phonological factors influence the vowel adaptation.

- iv. The [±high] feature of source vowels is faithfully preserved in the Cretan dialect (L1), namely the source high vowels /y, u/ and the mid [œ] are adapted as high [u] and mid [o], respectively. The source vowels /y, œ/ also preserve their [+round] feature at the expense of their [-back] feature. Specifically, due to the Greek structural phonological constraint [α back, α round], the source [-back] feature is delinked and it is realized by default the [+back] one which is associated to the [+round] vowel. The source vowel /u/ also seems to be adapted by default as a [+back] one.
- v. The source /u/ may also be variably adapted as [i] (within the word) as a result of V-C or C-V interaction, where the constraint AGREE(backness) drives the assimilation between adjacent vowels and consonants.
- vi. The adapted loanwords preserve the palatalized source segments, even if the proper vocalic environment of a following [+front] vowel is not present anymore, e.g. [jœtʰ] → [jótʰ-s-a] ‘disaster’, [gœl] → [jól-i] ‘lake/soaking wet’, [cyp] → [cup-i] ‘pot’. We claim that the (phonetic) output-segments from the source language (Turkish) may serve as input-segments to Cretan phonology, if they are licit sounds in the native system. We assume that in the Cretan dialect the borrowers interpret the (source) underlying structure of the (source) palatalized dorsal segment as a sequence of a [Dorsal, Vowel_[+front]] and this is also reflected in the greek orthography of the loanwords. Our data provide evidence in favor of the stance that the loanword input to the phonology of L1 is immediately interpreted as a phonological representation by L1, and handled by its constraint set (Paradis & LaCharité 1997).
- vii. The loanwords are also morphologically adapted, namely they conform to the requirements of the Greek system for gender assignment and integration into specific inflectional classes.
  - ◆ The adaptation of the source vowels [y, œ, u] is position-dependent:
    - If the source vowel is word-internally then its adaptation is driven by the phonological constraints of Greek.
    - If the source vowel is in word-final position, then its adaptation is driven by the morphological constraints for gender assignment in Greek, which override the phonological ones.

Acknowledgements

Many thanks to the audience of MGDLT7 (6-8 October 2016, Rethymno) for the fruitful discussion and the constructive feedback. My special thanks to Angela Ralli for bringing the Aivaliot dialect to my attention. All remaining errors are mine.

References

- Arvaniti, A. (2007) Greek Phonetics: The State of the Art. *Journal of Greek Linguistics* 8: 97–208.
- Baltazani, M. (2015) Drifting Without an Anchor: How Pitch Accents Withstand Vowel Loss. *Language and Speech* 58: 84-113.

- Boersma, P. & Hamann, S. (2009) Loanword Adaptation as First-Language Phonological Perception. In: A. Calabrese & W. L. Wetzels (Eds.), *Loanword phonology*. Amsterdam: John Benjamins, 11-58.
- Broselow, E. (2004) Language contact phonology: Richness of the stimulus, poverty of the base. In: K. Moulton & M. Wolf (Eds.), *Proceedings of NELS 34*. Amherst, MA: GLSA, 1-21.
- Flemming, E. (2003) The relationship between coronal place and vowel backness. *Phonology*, 20(3): 335-373.
- Göksel, A. & Kerslake, C. (2005) *Turkish: A comprehensive grammar*. London and New York: Routledge.
- Holton, D., Mackridge, P. & Philippaki-Warbuton, I. (1999) *Γραμματική της ελληνικής γλώσσας* (Grammar of Greek Language). Αθήνα: Πατάκης.
- Jacobs, H. & Gussenhoven, C. (2000) Loan Phonology: Perception, Salience, the Lexicon and OT. In: J. Dekkers, F. van der Leeuw & J. van de Weijer (Eds.), *Optimality Theory: Phonology, syntax, and acquisition*. Oxford: Oxford University Press, 193–210.
- Janse, M. (2009) Greek-Turkish Language Contact in Asia Minor. *Études helléniques/Hellenic Studies* 17(1): 37-54.
- Kappa, I. (2016) Instances of vowel assimilation in the Cretan dialect. In: M. Mattheoudakis & K. Nikolaidis (Eds.), *Selected Papers of the 21st International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics (ISTAL 21)*. Thessaloniki: University of Thessaloniki, 156-165.
- Kenstowicz, M. (2001) The Role of Perception in Loanword Phonology. *Studies in African Linguistics*, 32: 95-112.
- Kenstowicz, M. (2007) Salience and Similarity in Loanword Adaptation: a Case Study from Fijian. *Language Sciences* 29: 316–340.
- Kenstowicz, M. & Suchato, A. (2006) *Issues in Loanword Adaptation: a Case Study from Thai*. *Lingua* 116(7): 921–949.
- Ksanthinakis, A. (Ξανθινάκης Α.) (2000) *Λεξικό ερμηνευτικό και ετυμολογικό του δυτικοκρητικού γλωσσικού ιδιώματος*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.
- Kyranoudis, P. (2009) *Morphology of the turkish loanwords in the Greek language* [in Greek]. Thessaloniki: Institute of Modern Greek Studies (Manolis Triandaphyllidis Foundation).
- LaCharité, D. & Paradis, C. (2005) Category Preservation and Proximity versus Phonetic Approximation in Loanword Adaptation. *Linguistic Inquiry* 36: 223–258.
- Lengeris, A. & Kappa, I. (2016) Palatalization and affrication of velar stops in the (western) Cretan dialect. In: M. Mattheoudakis and K. Nikolaidis (Eds.), *Selected Papers of the 21st International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics (ISTAL 21)*. Thessaloniki: University of Thessaloniki, 211-223.
- Lewis, G. (2000) *Turkish grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Lombardi, Linda (1999) Positional faithfulness and voicing assimilation in Optimality Theory. *Natural Language and Linguistic Theory* 17: 267–302
- Melissaropoulou, D. (2016) Loanwords Integration as Evidence for the Realization of Gender and Inflection Class: Greek in Asia Minor. In: A. Ralli (ed.), *Contact morphology in Modern Greek dialects*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishers, 145-177.
- Mielke, J. (2002) Turkish /h/ deletion: evidence for the interplay of speech perception and phonology. *Proceedings of NELS 32* (2), 383–402.
- Orfanos, V. (Ορφανός, Β.) (2014) *Λέξεις τουρκικής προέλευσης στο κρητικό ιδίωμα*. Ηράκλειο: Βικελαία δημοτική βιβλιοθήκη.
- Paradis, C. (1996) The Inadequacy of Faithfulness and Filters in Loanword Adaptation. In: Durand, J. & B. Laks (Eds.), *Current trends in phonology: Models and methods*. Salford: University of Salford Publications, 509–534.
- Paradis, C. (2006) The Unnatural /C^ju/ (< foreign /Cy/) Sequence in Russian Loanwords: A

- Problem for the Perceptual View. *Lingua* 116: 976–995.
- Paradis, C. & LaCharité, D. (1997) Preservation and Minimality in Loanword Adaptation. *Journal of Linguistics* 33: 379-430.
- Peperkamp, S. & Dupoux, E. (2003) Reinterpreting loanword adaptations: the role of perception. In: M. J. Solé, D. Recasens & J. Romero (Eds.), *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences*. Barcelona: Causal Productions, 367–370.
- Radisic, M. (2014) *An Ultrasound and Acoustic Study of Turkish Rounded/Unrounded Vowel Pairs*. Ph.D. thesis. Toronto: University of Toronto.
- Ralli, A. (2005) *Μορφολογία* [Morphology]. Athens: Patakis.
- Ralli, A. (2012) Morphology in Language Contact: Verbal Loanblends Formation in Asia Minor Greek (Aivaliot). In: M. Vanhove, Th. Stolz, A. Urdze & H. Otsuka (Eds.), *Morphologies in contact*. Berlin: Akademie Verlag, 177- 194.
- Ralli, A., Gkiouleka, M. & Makri, V. (2015) Gender and Inflection Class in Loan Nouns Integration. *SKASE* 12(3): 422-460.
- Rose, Y. & Demuth, K. (2006) Vowel Epenthesis in Loanword Adaptation: Representational and Phonetic Considerations. *Lingua* 116(7): 1112–1139.
- Shinohara, Sh. (2006) Perceptual Effects in Final Cluster Reduction Patterns. *Lingua* 116(7): 1046–1078.
- Silverman, D. (1992) Multiple Scansions in Loanword Phonology: Evidence from Cantonese. *Phonology* 9: 289–328.
- Steriade, D. (2001) Directional Asymmetries in Place Assimilation: a Perceptual Account. In: E. Hume & K. Johnson, *The role of speech perception in phonology*. San Diego: Academic Press, 219-250.
- Thomason, S. G. (2001) *Language contact*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Trudgill, P. (2009) Greek Dialect Vowel Systems, Vowel Dispersion Theory, and Sociolinguistic Typology. *Journal of Greek Linguistics* 9: 165-182.
- Yavuz, H. & Balcı, A. (2011) *Turkish phonology and morphology*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi yayını (No. 2290).
- Yip, M. (1993) Cantonese Loanword Phonology and Optimality Theory. *Journal of East Asian Linguistics* 2: 261–291.
- Yip, M. (2006) The Symbiosis between Perception and Grammar in Loanword Phonology. *Lingua* 116(7): 950–975.
- Zimmer, K. & Orgun, O. (1999) Turkish. *Handbook of the International Phonetic Association: a guide to the use of the international phonetic alphabet*. Cambridge: Cambridge University Press, 154-156.

Η αποβολή των άτονων /i, u/ στη διάλεκτο του Αγρινίου

ΞΑΝΘΗ ΚΑΤΣΑΝΤΑ

Εκπαιδευτικός (Φιλολόγος-Νομικός)

1.Εισαγωγή

Η γλώσσα συνήθως απαρτίζεται από διάφορες ποικιλίες. Οι πιο προφανείς από αυτές είναι οι γεωγραφικά προσδιορισμένες και μάλιστα όταν εμφανίζουν φωνολογικές διαφοροποιήσεις. Ο όρος *διάλεκτος* χρησιμοποιείται για αυτό ακριβώς το είδος ποικιλίας, ενώ σε πολλές γλώσσες υπάρχουν και ειδικοί όροι για υποδιαίρεσεις των διαλέκτων. Στην παράδοση της ελληνικής διαλεκτολογίας δίνεται μεγάλη έμφαση στην ιεράρχηση των διαφόρων γεωγραφικών ποικιλιών. Έχει δε επικρατήσει η διάκριση μεταξύ διαλέκτων να γίνεται βάσει της γλωσσικής τους απόστασης από την κοινή νέα ελληνική (Κοντός 2007: 398-389).

Ο Χατζηδάκης πρότεινε τη διαίρεση σε βόρειες και νότιες διαλέκτους με βάση τα γλωσσολογικά φαινόμενα της ανύψωσης των άτονων /e/ και /o/ σε /i/ και /u/ αντίστοιχα και της αποβολής των άτονων φωνηέντων /i/ και /u/ (Συμεωνίδη 1977: 63). Μια άλλη άποψη διατύπωσε ο Κοντοσόπουλος, ο οποίος αποπειράθηκε μια ταξινόμηση βασισμένη σε δυο παραλλαγές της λέξης «τι» και «είντα» (ή ίντα), καθώς η λέξη «τι» /ti/ χρησιμοποιείται στην ηπειρωτική Ελλάδα ενώ η λέξη /inda/ «είντα» στη νησιωτική χώρα. Δημιούργησε έτσι ένα χάρτη της χώρας με βάση δυο κυρίως χαρακτηριστικά: τη χρήση της λέξης «τι» και «ίντα» και των γλωσσικών φαινομένων της αποβολής των άτονων φωνηέντων /i/ και /u/ και της ανύψωσης των άτονων /e/ και /o/ (Tudgill 2003: 49-50). Ο Newton (1972: 14-15) από τη πλευρά του ταξινόμησε τις νεοελληνικές διαλέκτους σε πέντε μεγάλες ομάδες: την Πελοποννησιακή-Ιονική, την Βορειοελλαδική, την Παλαιά Αθηναϊκή, την Κρητική και τη Νοτιανατολική (Χίου-Δωδεκανήσου-Κύπρου).

Με βάση τις παρατηρήσεις του Κοντοσόπουλου και του Newton ο Tudgill (2003: 53-60) χωρίζει τις ελληνικές διαλέκτους σε δεκαπέντε υποομάδες με βάση έξι διαφορετικά φωνολογικά φαινόμενα: (α) την αποβολή των άτονων /i/ και /u/ και την ανύψωση των /e/ και /o/ σε /i/ και /u/ αντίστοιχα, (β) την εξέλιξη του αρχαίου ελληνικού /u/ σε /i/, (γ) την ουρανικοποίηση των υπερωικών συμφώνων /k, g, x, ɣ/ μπροστά από τα φωνήεντα /i, e/ και του ημιφώνου /j/ και την τροπή τους σε [tɛ, dɛ, ɛ, z] ή σε [tʃ+ dʒ, ʃ, z], (δ) τον τσιτακισμό, δηλαδή την προσθιοποίηση του [k] ως [ts] μπροστά από τα φωνήεντα [e-i-j]. Σε μερικές περιοχές αυτό αφορά και τα /x, g/ > /s, dz/ (π.χ. στην περιοχή των Κυκλάδων, στη διάλεκτο της Αίγινας, της Παλαιάς Αθήνας, των Μεγάρων), (ε) την χρήση δυο όμοιων τριβόμενων, ρινικών και προσεγγιστικών συμφώνων όπου στα κυπριακά τείνει να έχει τη μορφή απλής επιμήκυνσης, όπως π.χ. /nne/ «ναι», /mmatin/ «μάτιν» και στ) την χρήση του τελικού /n/.

Τέλος, από τους Manolessou & Beis (Rally 2006: 140) προτάθηκε η χρήση ενός συντακτικού ισόγλωσσου με βάση την μορφή του έμμεσου αντικειμένου.

Στην Αιτωλική διάλεκτο, που καλύπτει την περιοχή του ευρύτερου Αιτωλικού χώρου (το δυτικό τμήμα της επαρχίας Μεσολογίου, Τριχωνίδας και το νότιο τμήμα της επαρχίας Βονίτσης και Ξηρομέρου), εντοπίζονται τα δυο φαινόμενα του ισόγλωσσου των άτονων φωνηέντων, δηλαδή η αποβολή των άτονων /i/ και /u/ και η ανύψωση των μέσων /e/ και /o/ στα υψηλά /i/ και /u/ (Κοντός 2007: 401), όπως φαίνεται και στα παραδείγματα: *έχει φύγει*

/eç' fij/ > [eç' fij], που μπήκα /pu' bika/ > ['rbika], το λεμόνι /tole' moni/ > [tuɫi' moɲ], ο Πέτρος /o' petros/ > [u' petrus].

Με τη μελέτη της Αιτωλικής διαλέκτου ασχολήθηκαν αρκετοί μελετητές σε θεωρητικό κυρίως επίπεδο, με σημαντικότερη τη διδακτορική διατριβή του Παναγιώτη Κοντού: *Η φωνολογική ανάλυση του Αιτωλικού ιδιώματος, Συμβολή στην ελληνική διαλεκτολογία*. Το γλωσσολογικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε ήταν αποτέλεσμα τόσο των παρατηρήσεων του μελετητή-ερευνητή όσο και των πληροφορητών της γλώσσας. Δεν μελετήθηκε όμως ο τρόπος με τον οποίο διαφοροποιείται η διάλεκτος με βάση το φύλο, την ηλικία και την εκπαίδευση καθώς και το εάν και κατά πόσο οι ως άνω παράμετροι είναι δυνατόν να επηρεάσουν την εμφάνιση ή μη των διάφορων φωνολογικών φαινομένων. Επομένως κατέστη απαραίτητο να πραγματοποιηθεί μια κοινωνιογλωσσική μελέτη στην οποία να καταγραφεί η ζώσα γλώσσα της διαλέκτου και η εξέλιξή της βάσει των παραπάνω παραμέτρων.

Η έρευνα εστίασε στη μελέτη μόνο της αποβολής των άτονων φωνηέντων /i, u/ και τα ερωτήματα που τέθηκαν αφορούσαν δημογραφικές και ενδογλωσσικές μεταβλητές. Οι δημογραφικές μεταβλητές που ερευνήθηκαν αναφέρονται: (α) στο ρόλο του επιπέδου εκπαίδευσης στην αποβολή των άτονων /i, u/, (β) στο ρόλο του φύλου, (γ) κατά πόσο η ηλικία μπορεί να συνδέεται με την αποβολή των άτονων, (δ) ποια η σχέση εκπαίδευσης και φύλου, (ε) η σχέση εκπαίδευσης και ηλικίας και (στ) η σχέση φύλου και ηλικίας.

Επιπροσθέτως θεωρήθηκε σκόπιμο να ερευνηθεί και η επίδραση καθαρά γλωσσικών παραγόντων στο υπό εξέταση φαινόμενο. Ο ερευνητικός σχεδιασμός στηρίχτηκε κυρίως στους φωνολογικούς κανόνες της Αιτωλικής διαλέκτου. Τα φωνολογικά ερωτήματα που τέθηκαν βασίστηκαν στη μελέτη του Κοντού. Συγκεκριμένα:

α) Σημειώνεται αποβολή των άτονων φωνηέντων /i/ και /u/ στο άρθρο; Επιχειρήθηκε να διαπιστωθεί αν αποβάλλονται ή διατηρούνται τα άτονα /i, u/ στο οριστικό άρθρο -θηλυκού και αρσενικού γένους- ενικού και πληθυντικού αριθμού.

β) Παρατηρείται εμφάνιση τεσσάρων ή και πλέον διαδοχικών συμφώνων; Η αποβολή των άτονων /i, u/ είναι δυνατόν να προκαλέσει -εκτός των άλλων- δύσκολα προφερόμενες λέξεις με τρισυμφωνικά συμπλέγματα που δεν απλοποιούνται και δεν είναι κατανοητά από τους συνομιλητές. Κρίθηκε λοιπόν απαραίτητο να διαπιστωθεί αν στο λόγο των φυσικών ομιλητών προκύπτουν φωνολογικές λέξεις με περισσότερα από τρία διαδοχικά σύμφωνα.

γ) Ποια είναι τα πιθανά τετρασυμφωνικά ή και πλέον συμφωνικά συμπλέγματα που θα προκύψουν μετά την αποβολή των άτονων /i, u/;

2. Περιπτώσεις μη αποβολής των άτονων /i, u/

Αναφορικά με τον κανόνα αποβολής των άτονων /i/ και /u/ ο Κοντός υποστήριξε ότι αυτός είναι υποχρεωτικός και λειτουργεί πάντοτε ανεξάρτητα από το φωνολογικό είδος των παρακείμενων συμφώνων ή το μορφολογικό περιβάλλον. Φαίνεται, όμως, ο κανόνας να μην είναι καθολικός, αφού υπάρχουν περιπτώσεις μη εφαρμογής του στην Αιτωλική διάλεκτο. Οι εξαιρέσεις αυτές είναι:

1) Τα άτονα /i, u/ διατηρούνται σε μορφολογικές κατηγορίες, όταν αποτελούν χαρακτηριστικά στοιχεία. Το άτονο /i/ π.χ. διατηρείται στο άρθρο στην ονομαστική (ενικός αριθμός θηλυκών, πληθυντικός αριθμός αρσενικών): *η Ελένη* [i-e'leɲi], *οι φίλοι* [i-'fiɫi].

2) Τα άτονα /i, u/ διατηρούνται όπου υπάρχει κίνδυνος καταστροφής της αρχικής φωνολογικής αναπαράστασης της λέξης αν αυτά αποβάλλονταν όπως στις λέξεις: *ουρανός* [ura'nos] όπου το /i/ διατηρείται σε όλη την κλίση, *ουρά* [u'ra] και το /i/ στη λέξη *ιτιά* [i'tɕja].

3) Όταν τα άτονα /i, u/ απαντούν σε δυο διαδοχικές συλλαβές, συνήθως αποβάλλεται μόνο αυτό που βρίσκεται πλησιέστερα στην τονούμενη συλλαβή: *κνηγός* [ciɲ'ɣos], *μουμπουνίζει* [bubu'niɕi], *νηστικός* [ɲi'skos], *λυπημένος* [lip'menus] κ.ά.

4) Το άτονο φωνήεν δεν αποβάλλεται όταν απαντά σε δυο διαδοχικές συλλαβές -από τις οποίες η δεύτερη τονούμενη-, που αρχίζουν με το ίδιο σύμφωνο, δηλαδή όταν οι συλλαβές

εμφανίζουν το σχήμα Σ₁ΦΣ₁Φ: *μουμπούκι* [bu'buçi], *κουκούλα* [ku'kula], *λουλούδι* [lu'luði] κλπ.

5) Διατηρούνται τα άτονα /i, u/ στην περίπτωση που η αποβολή τους θα δημιουργούσε συμπλέγματα με περισσότερα από τρία σύμφωνα π.χ. : *έξυπνος* ['eksipnos], *κλειστό* [kli'sto], *έσμιζα* ['esmiksa].

6) Τα άτονα /i, u/ διατηρούνται, όταν τα τρισυμφωνικά συμπλέγματα, που θα προέκυπταν από την αποβολή τους, δεν απλοποιούνται είτε γιατί θα καταστρέφονταν η αρχική φωνολογική λέξη (Κοντός 1988: 56) όπως στις λέξεις: *κλουβί* [klu'vi], *μπλουζάκι* [blu'zaci], *φλουρί* [flu'ri] (Newton 1972: 117), είτε γιατί απλοποιημένα θα συντελούσαν στη δημιουργία ανεπίτρεπτων δυσυμφωνικών συμπλεγμάτων, όπως τα: [ɫ], [bf], [ɣlk]: *λουρί* [lu'ri], *μπουφές* [bu'fes], *γλυκός* [ɣɫ'kos] (Κοντός 1988: 146).

7) Δεν αποβάλλονται τα άτονα /i, u/ στην περίπτωση που θα σχηματίζονταν ανεπίτρεπτα δυσυμφωνικά συμπλέγματα που θα προσομοιάζαν με συγγενικούς τύπους λέξεων στις έχουμε τονούμενα [i] και [u] όπως: *σούβλα* ['sunla], *σουβλί* [su'vli].

Η παράβαση του κανόνα της αποβολής των άτονων /i, u/ στις παραπάνω κατηγορίες δεν είναι τυχαία και οι περιορισμοί εξυπηρετούν ουσιαστικούς φωνολογικούς σκοπούς (Κοντός 1988: 50-51). Θα επέρχονταν για παράδειγμα καταστροφή της αρχικής φωνολογικής αναπαράστασης, αν στις παρακάτω λέξεις αποβάλλονταν τα άτονα /i, u/: *κουκουναρί* [kknari] > [kknar], *πολιτική* [politi'ci] > [poltcɪ] κ.ά. Συνεπώς όπου η αποβολή του φωνήεντος θα δημιουργούσε κίνδυνο συσκότισης του τύπου, αυτό διατηρήθηκε κατά παραβίαση του κανόνα της αποβολής όπως για παράδειγμα στις λέξεις *ισχυρός* [i'sxros] και *αισχυρός* [e'sxros] όπου αν στην τελευταία εμφανιστεί ανύψωση του /e/, τότε οι δυο λέξεις ταυτίζονται φωνολογικά [i'sxros].

3. Δομή Ερευνητικής Μεθοδολογίας

3.1 Δημογραφικές μεταβλητές της έρευνας

Η έρευνα διεξήχθη στην πόλη του Αγρινίου κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 2014 (apparent time) (Sankoff 2005: 1003-1005). Η επιλογή του δείγματος ήταν τυχαία και οι ομιλητές συμμετείχαν με προθυμία με αποτέλεσμα να είναι θετικά διακείμενοι προς την έρευνα. Επιλέχθηκαν 48 άτομα από τα 70 συνολικά με τα ακόλουθα κριτήρια: (α) να έχουν γεννηθεί στο Αγρίνιο και να κατοικούν σε αυτό και (β) οι γονείς τους να έχουν γεννηθεί και να έχουν καταγωγή είτε από την πόλη του Αγρινίου είτε από κάποια άλλη περιοχή της Αιτωλοακαρνανίας. Εξαιρέθηκαν οι ομιλητές με ποντιακή και μικρασιατική καταγωγή.

3.2 Ηχογράφηση - Μεθοδολογικές αρχές

Η μεθοδολογία της ηχογράφησης των ομιλητών έχει άμεση σχέση με το εντοπισμένο πρόβλημα στη μεθοδολογία της κοινωνιογλωσσικής έρευνας που ο Labov (1972b: 209) ονόμασε «παράδοξο του ομιλητή (observer's paradox). Η λύση δεν είναι πάντα απλή όμως ως μέλος της κοινότητας ήμουν άμεσα αποδεκτή από τους συνομιλητές. Η συνέντευξη αποσκοπούσε αρχικά στη δημιουργία βιογραφικού προφίλ των συμμετεχόντων, τα θέματα σχετιζόνταν με τα ενδιαφέροντα των ομιλητών, την επαγγελματική τους δραστηριότητα ή με γεγονότα του παρελθόντος της πόλης που μπορούσαν να προκαλέσουν -ιδιαίτερα στους ηλικιωμένους- συναισθηματική φόρτιση (Μικρός 1999: 81-83). Η διάρκεια των συνεντεύξεων κυμάνθηκε από 30 έως και 40 λεπτά και από τη μαγνητοφώνηση αξιοποιήθηκαν κατά μέσο όρο 10 λεπτά από το μέσον της συνέντευξης. Από το απομαγνητοφωνημένο υλικό κάθε συνέντευξης επιλέχτηκε ένα σύνολο 100 φωνολογικών λέξεων για το /i/ και για το /u/ το σύνολο όσων προέκυπταν μιας και ήταν αριθμητικά μικρότερο. Αξιολογήθηκαν 7.147 φωνολογικές λέξεις και δημιουργήθηκαν δυο αρχεία για κάθε ομιλητή: ένα για την αποβολή του άτονου /i/ και αντίστοιχο για την αποβολή του άτονου /u/.

Δημογραφικές μεταβλητές της έρευνας

3.3 Ηλικία

Τα άτομα της έρευνας χωρίστηκαν σε τρεις ηλικιακές κατηγορίες των 16 ατόμων η καθεμιά. Συγκεκριμένα: από 18-35 ετών, 36-56 ετών και 57-84 ετών. Ειδικά για την κωδικοποίηση της ηλικίας προτιμήθηκε μια τριμερής κλίμακα που καλύπτει σε γενικές γραμμές τον αριθμό των γενεών. Η προτίμησή της έναντι της αριθμητικής αντιπροσώπευσης των ετών του κάθε ομιλητή στηρίζεται στον Labov (1994: 60), ο οποίος αποδεικνύει ότι η θεώρηση του ομιλητή ως ποιοτικής μεταβλητής με συγκεκριμένο αριθμό διακριτών κατηγοριών μάς επιτρέπει να διερευνήσουμε καλύτερα την κοινωνιογλωσσική της επίδραση.

3.4 Φύλο

Στην έρευνα συμμετείχε ίσος αριθμός ανδρών και γυναικών (η κάθε ομάδα αποτελούνταν από 24 άτομα).

3.5 Εκπαίδευση

Έχει επισημανθεί από τον Παπαζαχαρίου (2006: 300) ότι, εξαιτίας των πολλών αλλαγών που έχουν συμβεί στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα για πάνω από μισό αιώνα, είναι δύσκολη η σύγκριση των επιπέδων της εκπαίδευσης διαφορετικών ηλικιακών ομάδων ειδικά της βασικής εκπαίδευσης. Ορθότερο, επομένως, κριτήριο κρίθηκε να εντοπιστεί αν η εκπαίδευση του συνομιλητή ήταν με βάση τα δεδομένα της εποχής της φοίτησης του, υποχρεωτική ή όχι. Οι ομιλητές της παρούσας έρευνας χωρίστηκαν σε δυο κατηγορίες: (α) της λυκειακής εκπαίδευσης¹ στην οποία συμμετείχαν 26 άτομα (12 γυναίκες και 14 άντρες) και (β) της μεταλυκειακής εκπαίδευσης² στην οποία συμμετείχαν 22 άτομα (12 γυναίκες και 10 άντρες).

3.6 Στατιστικές μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν

Το δείγμα χωρίστηκε σε τρεις διαφορετικές ομάδες με βάση το φύλο, την ηλικία και την εκπαίδευση και εξετάστηκαν τα ακόλουθα ερωτήματα για τις διαφορές που ανακύπτουν μεταξύ των ατόμων: (α) λυκειακής και μεταλυκειακής εκπαίδευσης, (β) αντρών και γυναικών, (γ) τριών ηλικιακών ομάδων, δηλαδή 18-35, 36-46, 57-84, (δ) εκπαίδευσης και ηλικιακής ομάδας, (ε) φύλου και ηλικιακής ομάδας. Για τα δυο πρώτα ερωτήματα χρησιμοποιήθηκαν δυο t-test (τόσο για το /i/ όσο και για το /u/) αφού προηγήθηκαν τα Bartlett's test, δυο τεστ ένα για κάθε μεταβλητή και για τα λοιπά ερωτήματα το Anova test. Το κριτήριο Bonferroni που χρησιμοποιήθηκε είναι ένα αυστηρό κριτήριο όσον αφορά το επίπεδο σημαντικότητας που αντιμετωπίζει ικανοποιητικά το πρόβλημα της πιθανότητας εξαγωγής λάθους συμπεράσματος (Εμβαλώτης 2006: 54, 73-74).

4. Στατιστική ανάλυση κοινωνιολογικών μεταβλητών

4.1 Η αποβολή του άτονου /i/

Η στατιστική ανάλυση των δεδομένων έδειξε ότι, με βάση την εκπαιδευτική βαθμίδα, δηλαδή της λυκειακής και μεταλυκειακής εκπαίδευσης (η πρώτη ομάδα αποτελείται από 26 άτομα και η δεύτερη από 22), τα άτομα λυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλουν το /i/ με ποσοστό 72% σε σχέση με τα άτομα μεταλυκειακής εκπαίδευσης που το αποβάλλουν με ποσοστό 48% (στατιστικά σημαντική διαφορά³ $p=0,0004<0,05$).

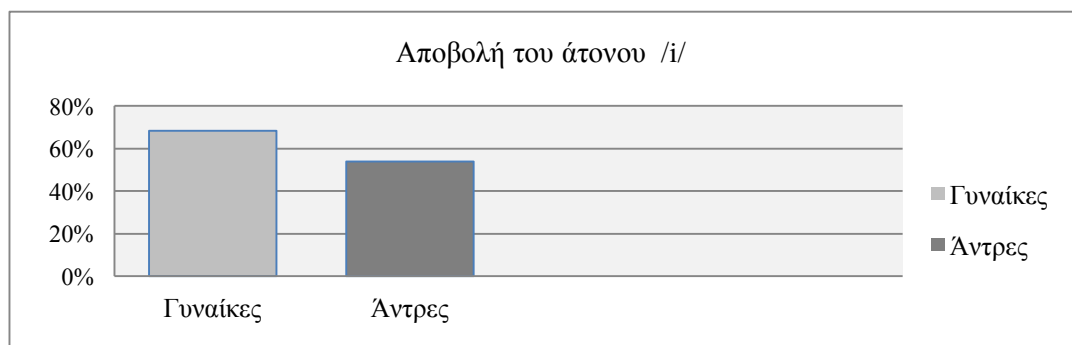
¹ Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει τέσσερεις αποφοίτους του Δημοτικού, πέντε του Γυμνασίου και δεκαπέντε του Λυκείου.

² Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει δυο αποφοίτους των ΙΕΚ, δυο των ΤΕΙ και δεκαοκτώ των ΑΕΙ.

³ Αν η τιμή p είναι μικρότερη του 0,05, τότε είναι στατιστικά σημαντική και μπορούν να εξαχθούν αξιόπιστα και ασφαλή συμπεράσματα για την ερμηνεία του υπό εξέταση φαινομένου.

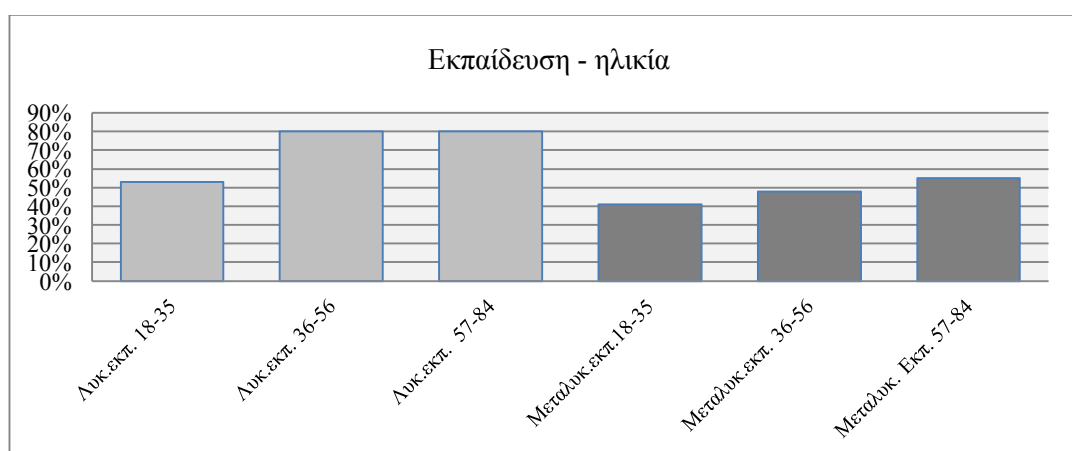
Ένα δεύτερο στοιχείο που ερευνήθηκε ήταν η ποσοστιαία διαφορά αποβολής του άτονου /i/ μεταξύ αντρών και γυναικών όπου συμμετείχε ίσος αριθμός ατόμων (24 άτομα για την κάθε ομάδα). Διαπιστώθηκε ότι οι γυναίκες αποβάλλουν το /i/ (68,45%) συγκριτικά περισσότερο από τους άντρες (53,78%), (στατιστικά σημαντική διαφορά $p=0,0243 < 0,05$).

Διάγραμμα 1: Αποβολή του άτονου /i/ από άντρες και γυναίκες

Μια τρίτη μεταβλητή που εξετάστηκε ήταν η διαφοροποίηση των τριών ηλικιακών ομάδων του δείγματος: 18-35, 36-56 και 57-84 ετών που καθεμία περιελάμβανε 16 άτομα. Από τη σύγκριση προέκυψε ότι τα άτομα 18-35 ετών αποβάλλουν λιγότερο το /i/ (47%) σε σχέση με τα άτομα 57-84 (69%), ($p=0,039 < 0,05$). Δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στους ομιλητές 36-56 (66%) και 57-84 ετών (69%).

Στο πλαίσιο της έρευνας της σχέσης εκπαίδευσης και φύλου σχηματίστηκαν τέσσερις ομάδες όπου συμμετείχαν: 12 γυναίκες λυκειακής εκπαίδευσης, 14 άντρες λυκειακής εκπαίδευσης, 12 γυναίκες μεταλυκειακής εκπαίδευσης και 10 άντρες της ίδιας εκπαιδευτικής βαθμίδας. Από την ανάλυση συμπεραίνεται ότι άντρες και γυναίκες λυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλουν το /i/ περίπου το ίδιο με ποσοστά 63% και 79% αντίστοιχα ($p=0,527 > 0,05$). Επίσης, οι γυναίκες λυκειακής (63%) και μεταλυκειακής εκπαίδευσης (43%) δεν εμφανίζουν στατιστικά σημαντική διαφορά στην αποβολή του /i/ ($p=0,228 > 0,05$) όπως και οι γυναίκες (43%) και οι άντρες μεταλυκειακής εκπαίδευσης (53%), ($p=1,000 > 0,05$). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μεγάλη διαφορά αποβολής του /i/ από τους άντρες λυκειακής εκπαίδευσης (79%) σε σχέση με τις γυναίκες (43%), ($p=0,002 < 0,05$) και τους άντρες μεταλυκειακής εκπαίδευσης (53%), ($p=0,039 < 0,05$).

Διάγραμμα 2: Σύγκριση έξι ομάδων με βάση την εκπαίδευση και την ηλικία

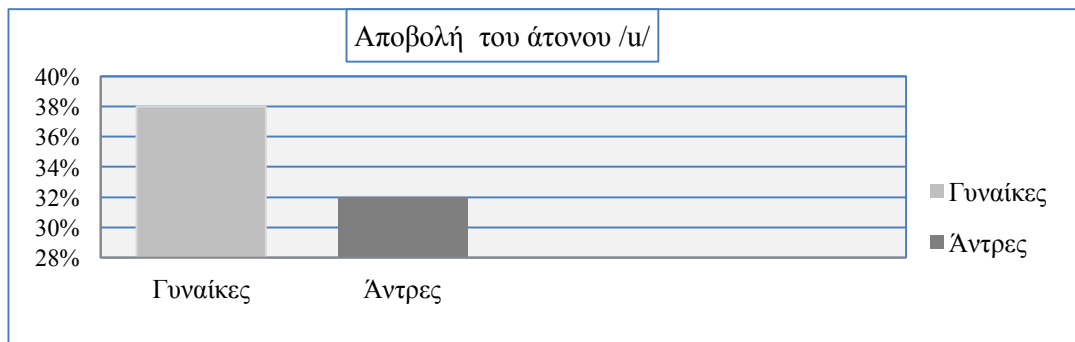
Η στατιστική ανάλυση της σχέσης εκπαίδευσης και ηλικίας -για την οποία δημιουργήθηκαν έξι ομάδες- κατέδειξε ότι δεν υπάρχει διαφορά στην αποβολή του /i/ μεταξύ των ατόμων λυκειακής εκπαίδευσης και των τριών ηλικιακών ομάδων. Περαιτέρω όμως διαπιστώνεται ότι τα άτομα 36-56 και 57-84 ετών λυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλουν το /i/ με ποσοστό 80% σε σχέση με την ομάδα 18-35 ετών μεταλυκειακής εκπαίδευσης που αποβάλλει το /i/ με ποσοστό 41% ($p=0,010<0,05$). Η ομάδα αυτή (18-35) παρουσιάζει σημαντική εξίσου στατιστική διαφορά με τους ομιλητές 57-84 που αποβάλλουν με ποσοστό 80% ($p=0,09<0,05$).

Ως προς τη σχέση φύλου και ηλικίας δημιουργήθηκαν έξι διαφορετικές ομάδες και προέκυψε ότι οι γυναίκες 18-35 ετών αποβάλλουν το /i/ σε ποσοστό 32% συγκριτικά με τους άντρες 57-84 ετών (75%), ($p=0,011<0,05$). Πρέπει εδώ να τονιστεί, ωστόσο, πως τόσο οι τρεις ηλικιακές κατηγορίες των γυναικών συγκρινόμενες μεταξύ τους όσο και οι αντίστοιχες των αντρών αποβάλλουν το άτονο /i/ περίπου το ίδιο.

4.2 Αποβολή του άτονου /u/

Για την ανάλυση των δεδομένων της αποβολής του άτονου /u/ ακολουθήθηκε η ίδια μεθοδολογία και μελετήθηκαν οι ίδιες μεταβλητές -φύλο, ηλικία, εκπαίδευση- και παρέμεινε ο ίδιος αριθμός των ατόμων σε κάθε ομάδα, όπως και στην ανάλυση της αποβολής του /u/. Ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης μεταξύ των δυο ομάδων διαπιστώνεται ότι τα άτομα λυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλουν το /u/ περισσότερο σε σχέση με τα άτομα μεταλυκειακής εκπαίδευσης με μέσους όρους 48 και 19% αντίστοιχα ($p=0,0001<0,05$).

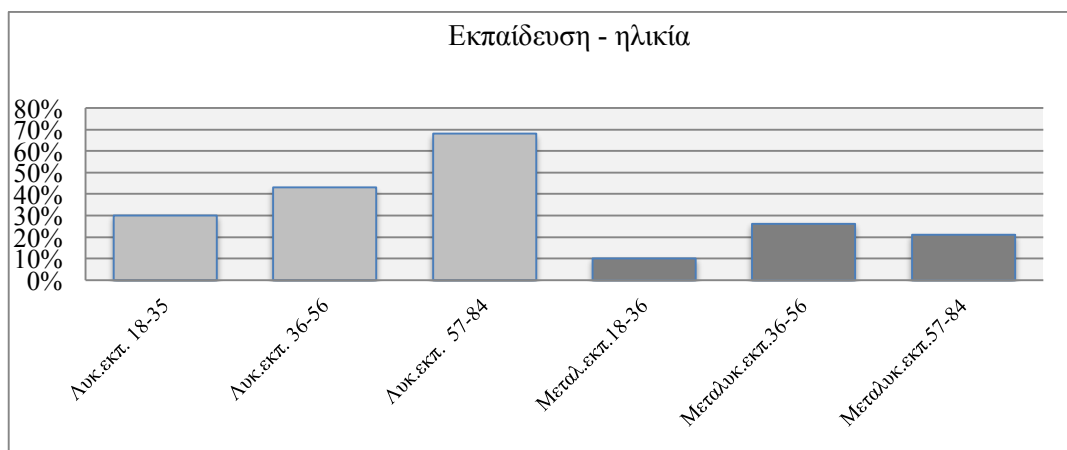
Στη μεταβλητή του φύλου αξίζει να σημειωθεί πως δεν εμφανίζεται στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των δυο ομάδων, αποβάλλουν δηλαδή το /u/ σχεδόν στον ίδιο βαθμό με ποσοστά 38% για τις γυναίκες και 32% για τους άντρες.

Διάγραμμα 3: Αποβολή του άτονου /u/ από άντρες και γυναίκες

Μεταξύ των τριών ηλικιακών ομάδων παρατηρείται: στατιστικώς σημαντική διαφορά μεταξύ των ατόμων 18-35 ετών (20%) και αυτών των 57-84 ετών (48%), (στατιστικά σημαντική $p=0,019<0,05$) αλλά όχι σε σχέση με τους ομιλητές 36-56. Τα άτομα των ηλικιακών 36-56 και 57-84 αποβάλλουν το /u/ περίπου το ίδιο.

Ως προς τη σχέση ομάδων εκπαίδευσης και φύλου διαπιστώθηκε ότι μεταξύ γυναικών και αντρών λυκειακής και μεταλυκειακής εκπαίδευσης δεν υπάρχει στατιστική διαφορά. Οι γυναίκες λυκειακής και μεταλυκειακής εκπαίδευσης φαίνεται να αποβάλλουν περίπου το ίδιο ($p=0,413>0,05$). Μεγάλη όμως στατιστική διαφορά παρατηρείται μεταξύ αντρών λυκειακής εκπαίδευσης (53%) τόσο με τους άντρες μεταλυκειακής (15%), ($p=0,003<0,05$) όσο και με τις γυναίκες της ίδιας εκπαιδευτικής ομάδας (22%), ($p=0,014<0,05$).

Διάγραμμα 4: Σύγκριση έξι ομάδων με βάση την εκπαίδευση και την ηλικία

Αναφορικά με τη σχέση εκπαίδευσης και ηλικίας παρατηρούνται τα ακόλουθα: η ομάδα 18-35 ετών μεταλυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλει το /u/ με ποσοστό 10% συγκριτικά με την ομάδα 57-84 ετών λυκειακής εκπαίδευσης που αποβάλλει με ποσοστό 68% (στατιστικά σημαντική $p=0,000<0,01$). Περαιτέρω συνάγεται ότι: (α) εντός της ομάδας λυκειακής εκπαίδευσης τα άτομα 18-35 αποβάλλουν το /u/ λιγότερο (30%) σε σχέση με άτομα 57-84 ετών ($p=0,020<0,05$), (β) τα άτομα 36-56 λυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλουν το /u/ περισσότερο (43%) σε σχέση με τα άτομα μεταλυκειακής εκπαίδευσης (26%), ($p=0,000<0,01$) και (γ) τα άτομα 57-84 ετών λυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλουν το /u/ κατά πολύ απ' όλες της ομάδες εκτός της ομάδας 36-56 λυκειακής εκπαίδευσης. Μεταξύ των ατόμων μεταλυκειακής εκπαίδευσης όλων των ηλικιακών ομάδων δεν παρατηρούνται σημαντικές αποκλίσεις.

Τέλος, από τη συσχέτιση φύλου και ηλικιακής ομάδας δεν προέκυψε στατιστική σημαντική διαφορά μεταξύ των ομάδων, δηλαδή δεν φαίνεται να υπάρχει συσχέτιση φύλου και ηλικιακής ομάδας.

5. Ευρήματα - Αποτελέσματα

5.1 Κοινωνικές μεταβλητές

Τα ευρήματα που προέκυψαν από τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων της έρευνας για την αποβολή των άτονων /i/ και /u/ στην Αιτωλική διάλεκτο καταδεικνύουν ενδιαφέροντα πορίσματα. Είναι πρόδηλο ότι τα άτομα λυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλουν τα άτονα /i/ και /u/ περισσότερο σε σχέση με εκείνα της μεταλυκειακής εκπαίδευσης. Αναφορικά με το φύλο, οι γυναίκες αποβάλλουν το άτονο /i/ περισσότερο από τους άντρες, αλλά δεν υπάρχει καμία διαφοροποίηση στην αποβολή του άτονου /u/. Σε σχέση με τις ηλικιακές ομάδες, οι ομιλητές 18-35 ετών εμφανίζουν να αποβάλλουν λιγότερο τα άτονα /i, u/ από τους ομιλητές 57-84 ετών. Αξίζει να σημειωθεί ότι μεταξύ των ομιλητών των ηλικιακών ομάδων 36-56 και 57-84 δεν υπάρχει ουσιαστική διαφοροποίηση στην αποβολή των άτονων /i, u/. Από την εξέταση της σχέσης εκπαίδευσης-φύλου, φαίνεται ότι άντρες και γυναίκες λυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλουν τα άτονα /i, u/ σχεδόν το ίδιο, όπως και τα άτομα μεταλυκειακής. Παρατηρήθηκε, όμως, ότι οι άντρες λυκειακής εκπαίδευσης αποβάλλουν τα άτονα /i, u/ περισσότερο από τους άντρες και τις γυναίκες μεταλυκειακής εκπαίδευσης.

Ως προς τις μεταβλητές εκπαίδευση και ηλικία, διαπιστώθηκε ότι μεταξύ όλων των ομάδων λυκειακής εκπαίδευσης δεν υπάρχει διαφορά στην αποβολή των άτονων /i, u/, με εξαίρεση την αποβολή του /u/ από τους νέους 18-35 ετών που το αποβάλλουν λιγότερο σε σχέση με τα άτομα 57-84 ετών. Αναφορικά με τους ομιλητές 36-56 ετών λυκειακής: οι τελευταίοι αποβάλλουν τα

/i, u/ περισσότερο από τους ομιλητές 18-35 μεταλυκειακής. Και εδώ, όμως, υπάρχει μια διαφοροποίηση σε σχέση με την αποβολή του /u/, καθώς οι ομιλητές 36-56 αποβάλλουν περισσότερο από την αντίστοιχη μεταλυκειακής, ενώ τα άτομα 56-84 ετών λυκειακής εκπαίδευσης το αποβάλλουν κατά πολύ απ' όλες τις ομάδες μεταλυκειακής εκπαίδευσης.

Η ανάλυση της σχέσης φύλου και ηλικίας έδειξε ότι οι γυναίκες 18-35 αποβάλλουν το /i/ περίπου το ίδιο σε σχέση με τους ομιλητές τους άντρες και τις γυναίκες των άλλων ηλικιακών ομάδων, αλλά όχι σε σχέση με τους άντρες 57-84 ετών. Στους άντρες δε, δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια διαφοροποίηση με βάση την ηλικία. Στην αποβολή του /u/ δεν εμφανίζεται καμία διαφοροποίηση. Τα ευρήματα αυτά δείχνουν να παρουσιάζεται μια σταδιακή εξέλιξη στη διάλεκτο και κατ' επέκταση να επέρχεται μια γλωσσική διακύμανση. Ιδιαίτερα όμως πρέπει να τονιστεί ότι η αποβολή του άτονου /i/ είναι πιο συχνά εμφανιζόμενο φωνολογικό φαινόμενο συγκριτικά με την αποβολή του άτονου /u/.

Και στην έρευνα του Pappas, επίσης, εντοπίζεται εξέλιξη στις γλωσσικές μεταβλητές της διαλέκτου καθώς σε αρκετούς ομιλητές 15-31 ετών παρατηρείται διαφορά μεταξύ του /li/ και /ni/ όπου είναι πιο στατιστικά πιο συχνή η φατνιακή ποικιλότητα του [li] και όχι η ουρανική [li], ενώ δεν συμβαίνει το ίδιο για το /ni/ καθώς η ουρανική ποικιλότητα [ni] είναι πιο εμφανής σε σχέση με τη φατνιακή [ni] (Pappas 2008: 506-508).

5.2 Φωνολογικές μεταβλητές

Εκτός από τη στατιστική επεξεργασία των κοινωνιολογικών μεταβλητών, έγινε και φωνολογική καταγραφή η οποία δεν υποβλήθηκε σε στατιστική επεξεργασία, εξαιτίας είτε της καθολικής είτε της σποραδικής εμφάνισης των φωνολογικών δεδομένων. Ως προς την αποβολή των άτονων /i/ και /u/ στο άρθρο, παρατηρείται ότι δεν μπορούν να αποβληθούν τα άτονα στην ονομαστική ενικού του θηλυκού οριστικού άρθρου και ονομαστική πληθυντικού αρσενικού και θηλυκού π.χ. *η μητέρα* [imi'tera], *οι κοπέλες* [iko'peles], *οι γνωστοί* [igno'sti]. Υπάρχει, όμως, αποβολή σε άλλους τύπους των άρθρων που εμφανίζονται τα άτονα /i, u/ όπως στα άρθρα *της* /tis/ και *τους* /tus/, ώστε να μη είναι εμφανής ο τύπος του άρθρου και ποια τα μορφολογικά στοιχεία που διατηρούνται όπως για παράδειγμα: *τ'ς είπα* /tis'ipa/ > ['tsipa], *τ'ς βρήκα* /tus'vrika/ > [ts'vrika].

Μια άλλη μεταβλητή που εξετάστηκε ήταν η δυνατότητα εμφάνισης τεσσάρων διαδοχικών συμφώνων μέσα στις φωνολογικές και όχι στις γραμματικές λέξεις. Παρατηρήθηκε, λοιπόν, ότι μπορούν -μετά την αποβολή των άτονων /i, u/- να εμφανίζονται τέσσερα ή και πέντε διαδοχικά σύμφωνα (ΣΣΣΣ) στις φωνολογικές λέξεις.

Φωνολογική λέξη	Φωνητική μεταγραφή ΔΦΑ	Είδος ΣΣΣΣ
τ'ς διακοπές	tsðjako- ¹ pes	tsðj
έχ' φτιάξ'	eç- ¹ ftçaks	çftç
στ' Βλαχοπούλου	stvlaho- ¹ poulou	stvl
έτσ' ξέρω	ets- ¹ ksero	tsks
βρίσκ'ς δ'λειά	vriscsð- ¹ la	scsðl
τ'ν ψ'χή σ'	db- ¹ psçis	dbpsç

Πίνακας 1: Διαδοχική εμφάνιση τεσσάρων και πέντε συμφώνων (ΣΣΣΣ)

Επιπρόσθετα, εξετάστηκε η θέση με την οποία τοποθετούνται καθένα από τα παραπάνω τεμάχια των παραπάνω συμφωνικών συμπλεγμάτων στην ιεραρχία της αντηχητικότητας.

Φαίνεται ότι σε πολλές περιπτώσεις τα σύμφωνα δεν είναι διατεταγμένα με σειρά σταθερά αυξημένης αντηχητικότητας. Εμφανίζεται μια διακύμανση στη διάταξή τους όπως προκύπτει από τα παραδείγματα του πίνακα:

Φωνολογική λέξη	Συμφωνικό σύμπλεγμα	Φώνημα	Περιγραφή
[ðents'prolava]	[tspr]	/t/	άηχο κλειστό
		/s/	άηχο τριβόμενο
		/p/	άηχο κλειστό
		/r/	μονοπαλλόμενο
[eç'ftçaks]	[çftç]	/ç/	άηχο τριβόμενο
		/f/	άηχο τριβόμενο
		/t/	άηχο κλειστό
		/ç/	άηχο τριβόμενο
[stvlaxo'pulu]	[stvl]	/s/	άηχο τριβόμενο
		/t/	άηχο κλειστό
		/v/	ηχηρό τριβόμενο
		/l/	πλευρικό

Πίνακας 2: Διάταξη μη σταθερά ανιούσας αντηχητικότητας

Το πόρισμα αυτό δεν έχει καθολική ισχύ, καθώς φαίνεται να υπάρχουν σύμφωνα που βρίσκονται με σειρά ανιούσας αντηχητικότητας, όπως φαίνεται στα παραδείγματα του πίνακα:

[tsðjako'pes]	[tsðj]	/t/	άηχο κλειστό
		/s/	άηχο τριβόμενο
		/ð/	ηχηρό τριβόμενο
		/j/	ηχηρό τριβόμενο
[ts'ɣnosis]	[tsɣn]	/t/	ηχηρό κλειστό
		/s/	άηχο τριβόμενο
		/ɣ/	ηχηρό τριβόμενο
		/n/	ρινικό
[ts'ðromus]	[tsðr]	/t/	άηχο κλειστό
		/s/	άηχο τριβόμενο
		/ð/	ηχηρό τριβόμενο
		/r/	ρινικό

Πίνακας 3: Διάταξη σταθερά ανιούσας αντηχητικότητας

Παρατηρήσεις:

Δεν αποβάλλονται τα άτονα /i, u/ στις περιπτώσεις εκείνες που προκύπτουν τρισυμφωνικά συμπλέγματα, είτε γιατί δεν απλοποιούνται είτε γιατί εμποδίζεται η υποκειμενική φωνολογική αναπαράσταση της λέξης, όπως για παράδειγμα: *κουράζομαι* [ku'razome], *μουριά* [mu'ɾja], *κοιτάω* [ci'tao], *κουλτούρα* [ku'ltura] κ.ά.

Επιβεβαιώνεται επίσης ο κανόνας της μη αποβολής του άτονου φωνήεντος /i, u/, όταν απαντάται σε διαδοχικές συλλαβές που αρχίζουν από το ίδιο σύμφωνο, δηλαδή όταν οι συλλαβές εμφανίζουν το σχήμα Σ1ΦΣ1Φ: *κουκούλι* [ku'kuɾi], *κουκούτσι* [ku'kutsi], *χουχουλιάζω* [xuxu'lazo], *κουκουνάρι* [kuku'nari] κ.ά.

5.3 Συμπεράσματα

Από το επεξεργασθέν φωνολογικό υλικό προκύπτει ότι οι κανόνες της Αιτωλικής διαλέκτου περί μη αποβολής των άτονων /i, u/ ισχύουν με εξαίρεση: (α) την ερμηνεία για το άρθρο καθώς αποβάλλονται τα μορφολογικά στοιχεία που σηματοδοτούν τις διαφορές των διάφορων τύπων του άρθρου και (β) την μη δυνατότητα διαδοχικής εμφάνισης περισσότερων των τριών συμφώνων μετά την αποβολή των άτονων, αφού είναι δυνατή η ακολουθία τεσσάρων ή και πέντε συμφώνων στις φωνολογικές και όχι στις γραμματικές λέξεις. Η διαδοχή αυτή δεν είναι συχνά εμφανιζόμενο φωνολογικό φαινόμενο αλλά μπορεί να προκύψει σε ορισμένα φωνολογικά περιβάλλοντα. Τα τεμάχια των συμφωνικών συμπλεγμάτων, που προέκυψαν από τη παραπάνω ανάλυση, εξετάστηκαν και ως προς τη θέση τους στην ιεραρχία της αντηχητικότητας. Η πλειοψηφία των συμφωνικών τεμαχίων φαίνεται να μην βρίσκονται με διάταξη σταθερά ανιούσας αντηχητικότητας, χωρίς όμως αυτό να είναι καθολικός κανόνας. Για το λόγο αυτό απαιτείται περαιτέρω έρευνα για να επιβεβαιώσει ή να αναιρέσει τα παραπάνω.

Βιβλιογραφία

- Εμβαλωτής, Α., Κατσης Α., Σιδέρης, Γ. (2006) *Στατιστική μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Ιωάννινα.
- Κοντός, Π. (1989) *Φωνολογική ανάλυση του αιτωλικού ιδιώματος: Συμβολή στη νεοελληνική διαλεκτολογία*. Δημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Κοντός, Π. (2007) Το Αιτωλικό Ιδίωμα στο Παρόν και στο Μέλλον. Στο: Τομέας Γλωσσολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών (Επιμ.), *Γλωσσικός περίπλους. Μελέτες αφιερωμένες στη Δήμητρα Θεοφανοπούλου-Κοντού*. Αθήνα: Καρδαμίτσας.
- Κοντοσόπουλος, Ν. (2008) *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Labov, W. (1972b) *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, W. (1994) *Principles of Linguistic change. Volume 1: Internal factors*. Oxford: Blackwell.
- Μικρός, Γ. (1999) *Κοινωνιογλωσσική προσέγγιση φωνολογικών προβλημάτων της Νέας Ελληνικής*. Δημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Newton, B. (1972) *The generative interpretation of dialect: A study of Modern Greek Phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Papazachariou, D. (2006) A quantitative study of the lateral variable (l) in the dialect of Patras. Στο: M. Janse, B. Joseph & A. Ralli (επιμ.), *Proceedings of the 2nd International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών, 298-313.
- Pappas, P.A. (2008) Stereotypes, Variation and Change: Understanding the Change of Coronal Sonorants in a Rural Variety of Modern Greek. *Language Variation and Change* 20: 493-526.

- Ralli, A. (2006) Syntactic and Morphosyntactic Phenomena in Modern Greek Dialects. *Journal of Greek Linguistics* 7: 121-159.
- Sankoff, G. (2005) Cross-Sectional and Longitudinal Studies, Στο: H. von Ulrich Ammon, N. Dittmar, K. J. Mattheier, & P. Trudgill (επιμ.), *Sociolinguistics: Cross-sectional and longitudinal studies. Volume 2/2*. Berlin New York: Mouton de Gruyter, 1003-1013.
- Συμεωνίδης, Χ. (1977) Παρατηρήσεις στὰ κύρια χαρακτηριστικά τῶν βόρειων νεοελληνικῶν ιδιωμάτων, *Πρακτικά Α' συμποσίου γλωσσολογίας βορειοελλαδικῶν χώρου*: Θεσσαλονίκη, 63-71.
- Trudgill, P. (2003) Modern Greek Dialects: a Preliminary Classification. *Journal of Greek Linguistics* 4: 45-64.
<http://www-01.sil.org/linguistics/glossaryoflinguisticterms/WhatIsTheSonorityScale.htm>

cySlang: Το λεξικό της κυπριακής αργκό

ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΚΑΤΣΟΓΙΑΝΝΟΥ, ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ
Πανεπιστήμιο Κύπρου

---

1. Εισαγωγή

Στο χώρο της νεοελληνικής διαλεκτικής λεξικογραφίας, η κυπριακή διάλεκτος κατέχει ιδιαίτερη θέση λόγω του μεγάλου, σε σχέση με τις περισσότερες διαλέκτους, αριθμού λεξικών που διαθέτει (Katsoyannou 2006; Κατσογιάννου 2010). Όσο πλούσια όμως και αν είναι η λεξικογραφική παραγωγή, δεν παύει να παρουσιάζει ορισμένα σημαντικά μεθοδολογικά κενά που αφορούν, μεταξύ άλλων:

- α) τις όψεις της κυπριακής διαλέκτου που παραμένουν στην αφάνεια: ειδικά, ορολογικά ή τοπικά λεξιλόγια, ομιλούμενη γλώσσα της καθημερινής επικοινωνίας...
- β) τη δημιουργία και χρήση σύγχρονων λεξικογραφικών εργαλείων, όπως οι βάσεις δεδομένων ή η διαδικτυακή διάθεση του περιεχομένου των λεξικών.

Το διαδικτυακό λεξικό cySlang [si'slang] (www.cyslang.com) που παρουσιάζουμε εδώ φιλοδοξεί να καλύψει ένα μέρος αυτών των κενών μέσω της καταγραφής και παρουσίασης της σύγχρονης κυπριακής αργκό. Μία τέτοια προσπάθεια απαιτεί, εκτός από τη συγκέντρωση του γλωσσικού υλικού, περιγραφή της κοινωνιογλωσσικής πραγματικότητας που αντιπροσωπεύεται μέσω αυτού. Στην περίπτωση της κυπριακής αργκό, έχουμε ένα ευρύτατο σύνολο λέξεων και εκφράσεων που χρησιμοποιούνται από διάφορες κοινωνικές ομάδες και σε διαφορετικές δραστηριότητες, ένα σύνολο που εκτείνεται από τη γλώσσα των νέων μέχρι την ποδοσφαιρική αργκό (που σπάνια συμπίπτει με την επίσημη ορολογία του αθλήματος), χωρίς να αγνοεί πιο περιθωριακούς, κρυπτικούς κώδικες όπως είναι η γλώσσα των τοξικομανών και των φυλακισμένων. Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την παρούσα έρευνα έχει η *κοινή αργκό*, η μορφή δηλαδή της κυπριακής που αποτελείται από γλωσσικά στοιχεία, λέξεις και εκφράσεις, τα οποία, άσχετα από την προέλευσή τους, έχουν χάσει την αρχική κρυπτική τους λειτουργία και έχουν γίνει κοινό κτήμα της πλειοψηφίας των ομιλητών, αναπτύσσοντας έτσι μία συμβολική λειτουργία που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να οριοθετήσει την επισιμότητα μίας συνομιλίας, να αλλάξει τον τόνο της συζήτησης ή να δώσει το κοινωνικό στίγμα του ομιλητή (βλ. ενότητα 4 παρακάτω).

Σήμερα ο ιστοχώρος www.cyslang.com φιλοξενεί περισσότερα από 1.500 λήμματα, η πλειονότητα των οποίων δεν έχει καταγραφεί σε κανένα άλλο λεξικό της κυπριακής. Ο ιστοχώρος δόθηκε στη δημοσιότητα τον Φεβρουάριο του 2016 και μέσα στον πρώτο χρόνο της λειτουργίας του είχε περισσότερους από 500.000 μοναδικούς επισκέπτες. Η μεγαλύτερη καινοτομία που προσφέρθηκε ήταν η δυνατότητα να προτείνουν οι επισκέπτες νέα λήμματα ή/και να σχολιάζουν τα ήδη υφιστάμενα, οδηγώντας με αυτό τον τρόπο σε συνεχή ανανέωση και βελτίωση του περιεχομένου.

Στο παρόν άρθρο, αναλύονται αρχικά οι όροι *αργκό* και *κυπριακή αργκό* (ενότητες 2 και 3 αντίστοιχα), ενώ ακολουθεί μια πρώτη συζήτηση για τα κριτήρια με βάση τα οποία επιλέγονται τα λήμματα του λεξικού (ενότητα 4). Από τις πολλές καινοτομίες που έχει να επιδείξει το

λεξικό, εδώ περιοριζόμαστε στο είδος και στον αριθμό των λημμάτων (ενότητα 5). Τέλος, στην ενότητα 6, γίνεται παρουσίαση της μικροδομής του λεξικού.

2. Ο όρος αργκό

Παρόλο που ο μέσος ομιλητής μίας γλώσσας μπορεί να αναγνωρίσει την αργκό όταν την ακούει ή διαβάζει, ο ακριβής ορισμός του όρου, αλλά και τα κριτήρια που πρέπει να ληφθούν υπόψη για να χαρακτηριστεί μία λέξη ως αργκό (ή αργκοτική), παραμένουν ασαφή όχι μόνο στον τομέα της λεξικογραφίας, αλλά και στη γλωσσολογία γενικότερα. Γνωρίζοντας τις δυσκολίες ορισμού της αργκό και χωρίς να θέλουμε να υπεισέλθουμε σε συζήτηση σχετικά με την πιο αντιπροσωπευτική τοποθέτηση, θα περιοριστούμε εδώ να αναφέρουμε τον ορισμό των Καμηλάκη κ.ά. (2016: 15–16, όπου παρατίθεται και σχετική βιβλιογραφία), σύμφωνα με τον οποίο πρόκειται για ένα:

[...] ευμετάβλητο, ιδιοσυγκρασιακό σύνολο λέξεων και φράσεων της καθομιλουμένης, το οποίο προκύπτει μέσα από την αλληλεπίδραση αναγνωρίσιμων υποομάδων εντός μιας γλωσσικής κοινότητας και λειτουργεί ως μέσο εδραίωσης ή ενίσχυσης της κοινωνικής ταυτότητας, ενότητας και αλληλεγγύης των μελών της κάθε υποομάδας.

Πέρα από τα χαρακτηριστικά που σκιαγραφούνται από τον παραπάνω ορισμό, και με βάση τη συζήτηση που γίνεται στις υπόλοιπες επιστημονικές εργασίες (από τις οποίες ενδεικτικά προτείνουμε: Dumas & Lighter (1978), Eble (1996: 11–εξ.), Amari (2010), Green (2015: 5–εξ.), Ogura (2015), Χριστοπούλου (2016)), προσθέτουμε επίσης ότι η αργκό αφορά περισσότερο το σημασιολογικό / λεξιλογικό επίπεδο: όταν μία λέξη χαρακτηριστεί αργκό, αυτό που αλλάζει πριν από οτιδήποτε άλλο είναι η σημασία της, ενώ συνήθως διατηρείται η φωνολογική και μορφοσυντακτική της δομή. Τέλος, σε κοινωνιογλωσσικό επίπεδο, η αργκό χρησιμοποιείται κατά κανόνα σε μη τυπικές περιστάσεις επικοινωνίας, ενώ βρίθεται λεξιλογίου που οι ομιλητές μιας πρότυπης γλώσσας θα χαρακτήριζαν ακατάλληλο, προσβλητικό ή άσεμνο.

3. Κυπριακή αργκό

Εκτός από τις συνήθεις λεξικογραφικές δυσχέρειες σχετικά με το τι πρέπει να περιλαμβάνει ένα λεξικό αργκό, στην περίπτωση της κυπριακής διαλέκτου προκύπτει ένα ακόμη σημαντικό ζήτημα: πώς οριοθετείται η αργκό σε μία γεωγραφική ποικιλία η οποία δεν διαθέτει το στάτους της επίσημης γλώσσας και, θεωρητικά τουλάχιστον, δεν διακρίνει ανάμεσα σε τυπική και μη τυπική χρήση; (βλ. και Καρυολαίμου 2010). Σχετικά με αυτό το ερώτημα πρέπει να γίνουν δύο σημαντικές παρατηρήσεις. Πρώτον, από το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα και έπειτα οι διάφορες γεωγραφικές υποποικιλίες εντός του νησιού υφίστανται ισοπέδωση (*levelling*: βλ. Kerswill 2003) προς όφελος μίας ποικιλίας που μιλιέται στις πόλεις του νησιού (βλ. Tsiplakou *et al.* 2006 αλλά και Χριστοδούλου 2015 και Κοντογιώργη 2015 για τα ιδιώματα της Βορειοδυτικής Πάφου και των Κοκκινοχωριών αντίστοιχα). Η αστική αυτή ποικιλία της κυπριακής παρουσιάζει γνωρίσματα που μας επιτρέπουν να τη χαρακτηρίσουμε ως κοινή κυπριακή, εφεξής ΚΚ (βλ. σχετικά Κοντοσόπουλο 1970: 95–96· Βαγιακάκο 1973: 72–75; Kolitsis 1988; Terkourafi 2005 κ.ά.). Η ΚΚ, αν και δεν έχει το στάτους της ΚΝΕ, διαθέτει αυξημένο βαθμό κύρους και αποδεκτότητας ανάμεσα στους Κύπριους ομιλητές: παίζει δηλαδή έναν ρόλο προφορικής «καθομιλουμένης», εντός της οποίας σχηματίζεται και αναπτύσσεται η κυπριακή αργκό.

Δεύτερον, η κυπριακή αργκό πρέπει να διακριθεί από τα βασιλεκτικά κυπριακά της υπαίθρου, τα *χωρκάτικα* όπως ονομάζονται από τους ομιλητές της διαλέκτου (βλ. Newton 1972: 19). Η διάκριση αυτή όμως δεν είναι εξίσου σαφής για τους ερευνητές και για τους ομιλητές της κυπριακής. Οι τελευταίοι, έχοντας συνηθίσει να διακρίνουν απλώς ανάμεσα στην επίσημη γλώσσα (την ΚΝΕ) και οποιοδήποτε είδος χαμηλής ποικιλίας, έχουν την τάση να κατατάσσουν κάθε γλωσσική μορφή στο ένα ή στο άλλο άκρο της κλίμακας, σε βάρος των διακρίσεων ανάμεσα στα επίπεδα γλώσσας (Tsiplakou *et al.* 2006). Η τάση αυτή των ομιλητών

επιβεβαιώθηκε ήδη από τις αρχικές φάσεις της έρευνας και ακριβέστερα κατά τη διάρκεια της συλλογής των δεδομένων: παρατηρήσαμε ότι οι φοιτητές που πήραν μέρος σε αυτήν, συχνά κατέγραφαν ως «αργκό» οποιοδήποτε γλωσσικό στοιχείο θεωρούσαν ότι μπορεί να υπονομεύει ταυτόχρονα τον ελληνικό χαρακτήρα και τον αστικό καθωσπρεπισμό της ΚΚ. Στην πραγματικότητα, το κοινό σημείο ανάμεσα στην αργκό και στα κυπριακά της υπαίθρου είναι ότι και οι δύο αποφεύγονται στον «καθωσπρέπει» λόγο, σε καμία περίπτωση όμως αυτό δεν σημαίνει ότι ταυτίζονται. Η διαφορά ανάμεσα στις δύο μορφές συνδέεται τόσο με την προέλευση και τις συνθήκες δημιουργίας, όσο και με τη χρήση τους: η αργκό διαμορφώνεται και αξιολογείται ως τέτοια κυρίως εντός του αστικού χώρου, ενώ τα κυπριακά της υπαίθρου όχι. Ακόμη και εκείνες οι λέξεις της αργκό που προέρχονται από τη γλώσσα της υπαίθρου, λειτουργούν όπως τα δάνεια που ενσωματώνονται σε μία γλώσσα και δεν συνδέονται πια στη συνείδηση των ομιλητών με το αρχικό τους περιβάλλον. Στα παραδείγματα που ακολουθούν, οι τύποι που βρίσκονται στα αριστερά χρησιμοποιούνται σήμερα με την αργκοτική σημασία που παρατίθεται στη μεσαία στήλη, ενώ πολλοί ομιλητές, στην πλειονότητά τους νεαρότερης ηλικίας, δεν γνωρίζουν την αρχική σημασία τους (δεξιά στήλη) –κάτι που θα μαρτυρούσε καταγωγή από την ύπαιθρο.

(1)	<i>μαρτούιν</i>	‘άνθρωπος άκακος, ήρεμος’	< ‘εξημερωμένο αρνί’
	<i>καουρτώ</i>	‘βασανίζω, ταλαιπωρώ’	< ‘τσιγαρίζω’
	<i>μάντης</i>	‘ο καταγόμενος από τη Λάρνακα’	< ‘γανωματής’

4. Κριτήρια επιλογής λημμάτων

Παρόλο που οι Dumas & Lighter (1978) δεν παρέχουν ορισμό της αργκό και περιορίζονται σε σχολιασμό άλλων εργασιών, αναφέρουν ορισμένα πολύ ενδιαφέροντα κριτήρια σχετικά για το τι πρέπει να θεωρείται αργκό και τι όχι. Βασιζόμενοι στις προτάσεις τους (Dumas & Lighter 1978: 14–16), και λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες χρήσης της κυπριακής διαλέκτου, προτείνουμε τα εξής κριτήρια, με βάση τα οποία επιλέγονται οι λέξεις και οι φράσεις που καταγράφονται στο λεξικό *cySlang*:

- α) Δεν θεωρούνται *χωρκάτικες*, με την έννοια ότι δεν αποτελούν τεκμήριο άγνοιας της ΚΚ, αλλά κοινωνιογλωσσικής επιλογής του ομιλητή.
- β) Η χρήση τους υποβαθμίζει έναν επίσημο λόγο, μειώνοντας το επίπεδο της τυπικότητας ή/και της σοβαροφάνειας. Το στοιχείο αυτό αποτελεί το πρώτο κριτήριο των Dumas & Lighter για τον χαρακτηρισμό μίας λέξης ως αργκοτικής και ασφαλώς συνάδει με την γενικά αποδεκτή άποψη ότι η πρώτη και βασική χρήση της αργκό είναι η έκφραση μία συγκινησιακής ή ψυχολογικής στάσης (βλ. και Amari 2010· Χριστοπούλου & Ξυδόπουλος 2014). Δεν θα επεκταθούμε περαιτέρω σε σχέση με το κριτήριο αυτό, το οποίο σκοπεύουμε να αναπτύξουμε σε μεταγενέστερη εργασία.
- γ) Διαθέτουν κρυπτικό χαρακτήρα επειδή προέρχονται από τη γλώσσα κάποιας συγκεκριμένης επαγγελματικής ή κοινωνικής ομάδας ή/και δημιουργούν κλίμα οικειότητας υποδηλώνοντας την ένταξη του ομιλητή σε αυτήν (π.χ. ποδοσφαιρόφιλοι, στρατιωτικοί, γκέιμερς, ...).
- δ) Είναι όροι-ταμπού (απαγορευμένο λεξιλόγιο, βρισιές κτλ.).

Για να συμπεριληφθεί μία λέξη ή φράση στο λεξικό, θα πρέπει απαραίτητα να πληροί το κριτήριο (α) και τουλάχιστον ένα από τα υπόλοιπα τρία. Παραθέτουμε ορισμένα ενδεικτικά παραδείγματα για να δείξουμε τον τρόπο επιλογής των λημμάτων του λεξικού με βάση τα ανωτέρω κριτήρια.

- (2) *τενέκκα* ‘κάλη’: χωρίς να είναι βασιλεκτικός ο τύπος αυτός, τείνει να αποφεύγεται σε περιστάσεις χρήσης της ΚΚ, επομένως πληροί τα κριτήρια (α) και (β).
πατίχα (κυριολεκτική σημασία ‘καρπούζι’): 1. κεφάλι 2. (στο ποδόσφαιρο) ‘ντρίμπλα κάτω από τα πόδια του αντίπαλου παίχτη’: παρόλο που στις πόλεις χρησιμοποιείται και το ΚΝΕ *καρπούζιν*, η λέξη *πατίχα* δεν παραπέμπει σε βασιλεκτικό λόγο (κριτήριο (α)), ενώ η δεύτερη (και πιο πρόσφατη) σημασία της ικανοποιεί το κριτήριο (γ), και ενδεχομένως το κριτήριο (β).
βερίνα ‘δεκάρι’: ο όρος, που δεν θεωρείται βασιλεκτικός από τους ομιλητές της κυπριακής, χρησιμοποιείται μόνο στην *πιλόττα* (το παιχνίδι *βίδα* της τράπουλας), επομένως ικανοποιεί τα κριτήρια (α) και (γ).

Αντίθετα, δεν θα καταγραφεί μία περίφραση όπως *κάμνω σείφ* ‘αποθηκεύω κάτι σε ηλεκτρονική μορφή’ που προέρχεται από τη γλώσσα των ηλεκτρονικών υπολογιστών και ίσως παλιότερα να είχε κάποια κρυπτική λειτουργία, σήμερα όμως είναι τόσο κοινή που δεν θεωρείται ότι ικανοποιεί το κριτήριο (γ) ή κάποιο άλλο κριτήριο πλην του (α).

Θα πρέπει τέλος να αναφερθούμε στη μορφή της γλώσσας που ονομάζουμε *κοινή αργκό*. Ως παραδείγματα κοινής αργκό χαρακτηρίζονται τα λήμματα που ικανοποιούν μόνον τα κριτήρια (α) και (β), όπως λ.χ. η *τενέκκα* στο παράδειγμα (2). Στην ειδική αυτή κατηγορία περιλαμβάνεται λεξιλόγιο που είναι γνωστό από την πλειονότητα των ομιλητών της διαλέκτου (δεν διαθέτει δηλαδή κρυπτικό χαρακτήρα) και που συνήθως χρησιμοποιείται για να προσδώσει οικειότητα ή άλλα υφολογικά χαρακτηριστικά στον λόγο, χωρίς όμως να μπορεί να θεωρηθεί *χωρκάτικον* (βλ. παραδείγματα στην επόμενη ενότητα).

5. Καινοτομίες του λεξικού: είδος και αριθμός λημμάτων

Λόγω της φύσης του, το λεξικό cySlang επιδεικνύει έναν σημαντικό αριθμό καινοτομιών που αφορούν την κυπριακή, αλλά και την ευρύτερη νεοελληνική διαλεκτολογική λεξικογραφία: χρήση νέων τεχνολογιών, διαδραστικότητα, ενημέρωση λημμάτων σε πραγματικό χρόνο, εύκολη αναζήτηση λημμάτων κτλ. Στο παρόν άρθρο θα επικεντρωθούμε στο είδος και τον αριθμό των λημμάτων. Όπως προαναφέρθηκε, σήμερα στον ιστοχώρο του λεξικού φιλοξενούνται πάνω από 1.500 λήμματα. Από αυτά, ένας μεγάλος αριθμός καταγράφεται για πρώτη φορά σε λεξικό (βλ. (3) παρακάτω) ή χρησιμοποιείται με σημασίες που δεν έχουν καταγραφεί στα υπόλοιπα λεξικά (βλ. (4) παρακάτω). Παραθέτουμε ενδεικτικά παραδείγματα από τις δύο αυτές κατηγορίες, καθώς και το είδος αργκό στο οποίο κατατάσσονται.

- (3)
<i>ανακαλύφκω την τασινόπιτταν</i>	‘παρουσιάζω κάτι πασίγνωστο ως καινούργιο’	[κοινή]
<i>σκούλλος</i>	‘ο καταγόμενος από την Πάφο’	[κοινή]
<i>τάντζης</i>	‘πολύ βρόμικος, λιγδιάρης’	[στρατιωτική]
<i>τσόφτα</i>	‘βλακεία, ανοησία’	[κοινή]
<i>χόχος</i>	‘οπαδός της Ομόνοιας’	[ποδοσφαιρική]
<i>συτζιά του μαύρου</i>	‘αυτός που του φορτώνουν πάντα το φταίξιμο’	[κοινή]
<i>πάω κούφους τακκώννω</i>	‘βρίσκομαι κάτω από μεγάλη πίεση’	[στρατιωτική]
	‘λουφάρω’	[στρατιωτική]
- (4)
<i>πλυννίσκω</i>	‘κερδίζω’	[νεανική]
<i>πόμπα</i>	‘καταπληκτικά, τέλεια’	[κοινή]

<i>ποτσίαρον</i>	‘μικροκαμωμένος, μισοριζιά’	[κοινή]
<i>αερόπλανον</i>	‘πολύ μεθυσμένος’	[κοινή]
<i>αρμάριν</i>	‘σωματώδης και καλογυμνασμένος’	[νεανική]
<i>κάσᾶ</i>	‘πολύ άσχημη γυναίκα’	[νεανική]
<i>πιττακομούτσουνος</i>	‘ο καταγόμενος από την ανατολική Ασία’	[κοινή]
<i>κούνελλος</i>	‘στρατιώτης που δεν έχει υπηρεσία’	[στρατιωτική]
<i>λαστιχάρης</i>	‘οπαδός του ΑΠΟΕΛ’	[ποδοσφαιρική]

6. Μικροδομή του λεξικού

Στην ενότητα αυτή περιγράφουμε τα πεδία ενός λήμματος, όπως αυτό εμφανίζεται στον ιστοχώρο του cySlang, και γίνονται κάποια επιμέρους σχόλια. Ακολουθούμε την αρίθμηση της εικόνας 1 παρακάτω.

1. *Λήμμα*. Η απουσία πρότυπης γραπτής μορφής της κυπριακής διαλέκτου είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μεγάλης ποικιλομορφίας ως προς την ορθογράφησή της. Στο cySlang ακολουθούμε κατά βάση ορθογραφικές προτάσεις που προέρχονται από πορίσματα παλαιότερων ερευνών, όπως του ερευνητικού προγράμματος *Συντυσίες* (βλ. ενδεικτικά Αρμωστή κ.ά. 2012; Christodoulou *et al.* 2012; Armosti *et al.* 2014 αλλά και Χριστοδούλου 2015: 501–506). Λ.χ. τα ουρανοφατνιακά τριβόμενα [ʃ] και [z] δηλώνονται ως <σ> και <ζ> αντίστοιχα. Προβλέπεται η συγγραφή των ορθογραφικών προδιαγραφών που χρησιμοποιούνται και ανάρτησή τους στον ιστοχώρο του λεξικού.

2. *Φωνητική μεταγραφή*. Κύριος σκοπός της μεταγραφής στο Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο είναι η παροχή βοήθειας στον μη κύπριο χρήστη σχετικά με την προφορά του λήμματος. Με βάση αυτόν τον σκοπό, η μεταγραφή σε ορισμένα σημεία δεν είναι αυστηρά φωνητική. Για παράδειγμα, στα μη υψηλά φωνήεντα, δεν χρησιμοποιούνται τα φωνητικά ακριβέστερα [e, ɔ, ɛ], αλλά τα αντίστοιχα [a, o, e]. Και εδώ προβλέπεται η δημιουργία και ανάρτηση εγχειριδίου χρήσης και επεξήγησης των φωνητικών συμβόλων που χρησιμοποιούνται.

3. *Γραμματική κατηγορία*. Ουσιαστικό, επίθετο, ρήμα, φράση κτλ. Προς το παρόν δεν κρίθηκε σκόπιμο να δηλωθούν στοιχεία κλίσης.

4. *Είδος λήμματος*. Στη δεξιά πλευρά της οθόνης δηλώνεται σε ποια θεματική κατηγορία εμπίπτει το λήμμα. Ορισμένες από τις δημοφιλέστερες κατηγορίες κυπριακής αργκό που έχουν καταγραφεί στο λεξικό είναι οι εξής (ορισμένα παραδείγματα επαναλαμβάνονται από τα (3) και (4) παραπάνω):

- (5)
<i>ποδοσφαιρικό:</i>	<i>αγγούρα</i> ‘σοβαρό λάθος’ <i>χόχος</i> ‘οπαδός της Ομόνοιας’ <i>κινέζος</i> ‘οπαδός της Ομόνοιας’ <i>βολάρα</i> ‘δυνατό σουτ’
<i>στρατιωτικό:</i>	<i>τακκώννω</i> ‘λουφάρω’ <i>μάκης</i> ‘ο μόνιμος’ <i>καλλίτζιν</i> ‘διαβρωμένο όπλο’ <i>τάντζης</i> ‘πολύ βρώμικος, λιγδιάρης’
<i>μειωτικό / υβριστικό:</i>	<i>αχάπαρος</i> ‘άσχετος, ανίδεος’ <i>κούσπος</i> ‘άξεστος, ακαλλιέργητος’ <i>κώλος τίτσιρος</i> ‘αδέκαρος, φτωχαδάκι’ <i>πισσοκάης</i> ‘σπαγκοραμμένος’

Πρέπει επίσης να επισημάνουμε ότι ένα λήμμα μπορεί να ανήκει σε περισσότερες από μία κατηγορίες, π.χ. όλα τα μειωτικά / υβριστικά που αναφέρονται πιο πάνω ανήκουν και στην κατηγορία *χαρακτηρισμός προσώπου* και σε αυτήν που ονομάσαμε *κοινή αργκό*.

5. *Άλλοι τύποι / άλλες γραφές*. Στο πεδίο αυτό τοποθετούνται ενδεχόμενες παραλλαγές στη μορφή ή τη γραφή των λημμάτων (αλλόμορφα και αλλόγραφα). Στο παράδειγμα που δίνουμε στην εικόνα παρατίθεται ο ισοδύναμος τύπος *μολλόσιν*.

6. *Ορισμός λήμματος*. Σε ένα λεξικό της αργκό, η καταγραφή της αρχικής / κυριολεκτικής σημασίας δεν θεωρείται απαραίτητη. Παρόλα αυτά, η τακτική που ακολουθήσαμε μέχρι στιγμής στο cySlang ήταν να σημειώνεται η σημασία αυτή όταν πρόκειται: α) για σπάνιες λέξεις ή/και νεολογισμούς των οποίων η σημασία δεν είναι γνωστή στους περισσότερους ομιλητές· β) για λέξεις των οποίων η σημασία δεν είναι γνωστή στους μη κύριους ομιλητές. Για παράδειγμα, στο λήμμα *πατίχα* καταγράφεται η αρχική σημασία ‘καρπούζι’ και στη συνέχεια οι αργκοτικές σημασίες: ‘κεφάλι’ και ‘ντρίμπλα κάτω από τα πόδια’.

7. *Παραδείγματα*. Η πλειονότητα των παραδειγμάτων χρήσης προέρχεται από πρωτογενείς πηγές και πιο συγκεκριμένα από το διαδίκτυο. Προς το παρόν τα παραδείγματα παρέχονται αυτούσια, δηλαδή χωρίς επεμβάσεις στην ορθογραφία τους (αυτό ισχύει ακόμα και για παραδείγματα που είναι γραμμένα σε λατινικό αλφάβητο). Όπως βλέπουμε στην εικόνα, ο τύπος <τζια> δεν διορθώνεται σε <τζαι>. Όταν τα παραδείγματα προέρχονται από το διαδίκτυο, διατηρείται η σύνδεση με την ιστοσελίδα από όπου ανευρέθηκαν· με αυτόν τον τρόπο ο χρήστης μπορεί να επισκεφθεί τη συγκεκριμένη σελίδα αν θέλει να αναζητήσει περαιτέρω πληροφορίες για το περιεχόμενο του παραδείγματος.

8. *Στιγμιότυπο (snapshot)*. Τα παραδείγματα συνοδεύονται και από στιγμιότυπο από τη σελίδα από όπου ανευρέθηκαν. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται η παρουσία της πρωτογενούς πηγής στο λήμμα, σε περίπτωση που ο σύνδεσμος χαθεί. Η χρήση στιγμιότυπων έχει εφαρμοστεί πιλοτικά σε ορισμένα μόνον λήμματα, αλλά ήδη έχει σχεδιαστεί το ηλεκτρονικό εργαλείο που θα επιτρέψει να εφαρμόζεται αυτόματα σε όλα τα λήμματα του λεξικού.

9. *Πολυμέσα*. Προαιρετικά το λήμμα μπορεί να διαθέτει εικόνα ή βίντεο, ιδιαίτερα αν αυτό σχετίζεται με την προέλευσή του, π.χ. αν πρόκειται για φράση που καθιερώθηκε από τηλεοπτική σειρά.

10. *Ετυμολογικά και γλωσσικές παρατηρήσεις*. Το ετυμολογικό μέρος βρίσκεται ακόμη σε αρχικό στάδιο και, παρόλο που η ετυμολόγηση πολλών αργκοτικών λέξεων παρουσιάζει αρκετές δυσχέρειες, γίνονται προσπάθειες ενσωμάτωσής του στα λήμματα του λεξικού. Παράλληλα με το ετυμολογικό μέρος, ο χρήστης μπορεί να αντλήσει διάφορες άλλες γλωσσικές παρατηρήσεις για το λήμμα, όπως π.χ. κάτω από ποιες περιστάσεις μπορεί να χρησιμοποιηθεί ή ποιο είναι το αντίστοιχό του στην ΚΝΕ.

11. *Σχόλια χρηστών*. Στο τελευταίο κομμάτι κάθε λήμματος οι χρήστες μπορούν να προσθέσουν κάποιο σχόλιο, παρέχοντας έτσι σε πραγματικό χρόνο νέο υλικό, διορθώσεις ή καινούργιες πληροφορίες. Επίσης, στον χώρο των σχολίων παρέχεται η δυνατότητα να διευκρινιστούν διάφορα γλωσσικά ζητήματα, όπως οι ευρέως διαδεδομένες παρετυμολογήσεις, π.χ. ότι ο τύπος *μουσουπέττης* ‘γρουσουζής’ δεν προέρχεται από το αγγλικό *miss a bet*, όπως πολλοί ομιλητές της κυπριακής πιστεύουν.

Στην εικόνα του λήμματος που δίνουμε εδώ δεν εμφανίζονται οι «σημειώσεις», ανεξάρτητο πεδίο στο οποίο καταχωρίζονται πληροφορίες για λήμματα με λογοτεχνικό, ιστορικό, τεχνολογικό κτλ. ενδιαφέρον.

7. Επίλογος

Στο παρόν άρθρο παρουσιάζεται για πρώτη φορά το διαδικτυακό λεξικό cySlang, κύριος σκοπός του οποίου είναι η καταγραφή της αργκό της σύγχρονης κυπριακής διαλέκτου. Αρχικά

επισημαίνονται οι δυσχέρειες που προκύπτουν για τον ορισμό της αργκό, αλλά και του τι συνιστά την κυπριακή αργκό, ενώ στη συνέχεια διατυπώνονται τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία επιλέχθηκαν τα λήμματα του λεξικού. Όσον αφορά τη δομή του λεξικού, το άρθρο επικεντρώνεται στην περιγραφή της μικροδομής του, δηλαδή του τρόπου με τον οποίο οργανώνονται οι πληροφορίες που παρέχονται σε κάθε λήμμα.

Εικόνα 1: Η δομή του λήμματος μολλόχας 'μόνιμος λοχίας'.

1 **μολλόχας**

2 [mo'lo:oxas]

3 Ουσιαστικό, αρσενικό

4 Στρατιωτικό

---

5 μολλόστιν

6 Ο μόνιμος λοχίας.

7 **Παραδείγματα**

Να έρχεται ο μολλόχας ποπάνω μου τζιαι να στριγγλίζει:

-Ολύμπιε εννα σε φκάλω αναφορά.

8

Να έρχεται ο μολλόχας ποπάνω μου τζιαι να στριγγλίζει:

-Ολύμπιε εννα σε φκάλω αναφορά.

-Τόλμι! (του απάντησα σχεδόν ασθόγραμμα)

9

10 Προέλευση

< μολλόχ- (από τη συντομογραφία Μον. Λοχ.) + -ας.

11 Leave a comment

Σχόλιο

Βιβλιογραφία

- Amari, J. (2010) Slang Lexicography and the Problem of Defining Slang. Talk presented in the *5th International Conference on Historical Lexicography and Lexicology* (Oxford, 16–18 June 2010).
- Armosti, S., Christodoulou, K., Katsoyannou, M. & Themistocleous, C. (2014) Addressing Writing System Issues in Dialectal Lexicography: The Case of Cypriot Greek. In: C. Dyck, T. Granadillo, K. Rice & J.E.R. Labrada (Eds.), *Dialogue on dialect standardization*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 23–38.
- Αρμωστή, Σ., Κατσογιάννου, Μ., Χριστοδούλου, Κ. & Θεμιστοκλέους, Χ. (2012) Τάσεις των Κυπρίων ως προς τη Γραπτή Απόδοση των Μεταφρασιακών Συμφώνων της Κυπριακής. *Selected papers from the 10th International Conference of Greek Linguistics*. Κομοτηνή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 663–678.
- Βαγιακάκος, Δ. (1973) Η Κυπριακή Διάλεκτος και το Ιστορικό Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών. Στο: Θ. Παπαδόπουλος & Μ. Χριστοδούλου (Επιμ.), *Πρακτικά 1ου Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου, Τόμος Γ': Νεώτερον Τμήμα, Μέρος Β': Φιλολογία-Λαογραφία*, 23–102.
- Christodoulou, K., Katsoyannou, M., Armosti, S. & Themistocleous, C. (2012) Orthographic Trends for a Non-standardised Dialect: The Representation of the CiV Sequence in Cypriot Greek. Paper presented at the *7th Congress of Dialectology and Geolinguistics* (Vienna, 23–28 July 2012).
- Dumas, B. & Lighter, J. (1978) Is Slang a Word for Linguists? *American Speech* 53: 5–17.
- Eble, C. (1996) *Slang and sociability: In-group language among college students*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Green, J. (2015) *The vulgar tongue: Green's history of slang*. Oxford: Oxford University Press.
- Καμηλάκη, Μ., Κατσούδα, Γ. & Βραχιονίδου, Μ. (2016) *Πιπέρι στο στόμα! Όψεις των λέξεων-ταμπού στη Νέα Ελληνική*. Αθήνα: Καλλιγράφος.
- Καρυολαίμου, Μ. (2010) Γλωσσική Πολιτική και Γλωσσικός Σχεδιασμός στην Κύπρο. Στο: Α. Βοσκός, Δ. Γούτσος & Α. Μόζερ (Επιμ.), *Η ελληνική γλώσσα στην Κύπρο από την αρχαιότητα ως σήμερα*. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 242–261.
- Katsoyannou, M. (2006) Cypriot Greek Dictionaries. Poster presented at the *12th EURALEX International Congress* (Torino, 6–9 September 2006).
- Κατσογιάννου, Μ. (2010) Τα Λεξικά της Κυπριακής: Ιστορία και Τυπολογία. Στο: Α. Βοσκός, Δ. Γούτσος & Α. Μόζερ (Επιμ.), *Η ελληνική γλώσσα στην Κύπρο από την αρχαιότητα ως σήμερα*. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 174–191.
- Kerswill, P. (2003) Dialect Levelling and Geographical Diffusion in British English. In: D. Britain & J. Cheshire (Eds), *Social dialectology: In honour of Peter Trudgill*. Amsterdam: Benjamins, 223–243.
- Kolitsis, A. (1988) The present Day Cypriot dialect. In J. Karageorghis & O. Masson (Eds.), *The history of the Greek language in Cyprus: Proceedings of an international symposium sponsored by the Pierides foundation*. Nicosia, 215–222.
- Κοντογιώργη, Μ. (2015) *Διαδικασίες ισοπέδωσης στη γλωσσική ποικιλία των Κοκκινοχωριών*. Μεταπτυχιακή εργασία. Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου.
- Κοντοσόπουλος, Ν. (1970) Συμβολή εις την Μελέτην της Κυπριακής Διαλέκτου. *Επετηρίς του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 3: 87–109.
- Newton, B. (1972) *Cypriot Greek: Its phonology and inflections*. The Hague: Mouton.
- Ogura, M. (2015) Investigating the Notion of Slang in Lexicography. *Argotica* 1 (4): 79–87.
- Terkourafi, M. (2005) Understanding the Present Through the Past: Processes of Koineisation in Cyprus. *Diachronica* 22: 309–372.

- Tsiplakou, S., A. Papapavlou, P. Pavlou & M. Katsoyannou. (2006) Levelling, Koineization and their Implications for Bidialectism. In: F. Hinskens (Ed.), *Language variation – European perspectives III: Selected papers from the 3rd International Conference on Language Variation in Europe*. Amsterdam: John Benjamins, 265–276.
- Χριστοδούλου, Χ. (2015) *Το ιδίωμα της Βορειοδυτικής Πάφου: Φωνολογική περιγραφή*. Διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Χριστοπούλου, Κ. & Ξυδόπουλος, Γ. (2014) Η μεταφορά και η μετωνυμία στο περιθωριακό λεξιλόγιο της ΝΕ. *Selected Papers of the 11th International Conference on Greek Linguistics*. Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 248–260.
- Χριστοπούλου, Κ. (2016) *Μια λεξικολογική προσέγγιση στο περιθωριακό λεξιλόγιο της Νέας Ελληνικής*. Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Πατρών.

Αξιοποίηση της κρητικής διαλέκτου και των μαντινάδων στο πλαίσιο της παιδαγωγικής των γραμματισμών

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΑΨΑΣΚΗ¹, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΙΠΗΤΑΝΟΣ²

Σχολική Σύμβουλος Φιλολόγων Ν. Ρεθύμνης¹, Πανεπιστήμιο Κρήτης²

---

1. Εισαγωγή

Στην εισήγηση αυτή παρουσιάζεται μια διδακτική προσέγγιση στο μάθημα της Λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο Περάματος το Γ' τρίμηνο του σχολικού έτους 2015-2016, βασισμένη στην παιδαγωγική των γραμματισμών που αξιοποιεί την κρητική διάλεκτο με στόχο τη βελτίωση της αυτοεκτίμησης των αδύναμων μαθητών, τη ενίσχυση της θετικής στάσης απέναντι στο σχολείο και τη γλωσσική ποικιλότητα, και την ανάπτυξη δραστηριοτήτων κριτικού γραμματισμού. Στο συγκεκριμένο σχολείο φοιτούν μαθητές από όλο σχεδόν τον ορεινό και πεδινό Μυλοπόταμο. Πρόκειται για μια περιοχή που συνδυάζει στοιχεία μιας αγροτοκτηνοτροφικής περιοχής με αυξανόμενο ενδιαφέρον για τον τουρισμό. Επηρεάζεται τόσο από το αστικό περιβάλλον του Ρεθύμνου όσο και από τα επαρχιακά χαρακτηριστικά του ορεινού Μυλοποτάμου.

Η κρητική διάλεκτος και το κειμενικό είδος της μαντινάδας αποτελούν ένα μέσο λαϊκής έκφρασης ιδιαίτερα διαδεδομένο στην περιοχή του Μυλοποτάμου. Το συγκεκριμένο κειμενικό είδος έχει χρησιμοποιηθεί πολλές φορές από καθηγητές του συγκεκριμένου Γυμνασίου στην υλοποίηση Προγραμμάτων Σχολικών Δραστηριοτήτων (ενδεικτικά βλ. <http://gym-peram.reth.sch.gr/autosch/joomla15/index.php/2012-08-09-13-19-13>).

Η συγκεκριμένη διδακτική προσέγγιση εφαρμόστηκε σε τρία τμήματα των 25 περίπου παιδιών στο μάθημα της Λογοτεχνίας στη Β' Γυμνασίου. Οι συγκεκριμένοι μαθητές ήταν εξοικειωμένοι με τη χρήση μαντινάδας στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας λόγω προηγούμενων διδακτικών εφαρμογών (βλ. ενδεικτικά Καψάσκη και Σιπητάνος, υπό δημ.). Η παρουσίαση μας χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο που ακολουθήσαμε και στο δεύτερο μέρος η διδακτική παρέμβαση.

2. Θεωρητικό πλαίσιο

2.1 Σύγχρονες γλωσσολογικές θεωρήσεις

Η γλωσσική εκπαίδευση συνδέεται με την κατανόηση και την παραγωγή κειμένων. Ο όρος γραμματισμός στις σύγχρονες κοινωνίες εξελίχθηκε και συνδέθηκε με "την ικανότητα των πολιτών να ενεργούν αποτελεσματικά και κριτικά σε διάφορες επικοινωνιακές περιστάσεις, κατανοώντας, παράγοντας και αντιμετωπίζοντας διάφορα είδη κειμένων, προσαρμοσμένων κατάλληλα στις ανάγκες σύγχρονων επικοινωνιακών περιστάσεων" (Αρχάκης & Τσάκωνα 2011: 195).

Σημαντική είναι και η διαφοροποίηση ανάμεσα στον λειτουργικό και κριτικό γραμματισμό. Η σχέση δεν είναι διαζευκτική, αλλά δυνητικά συμπληρωματική, υπό την έννοια ότι τα λειτουργικά μοντέλα γραμματισμού δίνουν έμφαση στους κοινωνικούς στόχους και στα συμφραζόμενα. Σκοπός είναι να εφοδιαστούν οι μαθητές με τις ικανότητες προσαρμογής και επιτυχίας μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο όπως αυτό υφίσταται ανά πάσα στιγμή τα κριτικά μοντέλα γραμματισμού, ενώ δίνουν και αυτά έμφαση στους κοινωνικούς στόχους και στα

συμφραζόμενα, δεν τα λαμβάνουν ως δεδομένα, αλλά τα υποβάλλουν σε κριτική ανάλυση ως μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Baynham 2000: 28).

Τα δύο μοντέλα, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, δεν έρχονται σε αντίθεση. Το μοντέλο του κριτικού γραμματισμού διαφοροποιείται ως προς το στοιχείο πως δε θεωρεί δεδομένους τους κοινωνικούς στόχους, αλλά τους θέτει υπό συνεχή διαπραγμάτευση.

Παράλληλα, ορόσημο στη γλωσσολογική εκπαιδευτική θεωρία αποτελεί η θεωρία των πολυγραμματισμών που πρωτοδιατυπώθηκε ρητώς το 1996 στο μανιφέστο του The New London Group. Η ομάδα αυτή διαπίστωσε δύο αλλαγές που έχουν επηρεάσει τους τρόπους που παράγεται το νόημα. Από την μία την εμφάνιση των νέων τεχνολογιών και τις νέες μορφές κειμένων και από την άλλη τον πολυπολιτισμικό και πολυγλωσσικό χαρακτήρα των σύγχρονων κοινωνιών (The New London Group 1996). Μέσα στο πλαίσιο αυτό και εξαιτίας των νέων τεχνολογιών και των νέων μορφών κειμενικών ειδών που συνδυάζουν ήχο, εικόνα και κείμενο διαμορφώθηκε η έννοια της πολυτροπικότητας (Kress & van Leeuwen 1996), η οποία καλείται να περιγράψει την ανάμειξη και τα χαρακτηριστικά των σύνθετων σημειωτικών πόρων που συνδυάζονται σε αυτά τα κείμενα.

Επίσης, στην ίδια θεωρητική βάση ενδυναμώθηκε η παιδαγωγική του κριτικού γραμματισμού (βλ. Gee 1990; Cope & Kalantzis 1997; Kalantzis & Cope 2008), η οποία στοχεύει στην κριτική επίγνωση της εκάστοτε κοινωνιοσημειωτικής λειτουργίας των κειμενικών ειδών, στην κατανόηση και παραγωγή πολλαπλών κειμενικών ειδών και μορφών γλώσσας (Halliday & Hasan 1991) αλλά και της γλωσσικής ποικιλίας που κωδικοποιεί την εκάστοτε κοινωνικο-σημειωτική λειτουργία (Τσιπλάκου 2007; Matsagouras & Tsiplakou 2008).

Βασικά χαρακτηριστικά της προσέγγισης του κριτικού γραμματισμού σε σχέση με την επικοινωνιακή προσέγγιση είναι τα εξής:

- Η γλωσσική ποικιλότητα αξιοποιείται. Στα προγράμματα σπουδών μελετάται ο καθημερινός λόγος και στόχος της διδασκαλίας είναι η χρήση της γλώσσας και σε προφορικό και σε γραπτό επίπεδο, όχι μόνο για να επικοινωνούν αποτελεσματικά, αλλά για να συνειδητοποιήσουν τους ρόλους και πως αυτοί διαμορφώνονται μέσα στην κοινωνική πραγματικότητα.
- Ο λόγος δεν αντιμετωπίζεται στατικά, αλλά συνδέεται με το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο, όπου τα νοήματα δομούνται και τίθενται υπό συνεχή διαπραγμάτευση. Για το λόγο αυτό τα νοήματα σε αυτό το πλαίσιο χρειάζεται να προσεγγίζονται δυναμικά και πλαισιωμένα ως προς το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον των παιδιών.
- Η μεθοδολογία επηρεάζεται από τη συγκεκριμένη προσέγγιση καθώς εκπαιδευτικός και παιδιά συγκροτούν μια κοινότητα και αναπτύσσουν διάλογο πάνω σε κείμενα (αντιπαραβολική/συγκριτική/διακειμενική διδασκαλία). Οι μαθητές επίσης χρειάζεται να λειτουργήσουν ως εθνογράφοι γραμματισμού και ως ερευνητές προκειμένου φέρουν στο σχολικό χώρο κείμενα από την καθημερινότητά τους. Οι γλωσσικές και άλλες εμπειρίες των ίδιων και των ανθρώπων από τις κοινότητες στις οποίες συμμετέχουν, αποτελούν κρίσιμη αφετηρία για την περαιτέρω στοχευμένη γλωσσική και άλλη εκπαίδευσή τους (Αρχάκης & Τσάκωνα 2011).

2.2 Παιδαγωγική των γραμματισμών και γλωσσική ποικιλία

Όλο και περισσότερο γίνεται αποδεκτό σήμερα ότι η γλωσσική ποικιλότητα μπορεί να αποτελέσει σημαντικό εργαλείο για την καλλιέργεια του κριτικού εγγραμματισμού, με την προϋπόθεση ότι η ποικιλία θα αποκτήσει τη φυσική της θέση στο πλαίσιο της παιδαγωγικής πρακτικής και ιδιαίτερα στο πλαίσιο της διδακτικής και της διδασκαλίας του γλωσσικού μαθήματος (Παπανικόλα & Τσιμπλάκου 2008).

Με το κίνημα των πολυγραμματισμών οι γλωσσικές ποικιλίες επανήλθαν στο προσκήνιο. Η νέα αυτή οπτική αντιστρατεύεται την παραδοσιακή διδασκαλία που αγνοεί τις διαλέκτους και ενισχύει την άποψη πως οι γλωσσικές εμπειρίες που φέρνουν οι μαθητές στην τάξη τους αποτελεί βασικό στοιχείο για την διδασκαλία. Οι κοινωνικές και γλωσσικές διαφορές των μαθητών λαμβάνονται υπόψη και γίνονται αντικείμενο διδακτικής διαπραγμάτευσης (Ντίνας, 2015)

Η διγλωσσία δεν αποτελεί τροχοπέδη, αντιθέτως διευκολύνει, όταν μάλιστα οι δύο γλώσσες δε βρίσκονται σε ανταγωνιστική σχέση, αλλά σε συμπληρωματική (additive bilingualism) (Baker 2011). Στη λογική αυτή οι γλωσσικές και μεταγλωσσικές δεξιότητες οικοδομούνται πάνω σε κοινό πυρήνα, τον οποίο και μοιράζονται, όπως π.χ. η κατανόηση του συγκεκριμένου, αλλά και μεταφέρονται από τη μία γλώσσα στην άλλη (Kalantzis & Cope 1999; Τσιπλάκου 2010).

Ενώ όμως σε θεωρητικό επίπεδο καθώς και σε επίπεδο ΑΠΣ (βλ. Κύπρο) αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο η σημασία της γλωσσικής ποικιλίας για την διδασκαλία σε επίπεδο πρακτικής τα πράγματα διαφέρουν, η στάση των εκπαιδευτικών απέναντι στις διαλέκτους είναι μάλλον αντιφατική. Από στοιχεία ερευνών τόσο στην Κύπρο όσο και στην Ελλάδα (Καψάσκη & Τζακώστα 2016) διαφαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί ενώ αναγνωρίζουν την αξία των διαλέκτων και αποδέχονται ότι οι μαθητές δεν πρέπει να αποθαρρύνονται να τις χρησιμοποιούν καθώς αποτελούν βασικό στοιχείο της ταυτότητάς τους, στην πράξη δεν τις ενσωματώνουν στην διδασκαλία τους στην τάξη ούτε ως γλώσσα στόχο ούτε ως μέσο διδασκαλίας και δείχνουν σκεπτικισμό σχετικά με το κατά πόσο το τελευταίο είναι εφικτό.

2.4 Γλώσσα – Ταυτότητες - Κοινότητες

Στο σημείο αυτό κρίνεται αναγκαίο να εισάγουμε τον όρο ταυτότητα, η οποία αφορά το σύνολο των αντιλήψεων, πεποιθήσεων και συναισθημάτων που αφορούν στον εαυτό μας. Η συνοχή μεταξύ εμπειρίας, ιδεών, αξιών και πεποιθήσεων διασφαλίζεται μέσω της ταυτότητας (Δραγώνα 2002-2004). Οι ταυτότητες, όπως θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια, βρίσκονται «στην καρδιά του φαινομένου γλώσσα» (Joseph 2004: 237).

Οι ταυτότητες κατασκευάζονται και επαναδιαπραγματεύονται ανάλογα με το πλαίσιο που διαμορφώνουν τα διάφορα σημειωτικά συστήματα, ένα από αυτά τα συστήματα είναι και ο λόγος. Η διαπίστωση αυτή απομακρύνει την επιστημονική κοινότητα από την έννοια του ποιος είναι ο ένας και μοναδικός εαυτός και το ερώτημα μετατίθεται στο ποιοι κοινωνικοί και πολιτισμικοί παράγοντες και με ποιους τρόπους επηρεάζουν τη συγκρότηση της ταυτότητας των ανθρώπων (Blommaert 2005).

Η προσέγγιση της ταυτότητας ως κοινωνικά κατασκευασμένης ενισχύθηκε από τις κοινότητες πρακτικής (Eckert & McConnell-Ginet 1992). Οι ίδιες οι κοινότητες δεν συγκροτούνται από αντικειμενικά κοινωνικά χαρακτηριστικά (π.χ. επάγγελμα, μόρφωση) (Eckert & Mc Connell-Ginet 1999), αλλά από κοινές δεσμεύσεις, προσπάθειες και αναφορές.

3. Η Διδακτική προσέγγιση

Η προσέγγιση που παρουσιάζουμε είναι ένα διαθεματικό σχέδιο δράσης, διάρκειας 3-4 διδακτικών ωρών και μία διδακτική εξόρμηση μίας ώρας για την αφισοκόλληση.

Η παρούσα προσέγγιση παρουσιάζει συμβατότητα με το ΔΕΠΠΣ - ΑΠΣ (ΦΕΚ 303B/13-03-2003) του μαθήματος της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας αρχικά, όπου δίνεται η δυνατότητα διαθεματικών προσεγγίσεων και ο δάσκαλος από καθοδηγητής γίνεται συντονιστής της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Το ίδιο το σχολικό εγχειρίδιο παροτρύνει μετά τις ερωτήσεις κατανόησης του κειμένου να πραγματοποιηθούν διερευνητικές δράσεις και διαθεματικές εργασίες.

Πρόσφατα στην Ελλάδα (2011) συντάχθηκαν νέα πιλοτικά Π.Σ. για την υποχρεωτική εκπαίδευση και ακολούθησε στην ίδια κατεύθυνση η αναδιάρθρωση του προγράμματος σπουδών στην Γλώσσα και Λογοτεχνία της Α΄ Λυκείου. και αργότερα στην ίδια λογική αντίστοιχα προγραμμάτων Σπουδών θεσμοθετήθηκαν για όλη την υποχρεωτική εκπαίδευση στην Κύπρο. Είχε προηγηθεί στις ίδιες αρχές το Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων. Στο πιλοτικό Π.Σ. αναφέρεται ρητά από την αρχή ότι «είναι ένα πρόγραμμα που στηρίζεται στις αρχές του κριτικού γραμματισμού» (ΠΣ 2011: 6).

Στο πλαίσιο της πολιτισμικής προσέγγισης η λογοτεχνία συνδυάζεται με τη διδασκαλία της γλώσσας, αφού και η λογοτεχνία γλώσσα είναι μάλιστα με τη συγκινησιακή και ποιητική λειτουργία της. Οι μαθητές, ως κριτικοί αναγνώστες, αποκτούν επίγνωση των κοινωνικών, φιλοσοφικών, υπαρξιακών κτλ. προβλημάτων, που θίγουν στα κείμενά τους οι λογοτέχνες, και διερευνούν τους μηχανισμούς γραφής ενός λογοτεχνικού κειμένου. (Υ.Π.Ε.Θ. 2016-2017: 38). Σε μια λογική αποκανονικοποίησης των περιεχομένων της διδασκαλίας εισαγάγαμε τις μαντινάδες ως ένα είδος που οι μαθητές ήδη θεωρούν ως λογοτεχνία και το απολαμβάνουν (Αποστολίδου, Πασχαλίδης & Χοντολίδου 2003).

Στην παρούσα διδακτική προσέγγιση ακολούθησαμε το μοντέλο της συστημικής-λειτουργικής γραμματικής και της κριτικής ανάλυσης λόγου στην ανάλυση των μαντινάδων, ώστε να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές τα γλωσσικά και δομικά χαρακτηριστικά, την ιδεολογία και τις ταυτότητες που ενισχύονται ή αποσιωπούνται από το κειμενικό είδος της μαντινάδας.

Στη διδακτική παρέμβαση τέθηκαν οι εξής στόχοι:

- Να αναγνωρίσουν σε πραγματικές συνθήκες τις διασυνδέσεις ανάμεσα στις μαντινάδες και στις προβαλλόμενες ταυτότητες ως προς τη σχέση ζώο- άνθρωπος.
- Να συνδυάσουν τα γλωσσικά και δομικά χαρακτηριστικά των διαλέκτων με τις μαντινάδες και τις ταυτότητες που προβάλλονται.
- Να γράψουν δικές τους μαντινάδες με μετασηματισμένη τη σχέση ζώου- ανθρώπου
- Να κατασκευάσουν πολυτροπικά κείμενα με τις μαντινάδες που έφτιαζαν (αφίσες).
- Να ευαισθητοποιηθούν οι μαθητές για την ομαλή λειτουργία του οικοσυστήματος και την υπεράσπιση εκείνων των ειδών που σήμερα απειλούνται με εξαφάνιση.
- Να υιοθετήσουν οι μαθητές αξίες και συμπεριφορές που αφορούν τη σύγχρονη αγωγή του πολίτη (citizenship) σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος.
- Να ευαισθητοποιήσουν τους κτηνοτρόφους της κοινότητας που ανήκει το σχολείο τους για τα απειλούμενα είδη της περιοχής τους.

Στη διδακτική μας παρέμβαση στο πλαίσιο της ενότητας “Οι φίλοι μας τα ζώα” στο μάθημα της Λογοτεχνίας στη Β Γυμνασίου οι μαθητές μελέτησαν τις σχέσεις ζώου - ανθρώπου και ανέδειξαν τη σχέση του με τον άνθρωπο. Αναλύθηκε ο “Ο Λύκος” του Χέρμαν Έσσε. Οι μαθητές είχαν έρθει σε επαφή με απόσπασμα από τον “Μικρό Πρίγκιπα”, όπου συναντάει την αλεπού, είχαν παρακολουθήσει και την ταινία “Ο Μικρός Πρίγκιπας” (2014) στον κινηματογράφο και σε συνεργασία με την καθηγήτρια των εικαστικών είχαν ζωγραφίσει χαρακτηριστικές ατάκες από τον *Μικρό Πρίγκιπα*, μέσα στις οποίες προβαλλόταν και η φιλική σχέση ανθρώπου -ζώου. Τα τεχνήματα των μαθητών εκδόθηκαν τον Ιούνιο του 2016.

Μετά την ολοκλήρωση των κειμένων οι μαθητές ανέφεραν τα αγαπημένα τους ζώα/κατοικίδια και στη συνέχεια παραδείγματα σχέσης ανθρώπου – ζώου (Οδυσσέας - Αργός, Αλέξανδρος-Βουκεφάλας). Επεσήμαναν κοινά στοιχεία στις σχέσεις που επέλεξαν και ο διδάσκων τους πρότεινε να πουν ορισμένες μαντινάδες με ζώα. Ορισμένοι ανέφεραν προφορικά μερικές με ενθουσιασμό. Εκμεταλλευόμενοι το ενδιαφέρον των μαθητών, τους αναθέσαμε να αναζητήσουν από οικογενειακά πρόσωπα και από το ευρύτερο κοινωνιοπολιτισμικό τους χώρο, μαντινάδες με ζώα . Με βάση, λοιπόν, τα κείμενα αυτά που

έφεραν οι μαθητές από το οικείο περιβάλλον τους σχεδιάστηκε μια διδασκαλία βασισμένη στα τέσσερα σημεία των Kalantzis & Cope (1999: 689-690), τα εξής:

1. *Τοποθετημένη πρακτική*: οι μαθητές ζητήθηκε να φέρουν στην τάξη τις μαντινάδες που συνέλεξαν ή ανακάλεσαν από την εμπειρία τους σε σχέση με τα ζώα. Επίσης, ζητήθηκε να λειτουργήσουν ως εθνογράφοι γραμματισμού και να ενημερώσουν την κοινότητά τους αναφορικά με το πλαίσιο δημιουργίας και αναπαραγωγής μιας μαντινάδας. Να απαντήσουν δηλαδή στα ερωτήματα για το που, πως και από ποιους τραγουδιούνται ή συντίθενται οι μαντινάδες. Οι μαθητές έφεραν τα κείμενα από το οικείο τους περιβάλλον. Τα κείμενα απαγγέληκαν στην τάξη και οι μαθητές εντόπισαν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά: Οι μαντινάδες αποτελούνται συνήθως από δύο δεκαπεντασύλλαβους στίχους με τομή στην 8η συλλαβή. Αρκετοί συνηθίζουν να τις γράφουν σε τετράστιχα, λαμβάνοντας υπόψη την τομή. Οι στίχοι ομοιοκαταληκτούν. Οι μαντινάδες σε καθημερινή βάση τραγουδιούνται στα καφενεία μόνο από άνδρες. Ένας ένας τραγουδά ένα στίχο με συμμετοχή των υπολοίπων. Πιο συγκεκριμένα πρώτα τραγουδάει τον πρώτο στίχο από το δίστιχο, οι υπόλοιποι άνδρες επαναλαμβάνουν, στη συνέχεια τραγουδά το δεύτερο στίχο στίχο χωρίς επανάληψη αυτή τη φορά από τους παρευρισκόμενους. Η κρητική διάλεκτος είναι συνυφασμένη με τη μαντινάδα.

2. *Ανοιχτή διδασκαλία*: Ζητήθηκε από τους μαθητές όλης της κοινότητας να σχηματίσουν ομάδες και σε φύλλο εργασίας (δες Πίνακα 1) να καταγράψουν τις παρατηρήσεις τους ως προς Α) τη γλώσσα, β) την τεχνική (ρυθμός –μέτρο- ομοιοκαταληξία) (Να σημειωθεί πως οι μαθητές ήταν εξοικειωμένοι με τις διαφορές μοντέρνας – παραδοσιακής ποίησης). γ) εκφραστικά μέσα με στόχο να βρουν τα χαρακτηριστικά του κειμενικού είδους της μαντινάδας. Επίσης, ζητήθηκε να εξετάσουν σε κάθε μαντινάδα τη θεματολογία της σχέσης του ζώου με τον άνθρωπο με στόχο να αναδυθούν οι κυρίαρχες ταυτότητες. Ακολούθησε η ανακοίνωση των ευρημάτων των ομάδων στην ολομέλεια.

Πίνακας 1: Φύλλο εργασίας για την επεξεργασία των μαντινάδων

ΓΛΩΣΣΑ	Φωνολογικά	Εκφραστικά μέσα
	Μορφολογικά	Μεταφορές
	Σημασιολογικά/Λεξιλογικά	Παρομοιώσεις
ΤΕΧΝΙΚΗ	Ρυθμός	Επανάληψη
	Ύπαρξη Μέτρου	Εικόνες
	Ομοιοκαταληξία	Άλλα
	Άλλα	

Ως προς την γλώσσα οι μαθητές επεσήμαναν τα στοιχεία της κρητικής διαλέκτου και τη συσχέτισή της με το συγκεκριμένο είδος. Με τη βοήθεια της σχολικής γραμματικής καταχωρήθηκαν τα στοιχεία της κρητικής διαλέκτου σε όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης (φωνολογικά, μορφολογικά και σημασιολογικά/λεξιλογικά). Ως προς την τεχνική, αναγνώρισαν την ομοιοκαταληξία, μέτρο, την τομή στην 8η συλλαβή. Άλλοι γλωσσικοί δείκτες που υπογραμμίστηκαν ήταν η επανάληψη, η μεταφορά, οι εικόνες και το χιούμορ. Ως προς τη θεματολογία συμπέραναν ότι δεν προβάλλεται το ζώο, αλλά μέσω του ζώου προβάλλεται είτε η ομορφιά του νησιού είτε οι άνθρωποι της Κρήτης (1).

- (1) Να 'μουν γεράκι στα Σφακιά κι αετός στον Ψηλορείτη
για να θωρώ από ψηλά την ομορφιά σου Κρήτη

Υπάρχει έντονος συσχετισμός με το φλερτ του άντρα προς τη γυναίκα (2). Ο άντρας, επίσης, αναλαμβάνει το ρόλο της προστασίας της γυναίκας (4). Χαρακτηριστική είναι και η ύπαρξη του χιούμορ με σατιρική διάθεση (5, 6).

- (2) Θα' θελα να μουν αετός να ρθω στην καμαρά σου
να σε φιλω να σε κρατω ν'ακουω την καρδιά σου
- (3) Με τα φτερά του ο αετός φωλιά στην τρούλα στένει,
δε μοιάζει εκείνος του χοχλιού να γλείφει και να βγαίνει
- (4) Να' μouna πετροκοτσυφός να μouna χελιδόνι
και νάρχουμε να σε' βρισκα να δω ποιος σε μαλώνει
- (5) Εχεις και ρούχα και φορείς έχεις και στην κασέλα
γαΐδαρος είσαι γαΐδαρος ανε φορείς και σέλα(*)
- (6) Τα μάθια σου ναι σαν τ' αυγά τ' αφθιά σου σαν του χοίρου
και τα ποδέλοιπο κορμι' ωσάν του κατσοχοίρου

Στη συνέχεια τους ζητήθηκε να εντοπίσουν τα γλωσσικά στοιχεία της κρητικής διαλέκτου και να τα μεταφέρουν στη Νέα Ελληνική προκειμένου να ενισχυθούν οι αντιστοιχίσεις (π.χ. τις λέξεις: νάρχουμε, μάθια, χοχλιού, θωρώ, ποδέλοιπα, κατσοχοίρου) και η κοινωνιογλωσσολογική ενημερότητα (sociolinguistic awareness) των μαθητών. Μέσα από την όλη διαδικασία και με την καθοδήγηση του διδάσκοντα στα σημεία που χρειαζόταν συνειδητοποίησαν τους τρόπους με τους οποίους τα γλωσσικά στοιχεία του συγκεκριμένου κειμενικού είδους συμβάλλουν στην οργάνωση, σύσταση και κατανόηση των κειμένων (π.χ. διαλεκτικά γλωσσικά στοιχεία, προφορικότητα, ομοιοκαταληξία).

3. *Κριτική πλαισίωση.* Οι μαθητές δούλεψαν και πάλι σε ομάδες με στόχο να εντάξουν τα κείμενα σε τοπικό και κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο με έμφαση στη σχέση ζώου – ανθρώπου. Ο διδάσκων ζήτησε από τους μαθητές να μιλήσουν για τις ταυτότητες που αναδύονται στις μαντινάδες μέσα από σχετικές ερωτήσεις (π.χ. ποια η σχέση ζώου -ανθρώπου; Γιατί ο άνδρας γίνεται πουλί; Υπάρχει πουθενά η έννοια της απειλής του ζώου από τον άνθρωπο; Υπάρχει η έννοια της προστασίας του ζώου από τον άνθρωπο. Γιατί δεν υπάρχει η έννοια αυτή;). Ενδεικτικά αναφέρουμε ορισμένες από τις παρατηρήσεις των μαθητών: Στις μαντινάδες που διαβάστηκαν ο άνθρωπος ταυτίζεται με την ικανότητα του πουλιού να ίπταται και από εκεί μπορεί να απολαύσει πιο πολύ το νησί, καθώς το βλέπει ολόκληρο. Στην μαντινάδα (2) αναφέρεται και πάλι στην ικανότητα πτήσης. Σε αυτή την μαντινάδα ο άνδρας θα ήθελε να έχει την ικανότητα να επισκεφτεί το δωμάτιο της κοπέλας. Το φύλο δεν αναφέρεται, αλλά υπόρρητα, μιας και τραγουδούν άνδρες, ο εκφωνητής, δηλαδή, ταυτίζεται με τον άρρεν. Σε ερώτηση του διδάσκοντα αν θα μπορούσε ο αφηγητής να είναι γένος θηλυκού οι μαθητές ξέσπασαν σε γέλια απόδειξη του μηχανισμού επιβολής αξιών της κοινότητας και πως είχαν φυσικοποιήσει το αρσενικό φύλο με τον εκφωνητή. Στην (5) μαντινάδα ένας άνθρωπος παρομοιάζεται με γαϊδούρι. Εδώ υποτιμάται το συγκεκριμένο ζώο και ταυτίζεται με την ικανότητα να κουβαλάει αλλά και με την έννοια του αγενούς και αναίσθητου ανθρώπου. Στις ερωτήσεις σχετικά με το “γιατί αποσιωπώνται ορισμένα χαρακτηριστικά” οι μαθητές δεν βρήκαν απάντηση και αποδέχτηκαν ότι τα θεωρούν φυσικά.

Ο διδάσκων επικέντρωσε τη συζήτηση και πάλι στο αν προβάλλεται ή αποσιωπάται η σχέση του ανθρώπου που αναλαμβάνει την προστασία των ζώων. Με αφορμή την παραδοχή από τους μαθητές πως πουθενά δεν προβάλλεται η ανάγκη προστασίας των ζώων από τους

ανθρώπους ξεκίνησε η συζήτηση για το αν υπάρχουν απειλούμενα είδη στην Κρήτη. Οι μαθητές ανέφεραν τον φουρόγατο ή λίγκο, τον αγριόγατο της Κρήτης και ο διδάσκων τους ζήτησε να φέρουν πληροφορίες για άλλα απειλούμενα είδη (αν υπάρχουν) με αναζήτηση πληροφοριών από την βιβλιοθήκη ή το διαδίκτυο. Στην επόμενη διδακτική ώρα οι μαθητές έφεραν στοιχεία για τα απειλούμενα είδη της Κρήτης, παρουσίασαν τις εργασίες τους στην ολομέλεια της τάξης για τα διάφορα απειλούμενα ζώα του νησιού (ακανθοποντικός, βάτραχος Αγιάς, κρι-κρι, γυπαετός ή κοκκαλάς, κικινέζι). Στον πίνακα ταυτόχρονα εντοπίζονται και καταγράφονται τα εξής στοιχεία για κάθε ζώο: Χαρακτηριστικά, Τόπος, Απειλή από.- Οι παρουσιάσεις των μαθητών συνοδεύτηκαν από αυθόρμητες αφηγήσεις μαθητών – βοσκών με γυπαετούς και κικινέζια και με αναφορές στη μορφή τους και στους λόγους που τα σκοτώνουν.

4. *Μετασχηματισμένη πρακτική.* Στη φάση αυτή πραγματοποιήθηκαν δύο ενέργειες. Η πρώτη αφορά τη συγγραφή μαντινάδων και η δεύτερη την κινητοποίηση των μαθητών. Με αφορμή τα στοιχεία για τα απειλούμενα είδη και τον πίνακα που δημιουργήθηκε ζητήθηκε από τους μαθητές να εμπλακούν σε δραστηριότητες δημιουργικής γραφής σε ομάδες και να συγγράψουν μαντινάδες στην τάξη. Δόθηκε η δυνατότητα να καμφθούν τα στενά όρια των ομάδων και οι μαθητές που δυσκολεύονται να γράψουν μαντινάδες, να ζητήσουν βοήθεια από μέλη των άλλων ομάδων. Οι μαντινάδες έπρεπε να αναφέρονται στα απειλούμενα είδη ζώων στην Κρήτη και σε μια διαφορετική σχέση ανάμεσα στο ζώο και στον άνθρωπο, όπου ο άνθρωπος προστατεύει και ανησυχεί για την απειλή τους. Σας παρουσιάζουμε μερικές από τις μαντινάδες των μαθητών του Γυμνασίου Περάματος (7):

(7)

- α. Άνε σκοτώσεις αετό μεγάλη αμαρτία
σαν να προδόνεις το νησί που έχει μεγάλη αξία
- β. Στου Ψηλορείτη τις κορφές οι σκάρες τριγυρνάνε
Και φόλα τις ταΐζουνε για να τις θέσουν χάμε
- γ. Όπλα, βοσκοί και κυνηγοί δείχνουνε αναντρία
Όταν σκοτώνουνε λαγούς με λαθροκυνηγία
Δικό μας είναι το Κρι κρι και ζει μόνο στην Κρήτη
Κι αλλού δεν είναι πουθενά απάνω εις τον πλανήτη
Για αυτό να το προσέχετε οσά τζι οφθαλμού σας
Κι αυτό που λέω δα εγώ βάλτε το μες στο νου σας
Και να μην τα σκοτώνεται μα ανδρισμό δε δείχνει
Άντρας δεν είναι μερ αυτός μ' αυτός που τα φροντίζει
- δ. Έκαμε μερ ο παζαβός στολίδι το κρικρί μας
Και τη λατέρνα εστόλισε έξω από την αυλή μας
- ε. Αγρίμι όλη του τη ζωή μοιάζει κυνηγημένο
Που ναι στο τζίμα ενούς γκρεμού μεγάλου φρονδωμένο

Όλες οι μαντινάδες διαβάστηκαν, σχολιάστηκαν ως προς τη μορφή, τη θεματολογία και τις γλωσσικές επιλογές. Ζητήθηκε από τους μαθητές να εντοπίσουν σε ομάδες τη σχέση ανθρώπου ζώου και να επισημάνουν τις διαφορές με τις πρώτες μαντινάδες. Παρατηρήθηκε ότι οι αδύναμοι μαθητές, κυρίως, εκείνοι με αγροτική ή κτηνοτροφική προέλευση, είχαν κυρίαρχο ρόλο, καθώς βοήθησαν να επανασχεδιαστούν τα κείμενα των συμμαθητών τους ως αυθεντικοί

χρήστες του ιδιώματος. Διαπιστώθηκε ότι οι μαθητές, παρόλο που παροτρύνθηκαν να χρησιμοποιήσουν στοιχεία από τον πίνακα 3 με λεξιλόγιο από τα κείμενα του διαδικτύου, προτίμησαν λέξεις από το κρητικό ιδίωμα (π.χ. σκάρες).

Ως προς τη σχέση ανθρώπου - ζώου υπογράμμισαν πως η προστασία των ζώων συνδέεται με την περηφάνια και το νησί της Κρήτης (δικό μας είναι το Κρι-Κρι) και, επίσης με την ντροπή και την αναντρία που νιώθει κανείς, όταν σκοτώνει ζώο του νησιού του (δείχνουνε αναντρεία). Το στοιχείο του χιούμορ και της σάτιρας, στοιχείο της κρητικής μαντινάδας, επιβιώνει και στις μαντινάδες των μαθητών (Έκαμε μρε ο παζαβός στολίδι το κρικρί μας. Και τη λατέρνα εστόλισε έξω από την αυλή μας). Φαίνεται πως στην περίπτωση αυτή έχουμε έναν μετασχηματισμό της ταυτότητας των μαθητών ως προς τη σχέση ανθρώπου - ζώου με τον άνθρωπο σε θέση προστασίας αυτή τη φορά ως προς τα απειλούμενα είδη.

Ακολούθησε, λοιπόν, συζήτηση σχετικά με το κατάλληλο κειμενικό είδος που μπορεί να κινητοποιήσει τους κτηνοτροφικούς πληθυσμούς να ευαισθητοποιηθούν στην προστασία των ζώων, καθώς αποτελούν σύμφωνα με την έρευνα των μαθητών την κύρια πηγή απειλής των ζώων της Κρήτης. Προτάθηκε να χρησιμοποιηθεί η μαντινάδα σε κρητική διάλεκτο, η οποία δημιουργεί κλίμα οικειότητας, αλλά και υπερηφάνειας για τη προστασία ενός ζώου που κατοικεί στο νησί. Μετά από συζήτηση σχετικά με τα χαρακτηριστικά της αφίσας οι μαθητές ως ενεργοί πολίτες κατασκεύασαν τα πολυτροπικά αυτά κείμενα και τα τοιχοκόλλησαν σε σημεία προσιτά στους κτηνοτρόφους της περιοχής.

4. Προτάσεις για βελτίωση της διδακτικής πρότασης

Θα ήταν δυνατόν σε μια επόμενη διδασκαλία να ζητηθεί από μαθητές να φέρουν στην τάξη παραμύθια στην κρητική διάλεκτο με ζώα, αναζητώντας υλικό από το άμεσο οικογενειακό τους περιβάλλον ή από βιβλιογραφικές και ηλεκτρονικές πηγές. Στην περίπτωση αυτή δεδομένου ότι τα παραμύθια είναι πιο εκτεταμένα αφηγηματικά κείμενα θα ήταν δυνατή και η σύγκρισή τους με άλλα αφηγηματικά είδη για περαιτέρω ευκαιρίες εμβάθυνσης. Ιδιαίτερα θετική θεωρούμε ότι ήταν η διαπραγμάτευση του ρόλου του φύλου στη συγγραφή μαντινάδας. Οι μαθητές αντιμετώπισαν με περιέργεια το γεγονός, οι γυναίκες να τραγουδούν τις μαντινάδες στα καφενεία. Παρόλα αυτά θεώρησαν απόλυτα φυσικό να γράφουν μαντινάδες μέσα στην τάξη και να κατασκευάζουν αφίσες μαζί με τους συμμαθητές τους. Ως προς την κατασκευή αφισών θα μπορούσε να αξιοποιηθεί περισσότερος χρόνος και χρήση ΤΠΕ προκειμένου να κατασκευαστούν πολυτροπικά κείμενα, που ανταποκρίνονται περαιτέρω στις απαιτήσεις των σύγχρονων κοινωνιών και θα ήταν πιο αποτελεσματικά ως προς τον επιδιωκόμενο στόχο. Οι νέοι γραμματισμοί θα μπορούσαν να συμβάλλουν στη φάση του μετασχηματισμού και στη διάδοση του τεχνήματος, όπως για παράδειγμα με κατασκευή memes ή με ανάρτηση σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Ζητούμενο σ' όλη τη διαδικασία είναι η ενεργοποίηση και η αυτενέργεια των μαθητών προκειμένου να συμμετέχουν σε όλες τις φάσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

5. Συμπεράσματα

Στη παρούσα διδακτική πρόταση δόθηκε έμφαση στη δυναμική που αναπτύσσεται ανάμεσα στον προφορικό και τον γραπτό λόγο. Λόγω του συγκεκριμένου κειμενικού είδους οι διδακτικές δραστηριότητες βασίστηκαν κυρίως στον προφορικό λόγο. Ούτως ή άλλως όχι μόνο οι μαντινάδες, αλλά η ποίηση και το τραγούδι γενικότερα είναι προορισμένα για να απαγγελθούν ή/και να τραγουδηθούν. Μέσα από το μετασχηματισμό σε αφίσες οι μαθητές ήρθαν σε επαφή με ένα πολυτροπικό γραπτό είδος κειμένου. Με τη διδακτική αυτή παρέμβαση διαμορφώθηκαν γλωσσοδιδασκτικές δραστηριότητες, που απηχούν τη γλωσσική ποικιλότητα της τοπικής κοινότητας με τη χρήση πρακτικών για την ανάπτυξη ενεργού διαλόγου σχολείου και κοινωνίας, αξιοποιώντας την ποικιλότητα των κειμενικών δομών και το κειμενικό

ρεπερτόριο των εξωσχολικών εμπειριών των μαθητών (Κωστούλη 2015). Η διασύνδεση αυτή με τις πολιτισμικές αξίες και πρακτικές βοήθησε στο να έχει νόημα η μάθηση στο σχολείο, να αναπτυχθούν θετικές σχέσεις μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικών και ένα υποστηρικτικό περιβάλλον μάθησης μέσω της πολιτισμικά διαμεσολαβημένης διδασκαλίας (Hollins 2007). Αξιοποιήθηκαν βιωματικές δραστηριότητες εικαστικής δημιουργίας. Οι μαθητές/πολίτες αντιμετωπίστηκαν ως ενεργητικοί δράστες, που αξιοποιώντας τους πρόσθετους μαθησιακούς πόρους της διαλέκτου επιχείρησαν να πετύχουν κοινωνικούς στόχους. Παράλληλα, ενισχύθηκαν οι μεταγλωσσικές και μεταγλωσσικές δεξιότητες των μαθητών (Matsagouras & Tsiplakou 2008). Υποβοήθησε, επίσης, στη συμβολική ενδυνάμωση και την περαιτέρω ανάπτυξη της υποκειμενικότητας των μαθητών. Αντιλήφθηκαν πως η μαντινάδα αποτελεί ένα κειμενικό είδος που μπορεί να συμβάλει στη νοητική πρόσληψη της εμπειρίας, την οργάνωση της κοινωνικής πρακτικής και στη νοηματική κατασκευή του εαυτού και του κόσμου, αλλάζοντας την αντίληψη για τον μαθητή, ο οποίος δεν θεωρείται πολιτισμικά αναλόγος φορέα σημαντικών αναγνωστικών και κριτικών δεξιοτήτων (Αποστολίδου, Πασχαλίδης & Χοντολίδου 2002). Μέσα από τη συνεργασία σε ομάδες μαθητών επιτεύχθηκε η συνοικοδόμηση της γνώσης από εκπαιδευτικούς και μαθητές/-τριες. Η αξιολόγηση των μαθητών δεν ακολούθησε συμβατικούς τρόπους. Η συμμετοχή στο μάθημα, η συγγραφή μαντινάδων, η συνεργασία των ομάδων, η παροχή βοήθειας στο συμμαθητή και η κατασκευή αφισών αποτέλεσαν τις πηγές δεδομένων που παρείχαν τα απαραίτητα στοιχεία για την ανατροφοδότηση της όλης διαδικασίας. Δόθηκε, επίσης, η δυνατότητα σε όλους τους μαθητές, ανάλογα με τις δυνατότητες να συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Ως προς η προσπάθεια του εκπαιδευτικού να αποκτήσει γνώση του πολιτισμού και της προέλευσης και των σχολικών εμπειριών των μαθητών στο σχεδιασμό της διδασκαλίας συντέλεσε στην προώθηση θετικών σχέσεων στην τάξη. Ο εκπαιδευτικός δηλαδή, ενώ παραμένει ο υπεύθυνος για τον καθορισμό των διδακτικών στόχων, μπορεί να βρει τρόπους ώστε να προσαρμοστούν οι στόχοι στις μαθησιακές εμπειρίες των μαθητών. Κάτι τέτοιο μπορεί να βοηθήσει στην πρόληψη της αντίστασης των μαθητών στο σχολείο και να παίξει καθοριστικό ρόλο στην συγκρότηση της ταυτότητας των ατόμων τόσο μαθητών όσο και εκπαιδευτικών (Hollins 2006: 284). Στην παρούσα διδακτική προσέγγιση χρησιμοποιήθηκε η 'γλώσσα του σπιτιού' συμπληρωματικά με την γλώσσα του σχολείου 'ως εργαλείο για την καλλιέργεια του κριτικού εγγραμματισμού δίδοντας της την φυσική της θέση στο πλαίσιο της παιδαγωγικής πρακτικής και ιδιαίτερα στο πλαίσιο της διδασκαλίας της Γλώσσας' (Τσιπλάκου 2007: 471).

Βιβλιογραφία

- 1640, Φ.Τ. (2016) *Ωρολόγιο πρόγραμμα των μαθημάτων Α', Β', Γ' ημερήσιου γυμνασίου*.
- Baker, C. (2011) *Foundations of bilingual education and bilingualism*. Frankfurt: Multilingual Matters.
- Baynham, M. (2000) *Πρακτικές γραμματισμού*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Bergvall, V. (1999) Towards a Comprehensive Theory of Language and Gender. *Language in Society* 28: 272-293.
- Blommaert, J. (2005) *Discourse. A critical introduction*. New York: Cambridge University Press.
- Cope, B. & Kalantzis, M. (1997). The Power of Literacy and the Literacy of Power. In: M. Kalantzis (Ed.), *The powers of literacy: A genre approach to teaching writing*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 63-89.
- Eckert, P. & McConnell-Ginet, S. (1992) Think Practically and Look Locally: Language and Gender as Community-Based Practise. *Annual Review of Antropology* 21: 461-490.

- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. London: Longman.
- Fairclough, N. (1992) *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. London: Longman.
- Gee, J. (1990) *Social linguistics and literacies: Ideology in discourses*. New York: Falmer.
- Halliday, M. & Hasan, R. (1991) *Language, context and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Hollins, R.E. (2007) *Ο πολιτισμός στη σχολική μάθηση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Joseph, J. (2004) *Language and identity: National, ethnic and religious*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Kalantzis, M. & Cope, B. (2008) Digital Communities, Multimodality and Diversity: Towards a Pedagogy of Multiliteracies. *Scientia Paedagogica Experimentalis - International Journal of Experimental Research in Education XLV Thematic Volume of Educational Linguistics* 1: 15-50.
- Kalantzis, M. & Cope, B. (1999). Πολυγραμματισμοί. Επανεξέταση του τι εννοούμε ως Γραμματισμό και τι Διδάσκουμε ως Γραμματισμό στα Πλαίσια της Παγκόσμιας Πολιτισμικής Πολυμορφίας και των Νέων Τεχνολογιών Επικοινωνίας. Στο: *Ισχυρές και ασθενείς γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση - Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού. Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου τ.Β΄*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 680-695.
- Kress, G. & van Leeuwen, T. (1996) *Reading images: The grammar of visual design*. London: Routledge.
- Matsagouras, E. & Tsiplakou, S. (2008). Who's Afraid of Genre? Genres, Functions, Text-types and their Implications for a Pedagogy of Critical Literacy. *Scientia Paedagogica Experimentalis-International Journal of Experimental Research in Education XLV (Thematic Volume on Educational Linguistics) (1)*: 71-90.
- The New London Group (1996) A Pedagogy of Multiliteracies: Designing Social Futures. *Harvard Educational Review* 66 (1): 60-92.
- Αρχάκης, Α. & Τσάκωνα, Β. (2011) *Ταυτότητες, αφηγήσεις και γλωσσική εκπαίδευση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Αποστολίδου, Β. Πασχαλίδης, Γ. & Χοντολίδου, Ε. (2003) Η Λογοτεχνία ως Πολιτισμική και Διαπολιτισμική Αγωγή. Πρακτικά του Συνεδρίου *Ομοιότητες και διαφορές: αναζητώντας νέους δρόμους στην εκπαίδευση*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ ΕΠΕΑΕΚ II, 133-139.
- ΔΕΠΠΣ - ΑΠΣ (2003) *Συμπληρωματικά προς τα Ισχύοντα Προγράμματα Σπουδών*. <http://ebooks.edu.gr/new/ps.php>
- Δραγώνα, Θ. (2002-2004) *Τι εννοούμε με τον Όρο Ταυτότητα*; Ανακτήθηκε στις 24/9/2016 από Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων 2002-2004, Ταυτότητα και Εκπαίδευση: <http://www.kleidiakaiantikleidia.net/book19/i3.html>
- Καψάσκη, Α., & Σιπητάνος, Κ. (υπό δημ). Διδακτική Προσέγγιση στο Πλαίσιο της Παιδαγωγικής των Γραμματισμών: Η Αξιοποίηση της Κρητικής Διαλέκτου στην 1^η & 2^η ενότητα της Γλώσσας της Α΄ Γυμνασίου. Πρακτικά του Συνεδρίου *Τζαρτζάνεια 2015*. Τύρναβος.
- Καψάσκη, Α., & Τζακώστα, Μ. (2016) Στάσεις Καθηγητών και Μαθητών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Σχετικά με τη Χρήση και τη Διδασκαλία των Νεοελληνικών Διαλέκτων στο Σχολείο. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 36: 161-174.
- Ντίνας, Κ. (2015) Η Αξιοποίηση της Διαλεκτικής Ποικιλίας στο Πλαίσιο της Παιδαγωγικής του Κριτικού Γραμματισμού: Η Εμπειρία μιας Διδακτικής Απόπειρας. Στο: Μ. Τζακώστα (Επιμ.), *Η διδασκαλία των νεοελληνικών γλωσσικών ποικιλιών και διαλέκτων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση*. Αθήνα: Gutenberg: 167-186

- Παπανικόλα, Ε. & Τσιπλάκου, Ε. (2008) “Η αξιοποίηση της γλωσσικής ποικιλότητας στο γλωσσικό μάθημα”, στο *Πρακτικά του 10ου Συνεδρίου Παιδαγωγικής Εταιρίας Κύπρου*, 623–44.
- Πρόγραμμα σπουδών για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής Γλώσσας και της Λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο* (Πράξη “Νέο Σχολείο”– Νέο Πρόγραμμα Σπουδών, Οριζόντια Πράξη, MIS: 295450). (2011) Αθήνα. [<http://ebooks.edu.gr/new/ps.php>]
- Τσιπλάκου, Σ. (2007). Γλωσσική Ποικιλία και Κριτικός Εγγραμματισμός: Συσχετισμοί και Παιδαγωγικές Προεκτάσεις. Στο Η. Ματσαγούρας (Επιμ.), *Σχολικός εγγραμματισμός: Λειτουργικός, Κριτικός και Επιστημονικός*. Αθήνα: Γρηγόρης, 466-511.
- Τσιπλάκου, Σ. & Χατζηγιάννου, Ξ. (2010) Η Αξιοποίηση της Γλωσσικής Ποικιλότητας στην Κατάκτηση του Κριτικού Εγγραμματισμού. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 30: 617-629. http://www.pi.ac.cy/pi/files/epimorfosi/analytika/epimorf/nea_ellinika/article_aksiopoiisi_glossikis_poikilotitas_stoixeia_apo_kupro.pdf [Πρόσβαση: 5/7/2016].
- Υ.Π.Ε.Θ. 2016-2017. Οδηγίες για τη Διδασκαλία των Φιλολογικών Μαθημάτων στο Γυμνάσιο για το Σχολικό Έτος 2016 – 2017, Αρ. Πρωτ. 148083/Δ2/13-09-2016, *ΦΕΚ 303B/13-03-2003*.

Perception of vowels across Greek dialects

ANGELOS LENGERIS
University of Kent

---

1. Introduction

According to the Theory of Adaptive Dispersion, vowels are maximally dispersed and evenly spaced so as to enhance contrasts (Liljencrants & Lindblom 1972). The theory seems to be supported by empirical data as shown in Schwartz et al. (1997a, 1997b) who examined 317 languages from the UCLA Phonological Segment Inventory Database (UPSID). Many dialectal studies conducted the past 20 years or so, however, show that there do exist extensive differences in the acoustic characteristics of vowels across dialects resulting in asymmetrical production systems (e.g. Clopper et al. 2005, 2006; Hagiwara 1997; Jacewicz et al. 2006; Recasens 2006). Such findings support a less stringent version of the Theory of Adaptive Dispersion whereby vowels are sufficiently dispersed (Lindblom 1986, 1990).

Cross-dialectal research on vowel perception is limited as compared to research on production. Most studies have examined how dialectal experience affects dialect classification (Clopper & Pisoni 2004; Evans & Iverson 2004; Labov & Ash 1997; Sumner & Samuel 2009). With respect to Greek, previous work has examined vowel perception in Standard Modern Greek (SMG), showing that vowels are well separated in the perceptual space (Botinis et al. 1997; Haws & Fourakis 1995).

This study examined the perception of vowels in SMG and two regional dialects, Cretan Greek (a Southern dialect) and Kozani Greek (a Northern dialect). All three systems have five vowels /i, e, a, o, u/¹. Data were collected as part of a larger project investigating the phonetics and phonology of vowels across Greek dialects (<http://www.vocalex.eu>). The perceptual space was calculated following a method-of-adjustment procedure (Evans & Iverson, 2007) whereby participants chose vowel best exemplars (prototypes) for the five Greek vowels in a 5-dimensional space that included F1 and F2 formant movement (i.e. onset and offset of the F1 and F2 formant frequencies) as well as duration². The production studies mentioned above report cross-dialectal asymmetries in the acoustic vowel space but since the perceptual space is maximized compared to the production one (the ‘hyperspace’ effect, see Johnson 2000; Johnson et al. 1993), it is possible that the acoustic vowel space is less affected by dialect than the perceptual one. The study therefore aimed at eliciting cross-dialectal data on the perception of Greek vowels that are currently lacking in the literature and at comparing the perception of vowels by dialectal speakers of the same language (Greek).

2. Method

---

¹ In unstressed position, Kozani Greek high vowels /i/ and /u/ are deleted (‘high vowel deletion’) and mid vowels /e/ and /o/ are raised to /i/ and /u/ respectively (‘mid vowel raising’) (Topintzi & Baltazani 2012; Trudgill 2003; Lengeris et al. 2016; Dinas 2005).

² The duration of vowel best exemplars is not discussed in this paper.

2.1. Participants

Thirty participants were tested (ten SMG, ten Cretan Greek and ten Kozani Greek speakers). Their mean age was 61 years (range = 49 - 73 years). The Cretan and the Kozani speakers all had distinctive regional accents. None reported any hearing or language impairment.

2.2. Stimuli

The perceptual stimuli consisted of a synthetic vowel embedded within a carrier sentence *Πες /pVta/ ξανά* ‘say /pVta/ again’ spoken by a native speaker of the participants’ dialect (e.g. throughout the perception experiment, the SMG participants heard a carrier sentence spoken by an SMG speaker). The /pVta/ context (stressed on the first syllable) created a minimally contrastive set of three words (*πίτα* /pita/ ‘pie’, *πέτα* /peta/ ‘fly’, and *πάτα* /pata/ ‘press’) and two non-words (**πότα* /pota/ and **πούτα* /puta/). The non-words are phonotactically acceptable in Greek and their production was not expected to be affected in any way.

Before synthesizing the vowels, the sentences produced by the SMG, the Cretan and the Kozani speaker were normalized to a ‘model’ speaker in terms of formant frequencies and median pitch using signal processing in PRAAT (Boersma & Weenink 2016). This was done to reduce any effect any vocal tract differences between the three speakers might have on participants’ location of vowel best exemplars (see Evans and Iverson 2007 for details).

The synthetic vowels were created using a Klatt synthesizer (Klatt & Klatt 1990) in cascade configuration so that they matched the vowels spoken by the corresponding speaker in terms of F0 and amplitude. The rest of the synthesis parameters were kept the same across vowels and dialects. These parameters were the F4 and F5 frequencies (3500 and 4500 Hz respectively), the formant bandwidths (B1=100, B2=180, B3=250, B4=300, B5=550), the tilt (TL=0 dB slope) and the open quotient (OQ=60%). The F1 and F2 frequencies changed in a linear way from the beginning to the end of the vowel. F1 formant frequency ranged between 5 and 15 Equal Rectangular Bandwidth (ERB) (Glasberg & Moore 1990). F2 formant frequency started from 10 ERB, was at least 1 ERB higher than F1 and reached a limit that was defined by the equation $F2 = 25 - (F1-5) / 2$. The synthesized vowels were 1 ERB apart from each other. For each dialect, 109,375 vowels were synthesized.

Figure 1: *Experiment interface*

Figure 2: *Experiment interface*

2.3. Procedure

Testing was done in quiet rooms using a laptop computer and high-quality headphones (DT 770 PRO) with the help of a research assistant who was a native speaker of the dialect tested each time. During the experiment, the participants saw on the screen a /pVta/ structure written both in Greek orthography and Roman alphabet (e.g. *πίτα* and *pita* respectively) and heard the carrier sentence with a synthetic vowel in /pVta/ (see Figure 1). They were asked to rate how close the vowel was to a good exemplar of the vowel displayed on the screen by clicking on a continuous bar (see Figure 2).

Based on participants' responses, a goodness optimization method (Evans & Iverson 2004, 2007; Iverson & Evans 2003, 2009) found best exemplar locations of the five Greek vowels. During testing, an algorithm searched along 7 vectors (straight-line paths cutting through the synthesized space). The best exemplar on each vector was found after 5 trials per vector. The whole process required just 35 trials for each vowel despite the large number of synthesized vowels available to listeners and was completed after 175 trials (5 vowels $\times$ 35 trials) in about half an hour. Vector 1 found an approximation of participants' best exemplar by passing through the location of the natural production of the target vowel and the middle of the vowel space ($F_1 = 500$ Hz, $F_2 = 1500$ Hz) without varying duration; Vector 2 varied duration only while all other parameters were fixed; Vector 3 only varied the F_1 and F_2 onset frequencies while Vector 4 was orthogonal to Vector 3; Vector 5 only varied the F_1 and F_2 offset frequencies while Vector 6 was orthogonal to Vector 5; Vector 7 simultaneously varied all dimensions allowing the participants to fine-tune their answers for each vowel.

3. Results

The mean best exemplars (in ERB) that portray the perceptual vowel space in SMG, Cretan Greek and Kozani Greek are shown in Figures 1-3 respectively. It can be seen that, across dialects, the five Greek vowels were well separated in the perceptual space with no overlapping between vowels. Having said that, there were differences between dialects in the precise positioning of vowels in the perceptual space, the distance between adjacent vowels, and the total perceptual space area covered. The perceptual vowel space in SMG was the most symmetrical one compared to the perceptual vowel spaces in Cretan Greek and Kozani Greek. This finding is consistent with dialectal studies examining the acoustic vowel spaces in Greek (Trudgill 2009) and other languages (e.g. Clopper et al. 2005). For example, in both Cretan and

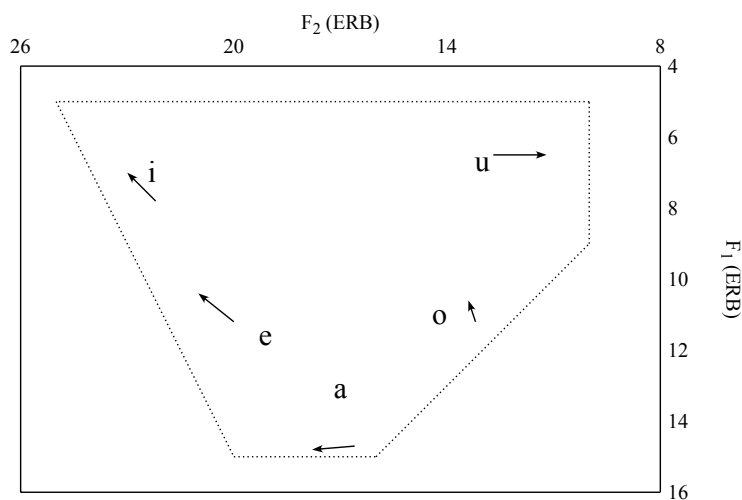

Figure 1: Mean best exemplars (in ERB) of SMG vowels. Vowels are represented as arrows from the onset to the offset of the F_1 and F_2 formant frequencies. The limits of the synthesized vowels available to listeners are indicated by the dotted line.

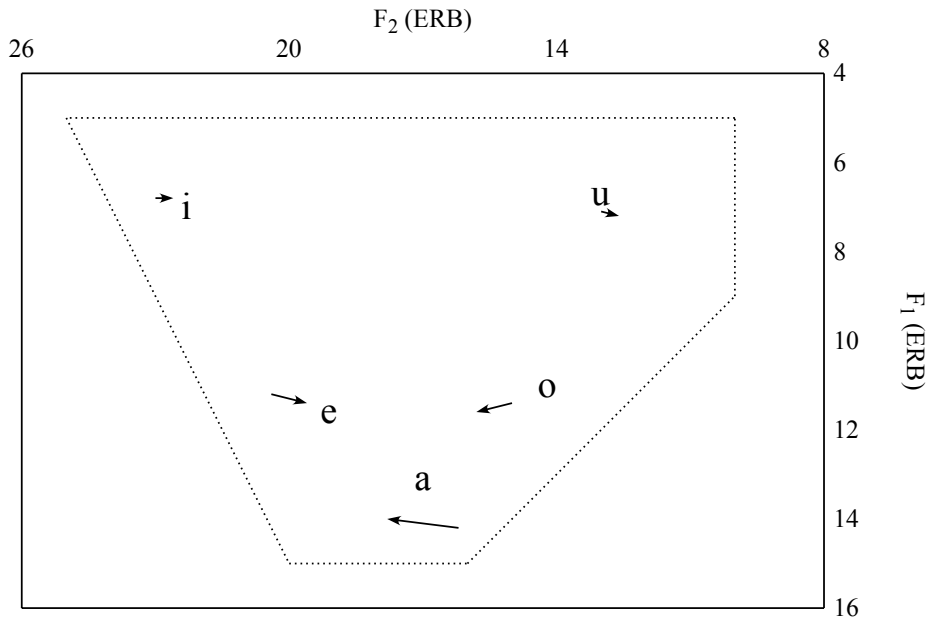

Figure 2: Mean best exemplars (in ERB) of Cretan Greek vowels. Vowels are represented as arrows from the onset to the offset of the F1 and F2 formant frequencies. The limits of the synthesized vowels available to listeners are indicated by the dotted line.

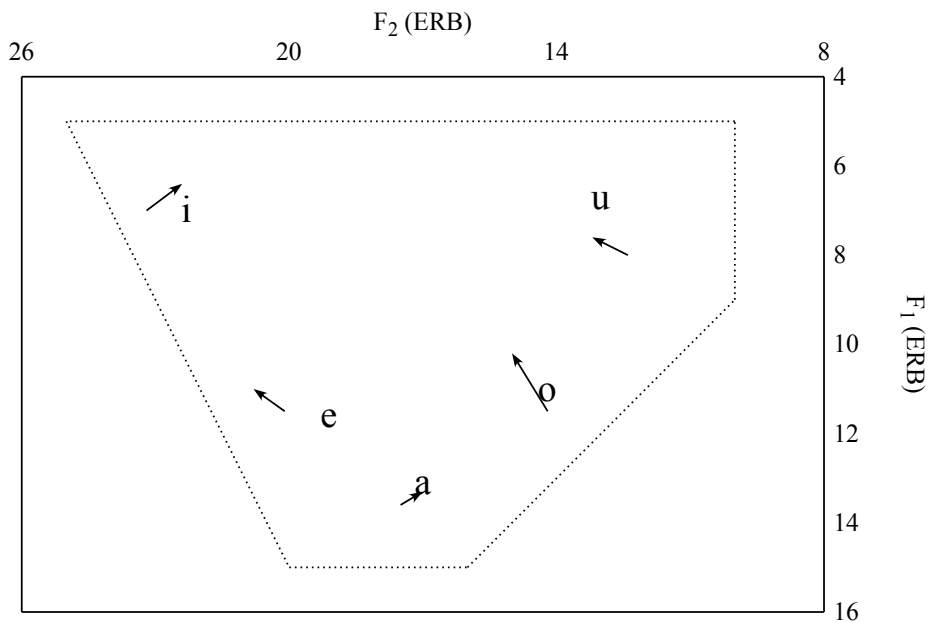

Figure 3: Mean best exemplars (in ERB) of Kozani Greek vowels. Vowels are represented as arrows from the onset to the offset of the F1 and F2 formant frequencies. The limits of the synthesized vowels available to listeners are indicated by the dotted line.

Kozani Greek the best exemplars for /e/ and /o/ were much closer to /a/ than to /i/ and /u/.

Table 1 displays the Euclidean distance between adjacent best exemplars (/i/-/e/, /e/-/a/, /a/-/o/, /o/-/u/, and /u/-/i/) in SMG, Cretan Greek and the Kozani Greek. To calculate the Euclidean distance, the four-dimensional coordinate for each best exemplar (i.e. onset and offset F1-F2 frequencies) was transformed to a two-dimensional coordinate by averaging the onset and offset of the F1 and F2 formant frequencies of each best exemplar, which removed the F1-F2 formant movement. A repeated-measures ANOVA was run on Euclidean distance with adjacent best exemplars (i.e. pair of best exemplars) (5 levels) and dialect (3 levels) as factors.

The ANOVA yielded a significant main effect of pair, $F(4,86) = 146.8$, $p < 0.001$ and a significant pair $\times$ dialect interaction, $F(8,86) = 6.2$, $p < 0.001$. This indicated that dialect did not have the same effect on Euclidean distance across pairs of best exemplars. Simple effect tests showed that dialect significantly affected the Euclidean distance in /i/-/e/ (Crete, Kozani > SMG), /a/-/o/ (SMG > Kozani > Crete) and /o/-/u/ (Crete > Kozani), $p < 0.05$.

Apart from adjacent best exemplar distances, dialect also affected the total perceptual space areas. To compute vowel space areas, the Greek five-vowel space was divided into three triangles, the area of each triangle was calculated using

	Euclidean distance (ERB)				
	/i/-/e/	/e/-/a/	/a/-/o/	/o/-/u/	/u/-/i/
SMG	4.20	5.29	5.67	4.73	10.8
Cretan Greek	5.48	4.3	3.04	5.17	10.22
Kozani Greek	5.35	4.10	4.09	4.00	10.24

Table 1: Euclidean distance (in ERB) between adjacent best exemplars in SMG, Cretan Greek and Kozani Greek.

Heron's formula and the triangles were summed. The vowel space areas were 53.4 ERB² for SGM speakers, 38.9 ERB² for Cretan speakers and 40.2 ERB² for Kozani speakers. An analysis of variance (ANOVA) showed that the effect of dialect on vowel space areas was significant $F(2,29) = 6.7$, $p < 0.05$. Pairwise comparisons (Bonferroni adjusted) showed that the SMG vowel space area was the largest with no difference between the Cretan and the Kozani vowel space areas.

4. Discussion

This study compared the perceptual vowel spaces of SMG and two regional Greek dialects, Cretan Greek (a Southern dialect) and Kozani Greek (a Northern dialect), all with five vowels in their systems. Ten participants from each dialect selected best exemplars for vowels embedded in a carrier sentence uttered by a speaker of their dialect. A goodness optimization method allowed finding best exemplars from a very large stimulus set in less than half an hour.

The results showed that despite having well dispersed perceptual systems, SMG, Cretan Greek and Kozani Greek differed in terms of the exact positioning of vowels, the distances between adjacent vowels and their total space areas. The SMG system was the most symmetrical system compared to those of Cretan Greek and Kozani Greek. In addition, the SMG system covered the largest perceptual area compared to the other two. The two non-standard dialects therefore had less symmetrical and less expanded systems than the standard variety, a finding that is in agreement with cross-dialectal studies examining vowel production (e.g. Clopper et al. 2005; Trudgill 2009). It seems that while perceptual targets are generally more extreme than vowel production (Johnson 2000; Johnson et al. 1993), this perhaps reduces but does not completely remove dialect-specific tendencies in listeners' perception of vowels.

Acknowledgements

This research has been co-financed by the European Union (European Social Fund – ESF) and Greek national funds through the Operational Program "Education and Lifelong Learning" of the National Strategic Reference Framework (NSRF)-Research Funding Program: THALES Investing in knowledge society through the European Social Fund, grant number MIS 379396.

5. References

- Boersman, P., & Weenink, D. (2005) Praat: *Doing phonetics by computer [Computer software]*. University of Amsterdam, The Netherlands.
- Botinis, A., Fourakis, M. & Hawks, J.W. (1997) A Perceptual Study of the Greek Vowel Space Using Synthetic Stimuli. *Proceedings of the 5th Eurospeech*, 1307-1310.
- Clopper, C.G. & Pisoni, D.B. (2004) Some Acoustic Cues for the Perceptual Categorization of American English Regional Dialects. *Journal of Phonetics* 32: 111-140.

- Clopper, C.G., & Pisoni, D.B. (2006) The Nationwide Speech Project: A New Corpus of American English Dialects. *Speech Communication* 48: 633-644.
- Clopper, C., Pisoni, D. & de Jong, K. (2005) Acoustic Characteristics of the Vowel Systems of Six Regional Varieties of American English. *Journal of the Acoustical Society of America* 118: 1661-1676.
- Dinas K. (2005) *The dialect of Kozani*. Kozani: Institute of Book and Reading.
- Evans, B. G. & Iverson, P. (2004) Vowel Normalization for Accent: An Investigation of Best Exemplar Locations in Northern and Southern British English Sentences. *Journal of the Acoustical Society of America* 115(1): 352-361.
- Evans, B.G. & Iverson, P. (2007) Plasticity in Vowel Perception and Production: A Study of Accent in Young Adults. *Journal of the Acoustical Society of America* 121: 3814-3826.
- Glasberg, B.R. & Moore, B.C.J. (1990) Derivation of Auditory Filter Shapes From Notched-noise Data. *Hearing Research* 7: 103-138.
- Hagiwara, R. (1997) Dialectal Variation and Formant Frequency: The American English Vowels Revisited. *Journal of the Acoustical Society of America* 102(1): 655-658.
- Haws, J.W. & Fourakis, M. (1995) The Perceptual Vowel Spaces of American English and Modern Greek: A Comparison. *Language and Speech* 38: 237-252.
- Iverson, P. & Evans, B.G. (2003) A Goodness Optimization Method for Investigating Phonetic Categorization. *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences*. Barcelona, 2217-2220.
- Iverson, P. & Evans, B.G. (2009) Learning English Vowels with Different First-language Vowel Systems II: Auditory Training for Native Spanish and German Speakers. *Journal of the Acoustical Society of America* 126 (2): 866-877.
- Jacewicz, E., Fox, R., Holt, Y. & Salmons, J. (2006) Acoustic Characteristics of Vowels in Three Regional Dialects of American English. *Journal of the Acoustical Society of America* 120(5): 3294.
- Johnson, K. (2000) Adaptive Dispersion in Vowel Perception. *Phonetica* 57: 181-188.
- Johnson, K., Flemming, E. & Wright, R. (1993) The Hyperspace Effect: Phonetic Targets Are Hyperarticulated. *Language* 69: 505-528.
- Klatt, D. H. & Klatt, L.C. (1990) Analysis, Synthesis, and Perception of Voice Quality Variations Among Female and Male Talkers. *Journal of the Acoustical Society of America* 87: 820– 857.
- Labov, W. & Ash, S. (1997) Understanding Birmingham. In: C. Bernstein, T. Nunnally & R. Sabino (Eds.), *Language variety in the South revisited*. AL: Alabama University Press, 508-573.
- Liljencrants, J. & Lindblom, B. (1972) Numerical Simulations of Vowel Quality Systems: The Role of Perceptual Contrast. *Language* 48: 839-862.
- Lindblom, B. (1986) Phonetic Universals in Vowel Systems. In: J.J. Ohala, J.J. Jaeger (Eds.), *Experimental phonology*. New York: Academic Press, 13-44.
- Lindblom, B. (1990) On the Notion of Possible Speech Sound. *Journal of Phonetics* 18: 135-152.
- Lengeris, A., Kainada, E. & Topintzi, N. (2016) Vowel Raising, Deletion and Diphthongization in Kozani Greek. *Proceedings of the 6th International Conference on Modern Greek Dialects & Linguistic Theory*. Patras, 93-101.
- Recasens, D. & Espinosa, A. (2006) Dispersion and Variability in Catalan Vowels. *Speech Communication* 48: 645-666.
- Schwartz J.-L., Louis J.-B, Nathalie V. & Christian, A. (1997a) Major Trends in Vowel System Inventories. *Journal of Phonetics* 25(3): 233-253.
- Schwartz J.-L., Louis J.-B, Nathalie V. & Christian, A. (1997b) The Dispersion- Focalization Theory of Vowel Systems. *Journal of Phonetics* 25(3): 255-286.
- Sumner, M. & Samuel, A.G. (2009) The Role of Experience in the Processing of Cross-Dialectal Variation. *Journal of Memory and Language* 60: 487 -501.

- Topintzi, N. & Baltazani, M. (2012) The Acoustics of High-vowel Loss in a Northern Greek Dialect and Typological Implications. In: P. Hoole, L. Bombien, M. Pouplier, Ch. Mooshammer & B. Kühnert. (Eds.), *Consonant clusters and structural complexity*. Berlin: Mouton de Gruyter, 373-402.
- Trudgill, P. (2003) Modern Greek Dialects: a Preliminary Classification. *Journal of Greek linguistics* 4: 45-64.
- Trudgill, P. (2009) Greek Dialect Vowel Systems, Vowel Dispersion Theory, and Sociolinguistic Typology. *Journal of Greek Linguistics* 9: 165-182.

Από τον επιτονισμό της Τσακωνικής: οι μελωδίες των πολικών ερωτήσεων

ΝΙΚΟΣ ΛΙΟΣΗΣ

Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών Α.Π.Θ.

1. Εισαγωγή

Είναι γνωστό ότι τα τελευταία χρόνια οι σπουδές φωνολογίας των νεοελληνικών διαλέκτων παρουσιάζουν άνθιση και ότι υπάρχει ένας αυξανόμενος αριθμός ειδικών μελετών. Όμως μέσα στο πλαίσιο αυτό είναι ηχηρή η απουσία προσωδιακών αναλύσεων που να στοχεύουν στην περιγραφή και ερμηνεία της επιτόνισης της ελληνικής και των διαλέκτων της και αυτό οφείλεται γενικά, σύμφωνα με την Arvaniti (2009), στη συχνή συσχέτιση της επιτόνισης με παραγωγιστικές όψεις του γλωσσικού φαινομένου. Μπορεί επίσης να αποδοθεί πιθανότατα στην ισχυρή εξάρτηση της επιτόνισης από τα πραγματολογικά και συνομιλιακά συμφραζόμενα, πράγμα που δυσχεραίνει την κάλυψή της από αμιγώς φωνολογικές θεωρίες. Δικαιολογείται τέλος από την ελλιπή μελέτη των ίδιων των νεοελληνικών διαλέκτων.

Από όσο μπορώ να γνωρίζω οι μόνες σχετικές εργασίες που περιλαμβάνουν διαλεκτικά δεδομένα για την επιτόνιση της ελληνικής, και συγκεκριμένα για τις πολικές ερωτήσεις σε βόρεια ιδιώματα είναι αυτές του Papazachariou (1998, 2004) και Papazachariou & Archakis (2001). Σχετικά πρόσφατες (2011) είναι οι δύο ομαδικές ανακοινώσεις από τους Gryllia et al. (2011) και Tsiplakou et al. (2011) για την επιτόνιση των ερωτήσεων σε διαλέκτους όπως η κρητική, η κυπριακή και η κερκυραϊκή, αν και τουλάχιστον στην πρώτη από αυτές τις ανακοινώσεις αντικείμενο είναι όχι οι ίδιες οι μελωδίες αλλά η αξιολόγηση και ταυτοποίησή τους από άλλους ομιλητές.

2. Σκοπός, αντικείμενο, μέθοδος

Σκοπός της εργασίας είναι η συμβολή στη μελέτη της επιτόνισης των νεοελληνικών διαλέκτων και αντικείμενό της οι πολικές ερωτήσεις (ΠΕ) της Τσακωνικής.¹ Η διάλεκτος αυτή έχει σχετικά μεγάλη γενετική και τυπολογική απόσταση από τις υπόλοιπες ελληνικές ποικιλίες, απόσταση εμφανής στη μορφολογία, στη σύνταξη, στο λεξιλόγιο και φυσικά στη φωνολογία.² Αν επομένως υπάρχουν νεοελληνικές διάλεκτοι που διαφέρουν σε όψεις της επιτονικής τους φωνολογίας από την ΚΝΕ, τότε πιθανότατα η Τσακωνική είναι μία από αυτές.

Οι πολικές ερωτήσεις που αναλύονται εδώ έχουν αντληθεί από ένα corpus Τσακωνικού προφορικού λόγου διαθέσιμο στο Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών του Α.Π.Θ.³ Το corpus αυτό προέκυψε από την απομαγνητοφώνηση ψηφιακού ηχητικού υλικού το οποίο συλλέχθηκε

¹ Στη σχετική ανάλυση δεν λαμβάνεται υπόψη η μικρασιατική Τσακωνική (Τσακωνική της Προποντίδας), που είναι σήμερα εξαφανισμένη και που έχει διαφορές σε συντακτικό και προσωδιακό επίπεδο. Επομένως η Τσακωνική ταυτίζεται εδώ με την πελοποννησιακή ποικιλία της.

² Βλ., για παράδειγμα, Tzitzilis (2014), όπου επιβεβαιώνεται και ενισχύεται με την παράθεση επιπλέον στοιχείων και επιχειρημάτων η παλιά άποψη ότι η Τσακωνική αποτελεί συνέχεια της αρχαίας λακωνικής και ότι δεν πηγάζει από την ελληνιστική κοινή, όπως όλες οι υπόλοιπες νεοελληνικές διάλεκτοι.

³ Σε λίγες περιπτώσεις όπου ενδιαφέρει μόνο η συντακτική σειρά των όρων χρησιμοποιήθηκαν επικουρικά και παραδείγματα από τις διαθέσιμες γραπτές πηγές για τη διάλεκτο (κείμενα, λεξικά, γραμματικές). Σε αυτές τις περιπτώσεις η πηγή αναφέρεται στο τέλος του παραδείγματος και στη βιβλιογραφία.

σε έρευνες πεδίου κατά την περίοδο 2000-2004 και με τη μέθοδο της συμμετοχικής παρατήρησης. Αποτελείται ανάμεσα στα άλλα από ελεύθερες συνεντεύξεις μελών της γλωσσικής κοινότητας και περιλαμβάνει διαλόγους, αφηγήσεις, βιώματα κλπ. σε ανεπίσημο, απροετοίμαστο λόγο και οικείο, καθημερινό ύφος. Το συγκριτικό πλεονέκτημα της μεθόδου αυτής σε σχέση με τον τεχνητό λόγο που παράγεται εν κενώ σε εργαστηριακές συνθήκες είναι ότι καλύπτει ένα ευρύ φάσμα πραγματολογικών πρακτικών (π.χ. εστίασης, θεματοποίησης, υπονοημάτων κλπ.) που προκύπτουν αβίαστα και τυχαία σε συνθήκες πραγματικής επικοινωνίας και είναι κρίσιμες για τη μελέτη της επιτόνισης. Βέβαια, στο εργαστήριο μπορεί κανείς να πειραματιστεί με διαφορετικές μελωδίες πάνω σε εκφωνήματα πανομοιότυπα ως προς το τεμαχιακό υλικό και τη σειρά των όρων. Δεν αντιμετωπίζει επίσης φυσικά εμπόδια στην καταγραφή (όπως, για παράδειγμα, ο θόρυβος υποβάθρου ή οι επικαλύψεις μεταξύ ομιλητών και ομιλητριών). Όμως τέτοιου είδους μειονεκτήματα ξεπεράστηκαν ως ένα βαθμό εδώ λόγω του σχετικά μεγάλου όγκου των διαθέσιμων δεδομένων.

Ένα γεγονός που έπρεπε να ληφθεί υπόψη ήταν ότι η Τσακωνική αποτελεί σήμερα θνήσκουσα γλώσσα σε καθεστώς έντονης και άνισης επαφής με την ΚΝΕ, εμφανίζει δηλαδή όλα τα τυπικά σημάδια γλωσσικής φθοράς και συρρίκνωσης (Liosis 2007). Για το λόγο αυτό επιλέχθηκαν πολιτικές ερωτήσεις από το λόγο επαρκών ομιλητών και ομιλητριών μεγάλης ή πολύ μεγάλης ηλικίας (65 έως 95 ετών) με το ζητούμενο να βρεθούν εκφωνήματα με όσο το δυνατό μικρότερη επίδραση από τις αντίστοιχες μελωδίες της ΚΝΕ.

3. Θεωρητικό και τυπολογικό πλαίσιο και υποθέσεις εργασίας

Η ανάλυσή των δεδομένων εντάσσεται στο θεωρητικό πλαίσιο της αυτοτεμαχιακής-μετρικής (AM) προσέγγισης της επιτονικής φωνολογίας (Pierrehumbert 1980, Ladd 2008) και ειδικά της επιτονικής φωνολογίας της ΚΝΕ (Grice et. al. 2000; Arvaniti & Baltazani 2005; Arvaniti et. al. 2006; Baltazani 2006). Στο πλαίσιο αυτό επιχειρείται η εφαρμογή στο υλικό μιας παραλλαγής του GRTtoBI, ενός εργαλείου φωνολογικής αναπαράστασης και επισημείωσης προφορικών σωμάτων κειμένων που αναπτύχθηκε από τις Arvaniti και Baltazani (2005) με βάση το αντίστοιχο σύστημα για την αμερικανική αγγλική (Silverman et al. 1992; Beckman et al. 2005). Η AM θεωρία προκρίνεται εδώ επειδή είναι η ευρύτερα χρησιμοποιούμενη σήμερα και επειδή είναι σε θέση να προβεί σε τυπολογικές προβλέψεις για την ανάλυση του επιτονισμού άλλων γλωσσών: προσφέρεται επομένως για τη συγκριτική και αντιπαραθετική μελέτη του επιτονισμού της Τσακωνικής.

Εξίσου επιτυχημένη είναι η προσέγγιση του Papazachariou (2004), ο οποίος υιοθετεί στο πλαίσιο της βρετανικής παράδοσης μια μεικτή σημασιολογική-προσωδιακή προσέγγιση, όπου οι διάφορες μελωδίες των πολικών ερωτήσεων κατηγοριοποιούνται ανάλογα με το βαθμό πιθανότητας που έχει το προτασιακό τους περιεχόμενο να αληθεύει. Σε ένα τόσο προκαταρκτικό στάδιο όμως όσο είναι η μελέτη του Τσακωνικού επιτονισμού μονάδα ανάλυσης πρέπει να είναι η «εξ ορισμού» πολική ερώτηση (“citation form”) και πρέπει να θεωρηθεί ότι τέτοια είναι η ερώτηση για την οποία τα ομιλούντα άτομα, στο πνεύμα του Papazachariou (2004), θα είχαν μηδενική πληροφόρηση ως προς την αληθιακή της τιμή.

Κρίσιμη επίσης για την ανάλυση που επιχειρείται εδώ είναι η τυπολογική γενίκευση της Nespor (1999: 246-8), σύμφωνα με την οποία η πολική ερωτηματικότητα σημειώνεται διαγλωσσικά:

- α) με την προσθήκη ενός ερωτηματικού στοιχείου σε συγκεκριμένη θέση (το στοιχείο αυτό μπορεί να είναι γραμματικό / λειτουργικό, για παράδειγμα ένα πρόσφυμα ή ερωτηματικό μόριο, οπότε μιλάμε για μορφολογική σήμανση, ή μπορεί να είναι λέξη ή φράση, οπότε μιλάμε για λεξιλογική σήμανση),
- β) με αλλαγές στη σειρά όρων (συντακτική σήμανση),

γ) με την εμφάνιση ανοδικής επιτονικής καμπύλης στο μεταπυρηνικό μέρος μιας φράσης (προσωδιακή σήμανση).

Προφανώς μια γλώσσα μπορεί να εφαρμόζει περισσότερες από μία από τις παραπάνω δυνατότητες. Για παράδειγμα η ΚΝΕ χρησιμοποιεί και λειτουργικά στοιχεία όπως το ερωτηματικό μόριο *μήπως* και αλλαγές στη βασική συχνότητα για την έκφραση της πολικής ερωτηματικότητας. Μάλιστα η Baltazani (2007) έδειξε ότι στην ΚΝΕ υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα σε αυτές τις δύο στρατηγικές: οι απλές πολικές ερωτήσεις της ΚΝΕ έχουν εξ ορισμού τον προτασιακό τόνο στο ρήμα ενώ αντίθετα σε αυτές με το *μήπως* φαίνεται ότι ο προτασιακός τόνος ευθυγραμμίζεται με το δεξί άκρο της φράσης, όπως δηλαδή στις δηλώσεις. Η ερμηνεία που δίνει η ίδια για αυτήν την αναντιστοιχία είναι η εξής: απουσία ενός γραμματικού μορίου για το μαρκάρισμα της ερώτησης, είναι το ρήμα που ως κεφαλή της προσωδιακής του φράσης φέρει τον «επιτονικό μορφολογικό δείκτη ερώτησης».

Η Τσακωνική είναι η μόνη ελληνική ποικιλία που χρησιμοποιεί και τους τρεις μηχανισμούς, υπάρχει δηλαδή στο ρεπερτόριο των ομιλητών / ομιλητριών και η προαιρετική δυνατότητα συντακτικής αντιστροφής όρων της πρότασης για την πραγμάτωση της πολικής ερωτηματικότητας. Το εκφώνημα στο (1α) είναι δήλωση και στο (1β) πολική ερώτηση:

- (1) Η αντιστροφή όρων στις απλές πολικές ερωτήσεις
- α. *n-es* Θιμίμνε
DO3SG-AUX2SG.PRES remember.PTCP.M.SG
'Το θυμάσαι'
- β. Θιμίμνε *n-ési?*
remember.PTCP.M.SG DO3SG-AUX2SG.PRES
'Το θυμάσαι;'

Η μετοχή *θιμίμνε* από τη μια και η αντωνυμία και το βοηθητικό ρήμα *n-es(i)* από την άλλη έχουν αλλάξει αμοιβαία θέση στο (1β) σε σχέση με το (1α). Στο σχετικά πρόσφατο παρελθόν η Τσακωνική ανήκε στις διαλέκτους με αντωνυμικά εγκλιτικά δεύτερης θέσης (Liosis 2017): αυτά εμφανίζονταν προρηματικά παρουσία μιας προηγούμενης *χ*-φράσης⁴ ή μεταρηματικά αν το ρήμα βρισκόταν σε αρχική θέση. Αντίστοιχη συντακτική συμπεριφορά είχε και το βοηθητικό ρήμα *έρι / έμι* 'είμαι', που χρησιμοποιείται στη διάλεκτο μαζί με την ενεστωτική μετοχή για το σχηματισμό του ενεστώτα και του παρατατικού. Μάλιστα η κλιτικοποίηση του βοηθητικού οδήγησε στο σχηματισμό κλιτικών συμπλεγμάτων από μια αντωνυμία και έναν τύπο του βοηθητικού με σταθερή σχετική σειρά, όπως φαίνεται και στο παράδειγμα (1): το βοηθητικό κλιτικό έπεται πάντοτε του αντωνυμικού, ανεξάρτητα από τη θέση τους σε σχέση με το ρήμα. Σήμερα τα κλιτικά της Τσακωνικής έχουν γενικά εξελιχθεί σε προκλιτικά όπως άλλωστε συμβαίνει και στην ΚΝΕ και στις υπόλοιπες δυτικές διαλέκτους. Όμως στις πολικές ερωτήσεις η παλιά σύνταξη των κλιτικών μπορεί να διατηρείται, και αυτό συμβαίνει γιατί συνδέθηκε με την απόδοση της ερωτηματικότητας. Επομένως, σε μια πολική ερώτηση το αντωνυμικό και το βοηθητικό κλιτικό μπορούν να εμφανίζονται μεταρηματικά ή προρηματικά όταν σε αρχική θέση είναι το ρήμα, αλλά συντάσσονται υποχρεωτικά πριν από το ρήμα όταν σε αρχική θέση υπάρχει ένα ερωτηματικό μόριο όπως το *mi* 'μη', το *mipros* 'μήπως', το *ba tse* 'μπας και'. Με άλλα λόγια οι μηχανισμοί της συντακτικής αντιστροφής και της προσθήκης ενός αρχικού ερωτηματικού στοιχείου αποκλείονται αμοιβαία. Αυτό φαίνεται στο παράδειγμα

⁴ Το *χ* νοείται ως μια «λειτουργική» λέξη (σύνδεσμος, δείκτης συμπληρώματος, ερωτηματικό στοιχείο, τροπικό ή αρνητικό μόριο) ή ένα εστιασμένο συστατικό της πρότασης.

(2), όπου το ερωτηματικό *mi* καθιστά μη γραμματική τη μεταρρηματική τοποθέτηση του κλιτικού *nd(i)*:

- (2) Ασύμβατοι μηχανισμοί: ερωτηματικό μόριο και συντακτική αντιστροφή
 mí nd erékaí i rónu? (*mí erékaí ndi)
 Q DO2SG found.3PL the Pains
 ‘Μήπως σε βρήκαν οι πόνοι;’ (Costakis 1986-7.3: 394)

Συνεπώς, μιλώντας τυπολογικά, η Τσακωνική διαθέτει τρεις τύπους πολικών ερωτήσεων:

- α) τις απλές πολικές ερωτήσεις, οι οποίες ως προς τη συντακτική σειρά των όρων τους ταυτίζονται με τις δηλώσεις,
- β) τις αντεστραμμένες πολικές ερωτήσεις,
- γ) τις πολικές ερωτήσεις με αρχικό ερωτηματικό μόριο, οι οποίες ως προς τη συντακτική σειρά των όρων τους ταυτίζονται με τις απλές πολικές ερωτήσεις και τις δηλώσεις.

Η αρχική υπόθεση εργασίας ήταν ότι η συντακτική αντιστροφή επαναφέρει τον προτασιακό τόνο της ερώτησης από το ρήμα στο δεξί άκρο της φράσης, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τα ερωτηματικά μορφήματα αρχικής θέσης. Με άλλα λόγια η μελωδία των πολικών ερωτήσεων μπορεί να εξαρτάται στη διάλεκτο όχι μόνο από προσωδιακούς και μορφολογικούς παράγοντες αλλά και από συντακτικούς. Η ανάλυση των δεδομένων όχι μόνο επιβεβαίωσε την υπόθεση αυτή αλλά έδειξε, όπως θα φανεί παρακάτω, ότι υπάρχουν και άλλες, ενδεχομένως σημαντικότερες, όψεις της επίδρασης του συντακτικού παράγοντα στην επιτόνιση των πολικών ερωτήσεων της διαλέκτου καθώς και άλλες διαφορές σε σχέση με τις πολικές ερωτήσεις της ΚΝΕ.

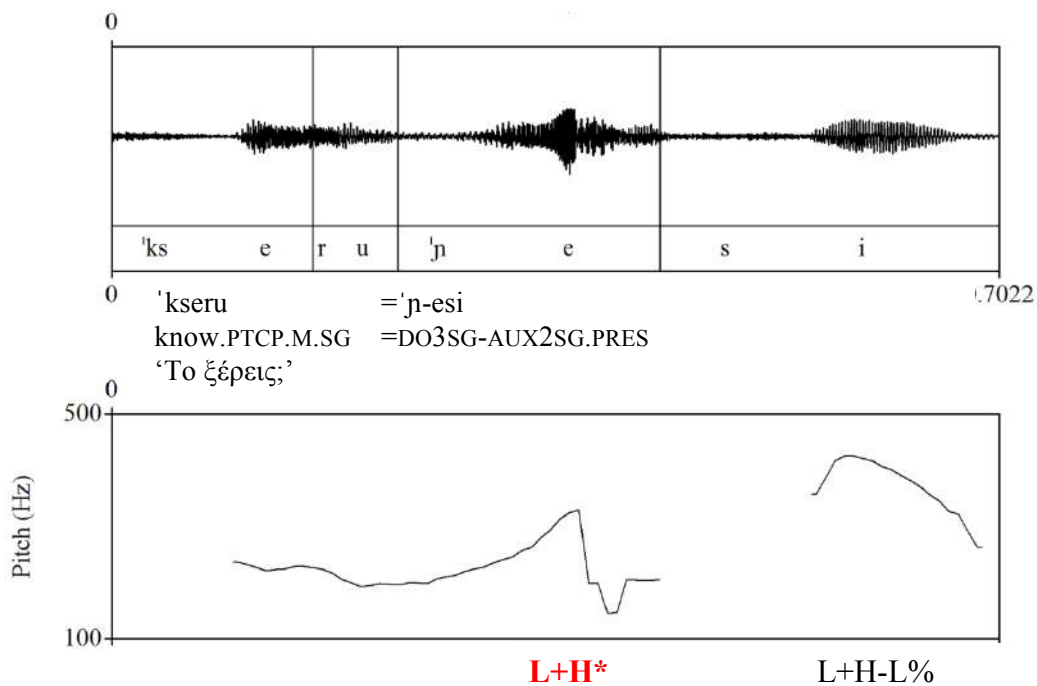
Με βάση τις υπάρχουσες εργασίες στο πλαίσιο της ΑΜ θεωρίας για την επιτόνιση των πολικών ερωτήσεων στην ΚΝΕ ισχύουν τα εξής:

- α) Η μελωδία των εξ ορισμού πολικών ερωτήσεων είναι L*H-L% με τον L* πυρηνικό τόνο, όπως αναφέρθηκε ήδη, να βρίσκεται στο ρήμα (Grice et al. 2000). Η Arvaniti 2009 προτείνει ότι το φραστικό ύψος (ΦΥ) είναι διτονικό (L+H-) και άρα η βασική μελωδία είναι L*L+H-L%
- β) Σύμφωνα με τους Arvaniti et al. (2006), αν η εστίαση είναι πρόωμη, το ΦΥ H- ευθυγραμμίζεται με την τελευταία τονισμένη συλλαβή ενώ, αν εστιασμένο είναι το δεξιότερο συστατικό, το ΦΥ H- βρίσκεται στην εντελώς τελευταία συλλαβή ανεξάρτητα από το αν είναι τονισμένη ή όχι.

4. Η ανάλυση των δεδομένων της Τσακωνικής

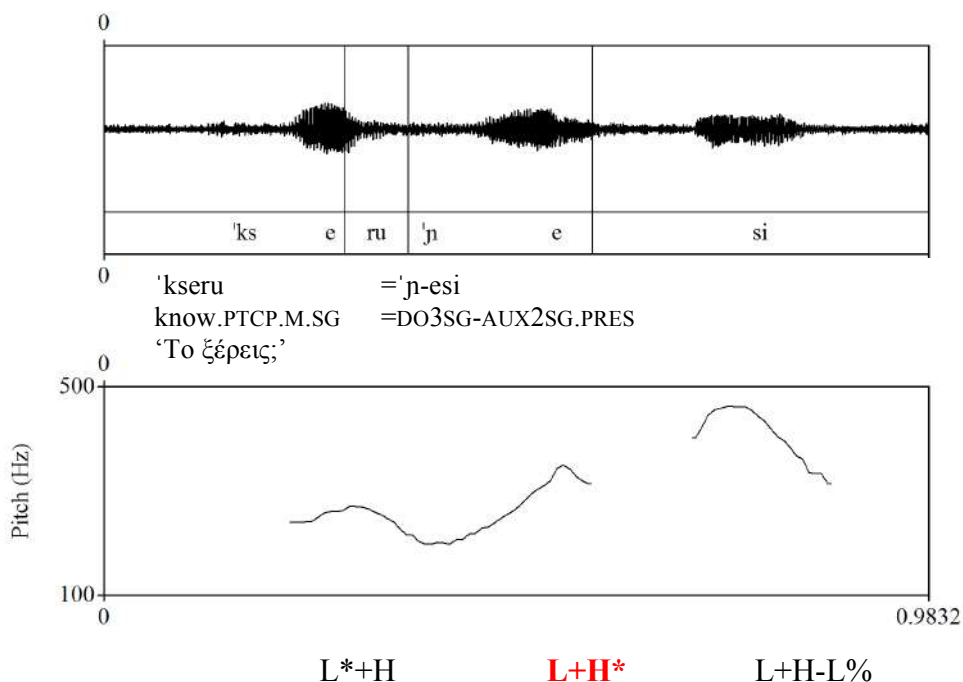
Τι από τα παραπάνω ισχύει στη διάλεκτο; Στη συνέχεια (Εικόνα 1) παρατίθεται μια μονολεκτική αντεστραμμένη πολική ερώτηση, η οποία διαθέτει ένα μόνο επιτονικό ύψος (EY), που είναι πυρηνικό (ΠΕΥ) και διτονικό. Η ερώτηση καταλήγει σε χαμηλό οριακό τόνο (OT):

Εικόνα 1: Αντεστραμμένη μονολεκτική ΠΕ (ένα ΕΥ: πυρηνικό και διτονικό· χαμηλός ΟΤ)

Καταρχάς επισημαίνεται ότι τέτοιες φράσεις που αποτελούνται από μία μόνο προσωδιακή λέξη, τον περιφραστικό ρηματικό τύπο, εμφανίζουν κάποια από τα πλεονεκτήματα των μονολεκτικών εκφωνημάτων άλλων γλωσσών (π.χ. δεδομένη εστίαση, δεδομένο φραστικό όριο) αλλά στα τσακόνικα, λόγω της κινητικότητας του κλιτικών, είναι συντακτικά μαρκαρισμένες και αυτό τις καθιστά πραγματικές ερωτηματικές προτάσεις, όχι απλώς δηλωτικές ερωτήσεις. Επίσης είναι δυνατό, αν και όχι υποχρεωτικό, να φέρουν και προπυρηνικό ΕΥ καθώς αναπτύσσεται ρυθμικός τόνος για την αποφυγή καταστρατήγησης της τρισυλλαβίας. Σε αυτές τις περιπτώσεις θεωρείται ότι ο πυρήνας ευθυγραμμίζεται με τη συλλαβή που φέρει το ρυθμικό τόνο (=τη δεξιότερη από τις δύο). Αυτό φαίνεται στην επόμενη εικόνα, η οποία αναπαριστά ένα εκφώνημα κατά τα άλλα πανομοιότυπο με το προηγούμενο:

Εικόνα 2: Αντεστραμμένη μονολεκτική ερώτηση (δύο ΕΥ: προπυρηνικό, πυρηνικό (διτονικό)· χαμηλός ΟΤ)

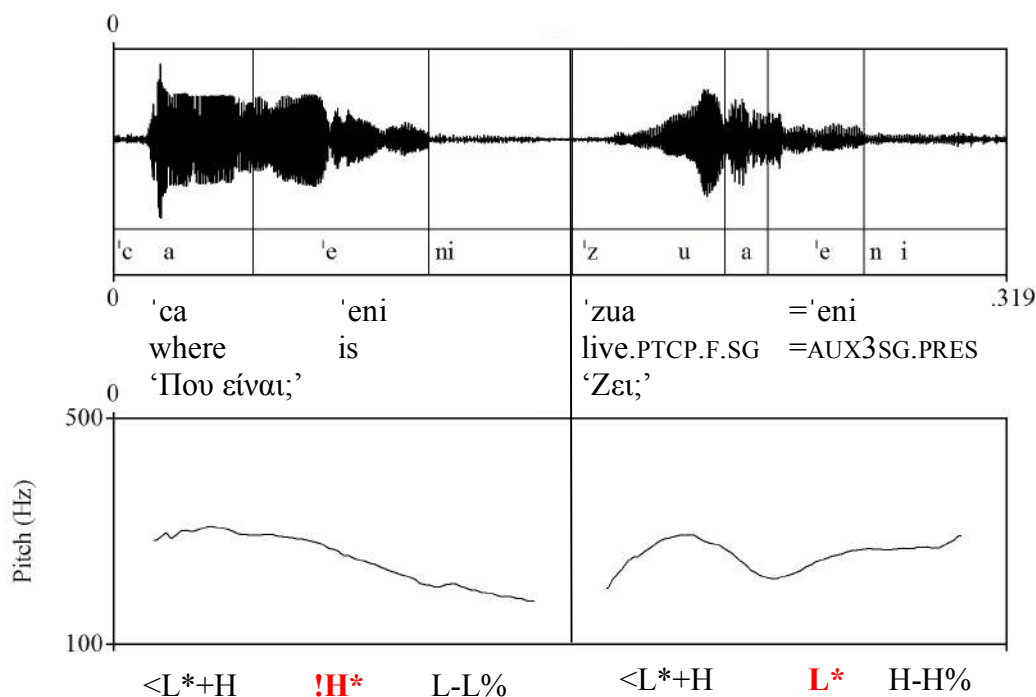

Πιο συγκεκριμένα στη μελωδική καμπύλη της Εικόνας 1 έχουμε μόνο ένα ΕΥ, το πυρηνικό, στην τονισμένη συλλαβή *ne*. Το χαμηλό μέρος του πυρήνα πραγματώνεται ως πλάτωμα χαμηλής συχνότητας ως τη συλλαβή αυτή. Στην καμπύλη της Εικόνας 2 ο δευτερεύων λεξικός τόνος στη μετοχή *kséru* συνοδεύεται από το προπυρηνικό διτονικό ύψος L*+H που είναι γνωστό και από την ΚΝΕ. Το χαμηλό μέρος του πυρήνα πραγματώνεται ως βύθιση στην έμβαση της τονισμένης συλλαβής.

Το σημαντικό στοιχείο που προκύπτει από τις δύο παραπάνω καμπύλες είναι ότι το ΠΕΥ δεν είναι L* αλλά L+H* και αυτό συνιστά βασική διαφορά σε σχέση με τη ΚΝΕ. Η καθοδική φορά προς το τέλος του τονισμένου φωνήεντος θα πρέπει πιθανότατα να ερμηνευθεί ως προετοιμασία για το χαμηλό μέρος του ΦΥ που ακολουθεί και αυτό παρέχει τυπολογική στήριξη στη θέση των Arvaniti et al. (2006) ότι το ΦΥ των πολικών ερωτήσεων είναι πράγματι διτονικό. Το ΠΕΥ L+H* δηλώνει στην ΚΝΕ περιορισμένη εστίαση (narrow focus). Θα μπορούσε δηλαδή να υποτεθεί ότι υπάρχει εστίαση με κάποιο τρόπο στο βοηθητικό *ési* σε αντίθεση με τη μετοχή αλλά από τη στιγμή που όλη η ακολουθία αποτελεί μία προσωδιακή λέξη δεν είναι σαφές πώς θα στηριζόταν θεωρητικά η άποψη ότι το μισό συστατικό είναι εστιασμένο και το άλλο μισό όχι. Εναλλακτικά θα μπορούσε να θεωρηθεί ad hoc ότι το ύψος αυτό είναι στην πραγματικότητα μεταπυρηνικό και παρεμβάλλεται μεταξύ ενός L* ΠΕΥ και του ΦΥ. Αλλά και αυτό δύσκολα μπορεί να ισχύει επειδή έρχεται σε αντίθεση με το ότι, τουλάχιστον στην ΚΝΕ, οι υπόλοιπες συλλαβές μετά τον πυρηνικό τόνο εμφανίζονται χωρίς ύψος (de-accented) και, κυρίως, με το ότι η πρώιμη εστίαση θα επέβαλλε στο ΦΥ να πραγματωθεί αριστερότερα.

Τα δεδομένα της διαλέκτου δείχνουν όμως ότι στις πολικές ερωτήσεις μπορεί να υπάρχει και ο μονοτονικός L* πυρήνας. Αυτό φαίνεται στην κυματομορφή και στη βασική συχνότητα της δεύτερης επιτονικής φράσης της Εικόνας 3:

Εικόνα 3: Μερική ερώτηση και αντεστραμμένη μονολεκτική ΠΕ (μονοτονικός πυρήνας, υψηλός ΟΤ)

Η πρώτη επιτονική φράση, *cá éni*, είναι μια μερική ερώτηση που συμπεριλήφθηκε για λόγους σύγκρισης και ελέγχου, η οποία καταλήγει όπως και οι αντίστοιχες ερωτήσεις της ΚΝΕ σε χαμηλό ΦΥ και χαμηλό ΟΤ. Ενδιαφέρει η δεύτερη επιτονική φράση *zúa éni* που έχει πράγματι χαμηλό μονοτονικό πυρηνικό ύψος στην πρώτη συλλαβή του βοηθητικού αλλά καταλήγει σε

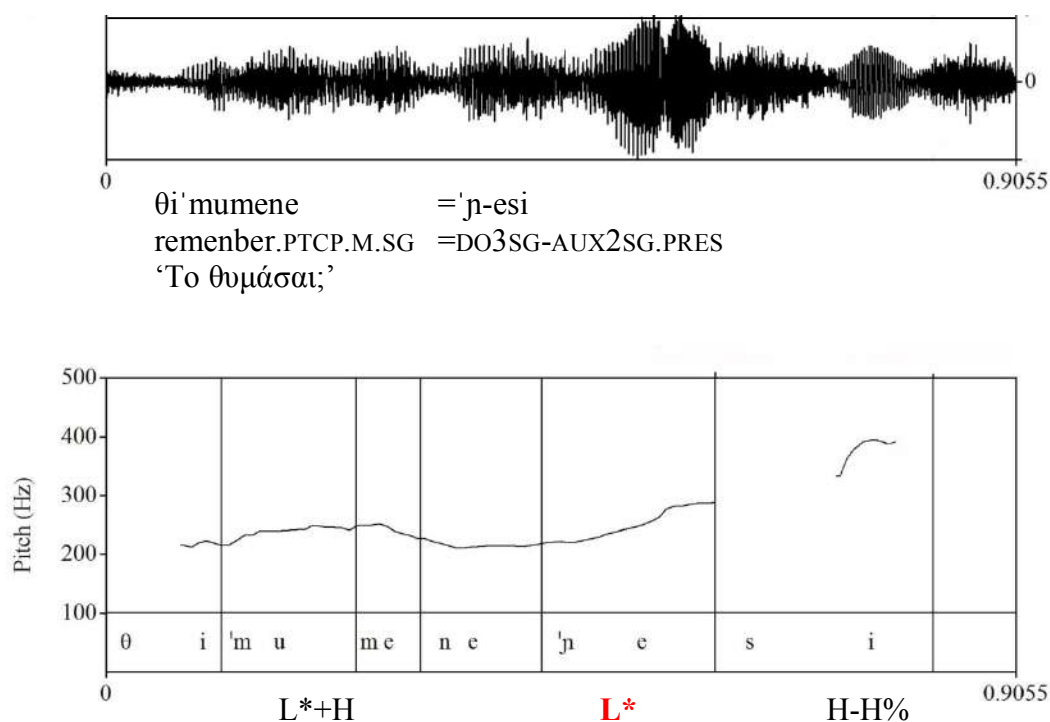
H-H φραστικό ύψος και οριακό τόνο. Ο συνδυασμός αυτός στην ΚΝΕ συνδέεται συνήθως με τη λεγόμενη άνοδο συνέχειας, κάτι που προφανώς δεν ισχύει εδώ.

Επομένως με βάση την ποιοτική ανάλυση που προηγήθηκε φαίνεται ότι στις πολικές ερωτήσεις της Τσακωνικής υπάρχουν πιθανότατα δύο επιτονικά πρότυπα που αφορούν τη συνεξάρτηση πυρήνα και οριακού τόνου και που το καθένα περιγράφεται ως εξής:

- (3) Οι δύο επιτονικές μελωδίες των πολικών ερωτήσεων
 α. Αναμενόμενος L% οριακός τόνος αλλά μη αναμενόμενο L+H* ΠΕΥ.
 β. Αναμενόμενο L* ΠΕΥ αλλά μη αναμενόμενος H% οριακός τόνος.

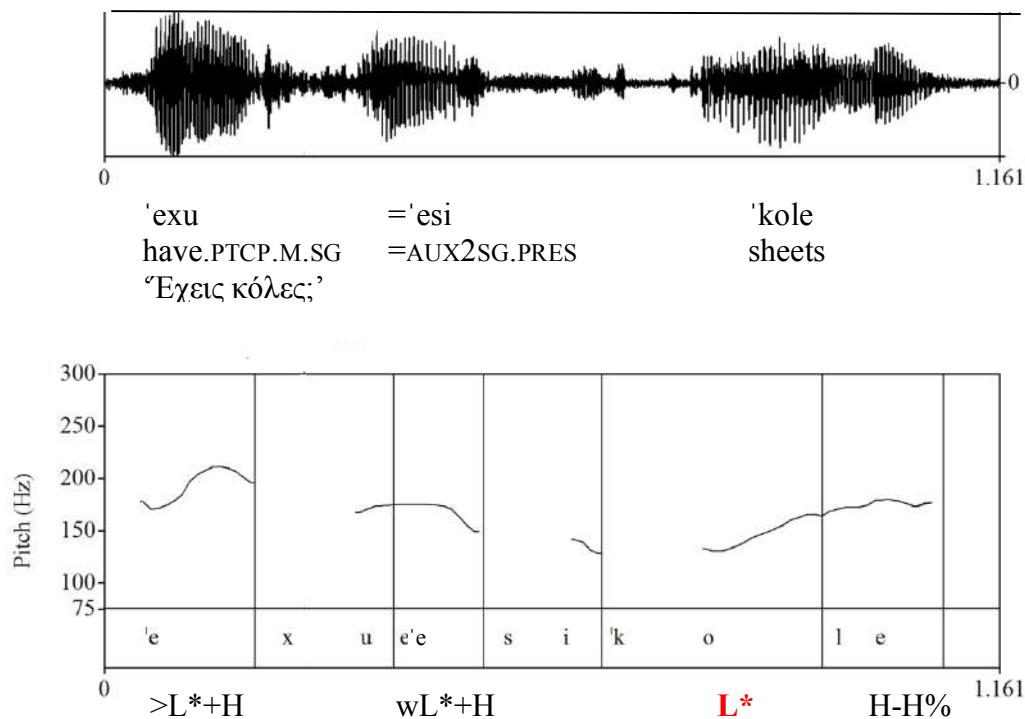
Σε αυτό το στάδιο της έρευνας δεν είναι σαφές ποιοι παράγοντες (π.χ. προσωδιακοί, μορφολογικοί, πραγματολογικοί, κοινωνιογλωσσικοί κλπ.) επηρεάζουν την επιλογή της μιας ή της άλλης βασικής μελωδίας. Φαίνεται όμως ότι το L* και το L+H* ΠΕΥ δεν αποτελούν απλώς φωνητικές πραγματώσεις της ίδιας μονάδας ενδεχομένως σε συνθήκες τονικού συνωστισμού (πρβ. Arvaniti et al. 2006), επειδή η συσχέτιση του καθενός με διαφορετικό οριακό τόνο είναι συστηματική. Η θέση αυτή ενισχύεται από την ανάλυση της μονολεκτικής ΠΕ στην Εικόνα 4, όπου ανάμεσα στα δύο επιτονικά ύψη μεσολαβούν αρκετές (= 2) άτονες συλλαβές. Ο πυρήνας παραμένει μονοτονικό L* και ο οριακός τόνος H%:

Εικόνα 4: Αντεστραμμένη μονολεκτική ΠΕ χωρίς τονικό συνωστισμό (μονοτονικός πυρήνας, υψηλός OT)

Επίσης το ίδιο μοτίβο διατηρείται σε πολικές ερωτήσεις μεγαλύτερου μήκους:

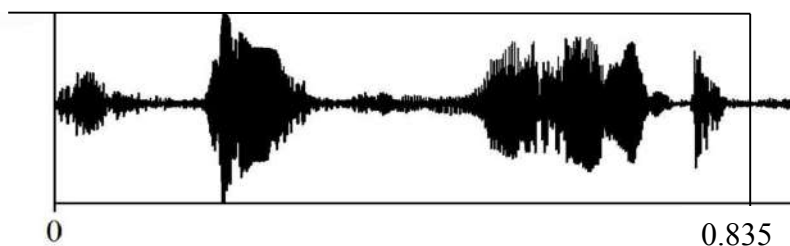
Εικόνα 5: Αντεστραμμένη πολυλεκτική ΠΕ (μονοτονικός πυρήνας δεξιά, ΦΥ στην τελευταία συλλαβή, υψηλός ΟΤ)

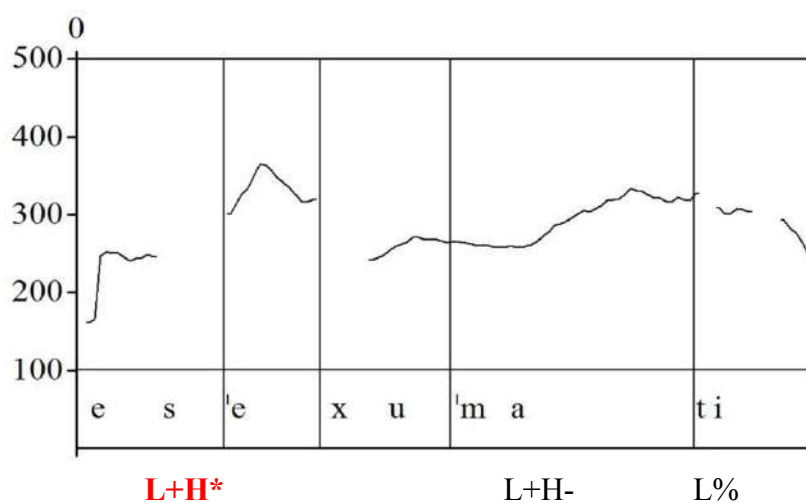
Στην Εικόνα 5, όπως και στην προηγούμενη, είναι φανερή η συσχέτιση του πυρηνικού τόνου με μια σταθερά ανοδική καμπύλη χωρίς τελική πτώση. Οι δύο τελευταίες εικόνες δείχνουν επομένως ότι η επιλογή επιτονικού προτύπου φαίνεται να μην επηρεάζεται από προσωδιακούς / φωνητικούς παράγοντες όπως η θέση και απόσταση των τονισμένων συλλαβών (τονικός συνωστισμός έναντι τονικής ευρυχωρίας) και η ποσότητα του τεμαχιακού υλικού (μονολεκτική ΠΕ έναντι ΠΕ μεγαλύτερου μήκους).

Το παράδειγμα της Εικόνας 5 είναι σημαντικό και για έναν ακόμη λόγο: δείχνει ότι στις αντεστραμμένες ερωτήσεις το ΠΥ βρίσκεται πράγματι στο δεξιότερο συστατικό της φράσης και όχι στο ρήμα, επιβεβαιώνοντας την αρχική υπόθεση εργασίας. Αυτό αντιτίθεται έντονα προς τις μη αντεστραμμένες ερωτήσεις όπως η παρακάτω (Εικόνα 6). Εδώ είναι το ρήμα που φέρει κανονικά το ΠΥ:

Εικόνα 6: Μη αντεστραμμένη πολυλεκτική ΠΕ (διτονικός πυρήνας στο ρήμα, ΦΥ στην τελευταία τονισμένη συλλαβή, χαμηλός OT)

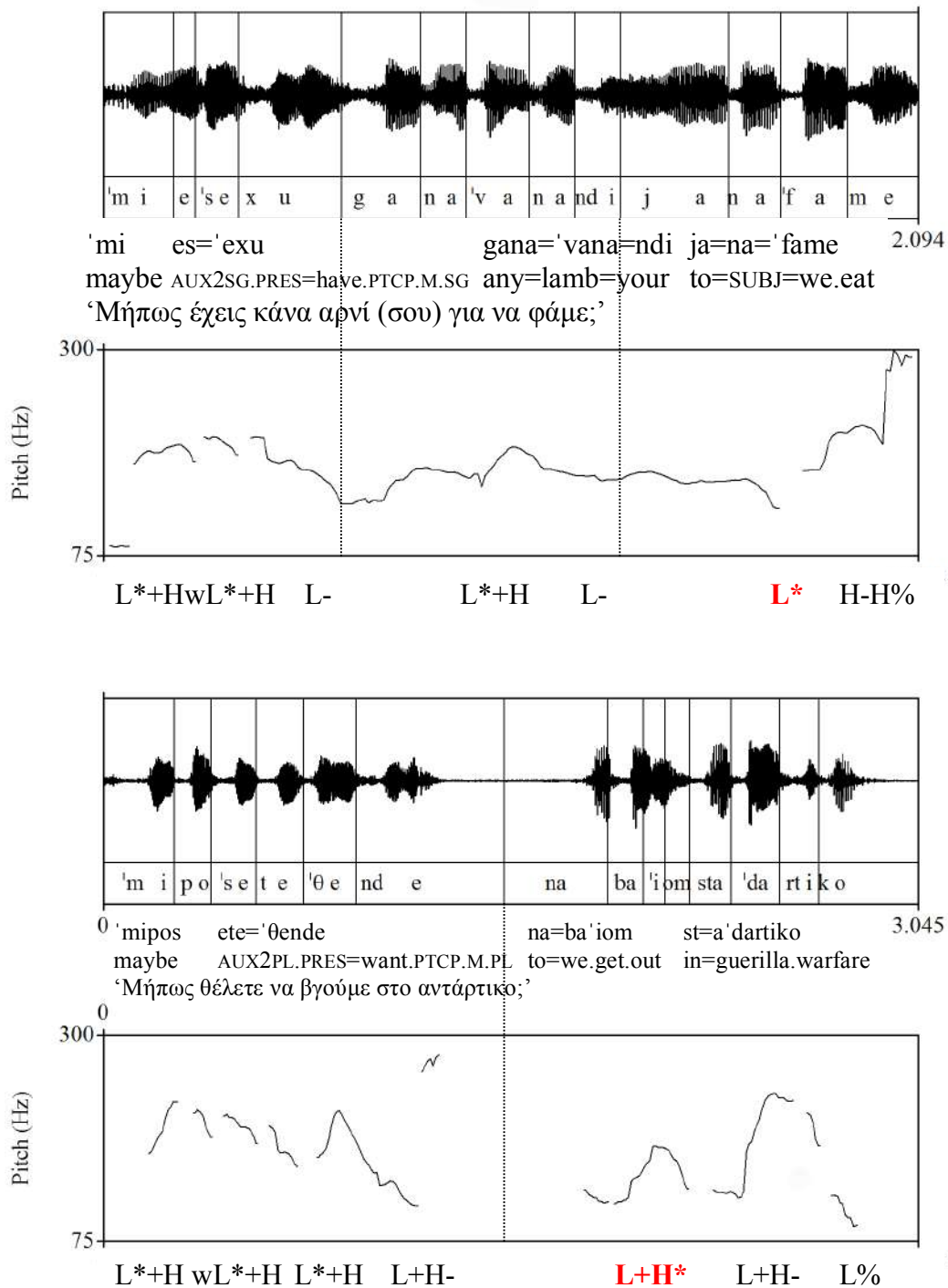
es= 'exu 'mati
 AUX2SG.PRES=have.PTCP.M.SG mother
 'Έχεις μητέρα;'

Στην καμπύλη της εικόνας 6 η παρουσία του πυρήνα στο ρήμα επιτρέπει στο ΦΥ να βρίσκεται στην τελευταία τονισμένη συλλαβή (στο *má* της λέξης *máti*) σε αντίθεση με την καμπύλη της Εικόνας 5 όπου η εστίαση στο αντικείμενο *kóle* εκτοπίζει το ΦΥ στην τελευταία συλλαβή, που είναι άτονη.

Την ίδια συσχέτιση πυρηνικού ύψους με οριακό τόνο και εστίαση στο δεξί τμήμα του εκφωνήματος αντί για το κύριο ρήμα που βρίσκεται στα αριστερά έχουμε και στις παρακάτω πολικές ερωτήσεις με αρχικό ερωτηματικό μόριο. Υπενθυμίζεται ότι το μόριο απαγορεύει τη συντακτική αντιστροφή.

Εικόνα 7: Δύο πολυλεκτικές ΠΕ με αρχικό ερωτηματικό μόριο (πυρήνας στα δεξιά)

Στο πρώτο από τα δύο εκφωνήματα της Εικόνας 7 υπάρχει ο συνδυασμός L* πυρήνας με H-ΦΥ και H% ΟΤ ενώ στο δεύτερο ο συνδυασμός L+H* πυρήνας με L+H- ΦΥ και L% ΟΤ. Κατά συνέπεια τα δύο επιτονικά πρότυπα (με ή χωρίς διτονικό ΦΥ) βρίσκουν εφαρμογή και σε αυτόν επίσης τον τύπο πολικών ερωτήσεων της Τσακωνικής, που χαρακτηρίζεται από την παρουσία του αρχικού ερωτηματικού στοιχείου. Επίσης στην αρχή και των δύο εκφωνημάτων έχουμε μια σειρά από προπυρηνικά συνωστισμένα ύψη και ο πυρηνικός τόνος δεν είναι στο ρήμα της ερώτησης (το *es éxu* και το *éte thénde* αντίστοιχα) αλλά στα δεξιά. Στο πρώτο εκφωνήμα έχουμε τρεις και στο δεύτερο δύο ενδιάμεσες φράσεις (που χωρίζονται από τη

διακεκομμένη κάθετο). Μάλιστα στο δεύτερο εκφώνημα η πρώτη ενδιάμεση φράση επισημαίνεται με το φραστικό ύψος L+H- που εδώ όντως σημαίνει άνοδο συνέχειας. Στο ίδιο εκφώνημα η δεύτερη ενδιάμεση φράση είναι το προτασιακό αντικείμενο στο ρήμα *éte thénde* και εξέχουσα θέση σε αυτήν έχει το ρήμα *baíom(e)*, γεγονός που επιτρέπει στο φραστικό ύψος να ευθυγραμμιστεί με την τονισμένη συλλαβή *dá* της τελευταίας λέξης.

5. Συμπεράσματα και μελλοντικές προοπτικές της έρευνας

Το βασικό συμπέρασμα είναι ότι η επιτονική ανάλυση της KNE δεν έχει δεδομένη και αυτονόητη εφαρμογή στα διαλεκτικά δεδομένα, κάτι άλλωστε που είχε επισημάνει προκαταρκτικά και η Arvaniti (2009). Αυτό ισχύει στον μέγιστο βαθμό για την Τσακωνική, η οποία ήδη σε ό,τι αφορά την τυπολογία των πολικών ερωτήσεων διαφέρει σημαντικά από την KNE. Συγκεκριμένα, ανάμεσα στα άτομα με επαρκή γνώση της διαλέκτου η συντακτική αντιστροφή είναι ένας πολύ συνηθισμένος μηχανισμός έκφρασης της ερωτηματικότητας, που εφαρμόζεται παράλληλα η συμπληρωματικά προς τους προσωδιακούς και γραμματικούς μηχανισμούς που ισχύουν και στην KNE.

Η ποιοτική ανάλυση των δεδομένων της Τσακωνικής έδειξε ότι:

α) η συντακτική αντιστροφή επιβάλλει την ευθυγράμμιση του προτασιακού πυρήνα με το δεξί άκρο της επιτονικής φράσης και άρα την ταύτισή της ως προς αυτό το χαρακτηριστικό με τις ερωτήσεις με ερωτηματικό μόριο και με τις δηλώσεις. Επομένως η συντακτική και μορφολογική σήμανση των ερωτήσεων καθιστά περιττή τη συσχέτιση του πυρήνα με το ρήμα, που είναι όμως απαραίτητη στις απλές πολικές ερωτήσεις. Με άλλα λόγια οι τελευταίες διαφέρουν από τους άλλους δύο τύπους πολικών ερωτήσεων όχι μόνο στο γραμματικό υλικό που επιστρατεύουν ή στη σειρά των όρων τους αλλά και σε επίπεδο προσωδίας.

β) υπάρχουν δύο διακριτά ΠΥ στις εξ' ορισμού πολικές ερωτήσεις ευρείας εστίασης της διαλέκτου που συνδυάζονται συστηματικά με συγκεκριμένους οριακούς τόνους. Επομένως προκύπτουν στη διάλεκτο οι εξής δύο βασικές επιτονικές καμπύλες: L*H-H% και L+H*(L+)H-L%, οι οποίες βρίσκουν εφαρμογή σε όλους τους τύπους πολικών ερωτήσεων (απλές, αντεστραμμένες, με αρχικό ερωτηματικό μόριο).

Η μελλοντική ποσοτική ανάλυση και στατιστική περιγραφή των δεδομένων θα βοηθήσει να εξακριβωθούν οι πραγματολογικοί και ενδεχομένως κοινωνιογλωσσικοί παράγοντες που καθορίζουν την επιλογή της μιας ή της άλλης βασικής μελωδίας για την έκφραση της πολικής ερωτηματικότητας και θα δείξει αν πράγματι η μεταξύ τους διαφορά είναι διαφορά με σημασία, δηλαδή φωνολογική.

Συγκεκριμένα, εμπειρικός έλεγχος απαιτείται για τις δύο παρακάτω ευλογοφανείς υποθέσεις: α) η προσωδιακή ομοιότητα των συντακτικά αντεστραμμένων ΠΕ με τις δηλώσεις εδράζεται πραγματολογικά στην εντύπωση του ερωτώντος ατόμου ότι είναι πιθανότερο να λάβει καταφατική απάντηση, β) οι δύο διαφορετικές βασικές μελωδίες για τις ΠΕ της Τσακωνικής προκύπτουν σε κοινωνιογλωσσικό επίπεδο ως αποτέλεσμα υβριδισμού ή ανασυνδυασμού υψών μεταξύ ενός δάνειου από την KNE προσωδιακού προτύπου που συμμετέχει με έναν χαμηλό πυρήνα και έναν χαμηλό οριακό τόνο (L* και L% αντίστοιχα) και ενός κληρονομημένου αλλά προφανώς αμάρτυρου σήμερα προσωδιακού προτύπου που συμμετέχει με έναν διτονικό πυρήνα και έναν υψηλό οριακό τόνο (L+H* και H% αντίστοιχα).

Βιβλιογραφία

- Arvaniti, A., Ladd, D.R. & Mennen, I. (2006) Phonetic Effects of Focus and “Tonal Crowding” in Intonation: Evidence from Greek Polar Questions. *Speech Communication* 48: 667-696.
- Arvaniti, A. (2009) Greek Intonation and the Phonology of Prosody: Polar Questions Revisited. In: *Proceedings of the 8th ICGL*. Ioannina: University of Ioannina, 14-29.

- Arvaniti, A. & Baltazani, M. (2005) Intonational Analysis and Prosodic Annotation of Greek Spoken Corpora. In: S.-A. Jun (Ed.), *Prosodic typology: The phonology of intonation and phrasing*. Oxford: Oxford University Press, 84-117.
- Baltazani, M. (2006) Evidence for the L- phrase Accent from Polar Questions in Greek and the Structure of Non-final Intermediate Phrases. Oral presentation at *TIE2*, Berlin.
- Baltazani, M. (2007) Intonation of Polar Questions and the Location of Nuclear Stress in Greek. In: C. Gussenhoven & T. Riad (Eds.), *Tones and tunes. Volume 2*. Berlin: Mouton de Gruyter, 387-405.
- Beckman, M.E., Hirschberg, J. & Shattuck-Hufnagel, S. (2005). The Original ToBI System and the Evolution of the ToBI Framework. In: S.-A. Jun (Ed.), *Prosodic typology: the phonology of intonation and phrasing*. Oxford: Oxford University Press.
- Costakis, Th. (1986-1987) *Dictionary of the Tsakonian dialect* (3 volumes). Athens: Academy of Athens.
- Grice, M., Ladd, D.R. & Arvaniti, A. (2000) On the Place of Phrase Accents in Intonational Phonology. *Phonology* 17: 143-185.
- Gryllia, S., Arvaniti, A., Baltazani, M., Adamou, E., Terkourafi, M., Vergis, N. & Tsiplakou, S. (2011) Identification and Social Evaluation of Dialectal Greek Intonation. Oral presentation at the *10th International Conference on Greek Linguistics*. Komotini: Democritus University of Thrace.
- Ladd, D.R. (2008) *Intonational phonology*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Liosis, N. (2007) *Γλωσσικές επαφές στη νοτιοανατολική Πελοπόννησο*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Liosis, N. (2017) Auxiliary Verb Constructions and Clitic Placement: Evidence from Tsakonian. *Journal of Greek Linguistics* 17 (1): 37-72.
- Nespor, M. (1999) *Φωνολογία*. Προσαρμογή Α. Ράλλη & Μ. Νέσπορ. Αθήνα: Πατάκης.
- Papazachariou, D. (1998) *Language variation and the social construction of identity: The sociolinguistic role of intonation among adolescents in Northern Greece*. Ph.D. thesis. Colchester: University of Essex.
- Papazachariou, D. (2004) Intonation Variables in Greek Polar Questions. In: P. Gilles & J. Peters (Eds.), *Graphematische Systemanalyse als Grundlage der historischen Prosodieforschung*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 191-217.
- Papazachariou D. & Archakis, A. (2001) The Dialectal Role and Discourse Function of Six Semantic-intonation Variables in Northern Greece. In: A. Ralli, B. Joseph & M. Janse (Eds.), *Proceedings of the First International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: Patras University Press, 223-236.
- Pierrehumbert, J. (1980). *The phonology and phonetics of English intonation*. Ph.D. thesis. Massachusetts, MIT.
- Silverman, K., Beckman, M.E., Pitreli, J., Ostendorf, M., Whightman, C., Price, P., Pierrehumbert, J. & Hirschberg, J. (1992). ToBI: a Standard for Labelling English Prosody. *ICSLP* 2: 867-70.
- Tsiplakou, S., Arvaniti, A., Baltazani, M., Adamou, E., Gryllia, S., Terkourafi, M., Themistocleous, Ch., Vergis, N., Armosti, S. (2011) Intonational Variation in Polar and wh-questions Across Seven Varieties of Greek. Oral presentation at the *6th International Conference on Language Variation in Europe*. Freiburg, Germany.
- Tzitzilis, Ch. (2014) Archaisms in Modern Dialects. In: G. Giannakis (Ed.), *Encyclopedia of Ancient Greek language and linguistics*. Leiden-Boston: Brill Academic Publishers, 158-171.

Morphological contamination in dialectal Modern Greek: 'accusative-like' genitives

DIONYSIOS MERTYRIS
Ulster University

---

1. Introduction

The genitive plural has been expressed with the single morpheme *-ων* in all morphological paradigms of Greek since the late contractions of the Archaic period (6th c. BC)¹. However, the morphology of the genitive plural has been influenced by the accusative in a few instances in Modern Greek. More specifically, in all Modern Greek dialects (apart from Pontic) the accusative plurals *μας* “us” (acc.pl) and *σας* “you” (acc.pl) of the first and second person have replaced the ancient genitive forms *ἡμῶν* “of us” (gen.pl)/ *ὕμῶν* “of you” (gen.pl), while in most modern dialects the accusative *τους* of the third person has replaced *των* (Mertyris 2011):

(0) Ancient Greek <i>τὸ παιδίον ἡμῶν</i> “our child”	→	Modern Greek (all varieties) <i>το παιδί μας</i> →	Pontic <i>το παιδίν εμουν</i>
Ancient Greek <i>τὸ παιδίον ὑμῶν</i> “your child”	→	Modern Greek (all varieties) <i>το παιδί σας</i> →	Pontic <i>το παιδίν εσουν</i>
Ancient Greek <i>τὸ παιδίον αὐτῶν</i> “their child”	→	Modern Greek I ² <i>το παιδί των</i> →	Modern Greek II ³ <i>το παιδί τους</i>

Among the dialects that use the syncretic third person accusative plural *τους*, there are a few dialects where nominal accusatives of masculine (and feminine) nouns have replaced genitive plurals, e.g. *τα σπίτια των γειτόνων* (gen.pl) vs. Cypriot *τα σπίτια τους γειτόνους* (acc.pl) “the houses of the neighbors” (cf. Mertyris 2013).

This paper deals with another type of influence of the accusative on genitive forms. As will be shown, such changes reflect morphological contamination and do not constitute accusative-genitive syncretism, since accusatives and genitives remain morphologically distinct, although they are closely related to the syncretic developments mentioned earlier. According to Hock & Joseph (2009: 163), the phenomenon of contamination involves non-systematic analogical changes that usually affect lexical or morphological forms with a synonymous, antonymous or ordinal relationship. A well known example of this sort is the reshaping of *femelle* (Old French) on the basis of its antonymous and closely related form *male* that led to the much closer phonetically pair *male* and *female* in English. The term contamination was first described by Paul, who has provided the following definition (1920: §110):

---

¹ Namely the contraction of *-άων* to *-ῶν* of α -masculines and feminines (1st declension) in Archaic Greek.

² The third person genitive plural *των* can be found in a few variant forms (e.g. *τω/τωνε/τουνε/ντουνε/νε* etc) in Southern Italy, Cythera, Crete, the Cyclades, Chios, Icaria, the Dodecanese, Lesbos, Bithynia, Cappadocia, Pharasa and Mariupol.

³ Including Common Modern Greek, the Peloponnese, the Ionian islands, Central Greece, Thessaly, Epirus, Macedonia, Thrace, Northern Aegean (apart from Lesbos), Samos, the Sporades, Kyzikos, Silli and Cyprus.

[...] den Vorgang, dass zwei synonyme oder irgendwie verwandte Ausdrucksformen sich neben einander ins Bewusstsein drängen, so dass keine von beiden rein zur Geltung kommt, sondern eine neue Form entsteht, in der sich Elemente der einen mit Elementen der andern mischen.⁴

2. Personal pronouns and definite articles

2.1 Third person genitive plural *τως* in Southern Aegean and Southern Italy

In Southern Italy (Karanastasis 1997: 67-68), Crete (Kontosopoulos 2008), the Cyclades, Icaria, Chios and the Dodecanese (Dieterich 1908: 118), the genitive plural of the third person pronoun is *τως* and it is used in parallel with the more traditional form *των(ε)*. This ‘accusative-like’ genitive form has deep roots in the system of these dialects, as it is also found in late Medieval and early Modern Greek vernacular texts:

- (1) *ἡμέρες τῆς χαρᾶς τως*
 “days of their joy”
Achilleis [Bodl], l. 687 (ms. 16th c.)

The origin of this form can be attributed to the influence of the final *-ς* of the syncretic first and second person accusative plurals *μας/σας* and the third person accusative plurals *τωνς/τες (τις)*, thus constituting a great example of morphological contamination that has led to further developments, as is shown in 2.2 and 2.3.

2.2 First person genitive plurals ending in *-ς* in the Dodecanese

Quite surprisingly, the Dodecanesian varieties that have maintained the first and second person genitive singulars *εμού (εμουνού)/εσού (εσουνού)*⁵ have also formed morphologically distinct strong genitive plural forms that are based on the syncretic accusatives *εμάς/εσάς*. According to Pernot (1946: 169), the genitive forms *εμανάς/εσανάς* are found in Symi and Icaria, while for the dialect of Astypalea has the forms *εμανώ(ς)/εσανώ(ς)* (Karanastasis 1958: 129) with analogical *-ς* from the third person genitive plural *τως*.

Apart from the influence of *τως*, the formation of morphologically distinct ‘accusative-like’ genitive plurals *εμανάς/εσανάς* (Symi and Icaria) and *εμανώ(ς)/εσανώ(ς)* (Astypalea) is based on the genitive singulars *εμουνού/εσουνού* (in turn based on demonstrative genitives like *αυτουνού/εκεινού*) and the stem of the accusative plurals *εμάς/εσάς*.

2.3 Genitive plural *τως* of the definite article in Southern Italy and Karpathos

In most varieties of Southern Italy (Karanastasis 1997: 51), the genitive plural of the definite article has the form *τως*, as can be seen in the following examples: from Calabria (Mergianou 2000: 145):

(2) <i>είπε</i>	<i>τως</i>	<i>άδδω</i>	<i>μόνεκω</i>
say:3sg.PST	the:GEN.pl	other:GEN.pl.m	monk:GEN.pl.m
“He said to the other monks”			
Salento (Stomeo 1980: 288)			

⁴ English translation (Fertig 2015: 217): “the process whereby two forms of expression that are synonymous or in some way related impose themselves simultaneously on the consciousness, so that neither is able to assert itself cleanly, but rather a new form arises in which elements of the one form are combined with elements of the other.”

⁵ They are the only Modern Greek varieties that have morphologically distinct ‘strong’ genitive singular forms (cf. Mertyris 2014: 121).

- (3) *τως μαστόρω*
 “of the craftsmen”
 Calabria (Mergianou 2000: 145)

The same phenomenon is found in all varieties of Karpathos apart from the village Elympos in the northern part of this Dodecanesian island, where *των* is maintained both in the third person and the definite article (Minas 1970: 95), which once again shows the influence of pronominal forms. The following example demonstrates the use of an ‘accusative-like’ genitive in the definite article:

- (4) *τως ξυλών*
 “of the pieces of wood”
 Minas (1970: 85)

The use of *τως* in the third person pronouns in both Southern Italy and Karpathos is the source of this development and it shows the influence of pronominal clitics on the forms of the definite article, as the genitive plural of the definite article acquired the final *-ς* and became *τως* from the original form *των*.

3. Genitive plural forms in *-ώνες/ -ούνες*

3.1 Corfiot varieties

Corfiot varieties offer a very interesting case, as they clearly demonstrate the process of the development of genitive forms that resemble accusatives. More specifically, the accusative-genitive syncretism has taken place in the definite article forms, where *τσου* (<*τους*) is used in par with *των* [and the variant forms *του(ν)*]. This syncretism in the definite article is obviously related to the syncretic third person plural masculine accusative *τσου* (<*τους*) and resulted in the development of genitives ending in the analogical suffix *-ς*. As can be seen in the following table, the variety of Argyrades exhibits the initial stage before the development of ‘accusative-like’ genitives in the variety of Liapades:

	Argyrades (Salvanos 1918)		Liapades (Repoulios 2011)	
nom.	<i>οι ανθρώποι</i>	<i>οι γυναίκες</i>	<i>οι σκύλοι</i>	<i>τα Βάγια</i>
gen.	<i>των/ τσ’ ανθρώπωνε</i>	<i>των/ τσου γυναικόνε</i>	<i>τσου σκύλωνες</i>	<i>τσου Βαγιώνες</i>
acc.	<i>τσ’ ανθρώπους</i>	<i>τσι γυναίκες</i>	<i>τσου σκύλους</i>	<i>τα Βάγια</i>
	“the people” (M)	“the women” (F)	“the dogs” (M)	“the Palms” (N)

Table 1: ‘Accusative-like’ genitives in Corfiot varieties

Even though these Corfiot varieties do not exhibit nominal syncretic accusative plurals, the accusative-genitive syncretism has taken place in the definite article forms, where *τους* (and its variant *τσου* [<*τους*]) can replace *των*. This syncretism in the definite article is obviously related to the syncretic third person masculine accusative *τσου* (<*τους*) and has resulted in the development of genitives ending in the analogical suffix *-ς*. The development of the ‘accusative-like’ genitive plural in *-ς* can be attributed to the use of the syncretic *τσου* with accusative forms, e.g. *τσου σκύλους* (acc.pl)/ *τσου σκύλωνε* (gen.pl) → *τσου σκύλωνες* (gen.pl).

Moreover, the following example is found in Alexakis (2005: 26):

- (5) *το άφηκε τσου μπαιδιώνες του*
 “he gave it to his children”

This can be considered an instance of double contamination, as the accusative plural suffix *-ς* is added to the nominal genitive and the voicing of initial /p/ is retained due to the influence of the original structure *των παιδιώνε* /ton peði'one/ [to^(m)be'ðjone], in which /p/ is voiced due to the preceding final /n/ of the definite article *των*. Thus, *των* is contaminated with *τσου* and produces *τσουν* in this case.

3.2 Samos, Sporades and Northern Euboea

The suffix *-ούνις* attaches to neuter nouns in Samos, the Sporades and Northern Euboea⁶, where there is accusative-genitive syncretism with masculine and feminine nouns. This suffix is very similar to *-ώνες* and it has undergone the following changes (Kretschmer 1905: 242):

- (6)
- a. **των παιδι-ών* →
  - b. **των παιδι-ώνε* (addition of *-ε* to avoid the closed syllable)⁷ →
  - c. **τουν πιδι-ούνι* (northern vocalism + shift of *-ων* to *-ου* following the gen.sg *-ου*) →
  - d. **τς πιδι-ούνι* (ACC-GEN syncretism in the definite article) →
  - e. *τς πιδι-ούνις* (addition of *-ς*)⁸

3.2.1 Samos

As can be shown in the following table, the genitive plural of neuter nouns is formed with the ‘accusative-like’ suffix *-ούνις*, while there is accusative-genitive syncretism in the genitive plural form of the definite article and the masculine and feminine nouns:

	SG	PL	SG	PL	SG	PL
nom.	<i>ου πετ'νός</i> ⁹	<i>οι πετ'νοί</i>	<i>η γ'ναίκα</i>	<i>οι γ'ναίκις</i>	<i>του πιδι</i>	<i>τα πιδιά</i>
acc.	<i>τουν πετ'νό</i>	<i>τς πετ'νοί</i>	<i>τη γ'ναίκα</i>	<i>τς γ'ναίκις</i>	<i>του πιδι</i>	<i>τα πιδιά</i>
gen.	<i>τ' πετ'νού</i>	<i>τς πετ'νοί</i>	<i>τς γ'ναίκας</i>	<i>τς γ'ναίκις</i>	<i>τ' πιδιού</i>	<i>τς πιδιούνις</i>
	“the rooster” (M)		“the woman” (F)		“the child” (N)	

Table 2: ‘Accusative-like’ genitive plurals of neuter nouns in Samos

The use of the suffix can be occasionally found with masculine nouns and adjectives as well, e.g.

- (7) *τς γουνιούνις μας οι κοπ'* [nom.sg *γουνιός* (M)]
 “the struggles of our parents”
 Dimitriou (1993: 279)

It is possible that these masculine genitive plurals are relics of a period when morphologically distinct genitive forms used the innovative genitive suffix *-ούνις*, as in Corfiot varieties, but due to the accusative-genitive syncretism in the definite article (in turn based on the syncretism in the third person) most masculine nouns acquired the common nominative/accusative/genitive form in the plural.

⁶ It is very likely that these varieties have a common origin (cf. Promponas 1998: 378 and Mertyrus 2013: 338).

⁷ This occurs in many dialects.

⁸ It can either be attributed to the *-ς* of masculine and feminine accusative plurals or the *-ς* of the syncretic *τς*.

⁹ <nom.sg *ο πετειν-ός, nom.pl *οι πετειν-οί, acc.pl *τους πετειν-οί (<πετειν-ούς), gen.pl *των πετειν-ών.

The suffix is also used with non-personal pronouns (e.g. *ποιανούνης* “of whom”, *αλλνούνης* “of others”, *αφνούνης* “of these”, *κ’νούνης* “of those”; Zafiriou 1914: 49) and adjectives:

- (8) *του ματ’ τσι*¹⁰ ***μικρούνης*** [nom.sg *μ(ι)κρος* (M)]
 “the eye of the young ones”
 Dimitriou (1993: 279)

3.2.2 Sporades

The situation in the Sporades¹¹ is very similar to the Samian dialect, as can be seen in the following example from Skiathos:

- (9) *η μάνα τς* ***κουρτσούνης*** [nom.sg *κουρίτς* (N)]
 “the mother of the girls”
 Skiathos (Rigas 1962: 32)

As regards Skopelos, Kretschmer (1905: 242) provides identical forms to Samos, e.g. *πιδί* “child”/ gen.pl *πιδιούνης*, but Sampson (1972: 100) mentions forms without raising of the unstressed *-ε-* of the suffix: *τς πιδιόνες*. What is more, he mentions that these peculiar ‘accusative-like’ genitives have been reanalyzed as nominative/accusative forms in the village Glossa of Skopelos, e.g. nom.pl *οι πιδιόνες* “the children”, gen/acc.pl *τς πιδιόνες*.

In Alonnisos, an earlier stage of the suffix is maintained, as it is found in the form of *-ώνης* instead of *-ούνης*:

- (10) *τς* ***πιδιώνης***
 “of the children”
 Alonnisos (ILNE 1488: 9).

3.2.3 Northern Euboea

Settas (1960) provides ‘accusative-like’ genitive plural forms of neuter nouns without raising of the unstressed *-ε-* of the suffix similarly to Sampson for Skopelos, e.g.:

- (11) *ο σανός τς* ***μλαριόνες*** [nom.sg *μλαρ* (N)]
 “the hay of the mules”
 Agia Anna, Northern Euboea (Settas 1960: 119)

It is possible that the inconsistent raising of unstressed */e/* in Northern Euboea and Skopelos is not due to the ‘semi-northern’ vocalism of these varieties, but to contact with Common Modern Greek.

Another interesting phenomenon of ‘accusative-like’ genitive plurals in this variety is the development of an innovative form that resembles feminine nouns for the demonstrative pronoun *αυτός* “this”:

- (12) *αυτνούδες τς* ***πιδιόνες*** [nom.pl *αυτά τα παιδιά*]
 “of these children”
 Settas (1960: 120)

¹⁰Note the maintenance of the unstressed *-ι* for the avoidance of the consonant cluster.

¹¹Skyros is not usually grouped in the Sporades and does not exhibit the phenomenon.

Again, similarly to Skopelos, these ‘accusative-like’ forms reminded speakers of feminine nouns, which led to the addition of *-δες* (quite possibly [-ðis]) to the masculine/neuter genitive singular *αυτοῦ*, cf. *γιαγιά* “grandmother” (F)/ nom.pl *γιαγιάδες*.

3.3 Corsican Maniot

In the dialect that used to be spoken in Cargèse until the early 20th c., the accusative-genitive syncretism in the definite article and the masculine nouns led to similar genitive forms (Blanken 1951: 95):

(13) *τους/ τις γυναικώνες* “of the women”

4. Genitive plural forms in *-ούς*

4.1 Vourbiani (Epirus)

The dialect of the village Vourbiani in Epirus exhibits accusative-genitive syncretism in the definite article and masculine nouns, while genitive plural forms of feminine and neuter nouns are formed with the suffix *-ιούς* (Anagnostopoulos 1928-9). What is even more peculiar about the nominal inflection of this variety is the fact that these ‘accusative-like’ feminine and neuter genitives can function as accusatives, following the syncretic pattern of masculine nouns:

	Masculines	Feminines	Neuters
nom.	<i>οι κληρονόμ’</i>	<i>οι γυναίκες</i>	<i>τα χωριά</i>
gen.	<i>τους κληρονόμ’ς</i>	<i>τους γυναικιούς</i>	<i>τους χωριοούς</i>
acc.		<i>τους γυναικες/ γυναικιούς</i>	<i>τα χωριά/ τους χωριοούς</i>
	“the inheritors”	“the women”	“the villages”

Table 3: ‘Accusative-like’ genitives in Vourbiani

4.2 Kyzikos

The variety that used to be spoken in the village of Peramos in the Kyzikos peninsula (Turkish *Kapıdağ*) in the Sea of Marmara offers a similar situation, as there is accusative-genitive syncretism in the definite article and in masculine and feminine paradigms, while neuter nouns form the gen.pl with the suffix *-ούς* (Sgouridis 1968):

nom.	<i>οι δασκάλοι</i>	<i>οι μουριές</i>	<i>τα ψάρια</i>
gen.	<i>τους δασκάλοι</i>	<i>τους μουριές</i>	<i>τους ψαριοούς/ των ψαριών</i>
acc.			<i>τα ψάρια</i>
	“the teachers”	“the mulberry trees” (F)	“the fish” (N)

Table 4: ‘Accusative-like’ genitives in the variety of Peramos in Kyzikos

Similarly to the case of Vourbiani, it is possible that the shift of *-ω-* to *-ου-* was based on the definite article *τους* which could have been used in parallel with *τους*, when the deletion of high vowels had not yet been completed:

(14) *των παιδιών* → **τους/ τους παιδιών* → **τους/ τους παιδιοούς* → *τους παιδιοούς*.

5. Genitive plural forms in -ς in the eastern periphery of the Greek-speaking world

In the dialects of Central Asia Minor and Mariupol, the frequent overlap between the gen.sg and the gen.pl due to the shift of *-ω-* to *-ου-* and the loss of final *-ν* was occasionally raised by the addition of *-ς* as a plural marker (most likely based on nom/acc.pl forms), as is shown in examples from Silli, Pharasa (Central Asia Minor) and Mariupol (Southern Ukraine).

5.1 Silli

As was mentioned, the overlap of genitive singular and plural forms is quite common in this dialect:

- (15) *ρνο ματ/-ού*¹² [GEN] *του απέσ'* [rjo ma'tʃu tu a'pes]
 “the inside of his two eyes”
 Costakis (1968: 67)

Thus, it seems that the genitive plurals *αυτουνούς* and *αυτουνώς* mentioned by Costakis (1968: 71) involve the addition of *-ς*, which served for the distinction with the singular form *αυτουνού* of the demonstrative *αυτός* “this”. The same phenomenon is found in the following structure as well:

- (16) *κεινουνούς τα παιριά* [nom.sg (ε)κείνους “that”]
 “the children of those”
 Costakis (1968: 74)

Costakis (1968) mentions morphologically distinct forms for the accusative plural of these demonstratives, so it seems that this is not a case of accusative-genitive syncretism (cf. Mertyris 2013): nom.pl *αυτ/οί* “these” # gen.pl *αυτουνώς/ αυτουνούς* # acc.pl *αυτούς*, nom.pl *κείτινες* “those” # gen.pl *κεινουνούς* # acc.pl *κείτινες*.

5.2 Pharasa

Similarly to Silli, the overlap between the genitive singular and the genitive plural led to the addition of *-ς* to genitive plurals which are morphologically distinct from accusatives and thus do not involve accusative-genitive syncretism:

- (17) nom.sg *νομάτς* “person” # gen.sg *νοματού* # gen.pl *νοματούς* # n/a.pl *νομάτοι*
 Dawkins (1916: 167 & 169)

Grégoire (1909: 156) mentions the extension of *-ς* to the feminine *ναίκα* “woman” despite the lack of homophony with the genitive singular *ναίκας*:

- (18) 'ς *ναιτziούς*¹³ *τα* *ρούχα*
 the:GEN.sg.f woman-GEN.pl the:N/A.pl.n clothing:N/A.pl
 “the clothes of the women”

The use of the feminine genitive singular of the definite article 'ς (<τς <της) with a plural feminine noun could be attributed to analogy, since the genitive of the masculine definite article is common for both numbers:

¹² <*ματι-ού(ν) <*ματι-ών. This genitive is identical to the gen.sg *ματ/-ού*.

¹³ <*ναιτzi-ιού (deletion of final /n/) <*ναιτzi-ιούν (affrication) <*ναικιούν (shift of /o/ to /u/ by analogy to the gen.sg suffix *-ου*) <*ναικ-ιών (deletion of unstressed first syllable, possibly began in the nom.sg *η ναίκα* <η γυνναίκα [ij'neka]) <*γυνναικ-ών (nom.sg *γυνναίκα*).

(19) masculines	feminines
a. gen.sg του νοματ-ού - gen.pl του νοματ-ού(ν)	gen. sg 'ς ναίκα-ς - gen.pl του ναιτζ-ιού(ν)
b. gen.sg του νοματ-ού - gen.pl του νοματ-ού(ς)	gen.sg 'ς ναίκα-ς - gen.pl 'ς ναιτζ-ιού(ς)

5.2 Mariupolitan

Genitive and accusative plural forms of masculine nouns sometimes overlap in Mariupolitan varieties, which probably occurred in order to avoid homophony of the genitive plural with genitive singular and nominative plural forms (cf. Mertyris & Kisilier 2017)¹⁴. Quite interestingly, neuter nouns in this dialect can occasionally form the genitive plural through the mere attachment of -ς to their nominative/accusative plural forms in order to distinguish the genitive plural from the genitive singular:

- (20)
- n/a.sg τζαπ # n/a.pl τζάπ-ια # gen.sg/pl τζαπ-ί / gen.pl τζάπ-ια-ς
“mountain” (Tatar loanword)
Kiriakov (1988: 56)
  - πλίγιας πκαδ “flock of birds”
[1-neuter: πλι/ n.a.pl πλί-για]
Henrich (1999: 669)
  - τα τφάλια μπαλάιδας “the heads of the children”
[Tatar loan (< bala): μπαλά/ n.a.pl μπαλάιδα [<*μπαλάδ-ια]/ gen.sg/pl μπαλαδ-ί]
Kiriakov (1993: 102)

In some cases, the addition of -ς is found with masculine genitive plurals, which are distinct from accusative forms, even though there is accusative-genitive plural overlap with masculine nouns in other instances:

- (21)
- πολλούς¹⁵ καρδίες [nom.pl.m πολός “a lot”]
“the hearts of many”
Arich (1935: 149)
  - δουλεφτάδς πολλοίς¹⁶ γω είδα
“I saw many workers”
Arich (1935: 55)

Furthermore, in Pappou-Zhuravliova (2009: 398) the numeral genitive *τρινούς* “of three” [<*τρινού <*τρινούν <*τρινών <*τριωνών (cf. *δουονών*) <*τριών] is mentioned, which is distinct from the nominative/accusative *τρεις* (M/F)/ *τρίγια* (N) “three”, while in the following

¹⁴ Cf. *ντουμάνο(ν)ς* “enemy” / gen.sg=nom.pl=gen.pl *ντουμάν* / acc.pl *ντουμάνς* → acc=gen.pl *ντουμάνς*.

¹⁵ <*πολλού <*πολλούν <*πολλών.

¹⁶ This is an instance of an accusative plural form that is not found anywhere in Modern Greek. Its origin could be sought in the addition of the accusative plural suffix -ς to nominative plural *πολλοί* following this pattern: nom.sg *ντουμάν-ο(ν)ς* “enemy”/ nom.pl *ντουμάν-Ø*/ acc.pl *ντουμάν-ς* [<*ντουμάνους].

example, there is a rare occasion of the addition of -ς to a genitive plural that has maintained final /n/:

- (22) *τα μάτια οὐλνοῦνς* “the eyes of all”
 [<*οὐλνοῦν <*ολωνῶν<*όλων/ nom.sg οὐλος/όλος “all”]
 Kiriakov (1988: 20)

6. Conclusions

The influence of the accusative-genitive syncretism in the personal pronouns, the definite article and the nominal inflection is a crucial factor for the development of the aforementioned contaminated forms. As the genitive plural is the most marked member of the case system of Greek, and due to the frequent loss of final -ν in dialectal Modern Greek, the need for iconic and explicit morphological marking was increased. Apart from the accusative-genitive syncretism, in the dialects of Silli, Pharasa and Mariupol the overlap between the genitive singular and plural led to innovative forms with the use of -ς, which in most cases served as a plural marker and it was based on accusative plural forms, which shows the dominance of the accusative in the hierarchy of the case system of Modern Greek.

1pl:ACC=GEN <i>μας</i> / 2pl:ACC=GEN <i>σας</i> → 3pl:GEN <i>τους</i> → DEF.ART:GEN.pl <i>τους</i> e.g. <i>τους μαστόρω</i> (Southern Italy)
3pl:ACC=GEN <i>τους</i> → DEF.ART:ACC=GEN.pl <i>τσοῦ</i> → GEN.pl suffix - <i>ώνες</i> e.g. <i>τσοῦ παιδιώνες</i> (Corfu) → DEF.ART:ACC=GEN.pl <i>τς</i> → GEN.pl suffix - <i>όνις</i> e.g. <i>τς παιδιόνις</i> (Samos) → DEF.ART:ACC=GEN.pl <i>τς/ τους</i> → GEN.pl suffix - <i>ούς</i> e.g. <i>τς παιδιοῦς</i> (Kyzikos)
GEN.sg=GEN.pl → GEN.pl suffix - <i>ους</i> , e.g. <i>αυτουνοῦς</i> (Silli) → GEN.pl.n formed by the addition of -ς to the NOM=ACC.pl.n form, e.g. <i>πλίγια-ς</i> (Mariupol)

Table 5: ‘Accusative-like’ genitives in dialectal Modern Greek

Even though contamination is not a systematic analogical change, the importance of these ‘accusative-like’ genitives seems to have been great for nominal inflection system of these dialects. Initially triggered by the expansion of the accusative-genitive syncretism from the third person to the definite article, genitive forms like *τς γουνιόνις* “of the parents” in Samos (§3.2.1) most likely paved the way for the further expansion of the syncretic pattern to the noun, thus leading to the accusative-genitive form *τς γουνιοί* “of the parents/ the parents (ACC)”. In addition, some of the contaminated genitives seem to confuse speakers with regards to their gender, cf. the masculine-looking feminine and neuter genitives that also function as accusatives in Vourbiani (*τς γυναικιούς/ τς χωριούς*; Table 3), the feminine-looking genitive plural *αυτουόδες* of the neuter demonstrative *αυτά* in Northern Euboea (example 12), and the complete reanalysis of the neuter genitive *πιδιόνες* as a feminine nominative in Skopelos (village Glossa; §3.2.2).

Finally, the fact that these developments took place independently in many varieties that are so distant from each other and without the aid of dialect contact is extremely important, as it clearly depicts the dynamics and the status of the genitive and the accusative in the case system of Modern Greek cross-dialectally and diachronically.

References

- Alexakis, N. (2005) Paratirisis sti Fonitiki, ti Morfologia kai ti Sintaksi tou Kerkiraikou Idiomatos. *Studies in Greek Linguistics* 25: 19-30.
- Anagnostopoulos, G. (1928-1929) Peri tou Idiomatos tis en Ipiro Vourbianis kai ton peri Aftin Komon. *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher VII*: 448-469.
- Arich, A. (1935) *Neotita*. Mariupol: Greek Publishing of Donbas (Ελληνικό εκδοτικό τυ Δουμπάς).
- Blanken, G. (1951) *Les grecs de Cargèse (Corse): recherches sur leur langue et sur leur histoire*. Leyde: Sijthoff.
- Costakis, T. (1968) *To glossiko idioma tis Sillis*. Athens: Centre of Asia Minor Studies.
- Dawkins, R. M. (1916) *Modern Greek in Asia Minor*. Cambridge: C.U.P.
- Dieterich, K. (1908) *Sprach und Volksüberlieferungen der Südlichem Sporaden*. Wien: Alfred Holder.
- Dimitriou, N. (1993) *Laografika tis Samou, Vol. 6*. Athens.
- Fertig, D. (2015) Two Conceptions of Analogical Innovation/ Change. In: P. Auer, & R. Murray (Eds.), *Hermann Paul's 'principles of language history' revisited. Translations and reflections*. Mouton de Gruyter, 209-236.
- Grégoire, H. (1909) Notes sur le Dialecte de Farasha. *Bulletin de Corrépondence Hellénique* 33: 148-169.
- Hock, H. & B. Joseph (2009) *Language history, language change and language relationship*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- ILNE 1488: Beis, S. (2011) *Sillogi glossikou ilikou apo tin Aloniso*.
- Kiriakov, L. (ed.) (1988) *Пирнэшу Астру: Стихя, пшмата, дъшмата*. Donetsk: Donbas.
- Kiriakov, L. (1993) *Тарас Шевченко. Кобзар*. Kiev: Ukrainskii Pismennik.
- Kontosopoulos, N. (2008) *Dialektoi kai idiomata tis Neas Ellinikis*. Athens: Grigoris.
- Kretschmer, P. (1905) *Der heutige Lesbische Dialekt verglichen mit den übrigen nordgriechischen Mundarten*. Wien.
- Mergianou, A. (2000) Oi Grekanoi kai I Grammatiki tous. *Modern Greek Dialectology C'*. 141-150.
- Mertyris, D. (2011) Case Syncretism in the Personal Pronouns of Medieval Greek. In: K. Chatzopoulou, A. Ioannidou & S. Yoon (Eds.), *Proceedings of the 9th International Conference on Greek Linguistics*: 480-491.
- Mertyris, D. (2013) Accusative-genitive syncretism in the nominal inflection of Modern Greek dialects. In M. Janse, B. Joseph, A. Ralli & M. Bağrıaçık (Eds.), *Proceedings of the 5th International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: University of Patras, 335-352.
- Mertyris, D. (2014) *The loss of the genitive in Greek: a diachronic and dialectological analysis*. Ph.D. thesis. Melbourne: La Trobe University.
- Mertyris, D. & M. Kisilier (2017) I Geniki sti Marioupolitiki Dialekto: diatirisi kai Apolia. *Studies in Greek Linguistics* 37: 465-476.
- Minas, K. (1970) *Ta idiomata tis Karpathou*. Athens: Klapakis.
- Paul, H. (1920) *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Halle: Max Niemeyer. [5th edn, 1st edn 1880]
- Repoulios, D. (2011) Η γραμματική για τσου παλαιούς. liapadesvillage.blogspot.com/2011/11/blog-post_07.html.
- Rigas, G. (1962) *Skiathou laikos politismos. Volume B'*. Thessaloniki: Society of Macedonian Studies.
- Salvanos, G. (1918) *Meleti peri tou glossikou idiomatos ton en Kerkira argiradon*. Athens.
- Sampson, A. (1972) *To glossikon idioma Skopelou kai Glossis*. Volos: Archive of Thessalian Studies.
- Settas, D. (1960) Glossa kai Laografia tis Evias. *Archive of Evoian Studies* 7: 40-126.

- Smith, O. L. (1990) *The Oxford version of the Achilleid*. Copenhagen: Museum Tusculanum.
- Stomeo, P. (1980) *Racconti greci inediti di Sternatia*. Matino (Lecce): La Nuova Ellade.
- Sgouridis, G. (1968) *I Peramos tis Kizikou*. Athens: Association of Peramians of Kyzikos.
- Zafiriou, M. (1995) *To glossiko idioma ths Samou*. Athens: Grigoris.
- Zafiriou, N. (1914) *Peri tis sigxronou Samias dialektou*. Athens: P. D. Sakellarios.

Phonological and morphological aspects of Rhodian Greek: A corpus-based study

KALOMOIRA NIKOLOU, KATERINA T. FRANTZI

University of the Aegean

---

1. Introduction

Rhodian Greek (henceforth RhoGr) is a Dodecanesian variety that belongs to the south-eastern dialectal zone, presenting all the typical phonological and morphosyntactic features associated with this area. Cypriot (Trudgill 2003), the dialects of Chios (Kontossopoulos 2001; Newton 1972) and Ikaria (Pantelidis 1929; Tsopanakis 1940, 1992) are also included in the south-eastern dialectal group. With respect to RhoGr, its special dialectal features are most easily found in the villages of the island. In the present study we examine the phonological and morphological phenomena of present day RhoGr that are not attested in Standard Modern Greek (henceforth SMG), drawing on authentic speech data collected in three villages of the western part of the island (see Figure 1). For the purpose of this study, we have designed and compiled a dialectal corpus¹ based on fieldwork recordings elicited from a group of elderly speakers. In order to explore the frequency of occurrence of dialectal features, we have applied corpus linguistic techniques for the semi-automatic extraction of the structures under investigation. These features include, for example, the deletion of intervocalic voiced fricatives (1), the palatalization and affrication of velar consonants before the front vowels /i/ and /e/ (2), the presence of geminates either word-internally (3a) or across word boundaries (3b), the retention of the final –n in the nouns, adjectives and verb forms (4), the preservation of the archaic third person plural verbal inflectional suffixes –usi(n) and –asi(n) (5), the use of the syllabic augment e– in the formation of past tenses (2b, 5b). All data below are taken from the dialectal corpus.

	RhoGr	SMG	Gloss
(1)			
a.	eléame	léyame	‘say-PAST.1PL’
b.	aerfós	aðerfós	‘brother’
(2)			
a.	yalatátei	yalatáci	‘milk- DIMINUTIVE’
b.	etcérðizes	cérðizes	‘win-PAST.2SG’
(3)			
a.	níffi	nífi	‘bride’
b.	ennomízo	ðe nomízo	‘NEG think-PRES.1SG’

---

¹ The dialectal corpus used in this study is part of the Corpus of Rhodian Language Variety (CRhoLaV), that is currently being developed by the Laboratory of Informatics, Department of Mediterranean Studies, School of Humanities, University of the Aegean. CRhoLaV is a dynamic corpus of spoken language material from native speakers of various villages on the island of Rhodes. It currently contains dialectal material from 11 Rhodian villages and is constantly being updated.

	RhoGr	SMG	Gloss
(4)			
a.	íçen	íçe	‘have-PAST.3SG’
b.	krasín	krasí	‘wine’
(5)			
a.	kámnusi	kánun	‘do-PRES.3PL’
b.	efitévasi	fítevan	‘plant-PAST.3PL’

In this study we focus on three phenomena that characterize RhoGr, namely velar palatalization and affrication, gemination of the lateral /l/ and suffixation of the archaic verbal endings –usi(n) and –asi(n). The aim of a synchronic investigation of the reported dialectal features is twofold. It is interesting from the descriptive view in order to determine the actual state of the contemporary RhoGr dialect. From a methodological point of view, corpus-based studies provide the systematic and efficient analysis of real language ensuring higher degrees of precision and completeness (McEnery & Wilson 2001; O’Keeffe & McCarthy 2012). Specifically, this study applies the corpus-based methodology to the study of dialects and geographical varieties² (Kolbe 2012).

1.1 The Rhodian varieties

Rhodes, the biggest of the Dodecanese islands, numbers 45 villages. In fact, the varieties spoken in the various villages of the island together make up what has been called here ‘RhoGr’.³ In particular, the Rhodian varieties, although they share a lot of common features, present interesting variabilities as well (Kontossopoulos 2001; Tsopanakis 1940, 1992). Tsopanakis (1940) was the first to document the existence of linguistic variability within the island of Rhodes. According to his *Essai*, a reference work on the phonological phenomena of RhoGr, Rhodes is divided into two major dialectal zones: the south-west zone and the north-east zone. This division, which is further divided into seven subgroups (Tsopanakis 1992: 32-33), was proposed mainly based on phonological criteria.

Given the existence of inter-dialectal differences, the present study focuses on the varieties spoken in three villages of the west side of Rhodes island, namely Ialysos, Damatria and Messanagros. Ialysos⁴ is the largest village in Rhodes, with a population of more than 11,000 people. It is coastal and located 8 km from the city of Rhodes, north-west. Damatria is an inland small village of 600 people, also at the north-west part of the island. It is located 20 km from the city of Rhodes. Messanagros is the smallest village of the three, of only 150 people. Messanagros is in inland Rhodes, 75 km from the city of Rhodes at the south-west part of the island. The three villages are marked with a black oval shape in Figure 1 which shows a map of the island of Rhodes.

² There have been worthy efforts towards the systematic and organized digitization of Greek dialectal material. Indicatively: Baltazani et al. (2013), Karasimos et al. (2008), Karasimos et al. (2016).

³ With respect to the variety used in the city of Rhodes, it should be noted that most of the dialect-specific features are fading away.

⁴ Another (less formal) name used for this village is Trianda.

Figure 1: Map of Rhodes showing the location of the villages Ialyssos, Damatria and Messanagros

2. Methodology

2.1 Fieldwork

The language material was collected during fieldwork trips in the three villages of Rhodes in February 2016. Two female and two male native speakers of the varieties in question, aged 67-85 years old, participated in our study. The current data come from recordings of spontaneous conversations (free interviews) between each dialectal speaker and the fieldworker. Each conversation revolved around informants' childhood, everyday life in the village, family life, work, memories of the World War II and the Italian occupation of the island, etc. The field recordings were held at the informants' houses. The informants were aware that they would take part in a university research and that their speech would be recorded. The fieldworker's participation was minimal in order to allow the informants to speak freely and for most of the recording time. Two recordings took place in Ialyssos, one in Damatria and one in Messanagros (see Table 1 below).

2.2 Corpus description

Fieldwork recordings have been transcribed orthographically, with only minor changes to show dialectal pronunciation, and organized into a corpus. The total size of the dialectal corpus is of 17.523 words. Table 1 gives more details of the overall dialectal data. The first column lists the villages where the speech data were collected. The second column gives the number of the informants recorded in each village, the third column shows the gender of the informants, and the fourth column contains the size of the spoken language material collected in terms of the number of words.

<i>Village</i>	<i>Number of Informants</i>	<i>Gender</i>	<i>Age</i>	<i>Size</i>
Ialyssos	2	Female	76	5,316
		Male	85	
Damatria	1	Female	67	4,237
Messanagros	1	Male	70	7,970
Total				17,523

Table 1: *The dialectal material of RhoGr*

The corpus is organized in folders according the villages under examination. Within each such folder there are sub-folders for the audio material, i.e. the interviews as recorded, for the transcription of the recordings that contains all the language material of the interview, that is, both the fieldworker's and informants' words and for the "clean" language material, that is, only the words of the informants. The files of the written material are held in plain text format as well for processing purposes. A sample of sentence materials extracted from the corpus data of the variety of Ialyssos is provided in Table 6 (Section 3.3).

3. Results

3.1 Velar palatalization and affrication

Palatalization of velar consonants is a common phonological phenomenon that is found in all Greek varieties, including SMG (Arvaniti 2007; Holton et al. 1997; Newton 1972; Trudgill 2003). Greek velar palatalization is a process that turns the velar obstruents /k, g, x, ɣ/ into palatals when followed by the front vowels /i, e/ and the high glide. In southern Greek dialects palatalized consonants typically emerge affricated (Trudgill 2003). Subtypes can be distinguished that have either palato-alveolar ([tʃ], [dʒ]) or alveolo-palatal sounds ([tɕ], [dʒ]). The former are reported for Cyprus, the latter for Crete⁵ (Trudgill 2003; Manolessou & Pantelidis 2013). Similarly, RhoGr also displays velar palatalization and affrication with the voiceless stop /k/ being most affected. More specifically, /k/ becomes an alveolo-palatal affricate, which, according to Tsopanakis (1940: 111) resembles the Cretan one, but it is produced at a more front position in the oral cavity. This affricate sound, which we transcribe here as [tɕ] for the sake of convenience, shows variability with respect to its exact phonetic realization. In particular, we have noticed that the variable production of underlying /k/ is related to both inter-dialectal differences and linguistic context. However, this is an impression that requires further investigation, including an instrumental analysis of the dialectal realizations of /k/ attested in the corpus. We leave this issue as future work.

The palatalization and affrication of /k/ applies both in underived (6a) and morphologically derived environments (6b). We illustrate this distribution with a pair of examples from the variety of Messanagros.

- (6)
a. /kivérnisi/	[teivérnisi]	'government'
b. /saki+a/	[sateá]	'poke-PL'

⁵ However, more recent work on Western Cretan dialect by Lengeris and Kappa (2016) revealed two dialectal realizations of the voiceless velar stop /k/: a palatal [c^ɕ] and an alveolo-palatal [t^ɕ] affricate.

The corpus processing revealed that all the varieties under investigation exhibit the affricate realization of /k/, but not to the same extent. Table 2 illustrates the number of [tɕ] -realizations by the dialectal speakers of each village. Note that the third column of the table gives the percentage of the dialectal forms in the total corpus material.

<i>Village</i>	/k/ → [tɕ]	<i>percentage</i>
Ialyssos	51	0.3
Damatia	264	1.51
Messanagros	212	1.21
Average		1,007

Table 2: *Frequency of /k/- palatalization and affrication*

As it can be seen, the higher percentage of alveolo-palatal realizations of /k/ is achieved by the speakers of the villages Damatria and Messanagros. More specifically, the results show an almost equal distribution of dialectal realizations in these two varieties. In the variety of Ialyssos, on the other hand, this phenomenon seems to be quite limited in the speech of our informants. However, a closer look at the data reveals that most [tɕ] realizations in Damatria and Messanagros correspond in fact to the pronunciation of the conjunction *και* (/ke/) ‘and’, one of the most frequently used word. In particular, out of 212 instances, where the underlying /k/ appeared as [tɕ] before the front vowels /i, e/ in the data from Messanagros, 145 (68,40% of instances) occurred in the word [tɕe]/ [tɕi]. Out of 264 instances of [tɕ] realizations in the corpus data from Damatria, 156 (59,09% of instances) occurred in the word [tɕe]/ [tɕi]. Therefore, the elevated percentage of affricated realizations is due to the frequent occurrence of the word *και* (/ke/) ‘and’ in the corpus, as shown in Table 3. Similarly, almost half of the total [tɕ] realizations (43,14% of instances) recorded in the data from Ialyssos involved the production of the conjunction *και* (/ke/) ‘and’. Consequently, these findings suggest that the phenomenon of /k/- palatalization and affrication is not so regular anymore in RhoGr, since it seems to be restricted to certain -high-frequency- lexical items.

<i>Village</i>	[tɕe]/ [tɕi]	[tɕe]/ [tɕi] %
Ialyssos	22	43,14%
Damatia	156	59,09%
Messanagros	212	68,40%
Total	390	74,01%

Table 3: *Frequency of [tɕe]/ [tɕi] realizations*

3.2 Gemination of /l/

The gemination of consonants in RhoGr is perhaps what sounds more striking to the ears of SMG speakers. Apart from the dialects of Dodecanese, this special phonological feature inherited from Ancient Greek is also preserved in Cypriot,⁶ in Italiot, in certain Cycladic dialects (e.g. Seriphos, Siphnos, Kimolos) and in the dialects of Chios and Ikaria

⁶ The geminate consonants of Cypriot Greek have been investigated in detail in the literature. See Armosti (2011), Arvaniti (1999, 2010), Malikouti-Drachman (2003) among others, and references cited therein.

(Kontossopoulos 2001; Newton 1972; Pantelidis 1929; Trudgill 2003).⁷ According to Tsopanakis (1940: 153-161), the consonants that undergo gemination are the nasals /n, m/, the liquids /r, l/, the sibilants /s, z/, the voiceless stops⁸ /k, p, t/ and the voiceless fricatives⁹ /f, x, θ/. As mentioned in the Introduction, gemination occurs both lexically and post-lexically. Post-lexical geminates are created by the total assimilation of the word-final coronal /-n/ to the following consonant, as it was exemplified in (3b). Total assimilation is a widespread process in RhoGr mostly triggered by the retention of the final /-n/ in various word classes, e.g. nouns, adjectives, verbs, etc., which is obviously another archaic remnant that has been preserved in the south-eastern dialectal group (Browning 1969; Kontossopoulos 2001; Newton 1972; Trudgill 2003).

Of particular interest in the study of RhoGr geminates is the split behavior of the lateral /l/. This means that /l/ emerges as geminate in some cases and as sequence of two segments in others. Specifically, when word-final /n/ precedes the singleton /l/, it fully assimilates to it, thus giving rise to a post-lexical geminate [l:], as illustrated in (7c). In contrast, as reported by Tsopanakis (1940: 157) and confirmed by the data in (7a, b), the underlying /l:/ does not surface as geminate word-internally; it is pronounced as a singleton lateral [l] followed by the homorganic alveolo-dental stop [d]. This phenomenon seems to be lexical, since [ld] derivations are enforced within the word¹⁰ and not across words.

- (7)
a. /skíllus /	[skíldus]	‘dog-ACC.PL’	(Ialyssos)
b. /mallóname/	[maldóname]	‘fight-PAST.1PL’	(Damatria)
c. /en íxen leftá/	[en íçel leftá]	‘NEG have-PAST.3SG money’	(Damatria)

The realization of underlying /l:/ as [ld] has proven a common phonological feature shared by all three Rhodian varieties as revealed by the corpus analysis. The table that follows displays the frequencies of [ld] realizations by the dialectal speakers of each village.

<i>Village</i>	<i>/l/ → [ld]</i>	<i>percentage</i>
Ialyssos	110	0.63
Damatria	77	0.44
Messanagros	64	0.37
Average		0,72

Table 4: *Frequency of [ld] realizations*

As obvious from above, the use of double articulation of the underlying /l:/ is much more extended in the variety of Ialyssos, where [ld] appeared 110 times compared to the varieties of

⁷ See also Manolessou & Bassea-Bezantakou (2012) for a detailed report on the geographical distribution of geminate consonants in Modern Greek dialects.

⁸ We should note that, as in Cypriot Greek, the production of double voiceless stops /k, p, t/ is accompanied by aspiration, e.g. bakk^háliko ‘grocery store’. However, as Phillips (1957: 19) notes, this phenomenon is quite limited in RhoGr, since the aspirated stops seem to appear more frequently in loanwords.

⁹ Double voiced fricatives /v, ɣ, ð/ do not appear word-internally due to the application of intervocalic voiced fricative deletion (Pantelidis 1929; see the examples given in (1)). They are therefore created only post-lexically as a result of the total /n/-assimilation.

¹⁰ It is worth mentioning that [ld] sequences can also be found in word-initial position. More specifically, we recorded two instances of word-initial [ld] derivations, one in Damatria and one in Messanagros, both involved in the realization of the word /líio/ [ldíio] ‘a little’.

Damatia and Messanagros, where [ld] surfaced 77 times and 64 times, respectively. It is important to note though that most [ld] realizations in Damatia and Messanagros occurred in relatively high-frequency words, such as [aldá] ‘but’, [áldos] ‘other’, [óldi] ‘all’, [poldá] ‘many’, etc. suggesting that the phenomenon is quite constrained. On the other hand, [ld] productions recorded in the variety of Ialysos had a wider distribution with respect to the lexical contexts in which they occurred. This finding is therefore consistent with Tsopanakis (1940: 156-157) who has observed that this dialectal feature is mostly attested in the villages surrounding the city of Rhodes, i.e. in the northern part of the island.

3.3 Archaic verbal suffixes

A characteristic morphological feature of RhoGr having an archaic flavor is the use of the third person plural inflectional suffixes –usi(n) and –asi(n).¹¹ To be more concrete, the ancient suffix –usi(n) in non-past verbal forms is preserved in RhoGr (e.g. vrázusi ‘boil. PPES.3PL’, vjénusi ‘go-PRES.3PL out’). This verb ending has spread by analogy in the formation of past (Phillips 1957: 21). Thus, the past forms are dialectally indicated by the suffix –asi(n), e.g. íxasin ‘have-PAST.3PL’, níkjásasi ‘rent-PAST.3PL’. Under the influence of SMG, the two archaic verbal endings co-occur with the standard ones, –un and –an (see Nikolou & Frantzi 2016), e.g. epaénan~epaénasi ‘go-PAST.3PL’.

With respect to their use in contemporary RhoGr, the archaic suffixes differ in frequency from one another. In particular, the quantitative analysis of the corpus data revealed that the use of the suffix –asi(n) is more widespread than that of –usi(n). Overall, the suffix –asi(n) appeared 116 times in the current corpus, whereas the suffix –usi(n) only 15 times. The suffixes also vary in terms of how frequently they appear in each variety. The following table depicts the distribution of the archaic suffixes in the varieties under investigation.

<i>Village</i>	<i>Ialysos</i>	<i>Damatia</i>	<i>Messanagros</i>	<i>All three villages</i>	<i>Percentage</i>
-usi(n)	10	5	0	15	0.09
-asi(n)	42	60	4	116	0.66
Average	26	32.5	2	65.5	0.374

Table 5: Frequency of the archaic verbal suffixes –usi(n) and –asi(n)

As illustrated in Table 5, the set of archaic endings appears more frequently in the speech of the speakers of Ialysos and Damatia. On the other hand, the two suffixes are severely under-represented in the data that come from Messanagros. In this variety, the suffix –asi(n) was used only 4 times, whereas the suffix –usi(n) did not appear in the data at all. This distribution suggests that the suffixation of the archaic verbal endings is still preserved in contemporary RhoGr, but it seems to be mostly attested in the varieties of the northern part of the island. Table 6 demonstrates examples of past verbal forms in –asi(n) drawn from the variety spoken in the village of Ialysos. Boldface is used to highlight the dialectal forms under discussion.

1	οι γερμαναράδες τους σκόλντους εν ντους εσφάζασι μόνο εκρύβαν
2	τηνίζεν ντους και αυτοί πιο εμο εμοσκομυρίζασι γιατί επειδή
3	στο πατζί μέσα και τρώαν ντο μέχρι τομ Μάρτιο είχασιν να φαν
4	ντα και κάμναμ μπιλάβι και καθούνταν κι ετρώασι κι ύστερα πιο

¹¹ According to Kontossopoulos (2001), these verbal endings also occur in Cypriot Greek, Italiot Greek, West Cretan dialect (e.g. in the village of Sfakia) and the dialect of Mani (see also Vagiakakos 1994).

5	με τα δόντια τους κι εψωφούσασι τους σποργίτους που πιάνα που
6	μπάλι άλλους που σου που εσκοτώνασι αυτό ελέαμέν ντο
7	αυτοί την νύχτα επαρακολουθούσασι την ..την γκλωσσαριά και
8	και αυτές εγεννούσασι και όταν ήτα και θέλαν να γεννήσουν

Table 6: *The suffix –asi(n) (Ialyssos)*

As a result of the total assimilation of the final-suffix /n/, the dialectal past ending also appears as [–asim] when the following consonant is the labial [m]. The data in (8) show two representative examples of the [–asim] allomorph attested in the dialectal corpus.

- (8)
- a. /váldasin mésa/   [váldasim mésa]   ‘put-PAST.3PL into’
(Ialyssos)
- b. /ekámnasin máθima/   [ekánnasim máθima]   ‘teach-PAST.3PL courses’
(Damatria)

4. Conclusions and future plans

In this paper we presented an overview of three typical dialectal features of RhoGr, namely /k/-palatalization and affrication, gemination of the lateral /l/ and suffixation of the archaic verbal endings –usi(n) and –asi(n), based on novel data collected from speakers of the villages Ialyssos, Damatria and Messanagros (west side of the island).

The results clearly showed that contemporary RhoGr still preserves a number of its distinctive features. Focusing on the frequency of occurrence of /k/-palatalization and affrication, we found that speakers of Damatria and Messanagros used the affricated forms much more often in their speech compared to speakers of Ialyssos. However, the high occurrence of the conjunction *και* (/ke/) ‘and’ in the corpus data was proven a significant factor that influenced the shaping of the final results, since most (i.e. 74,01%) of the [te] realizations recorded in the corpus were associated with this high-frequency word.

With respect to geminate consonants occurring in RhoGr, we restricted our study to the lateral /l/. As reported by Tsopanakis (1940) and confirmed by our data, /l/ emerges as geminate only post-lexically, whereas underlying [l:] surfaces as a sequence of homorganic lateral + alveolo-dental consonant ([ld]) word-internally. In addition, the results showed inter-dialectal differences in the frequency of occurrence of [ld] realizations. As revealed, the speakers of Ialyssos show a strong preference for [ld] productions which is not shared so fervently by the speakers of the other two varieties.

At the morphological level, the process of suffixation of the archaic inflectional endings, –usi(n) and –asi(n), was found to be still active in RhoGr. As regards the distribution of the two verbal suffixes, the results of the quantitative analysis give a significant advantage to the suffix –asi(n). On the other hand, the non-past verbal ending –usi(n) seems to lose ground under the strong influence of SMG. Moreover, the results indicated that the presence of the archaic suffixes in the variety of Messanagros was almost negligible.

In this study we presented the initial results of a corpus-based study in progress focusing on the phonological and morphological phenomena of present day RhoGr. Regarding future work we aim at the following directions. First, more well-known features of the dialect, such as those mentioned in the Introduction, will be explored in terms of their frequency of occurrence in the corpus. Second, the similarities and differences among the varieties of RhoGr will be examined not only quantitatively but also qualitatively. Moreover, as already mentioned, future work

could instrumentally examine the dialectal realization of velar stop /k/ in RhoGr, as well as determine its phonological distribution. Finally, more research needs to be conducted with respect to the southern dialectal subgroup. A larger study with more speakers is necessary in order to gain a more complete picture of the dialect-specific features of the southern varieties. This line of research is part of our direct future plans, since the corpus is continuously being updated with new spoken material from various villages on the island of Rhodes.

References

- Armosti, S. (2011) Aspiration and Gemination in Modern Greek Varieties: The case of Cypriot Greek. *Νεοελληνική Διαλεκτολογία* 6: 31-59.
- Arvaniti, A. (1999) Cypriot Greek. *Journal of the International Phonetic Association* 29 (2): 173-178.
- Arvaniti, A. (2007) Greek phonetics: State of the Art. *Journal of Greek Linguistics* 8: 97-208.
- Arvaniti, A. (2010) A (Brief) Overview of the Phonetics and Phonology of Cypriot Greek. In: A. Voskos, D. Goutsos & Mozer, A. (Eds.), *The Greek language in Cyprus from antiquity to the present*. Athens: University of Athens, 107-124.
- Baltazani, M., Fudos, I., Kainada, E., Kappa, I., Lengeris, A., Mattheoudakis, M., Mikros, G., Nicolaidis, K., Papazachariou, D., Revithiadou, A., Topintzi, N. & Tzakosta, M. (2013) Vocalect: A Thalís project for the analysis of dialectal vocalic systems. Paper presented at the *11th International Conference on Greek Linguistics*, ICGL11, 26-29 September 2013, University of Aegean, Rhodes, Greece.
- Browning, R. (1969) *Medieval and Modern Greek*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holton, D, P. Mackridge and I. Philippaki-Warbuton (1997) *A comprehensive grammar of the Modern Greek language*. London: Routledge.
- Karasimos, A., Melissaropoulou, D., Ralli, A., Papazachariou, D. & Asimakopoulos, D. (2008) GREED: Cataloguing and Encoding Modern Greek Dialectal Spoken Corpora. Paper presented at *the Conference of Cataloguing and Decoding Dialectal Corpora, CatCod 2008*, 4-5 December, Orleans, France.
- Karasimos, A., Galiotou, E., Karanikolas, N., Koronakis, G., Athanasakos, K., Papazachariou, D. & Ralli, A. (2016) Challenges of Annotating a Multi-Dialect, Multi-Level Corpus of Spoken and Written Modern Greek Dialects. *Proceedings of the 6th International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: University of Patras, 71-78.
- Kolbe, D. (2012) Corpus Analysis in Dialectology. In: C.A. Chapelle (Ed.), *Encyclopedia of Applied Linguistics*. Blackwell Publishing.
- Kontossopoulos, N. (2001) *Modern Greek dialects and idioms*. 3rd Edition. Athens: Grigori.
- Lengeris, A. & Kappa, I. 2016. Extreme palatalization and (af)frication of velar consonants in the (western) Cretan dialect. *Selected Papers of the 21th International Symposium on Theoretical and Applied Linguistics*. Thessaloniki; Aristotle University of Thessaloniki, 211-223.
- Malikouti-Drachman A. (2003) On Cypriot Geminates. *Journal of Greek Linguistics* 4: 69-76.
- Manolessou, I. & Bassea-Bezantakou, Ch. (2012) The double Consonants in Modern Greek Dialects: a Synchronic and Diachronic Approach. In: Z. Gavriilidou, A. Efthymiou, E. Thomadaki & P. Kambakis-Vougiouklis (Eds.), *Selected papers of the 10th ICGL*. Komotini: Democritus University of Thrace, 950-959.
- Manolessou I. & Pantelidis, N. (2013) Velar fronting in Modern Greek dialects. In: M. Janse, A. Ralli, B. Joseph & M. Bagriacik (Eds.), *Proceedings of the fifth International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: University of Patras, 272-286.
- McEnery T. & Wilson, A. (2001) *Corpus linguistics: An introduction*. Edinburgh textbooks in empirical linguistics. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Newton, B. (1972) *The generative interpretation of a dialect: A study of Modern Greek phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nikolou K. & Frantzi, K.T. (2016) Voices of Dodecanese: A Preliminary Study of the Rhodian variety of Fanes. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 36: 289-301.
- O’Keeffe A. & McCarthy, A. (2012) *The Routledge handbook of corpus linguistics* (Routledge Handbooks in Applied Linguistics). New York: Routledge.
- Pantelidis, Ch.G. (1929) *The Phonetics of the Dialects of Cyprus, Dodecanese and Ikaria*. Athens. Reprinted in 1991, *Greek dialectology*, 2 (1990-1991): 137-172.
- Phillips, D.W. (1957) *The dialect of Rhodes (with special reference to Apollona) and its place in Modern Greek*. Ph.D. thesis. Oxford: University of Oxford.
- Trudgill, P. (2003) Modern Greek Dialects: A Preliminary Classification. *Journal of Greek Linguistics* 4: 45-64.
- Tsopanakis, A. (1940) *Essai sur la phonétique des parlers de Rhodes*. Athen: Byzantinisch-Neugriechischen Jahrbücher Beiheft.
- Tsopanakis, A. (1992) Common dialectal features of Dodecanese and Mani. In: *Proceedings of the 1st Panhellenic Conference of Modern Greek dialects, vol. 1*. Athens, 43-63.

Η διδασκαλία της πρότυπης ελληνικής και των διαλέκτων της σε ένα πλαίσιο κριτικού γραμματισμού: ερευνητικά ευρήματα από ένα διαλεκτόφωνο περιβάλλον

ΕΥΑΝΘΗ Α. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑ, ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΤΣΙΠΛΑΚΟΥ
Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

---

1. Εισαγωγή

Σύμφωνα με την παιδαγωγική του κριτικού γραμματισμού, στην οποία είναι βασισμένο του κυπριακό Αναλυτικό Πρόγραμμα για τη Γλώσσα του 2010, η διαμόρφωση κριτικά εγγράμματων ατόμων βασίζεται στην καλλιέργεια της κριτικής επίγνωσης της κοινωνικής-σημειωτικής λειτουργίας της γλώσσας (Halliday 1978), καθώς και την κατανόηση και τον επιτυχή χειρισμό της γλώσσας στην ιδεολογική της διάσταση. Συνεπώς, όπως δηλώνεται ρητά και στα Προγράμματα Σπουδών, είναι αναγκαίο οι μαθητές/-τριες να μπορούν να αναλύουν τη γλώσσα και τη γλωσσική χρήση σημειολογικά και ιδεολογικά και να κατανοούν κριτικά τη σημασία των εκάστοτε γλωσσικών επιλογών για τη δόμηση του περιεχομένου των κειμένων και να αναγνωρίζουν ότι οι φωνολογικές, μορφολογικές, συντακτικές, λεξιλογικές και κειμενικές επιλογές διαδραματίζουν καίριο ρόλο στη μετάδοση θέσεων, στάσεων, αντιλήψεων και ιδεολογιών.

Η υλοποίηση των στόχων της παιδαγωγικής του κριτικού γραμματισμού δεν είναι επομένως εφικτή χωρίς την καλλιέργεια της μεταγλωσσικής ενημερότητας, της ενσυνείδητης, δηλαδή, γνώσης και χρήσης των δομικών και λειτουργικών χαρακτηριστικών διαφόρων κειμενικών ειδών, μορφών λόγου, επιπέδων ύφους και γλωσσικών ποικιλιών. Κατά συνέπεια, βασική προϋπόθεση για την υλοποίηση των στόχων του κριτικού γραμματισμού αποτελεί και η κοινωνιογλωσσική ενημερότητα, μέρος της οποίας αποτελεί και η αποτελεσματική κατανόηση και χρήση ποικίλων επιπέδων ύφους, διαλέκτων αλλά και υβριδικών μορφών λόγου, που μπορεί να περιλαμβάνουν εναλλαγή κωδίκων, πολυτροπικότητα κ.λπ. (Bayham 1995; Gee 2011; Kalantzis & Cope 2012). Ιδιαίτερα σε συνθήκες *κοινωνικής διγλωσσίας* (diglossia), δηλαδή σε συνθήκες όπου σε μία γλωσσική κοινότητα παρατηρείται η συνύπαρξη με τις κυρίαρχες διαλέκτους μιας γλώσσας (οι οποίες ενδέχεται να περιλαμβάνουν και μια νόρμα ή τοπικές νόρμες) μιας αρκετά διακριτής, κωδικοποιημένης υπερκειμένης ποικιλίας, που είναι αποτέλεσμα εκμάθησης, συχνά από το σχολείο, και χρησιμοποιείται κυρίως στο γραπτό λόγο και σε επίσημες προφορικές επικοινωνιακές περιστάσεις (Ferguson 1959), ο στόχος του κριτικού γραμματισμού δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς την ουσιαστική αξιοποίηση της μητρικής ποικιλίας, στο πλαίσιο αντιπαραβολικής διδασκαλίας με την ποικιλία-στόχο.

2. Κοινωνική διγλωσσία

2.1 Κύπρος και κοινωνική διγλωσσία: η γλωσσική πραγματικότητα

Στη γλωσσική κοινότητα που εξετάζουμε υπάρχει ακόμα *κοινωνική διγλωσσία* (diglossia, Ferguson 1959)· η πρότυπη ελληνική είναι η υπερκείμενη, «Υψηλή» (High) ποικιλία, ενώ η ελληνοκυπριακή διάλεκτος είναι η υποκείμενη, «Χαμηλή» (Low) ποικιλία. Η πρότυπη ελληνική χρησιμοποιείται στην εκπαίδευση και στα ΜΜΕ, ενώ η κυπριακή διάλεκτος χρησιμοποιείται στην καθημερινή ανεπίσημη επικοινωνία.

Η κυπριακή διάλεκτος στη σύγχρονή της μορφή χαρακτηρίζεται από «ομοιογενοποίηση» και συνακόλουθη ισοπέδωση των τοπικών ποικιλιών. Οι τοπικές ποικιλίες δεν είναι πλέον διακριτές και το ιδίωμα της Μεσαορίας και της πρωτεύουσας αποτελεί τη βάση της κυπριακής *κοινής*. Στο πλαίσιο της ισοπέδωσης παρατηρείται απώλεια σπάνιου, τοπικού λεξιλογίου και φωνολογικών, μορφολογικών και συντακτικών δομών, καθώς και δομικές αλλαγές μέσα στην ίδια την *κοινή* (Tsiplakou 2014). Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι το κυπριακό διαλεκτικό συνεχές δεν μπορεί πλέον να περιγραφεί ως ένα σύνολο επιμέρους, επικαλυπτόμενων βασιλέκτων/«ιδιωμάτων», με τη μητροπολιτική ποικιλία ως ακρόλεκτο, αλλά μάλλον ως ένα *υφολογικό συνεχές* (register continuum), όπου η χρήση διαλεκτικών μορφών είναι ενδεικτική των διαφορετικών επιπέδων ύφους, τα οποία συσχετίζονται με συγκεκριμένες παραμέτρους της εκάστοτε επικοινωνιακής περίπτωσης, ενώ τα ακρολεκτικά επίπεδα της κυπριακής *κοινής* εμφανίζουν υβριδικές δομές, αποτέλεσμα δομικής μείξης με την ΚΝΕ.

2.2 Κύπρος και κοινωνική διγλωσσία: η εκπαιδευτική πραγματικότητα

Στην Κύπρο η ποικιλία που πρωταγωνιστεί στη γλωσσική εκπαιδευτική πραγματικότητα ήταν η πρότυπη ελληνική. Τα σχολικά εγχειρίδια του γλωσσικού μαθήματος εισάγονται από την Ελλάδα τόσο για την πρωτοβάθμια όσο και για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Η κυπριακή διάλεκτος εμφανίζεται σε γραπτή μορφή στα *Κυπριακά Ανθολόγια*, που περιλαμβάνουν κυπριακή λογοτεχνία, για την οποία παραχωρούνται ελάχιστες ώρες την εβδομάδα. Σε προφορικό επίπεδο η χρήση της διαλέκτου από τις μαθήτριες και τους μαθητές γίνεται ανεκτή από τις/τους εκπαιδευτικούς για συναισθηματικούς, «ψυχολογικούς» και μόνο λόγους, σύμφωνα με τα λεγόμενα των ίδιων (Pavlou & Papapaniou 2004). Στην πραγματικότητα, εθνογραφική έρευνα και αναλύσεις δεδομένων από συνομιλιακές διαδράσεις στη σχολική τάξη έχουν δείξει ότι ακόμα και περιπτώσεις εναλλαγής κωδίκων και χρήσης της διαλέκτου από τις/τους εκπαιδευτικούς και τα παιδιά παράγουν και ενισχύουν συμβολικά υπόρρητες ιεραρχίες χρήσης και γλωσσικής «ορθότητας» (Ioannidou 2009· Tsiplakou 2007), ενώ δεν καλλιεργείται κανενός είδους μεταγλωσσική ενημερότητα ως προς τη δομή και τη χρήση των δύο ποικιλιών, ούτε υπάρχει η προοπτική να αξιοποιηθεί η διάλεκτος ως εργαλείο και μέσο γραμματισμού (Yakoumetti 2015).

Την πιο πάνω εκπαιδευτική πραγματικότητα ήρθε να ανατρέψει το Πρόγραμμα Σπουδών του 2010, το οποίο θεωρούσε αυτονόητη την ουσιαστική αξιοποίηση της κυπριακής διαλέκτου στη γλωσσική διδασκαλία. Η συγκεκριμένη θέση τεκμηριώνεται ως εξής: από τη στιγμή που, σύμφωνα με τις αρχές του εποικοδομισμού, η καινούρια γνώση οικοδομείται πάνω στην προηγούμενη, η προϋπάρχουσα γνώση της διαλέκτου οφείλει να γίνει όργανο οικοδόμησης της γνώσης της πρότυπης ελληνικής. Επιπλέον, αν διδακτικό στόχο αποτελεί ή κοινωνιογλωσσική/υφολογική διαφοροποίηση ανάλογα με το κειμενικό είδος και την κατάσταση μέσα στην οποία γεννάται, καθώς και οι τρόποι με τους οποίους η γλωσσική διαφοροποίηση κωδικοποιεί κοινωνικές σχέσεις και πολιτισμικές πρακτικές, αυτό δεν μπορεί να γίνει χωρίς να ληφθεί υπόψη η γλωσσική πραγματικότητα των μαθητριών και των μαθητών. Προτείνεται έτσι, η υλοποίηση διδακτικών δραστηριοτήτων επεξεργασίας και παραγωγής τόσο προφορικού όσο και γραπτού λόγου στην κυπριακή διάλεκτο σε *συστηματική αντιπαραβολή* με την πρότυπη, ώστε οι μαθήτριες και οι μαθητές να συνειδητοποιήσουν ομοιότητες και διαφορές των

δύο ποικιλιών με σκοπό την περαιτέρω καλλιέργεια της μεταγλωσσικής τους ενημερότητας. Η πρόταση για τη χρήση της διαλέκτου δε στηρίζεται σε κριτήρια που σχετίζονται με την αισθητική ή τη συναισθηματική της αξία, όπως αυτά έχουν διατυπωθεί στο παρελθόν, αλλά για λόγους καθαρά επιστημονικούς, που έχουν να κάνουν με τους παιδαγωγικούς στόχους του γλωσσικού μαθήματος.

3. Η γλωσσική ποικιλότητα στην εκπαίδευση: εκπαιδευτικές εφαρμογές

Ιδιαίτερη αναφορά στην αξιοποίηση της κυπριακής διαλέκτου στη διδακτική του γλωσσικού μαθήματος γίνεται στο πλαίσιο του αναδυόμενου γραμματισμού. Συγκεκριμένα, στο Πρόγραμμα Σπουδών του 2010 σημειώνεται πως οι δεξιότητες που καλλιεργούνται και αξιολογούνται στα πλαίσια του αναδυόμενου γραμματισμού, όπως η φωνολογική ενημερότητα και η σχέση της με τις γραφοφωνηματικές αντιστοιχίες, η μορφολογική και η συντακτική ενημερότητα και ο τρόπος που αντικατοπτρίζονται και κωδικοποιούνται στη γραφή, δεν καλλιεργούνται αποκομμένες η μία από την άλλη και ούτε αποκομμένες από την κριτική προσέγγιση των κειμενικών ειδών. Επομένως θεωρείται αυτονόητη η αξιοποίηση της γλωσσικής ποικιλότητας στην εκμάθηση της πρώτης ανάγνωσης και γραφής, γιατί είναι παιδαγωγικά πιο αποτελεσματική όσον αφορά την καλλιέργεια της φωνολογικής και μορφοσυντακτικής ενημερότητας. Μέσα σε ένα τέτοιο διδακτικό πλαίσιο υλοποιήθηκε και η παρέμβαση στοιχεία της οποίας περιγράφονται στη συνέχεια και η οποία έλαβε χώρα σε μία πρώτη τάξη ενός δημοτικού σχολείου σε αγροτική περιοχή της Κύπρου, το οποίο βρίσκεται σε απόσταση εικοσιπέντε λεπτών από τη Λεμεσό, τη δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της Κύπρου μετά την πρωτεύουσα, κατά τη σχολική χρονιά 2010-11.

Γενικότερα, στο πλαίσιο της παρέμβασης επιδιώχθηκε η διδασκαλία των ακόλουθων φωνολογικών φαινομένων, περιπτώσεων φωνηματικής διαφοροποίησης ή αλλοφωνίας και γραφοφωνηματικών αντιστοιχιών και η συστηματική εξέταση των διαφορών κυπριακής και πρότυπης ελληνικής, με τη χρήση αυθεντικών υλικών:

(1) Σύμφωνα: δασέα, διπλά, άηχα, προερρινοποιημένα

/p/	<π>	[kupa]	κούπα
/p ^h /	<ππ>	[kup ^h a]	κούππα
	<π>	[papas]	παπάς
[^m b]	<μπ>	[^m ba ^m bas]	μαμπάς
/t/	<τ>	[kato]	κάτω
/t ^h /	<ττ>	[kat ^h o]	κάττο
[ⁿ d]	<ντ>	[ⁿ din:ome]	ντύνομαι
/k/:	[k]/[c] <κ>	[kocino]	κόκκινο
	[c ^h :] <κ>	[koc ^h :ino]	κόκκινο
	[tʃ ^h :] <τζ>, <τζι>	[kotʃ ^h :ino]	κότνο
/x/:	[x] <χ>	[xan:o]	χάννω
	[ç] <χ>	[tiçi]	τύχη
	[ʃ] <σ>, <σι>	[tiʃi]	τοίσοι
/sc/	[ʃ] <σ>, <σι>	[ʃa]	Σια
/s/	<σ>	[soma]	σώμα

/ʃ/	<σ>, <σι>	[ʃokolata]	σκολάτα
/z/:	[z] <ζ>	[zoni]	ζώνη
	[ʒ] <ζ>, <ζι>	[maxaza]	μαχαζιά
/ts/	<τσ>	[etsi]	έτσι
/tʃ/	<τσ>, <τζι>	[tʃai]	τσάι
/m:/	<μμ>	[mam:a]	μάμμα
/n:/	<νν>	[nun:a]	νούννα
/l/:	<λ>	[navalo]	να βάλω
/l:/	<λλ>	[naval:o]	να βάλω
	[λ:]/[j:]	[maλ:a]	μαλλιά
		[maj:a]	μαγιά

Τέλος, αρκετές φωνολογικές διαδικασίες έγιναν αντικείμενο προβληματισμού, επίσης κατά την επεξεργασία αυθεντικού υλικού (βλ. και Παπανικόλα 2010):

(2) Φωνολογικές διαδικασίες

Αφομοίωση

/ktirio/ > [xtirio] χτήριο

Συνίζηση με μετατροπή σε κλειστό

/xorio/ > [xorko] χωρκό

/pios/ > [pcos] πκοιος

/psari-a/ > [psarka] ψάρκα

/xorafī-a/ > [xorafca] χωράφκια

Αποβολή μεσοφωνηεντικού διαρκούς

/epīga/ > [epia] επήα

/piaso/ > [pcao] πκιάω

Επενθετικό /i/

/en ksero/ > [eniksero] εν-ι-ξέρω

Επενθετικό /k/

/ðulevo/ > [ðulefko] δουλεύκω

Για να δώσουμε ένα παράδειγμα, τα παιδιά μέσα από την ενασχόλησή τους με τη θεματική ενότητα «Ζωή στην πόλη και στο χωριό» ήλθαν σε επαφή με αυθεντικά κείμενα (βλ. Κείμενα 1, 2 στο Παράρτημα). Στο πλαίσιο επεξεργασίας του πρώτου κειμένου, οι μαθητές/-τριες εντόπισαν τη λέξη «ΠΠΑΛΟΥΖΕΣ» («μουσταλευριά») καθώς και τη λέξη «ΠΙΟΤΟ». Ακολούθησαν δραστηριότητες γραφοφωνηματικής ενημερότητας κατά τις οποίες προέκυψε προβληματισμός αναφορικά με τη διαφορετική φωνητική πραγμάτωση του /p/ στις δύο παραπάνω λέξεις. Στη συνέχεια, αναφέρθηκαν από τα παιδιά κι άλλες λέξεις που παρουσιάζουν δασύ /p^h/ στην κυπριακή αλλά όχι στην πρότυπη ελληνική («κούππα», «άππαρος» κ.λπ.), ενώ ο προβληματισμός των μαθητών και των μαθητριών για την παρουσία του «διπλού π» οδήγησε σε καλλιέργεια της φωνολογικής ενημερότητας, εφόσον συσχετίστηκε με το χαρακτηριστικό της δασύτητας. Τέλος, ο γενικότερος προβληματισμός για τον λόγο παρουσίας του κυπριακού

λεξιλογίου συνέβαλε στο να συσχετίσουν οι μαθήτριες και οι μαθητές τη χρήση της διαλέκτου με το πλαίσιο επικοινωνίας (παραδοσιακή γιορτή) και με το άμεσο ύφος του κειμένου, άρα να κατανοήσουν κριτικά το ρόλο της γλωσσικής ποικιλότητας ως υφολογικού μηχανισμού και ως *ενδείκτη* (indexical) κοινωνικών σχέσεων.

Στη συνέχεια, τα παιδιά ήλθαν σε επαφή με το Κείμενο 2 (βλ. Παράρτημα) και, αφού εντόπισαν τη θεματική ομοιότητα με το πρώτο κείμενο, παρατήρησαν τον διαφορετικό τρόπο γραφής της λέξης «ΠΑΛΟΥΖΕΣ» στο δεύτερο κείμενο. Ο διαφορετικός τρόπος γραφής, με δύο και ένα «π» στο πρώτο και δεύτερο κείμενο αντίστοιχα, συσχετίστηκε με το διαφορετικό ύφος των δύο κειμένων σε συνάρτηση με το διαφορετικό πλαίσιο επικοινωνίας του καθενός. Καλλιεργήθηκε, με αυτό τον τρόπο, η κοινωνιογλωσσική ενημερότητα των παιδιών. Η κοινωνιογλωσσική ενημερότητα καλλιεργήθηκε ακόμη περισσότερο στο πλαίσιο επεξεργασίας του γραπτού λόγου των παιδιών. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο επεξεργασίας συνέντευξης που πήρε ένα παιδί γιαγιά και παππού με θέμα τα παραδοσιακά παιχνίδια, και αφού ολοκληρώθηκαν διάφορες δραστηριότητες αντιπαραβολικής επεξεργασίας της πρότυπης ελληνικής και της κυπριακής (βλ. Εικόνα 3 στο Παράρτημα), συζητήθηκε ο ρόλος της διαλέκτου στο πλαίσιο της συνέντευξης και εν τέλει η χρήση της συσχετίστηκε με το θέμα και την αυθεντικότητα της συνέντευξης, καθώς τα παιδιά παρατήρησαν κριτικά ότι είναι πιο πειστική στη διάλεκτο.

Αξιοσημείωτες είναι οι παρατηρήσεις των μαθητριών και των μαθητών κατά την επεξεργασία του αυθεντικού υλικού και ενδεικτικές της μεταγλωσσικής ενημερότητάς τους. Στο (3) συζητούν τη διαφορά προφοράς και γραφής των /p/ και /p^h/:

- (2) Τούτον έχει θκυο φωνούλες. Πκοιαν θέλεις; Της Κύπρου οξά της Ελλάδας; Της Κύπρου φτύννει. Της Ελλάδας εν-ι-φτύννει.
- (3) Ναι, αλλά γράφουμεν τα το ίδιο ... «κούπα», «πέτρα».

Ακολουθεί η περιγραφή της δεύτερης διδακτικής παρέμβασης, η οποία πραγματοποιήθηκε κατά τη σχολική χρονιά 2011-12 σε ένα δημοτικό σχολείο της Κύπρου επίσης σε αγροτική περιοχή, σε παιδιά Ε τάξης, στο πλαίσιο ανάπτυξης της θεματικής ενότητας «Μαγειρική: Ανδρική ή γυναικεία υπόθεση;»

Κατά την επεξεργασία του Κειμένου 5 (βλ. Παράρτημα), τα παιδιά εντόπισαν αδιαφοροποίητα τα διάφορα βασιλεκτικά στοιχεία και στη συνέχεια, με παρότρυνση της εκπαιδευτικού, ομαδοποίησαν τα φαινόμενα (προφανώς χρησιμοποιώντας δικές τους ονομασίες και όχι τη γλωσσολογική ορολογία που αναφέρεται στη συνέχεια· τα παραδείγματα παρουσιάζονται όπως είναι γραμμένα στα κείμενα):

- (4) Α. Φωνολογία:
  - Αποβολή μεσοφωνηεντικού διαρκούς συμφώνου: *λάιν, σμίουμεν, τιαννίζουμεν, μαΐρισσαν*, κ.λπ.
  - Ανομοίωση ως προς τον τρόπο και τόπο άρθρωσης (διάρκεια): *λεφτό, τέθκιο, θκιο, κομμάθκεια*
  - Συναίρεση: (*που εν>*) *πον*, (*να εν>*) *ναν*, κ.λπ.
  - Χρήση διαφορετικών φωνηέντων: *ψουμίν* (όχι *ψωμίν*), *σορόππιν* (όχι *σιρόππιν*)

Β. Ορθογραφική απλοποίηση: *τιανίζουμεν, μαΐρισσαν*, κ.λπ.

Γ. Λεξιλόγιο: *καντήλα, ήνταλως*, κ.λπ.

Στη συνέχεια, οι μαθήτριες και οι μαθητές προκειμένου να τεκμηριώσουν το επιχείρημά τους πως το Κείμενο 6, που είναι από το ιστολόγιο (βλ. Παράρτημα) γράφτηκε από νεαρότερο άτομο, εντόπισαν και ανέφεραν στοιχεία της διαλέκτου, αλλά και της πρότυπης ελληνικής:

(5) Α. Φωνολογία:

- Διαφοροποιήσεις στην αποβολή μεσοφωνηεντικού διαρκούς συμφώνου: *εφύαν, λίο αλλά μεγάλο* (και όχι το βασιλεκτικό *μιάλον*)

Β. Μορφολογία:

- Καταλήξεις των υποκοριστικών: *κρεμμυδάκια, μικρούτσικα, ντοματίνια*
- Χρήση αγγλικών λέξεων: *οκέι, μίνι-κρεμμυδάκια*
- Αλλομορφία: *ανακάτωσα/ανακατώσετε* και *ενεκάτωσα* (στην οδηγία επιλέγεται τύπος της πρότυπης ελληνικής, στο σχόλιο τύπος της κυπριακής)
- Χρήση υπερσυντέλικου ως αόριστου: *είχα γοράσει*

Γ. Γραφή:

- Δεν αποδίδονται ορθογραφικά τα δασέα σύμφωνα: *τάπερ, καρότα* (αποδίδονται στο Κείμενο 5: *σορόπιν, σαϊτταν*)
- Αποδίδεται ορθογραφικά το ουρανοφατνιακό με λατινικό χαρακτήρα: *sheπάσετε*
- Δεν αποδίδεται ορθογραφικά το ουρανικό προστριβές: *τζαι, τζείνα* (αποδίδεται στο Κείμενο 5: *γλυτζηστά, τζιαί, κουτσιούμεν, τζιερνούμεν*)

Δ. Λεξιλόγιο της πρότυπης ελληνικής: *την προηγούμενη/επόμενη μέρα*

Τα παιδιά συσχέτισαν τη χρήση πιο βασιλεκτικών μορφών της διαλέκτου με μεγαλύτερες ηλικίες ενώ την παρουσία στοιχείων της πρότυπης γλώσσας με νεαρότερες ηλικίες, γι' αυτό και απέδωσαν τη συνταγή «Τζιοιλανιώτικα γλυτζηστά» (Κείμενο 5) σε γηραιότερο άτομο, ενώ τη συνταγή «Αρνί στο φούρνο με γιαούρτι» σε νεαρότερο άτομο. Ιδιαίτερο κοινωνιογλωσσικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα εθνογραφικά δεδομένα από τη συγκεκριμένη παρέμβαση:

(6)

- Μαρία: Το κείμενο της εφημερίδας εν γιαγιά που το γράφει, νομίζω.
Νίκος: Γιατί το λές τούτο;
Μαρία: Εν-ι-βλέπεις τι λέξεις βάλλει; «Οκκάν», «κουτσιούμεν», «καντήλα»...
Ελένη: Εν καλά που λαλεί η Μαρία. Μιλά όπως τη γιαγιά μου ... πιο χωρκάτικα!
Νίκος: Ε, το άλλο καλό, γράφει το πιο νέα κοπέλα, όπως εμάς!
Αλέξης: Όι όπως εμάς, ρε. Εγώ εν-ι- ξέρω να μαιρευκόω.
Μαρία: Όπως τη μάμμα μας πρέπει να 'ναι. Εν μιλά πολλά χωρκάτικα τζιαί γράφει τζιαί αγγλικές λέξεις. Έτο, γράφει οκέι.
Ελένη: Μιλά τζιαί λλίο καλαμαρίστικα. Λέει «ντοματίνια», «μικρούτσικα»...
Αλέξης: Ναι, συμφωνώ. Τζιαί το φαίν όμως εν μοντέρνο. Φαίνεται που τη φωτογραφία.
Νίκος: Λέει το αφού τζιαί μόνη της. «...έπκιασα ένα ΦΑΓΕ γιαούρτι (που δαμέ γίνεται χαμός, εν πολλά της μόδας)».
Μαρία: Α, τζιαί κάτι άλλο! Το δεύτερον εν στο ίντερνετ.

Ελένη: Ε, ναι, αφού φαίνεται που την ιστοσελίδα.
 Μαρία: Όι, εν εν για τούτον που το λέω.
 Οι γιαγιάδες εν-ι- ξέρουν που ίντερνετ τζιαι κοπιούτερ.
 Αλέξης: Σωστά!

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση της συγκεκριμένης διδακτικής παρέμβασης παρουσιάζουμε τα ακόλουθα εθνογραφικά δεδομένα, στα οποία παρατηρείται, εκτός από την κοινωνιογλωσσική ενημερότητα των παιδιών, ο διευκολυντικός/συντονιστικός ρόλος της εκπαιδευτικού αλλά και η ικανότητα των παιδιών να διακρίνουν τη «φωνή» του κειμένου από τη δική τους «φωνή»:

(7)

Εκπαιδευτικός: Τελικά ποιος είναι ο καλός μάγειρας;
 Νεφέλη: Εγώ νομίζω εν η γιαγιά, που κάμνει τα γλυτζηστά.
 Κώστας: Κυρία, θέλεις να σου πούμε τι πιστεύουμεν εμείς ή τι λεν τα κείμενα;
 Εκπαιδευτικός: Και τα δύο θα ήθελα να ακούσω. Η Νεφέλη τι από τα δύο μας είπε;
 Ειρήνη: Είπεν μας τη γνώμη της. Αφού είπεν «εγώ νομίζω».
 Ελένη: Γιατί είπε «νομίζω»;
 Νίκος: Εν εν σίγουρη.
 Εκπαιδευτικός: Τι θα έλεγε, δηλαδή, αν ήταν σίγουρη;
 Αλέξης: «Πιστεύκω»
 Μαρία: Ή εν να έλεε μόνο «Η γιαγιά που κάμνει τα γλυτζηστά».
 Νεφέλη: Ε ναι, αφού όμως εν τα δοκιμάσαμεν, εν είμαι σίγουρη αν εν καλά!
 Γιώργος: Τελικά ποιος εν ο καλός μάγειρας; Εν εκατάλαβα εγώ.
 Αφού εν μας λεν τα κείμενα.
 Ειρήνη: Λεν μας. Ας πούμεν το πρώτο βάλλει μας τη συνταγή της γιαγιάς για να την κάμουμεν. Εν σαν να τζιαι λέει μας ότι η γιαγιά εν καλή μαγείρισσα.
 Εκπαιδευτικός: Στο άλλο κείμενο; Έχει την ίδια γνώμη ο συγγραφέας;
 Αλέξης: Όι, βάλλει μας και τούτος τη συνταγή για να την κάμουμεν. Το ίντερνετ...
 Νίκος: Μπλογκ.
 Αλέξης: Ναι, το μπλογκ λέει μας ότι η πιο νέα εν καλή μαγείρισσα.

Ολοκληρώνουμε την παρουσίαση των διδακτικών μας παρεμβάσεων αναφορικά με τη διδασκαλία της πρότυπης ελληνικής και των διαλέκτων της σε ένα πλαίσιο κριτικού γραμματισμού με μια παρέμβαση σε ένα αστικό δημοτικό σχολείο της Κύπρου, σε παιδιά Στ τάξης, κατά τη σχολική χρονιά 2012-13. Κατά τη διαλογική επεξεργασία των κειμένων, στο πλαίσιο της θεματικής ενότητας «Ζώα υπό εξαφάνιση», ένας από τους υπό διερεύνηση προβληματισμούς των παιδιών αφορούσε στο σε ποιες κοινωνικές ομάδες δίνει «φωνή» η/ο εκάστοτε συγγραφέας σχετικά με το υπό διαπραγμάτευση θέμα. Ένα από τα κείμενα που επεξεργάστηκαν τα παιδιά είναι και το Κείμενο 6 (βλ. Παράρτημα), ένα δημοσιογραφικό κείμενο με τίτλο «Τα αμπελοπούλια της οργής...». Στο συγκεκριμένο κείμενο, τα παιδιά εντόπισαν τη φωνή των επηρεαζόμενων κατοίκων των περιοχών στις οποίες απαγορεύτηκε το κυνήγι των αμπελοπουλιών, όπως μαρτυρείται και από το ακόλουθο απόσπασμα:

- (8) Βεβαίως και μας εστοίχισε! Ξέρουν τούτοι όλοι οι βουλευτάδες και οι Υπουργοί και οι Πολιτικοί και οι Γραμματισμένοι, που απαγόρευσαν μεν τα αμπελοπούλια, αλλά όταν τα βρουν στο τραπέζι «καταπίνουν κάθε βούκκον έναν».

Οι μαθητές/-τριες, αφού εντοπίσαν τη χρήση της κυπριακής διαλέκτου, προβληματίστηκαν για τον ρόλο της παρουσίας της στο πλαίσιο του δημοσιογραφικού λόγου. Στη συνέχεια, προχώρησαν σε μεταφορά του συγκεκριμένου αποσπάσματος στην πρότυπη ελληνική, στο πλαίσιο και των υπόλοιπων δραστηριοτήτων διερεύνησης του ύφους του κειμένου. Μέσα από την αντιπαραβολή των δύο ποικιλιών τα παιδιά οδηγήθηκαν σε όξυνση της μεταγλωσσικής τους ενημερότητας, τόσο για τη μητρική τους ποικιλία όσο και για την ποικιλία-στόχο. Συγκεκριμένα, μέσα από την αντιπαραβολή του αορίστου της πρότυπης ελληνικής και της κυπριακής, χαρακτηριστική είναι η ακόλουθη παρατήρηση μαθήτριας σε σχέση με το θέμα της χρονικής αύξησης:

- (9) Τα κυπριακά έχουν πάντα «ε». Τα καλαμαρίστια όι.

Επιπλέον, οι μαθητές/-τριες εντόπισαν τη μορφολογική ποικιλότητα που χαρακτηρίζει τόσο την πρότυπη ελληνική όσο και την κυπριακή, συγκρίνοντας τους τύπους *βουλευτές* και *βουλευτάδες*, σχολιάζοντας τον ειρωνικό τόνο της κατάληξης *-άδες* και συσχετίζοντας το ειρωνικό ύφος που προκύπτει από τη χρήση του τύπου αυτού με την απόδοση ευθυνών στην πολιτεία. Ακόμη, αντικείμενο σχολιασμού για τα παιδιά αποτέλεσαν και τα διαφορετικά επίπεδα ύφους μέσα στο διαλεκτικό συνεχές:

- (10) Βεβαίως και μας εστοίχισε (ουδέτερο, μη χαρακτηρισμένο ύφος)
«καταπίνουν κάθε βούκκον έναν» (βασιλεκτικότεροι τύποι)

Τα παιδιά σε μια προσπάθειά τους να τεκμηριώσουν την υπόθεση περί διαφορετικών επιπέδων ύφους έκαναν αναφορά στη χρήση του *και* και της βασιλεκτικής λέξης *βούκκον*, αλλά και στον τρόπο γραφής (διπλά σύμφωνα). Τέλος, η όλη διαδικασία υφολογικής διερεύνησης του κειμένου, η οποία ενισχύθηκε και με τις προαναφερθείσες αντιπαραβολικές δραστηριότητες, οδήγησε τα παιδιά στη συνειδητοποίηση της βιωματικής λειτουργίας της διαλέκτου και στην επιδίωξη του κειμένου να προβάλλει όσο το δυνατό πιο έντονα τη «φωνή» των επηρεαζόμενων κατοίκων, μέσα από τη συνδυαστική χρήση διαλέκτου και ευθέος λόγου.

4. Συμπεράσματα

Σκοπός των συγκεκριμένων παρεμβάσεων ήταν να αναδειχθεί η θεωρητική διασύνδεση των όρων του κριτικού εγγραμματισμού και της μεταγλωσσικής ενημερότητας με τη διδασκαλία εκπαίδευση. Αντί επιλόγου, κρίνουμε σκόπιμο να παραθέσουμε ένα απόσπασμα από τον αναστοχασμό της εκπαιδευτικού που υλοποίησε την τρίτη και τελευταία διδακτική παρέμβαση της παρούσας εργασίας.

- (11) Αξίζει να σημειώσουμε την απενοχοποίηση της κυπριακής διαλέκτου μέσα από την ενασχόλησή μας με άρθρο κυπριακής εφημερίδας για τα αμπελοπούλια. Έγινε μεγάλη συζήτηση για το αν ο αρθρογράφος είχε το «δικαίωμα» να χρησιμοποιήσει κυπριακή διάλεκτο και το πώς η χρήση της επηρεάζει περισσότερο τον κυπριακό πληθυσμό. Επίσης πρόσεξα ότι τα παιδιά, ακόμα και τα πιο αδύνατα, κατάλαβαν πιο εύκολα το νόημα των

φράσεων που ήταν γραμμένες σε κυπριακή διάλεκτο. Πιστεύω ότι τους διευκόλυνε τόσο η διάλεκτος όσο και το κοινωνικοπολιτισμικό της πλαίσιο, μιας και ήταν άμεσα συνδεδεμένο με τις δικές τους εμπειρίες.

Από τα εθνογραφικά δεδομένα που παρατίθενται στην παρούσα εργασία προκύπτει πως αν πρόκειται να διδαχθούν λειτουργικά οι τρόποι με τους οποίους η κοινωνιογλωσσική/υφολογική διαφοροποίηση κωδικοποιεί κοινωνικές σχέσεις και πολιτισμικές πρακτικές, αυτό δεν μπορεί να γίνει εν κενώ και ερήμην της γλωσσικής πραγματικότητας των μαθητριών και των μαθητών.

Βιβλιογραφία

- Bayham, M. (1995) *Literacy practices: Investigating literacy in social contexts*. Boston, Mass.: Addison Wesley.
- Ferguson, C. (1959) Diglossia. *Word* 15: 325-340.
- Gee, J.P. (2011) *Social linguistics and literacies: Ideology in discourses*. London/New York: Routledge.
- Halliday, M.A.K. (1978) *Language as social semiotic: the social interpretation of language and meaning*. London: Edward Arnold.
- Kalantzis, M. & Cope, B. (2012) *Literacies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ioannidou, E. (2009) Using the ‘Improper’ Language in the Classroom: The Conflict Between Language Use and Legitimate Varieties in Education. Evidence from a Greek Cypriot Classroom. *Language and Education* 23: 263-278.
- Παπανικόλα, Ε. (2010) Πώς πάμε στο «Και» Περνώντας από το Δρόμο του «Τζιαι»; Διδιαλεκτική Εκπαίδευση και Μεταγλωσσική Ενημερότητα στην Α΄ Δημοτικού». Στο: Ε. Φτιάκα, Σ. Συμεωνίδου & Μ. Σωκράτους (Επιμ.), *Πρακτικά του 11^{ου} Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου*. Λευκωσία: Πανεπιστήμιο Κύπρου, 375-384.
- Pavlou P. & Papapavlou, A. (2004). Issues of Dialect Use in Education from the Greek Cypriot Perspective. *International Journal of Applied Linguistics* 14: 243-258.
- Tsiplakou, S. (2014) How Mixed is a ‘Mixed’ System? The Case of the Cypriot Greek Koine. *Linguistic Variation* 14: 161-178.
- Τσιπλάκου, Σ. (2007) Γλωσσική Ποικιλία και Κριτικός Εγγραμματισμός: Συσχετισμοί και Παιδαγωγικές Προεκτάσεις. Στο: Η. Ματσαγγούρας (Επιμ.), *Σχολικός εγγραμματισμός: Λειτουργικός, κριτικός και επιστημονικός*. Αθήνα: Γρηγόρης, 466-511.
- Yiakoumetti, A. (2015) The Sociolinguistic and Educational Landscape of Cyprus. In: A. Yiakoumetti (Ed.), *Multilingualism and Language in Education: Sociolinguistic and Pedagogical Perspectives from Commonwealth Countries*. Cambridge: Cambridge University Press, 287-294.

Παράρτημα

Κείμενο 1	Κείμενο 2	Κείμενο 3
		
Κείμενο 4	Κείμενο 5	Κείμενο 6
		

Τοπική εφημερίδα
<http://www.kinigicy.com/>
Τα Κοιλανιώτικα Νέα

<http://istomageiremata.blogspot.com/>

Συσχετίσεις ανάμεσα σε τεμαχιακές, φωνολογικές και λεξιλογικές ικανότητες σε τυπική γλωσσική ανάπτυξη

ΚΑΚΙΑ ΠΕΤΕΙΝΟΥ, ΣΠΥΡΟΣ ΑΡΜΟΣΤΗΣ, ΛΟΥΚΙΑ ΤΑΞΙΤΑΡΗ
Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου

---

1. Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες η γλωσσική κατάκτηση έχει μελετηθεί εκτενώς και από ποικίλες οπτικές γωνίες. Η κλασική θεωρία γλωσσικής κατάκτησης από το πεδίο της γλωσσολογίας προέρχεται από τη γενετική-μετασχηματιστική παράδοση του Chomsky και υποθέτει την ύπαρξη ενός *Μηχανισμού Γλωσσικής Κατάκτησης* (ΜΓΚ) μέσω του οποίου τα βρέφη και τα νήπια καθοδηγούνται στην *ανακάλυψη* των γλωσσικών παραμέτρων που ισχύουν στη μητρική τους γλώσσα (Chomsky 1965). Ο ΜΓΚ θεωρείται ότι περιέχει στοιχεία κυρίως μορφοσύνταξης, ενώ η σημασιολογία, το νοητικό λεξικό και η φωνολογία αναπτύσσονται και λειτουργούν εν πολλοίς ανεξάρτητα. Από την άλλη πλευρά θεωρίες στατιστικής μάθησης, όπως ο συνδετισμός για παράδειγμα, από το πεδίο κυρίως της ψυχολογίας υποθέτουν ότι η γλωσσική κατάκτηση βασίζεται σε γενικούς γνωστικούς μηχανισμούς μάθησης που ισχύουν σε όλα τα γλωσσικά επίπεδα (μορφοσύνταξη, φωνολογία, κ.λπ.) (βλ. για παράδειγμα, Saffran 2003). Επομένως τα επίπεδα αυτά αναπτύσσονται και αλληλεπιδρούν κατά τη διάρκεια της γλωσσικής κατάκτησης, με τρόπο ώστε το ένα να στηρίζει και να υποστηρίζει την ανάπτυξη του άλλου.

Σχετική με τις στατιστικές θεωρίες γλωσσικής κατάκτησης είναι η έννοια του γλωσσικού *αναβολέα* (bootstrapping), της ιδέας δηλαδή ότι γλωσσικές μονάδες από συγκεκριμένα επίπεδα λειτουργούν υποστηρικτικά για την ανάπτυξη άλλων πλευρών της γλώσσας (Höhle 2009). Έχουμε έτσι συντακτικό, σημασιολογικό, φωνολογικό, πραγματολογικό αναβολέα και αναβολέα κατανομής, ανάλογα με το ποιο γλωσσικό επίπεδο λειτουργεί ως βάση για την ανάπτυξη άλλων επιπέδων. Ο συνδετισμός υποθέτει μεγάλο βαθμό αλληλεπίδρασης επιπέδων με διαφορετικούς αναβολείς σε λειτουργία σε διαφορετικές φάσεις της γλωσσικής κατάκτησης. Την ύπαρξη του συντακτικού-σημασιολογικού αναβολέα υποστηρίζει και η γενετική-μετασχηματιστική προσέγγιση (αν και απορρίπτει την ύπαρξη αναβολέων από άλλα επίπεδα), υποθέτοντας ότι, όταν οι συντακτικές παράμετροι παγιωθούν, λειτουργούν υποστηρικτικά για την ανάπτυξη άλλων γλωσσικών επιπέδων μέσω της αλληλεπίδρασής τους με τη σημασιολογία (Pinker 1984). Στη βιβλιογραφία έχουμε πλέον πολλές έρευνες που υποστηρίζουν την αλληλεπίδραση επιπέδων, ενώ πρόσφατα τονίζεται η αλληλεπίδραση μεταξύ της φωνολογικής και λεξιλογικής ανάπτυξης (για παράδειγμα, Edwards, Munson & Beckman 2011; Stoel-Gammon 2011). Στην κλασική τους μελέτη οι Schwartz και Leonard (1982) υποστήριξαν την υπόθεση ότι η λεξιλογική και φωνολογική ανάπτυξη αλληλοεπηρεάζονται. Τα ευρήματά τους έδειξαν ότι βρέφη που μαθαίνουν την αγγλική προτιμούσαν να παράγουν νέες λέξεις αποτελούμενες από φωνολογικά στοιχεία που εμφανίζονταν συχνά στο φωνητικό τους ρεπερτόριο παρά από στοιχεία που εμφανίζονταν λιγότερο συχνά. Επίσης παιδιά με πλούσιο φωνολογικό ρεπερτόριο είχαν την τάση να παράγουν πιο περίπλοκα είδη λέξεων σε σύγκριση με παιδιά με λιγότερο ανεπτυγμένες φωνολογικές ικανότητες (Paul & Jennings 1992; Rescorla & Ratner 1996).

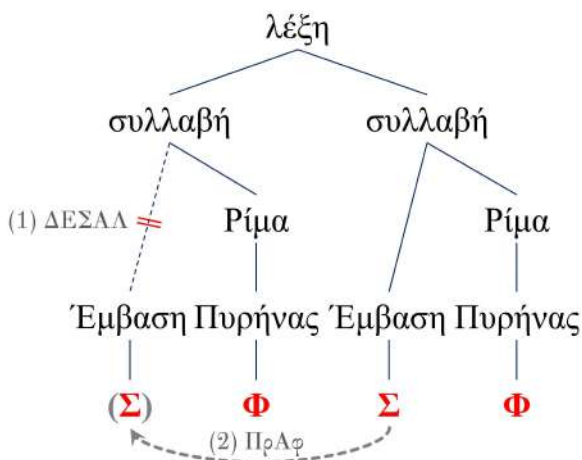
Επιπρόσθετα ο Locke (1995) έδειξε ότι παιδιά με μεγάλο ρεπερτόριο συλλαβών και ηχοκινητικών σχημάτων έχουν πλεονέκτημα στην κατάκτηση των πρώτων λέξεων γιατί έχουν ήδη κατακτήσει μια μεγαλύτερη φωνολογική βάση με την οποία μπορεί να συνδεθεί γλωσσική σημασία.

Παράλληλα, ερευνητές έδειξαν τη διαχρονική σχέση μεταξύ φωνολογικών και λεξιλογικών ικανοτήτων. Η Vihman και οι συνεργάτες της έδειξαν ότι η φωνητική παραγωγή των βρεφών στην ηλικία των τριών μηνών προβλέπει την ποικιλία στο εκφραστικό λεξιλόγιό τους στην ηλικία των 3 ετών (Vihman 1996), καθώς και σημαντικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ βαβίσματος, πρώιμων φωνολογικών χαρακτηριστικών και λεξιλογίου στα παιδιά που βρίσκονται κάτω από το κατώφλι των 50 λέξεων (Vihman, Elbert & Ferguson 1986). Επίσης η Stoel-Gammon και οι συνεργάτες της υποστήριξαν ότι η ποικιλία των ήχων που παράγουν τα παιδιά καθώς και η περιπλοκότητα της συλλαβικής τους δομής προβλέπει τη γλωσσική τους ικανότητα σε μετέπειτα αναπτυξιακά στάδια (Stoel-Gammon 2011; Stoel-Gammon & Cooper 1984). Επομένως έχει υποστηριχθεί ότι η παραγωγή πλούσιων και ποικίλων φωνητικών σχημάτων λειτουργεί ως βάση για την καθιέρωση του αρθρωτικού-αντιληπτικού κυκλώματος (articulatory-auditory loop) που συνδέεται με την καθιέρωση δυνατών λεξιλογικών αναπαραστάσεων και λειτουργεί ενδεχομένως ως ένας φωνολογικός αναβολέας για την ανάπτυξη του λεξιλογίου (Stoel-Gammon 2011; Vihman, DePaolis & Keren-Portnoy 2014).

Στην παρούσα έρευνα διερευνούμε τη διαχρονική σχέση μεταξύ φωνητικών, φωνολογικών, και λεξιλογικών ικανοτήτων παιδιών τυπικής ανάπτυξης στον τρίτο χρόνο της ζωής τους που μεγαλώνουν στην Κύπρο. Για τον σκοπό αυτό μελετούμε μία διάσταση της λεξιλογικής ικανότητας, συγκεκριμένα τον αριθμό διαφορετικών λέξεων (ΑΔΛ), και τρεις διαφορετικές διαστάσεις της φωνητικής και φωνολογικής ικανότητας: (α') το μέγεθος του φωνητικού ρεπερτορίου· (β') τη διεργασία διαγραφής της έμβασης συλλαβής (syllable onset) στην αρχή της λέξης (ΔΕΣΑΛ)· και (γ') τη διεργασία προχωρητικής εξ αποστάσεως πλήρους αφομοίωσης της έμβασης συλλαβής στην αρχή της λέξης προς την επόμενη έμβαση, σε συντομία: προχωρητική αφομοίωση (ΠρΑφ).

Οι τελευταίες δύο διεργασίες αποτελούν γνωστά «λάθη» των παιδιών που μεγαλώνουν στην Κύπρο και κατακτούν την κυπριακή ελληνική (βλ. για παράδειγμα Petinou & Okalidou 2006; Petinou & Armostis 2016). Όπως υποστηρίζουν οι Armostis και Petinou (2017), οι δύο αυτές φωνολογικές διεργασίες είναι ιδιαίτερα σημαντικές κατά την κατάκτηση της κυπριακής ελληνικής, αφού αποκαλύπτουν τον κεντρικό ρόλο που διαδραματίζει η αρχική έμβαση συλλαβής στην προσπάθεια παραγωγής της λέξης. Συγκεκριμένα, οι Armostis και Petinou υποστηρίζουν πως τα νήπια που κατακτούν την κυπριακή ελληνική ξεκινούν με ένα πρότυπο λέξης του τύπου ΦΣΦ, το οποίο οδηγεί σε συχνή απαλοιφή της έμβασης στην αρχή της λέξης (ήτοι ΔΕΣΑΛ): π.χ. οι λέξεις «μπάλα» και «κάτω» πραγματώνονται αρχικά ως ['elɐ] και ['ɛtɔ] αντίστοιχα (βλ. σημείο (1) στην *Εικόνα 1* για την αναπαράσταση της διεργασίας αυτής στο πλαίσιο της μη γραμμικής φωνολογίας). Στις περιπτώσεις που επιλέγουν να πραγματώσουν την αρχική έμβαση, τότε αντιγράφουν την έμβαση της δεύτερης συλλαβής —με άλλα λόγια, εφαρμόζουν τη διεργασία ΠρΑφ (βλ. σημείο (2) στην *Εικόνα 1* για την αναπαράσταση της διεργασίας αυτής). Για παράδειγμα οι λέξεις «μπάλα» και «κάτω» πραγματώνονται ως ['lele] και ['ɛtɔ] αντίστοιχα, αντί για τους ενήλικους στόχους ['mbele] και ['kɛtɔ] αντίστοιχα. Οι έρευνες έδειξαν πως τόσο για παιδιά τυπικής γλωσσικής ανάπτυξης (Petinou & Armostis 2016), όσο και για παιδιά με καθυστέρηση στην ομιλία (Armostis & Petinou 2017), η διεργασία ΔΕΣΑΛ μειώνεται με την ηλικία (και άρα με τη γενικότερη γλωσσική ανάπτυξη). Για τα τυπικά αναπτυσσόμενα παιδιά, η διεργασία ΠρΑφ έδειξε επίσης μείωση μετά τους 28 μήνες. Επομένως, η μείωση των φωνολογικών αυτών διεργασιών μπορεί να συσχετίζεται με υψηλότερη κατανοησιμότητα των παιδικών εκφωνημάτων, κάτι το οποίο δίνει τη δυνατότητα στο παιδί να εξασκηθεί με ένα ευρύτερο φάσμα αρθρωτικών σχημάτων. Με άλλα λόγια η μείωση της χρήσης αυτών των φωνολογικών διεργασιών οδηγεί σε καλύτερες φωνολογικές

και λεξικές αναπαραστάσεις (Browman & Goldstein 1992) και φωνο-κινητικά σχήματα (Vihman et al. 2014).

Εικόνα 1: Μη γραμμική αναπαράσταση των φωνολογικών διεργασιών (1) ΔΕΣΑΛ και (2) ΠρΑφ εντός του συλλαβικού προτύπου λέξης (Σ)ΦΣΦ.

Η υπόθεσή μας με βάση προηγούμενες έρευνες ήταν ότι το φωνητικό ρεπερτόριο και οι λεξιλογικές ικανότητες παιδιών με τυπική γλωσσική ανάπτυξη θα παρουσιάσουν θετική συσχέτιση μεταξύ τους, ενώ οι φωνολογικές διεργασίες θα συσχετίζονται αρνητικά με τη λεξιλογική ανάπτυξη. Παρόλο που η μελέτη της γλωσσικής ανάπτυξης στην Κύπρο τα τελευταία χρόνια έχει κερδίσει έδαφος και έχει δώσει πολλές ενδιαφέρουσες πληροφορίες σχετικά με την ανάπτυξη της φωνολογίας (για παράδειγμα Okalidou et al. 2010; Petinou & Okalidou 2006; Petinou & Theodorou 2016), αλλά και του λεξιλογίου (Taxitari et al. in press), εντούτοις οι διάφορες μελέτες επικεντρώνονται σε μία μόνο πλευρά της ανάπτυξης και όχι στην αλληλεπίδραση μεταξύ διαφορετικών γλωσσικών ικανοτήτων. Η παρούσα έρευνα έρχεται να καλύψει το κενό αυτό διερευνώντας τη συσχέτιση της τεμαχιακής, φωνολογικής και λεξιλογικής ανάπτυξης παιδιών με τυπική γλωσσική ανάπτυξη.

2. Μεθοδολογία

Για τη μελέτη των πιο πάνω ερευνητικών υποθέσεων ακολουθήθηκε η μεθοδολογία της διαμήκους-διαχρονικής μελέτης (longitudinal study): γλωσσικό δείγμα για τα παιδιά που συμμετείχαν λήφθηκε σε τέσσερα ηλικιακά στάδια: στους 24 μήνες, 28, 32, και 36 μήνες.

2.1. Συμμετέχοντες/ουσες

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από δώδεκα παιδιά: έξι αγόρια και έξι κορίτσια. Όλα τα παιδιά κατά την έναρξη συμμετοχής τους στην έρευνα ήταν 24 μηνών, είχαν ως μητρική γλωσσική ποικιλία την κυπριακή ελληνική, και προέρχονταν από οικογένειες με μεσαία κοινωνικοοικονομική κατάσταση. Όλα τα παιδιά προέρχονταν από ένα ευρύτερο δείγμα υποκειμένων σε μια εν εξελίξει έρευνα με θέμα τη γλωσσική ανάπτυξη παιδιών προσχολικής ηλικίας με μητρική την κυπριακή ελληνική.

Τα δώδεκα αυτά παιδιά δεν παρουσίαζαν κάποιο αξιοσημείωτο αναπτυξιακό ή ιατρικό ιστορικό, όπως φάνηκε από τα αναπτυξιακά ερωτηματολόγια που συμπληρώθηκαν από τον κύριο ή την κύρια κηδεμόνα του κάθε παιδιού. Τα παιδιά πέρασαν ανιχνευτική εξέταση ακουομετρίας καθαρού τόνου με τη χρήση ενός φορητού ακουομέτρου GSI-38. Όλα τα παιδιά παρουσίαζαν τυπικές μη λεκτικές ικανότητες, όπως διαφάνηκε από ανεπίσημη γνωσιακή αξιολόγηση με τη μορφή λίστας ελέγχου που διενεργήθηκε από αναπτυξιακό ψυχολόγο ως μέρος του πρωτοκόλλου αξιολόγησης του ευρύτερου ερευνητικού δείγματος.

2.2. Διαδικασία συλλογής δεδομένων

Κάθε παιδί αξιολογήθηκε σε τέσσερις συνεδρίες, μία σε κάθε ένα από τα τέσσερα ηλικιακά στάδια (24, 28, 32, και 36 μηνών). Η γλωσσική αξιολόγηση διενεργήθηκε από δύο λογοθεραπεύτριες. Οι συνεδρίες ηχογραφήθηκαν με τη χρήση μαγνητοφώνου Marantz PMD-222 και ενός μονοκατευθυντικού μικροφώνου επίπεδης απόκρισης Audio-Technico τοποθετημένου στο πειραματικό τραπέζι μπροστά από το παιδί.

Ο αριθμός διαφορετικών λέξεων (ΑΔΛ) υπολογίστηκε με βάση γλωσσικό δείγμα αυθόρμητου λόγου που καταγράφηκε κατά τη διάρκεια της επικοινωνιακής διάδρασης ανάμεσα στο παιδί και τη λογοθεραπεύτρια ή τον/την κηδεμόνα. Όλες οι καταληπτές παραχθείσες προτάσεις καταγράφηκαν και αναλύθηκαν λεξιλογικά για τον υπολογισμό του ΑΔΛ. Για τον υπολογισμό του ΑΔΛ λήφθηκαν υπόψη διαφορετικά λεξιλογικά λήμματα.

Η φωνολογική ικανότητα και το φωνητικό ρεπερτόριο αξιολογήθηκαν με βάση το αυθόρμητο γλωσσικό δείγμα που καταγράφηκε κατά την πειραματική συνεδρία. Επιπρόσθετα, χρησιμοποιήθηκαν εικόνες που παρουσίαζαν αντικείμενα και δράσεις ούτως ώστε να παρακινήσουν την παραγωγή όλων των πιθανών φθόγγων του φωνητικού ρεπερτορίου της κυπριακής ελληνικής τόσο σε αρχική, όσο και σε μεσαία θέση στη λέξη. Τα ηχογραφημένα δείγματα λόγου μεταγράφηκαν φωνητικά στο Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο. Παραγωγές λέξεων και φράσεων που ηχογραφήθηκαν με ταυτόχρονο θόρυβο, με επικάλυψη ομιλίας ανάμεσα στο παιδί και τη λογοθεραπεύτρια, ή που παρήχθησαν με πολύ χαμηλή ένταση ή ψιθυριστά δεν λήφθηκαν υπόψη για τους σκοπούς της ανάλυσης. Για τον καθορισμό του μεγέθους του φωνητικού ρεπερτορίου του κάθε παιδιού διενεργήθηκε ανεξάρτητη φωνητική ανάλυση με καταμέτρηση όλων των φθόγγων που παρήγαγε το παιδί ανεξαρτήτως της ενήλικης πραγμάτωσης-στόχου (Stoel-Gammon & Dunn 1994; Olswang et al. 1987). Για τη μέτρηση των ποσοστών των φωνολογικών διεργασιών ΔΕΣΑΛ και ΠρΑφ διενεργήθηκε σχετική ανάλυση, δηλαδή σύγκριση των παιδικών παραγωγών με τις παραγωγές-στόχους της ενήλικης φωνολογίας. Για αυτήν την ανάλυση χρησιμοποιήθηκαν μόνο δισύλλαβες και τρισύλλαβες λέξεις.

2.2.1. Αξιοπιστία μεταγραφής

Περίπου 10% των ηχογραφημένων δειγμάτων επιλέγηκε τυχαία για σκοπούς ελέγχου της αξιοπιστίας της φωνητικής μεταγραφής που είχε κάνει η πρώτη συγγραφέας του άρθρου. Τα επιλεγθέντα δείγματα μεταγράφηκαν φωνητικά από ανεξάρτητο άτομο εκπαιδευμένο στη φωνητική μεταγραφή. Ο βαθμός αξιοπιστίας της φωνητικής μεταγραφής υπολογίστηκε ως το ποσοστό που προκύπτει από τη διαίρεση του αριθμού των λέξεων με τις οποίες συμφωνούν οι δύο αξιολογητές διά του συνολικού αριθμού των λέξεων του δείγματος. Η αξιοπιστία της μεταγραφής ήταν 90% όσον αφορά τον τρόπο άρθρωσης και 84% όσον αφορά τον τόπο άρθρωσης.

2.3. Τρόπος ανάλυσης

2.3.1. Μετρήσεις

Οι μεταβλητές που μετρήθηκαν ήταν οι εξής:

Φωνητικές ικανότητες

1. Το μέγεθος του Φωνητικού Ρεπερτορίου μετρήθηκε ως το ποσοστό των εμπεδωμένων φθόγγων των παιδιών σε σχέση με το σύνολο των πιθανών αλλοφωνικών φθόγγων της κυπριακής ελληνικής. Εμπεδωμένοι φθόγγοι θεωρούνται αυτοί που παράγονται τουλάχιστον δύο φορές σε διαφορετικές λέξεις, ασχέτως της ενήλικης πραγμάτωσης-στόχου.

Φωνολογικές ικανότητες

2. Η διεργασία ΔΕΣΑΛ μετρήθηκε ως το ποσοστό του αριθμού λέξεων που παρουσιάζουν διαγραφή της αρχικής έμβασης συλλαβής προς τον συνολικό αριθμό λέξεων που παρήγαγε το παιδί.
3. Η διεργασία ΠρΑφ μετρήθηκε ως το ποσοστό του αριθμού λέξεων που παρουσιάζουν προχωρητική αφομοίωση προς τον συνολικό αριθμό λέξεων που παρήγαγε το παιδί.

Λεξιλογικές ικανότητες

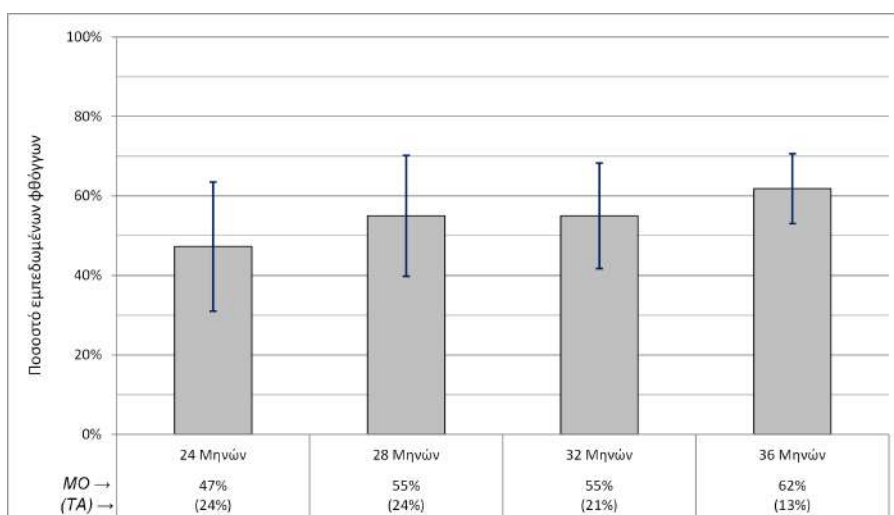
4. Οι λεξιλογικές ικανότητες των παιδιών μετρήθηκαν ως ο αριθμός διαφορετικών λέξεων (ΑΔΛ) που παρήγαγε το κάθε παιδί κατά την αυθόρμητη παραγωγή λόγου.

2.3.2. Τρόπος στατιστικής ανάλυσης

Οι τέσσερις πιο πάνω μεταβλητές μαζί με τον παράγοντα «ηλικία» εισήχθησαν σε έλεγχο συσχέτισης Spearman μηδενικής τάξης ούτως ώστε να διαφανεί εάν και με ποιο τρόπο αυτές οι μεταβλητές συσχετίζονταν μεταξύ τους. Επειδή οι τέσσερις μεταβλητές αναμένεται να συσχετίζονται με την ηλικία, υπάρχει περίπτωση οι μεταξύ τους συσχετίσεις (π.χ. του λεξιλογίου με το φωνητικό ρεπερτόριο) να προκύπτουν αποκλειστικά λόγω της κοινής τους συσχέτισης με τον παράγοντα ηλικία —επομένως η όποια μεταξύ τους συσχέτιση να είναι ένα επιφαινόμενο παρά μια συσχέτιση με πιθανή αιτιακή σχέση. Για να ελεγχθεί αυτή η πιθανότητα, οι τέσσερις μεταβλητές εισήχθησαν σε έλεγχο μερικής συσχέτισης Spearman πρώτης τάξης κρατώντας την επίδραση του παράγοντα ηλικία σταθερή.

3. Αποτελέσματα

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων έδειξε πως στην περίπτωση του φωνητικού ρεπερτορίου, τα ποσοστά εμπειδωμένων φθόγγων αυξάνονταν όσο μεγάλωναν τα παιδιά, με εξαίρεση τις ηλικίες 28 και 32, οι οποίες παρουσίασαν τον ίδιο μέσο όρο (βλ. *Εικόνα 2*). Στους 36 μήνες παρουσιάστηκε το υψηλότερο ποσοστό καθώς και η μικρότερη διακύμανση, αφού οι τιμές ήταν πιο συγκεντρωμένες ($TA = 13\%$)¹ γύρω από τον μέσο όρο.

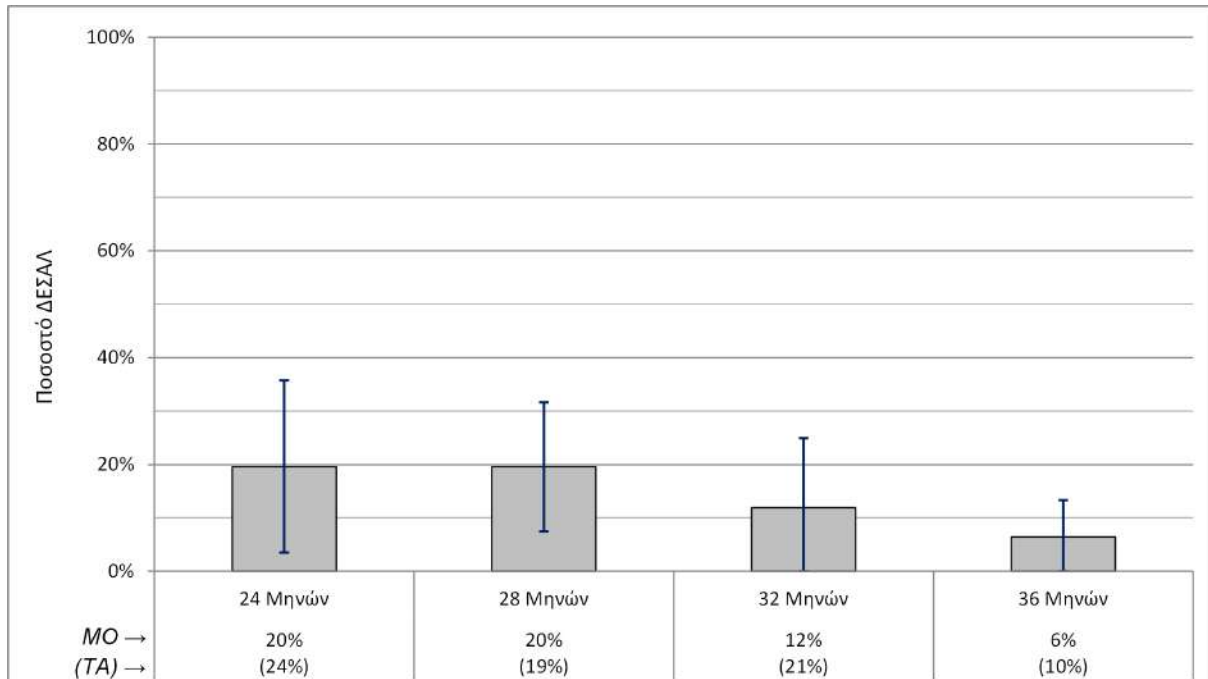

Εικόνα 2: Ποσοστά εμπέδωσης φθόγγων ανά ηλικιακό στάδιο.

[Σημείωση: Σε αυτήν και στις επόμενες εικόνες, τα διαγράμματα σφάλματος (error bars) αποδίδουν το 95% του Διαστήματος Εμπιστοσύνης γύρω από τον Μέσο Όρο.]

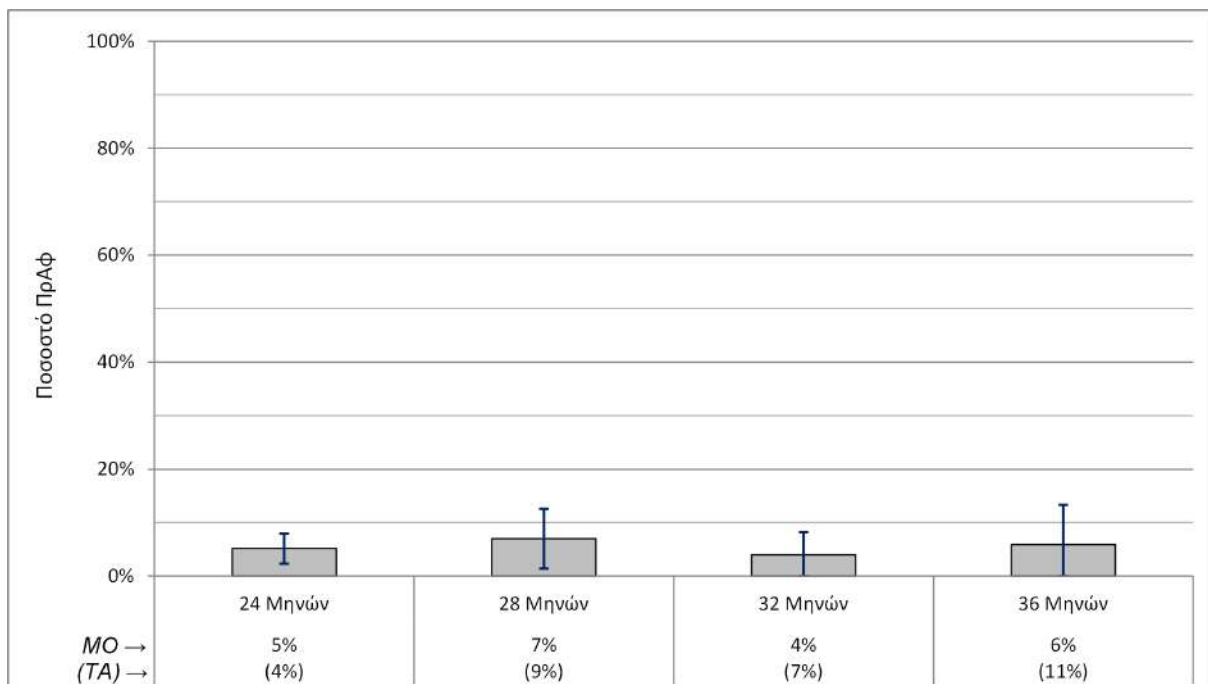
¹ Τα αρχικά *TA* χρησιμοποιούνται για τον όρο *Τυπική Απόκλιση*.

Όσον αφορά τις φωνολογικές διεργασίες που αφορούν την έμβαση συλλαβής στην αρχή της λέξης, παρατηρήθηκε σταδιακή πτώση μετά τους 28 μήνες (βλ. *Εικόνα 3*).

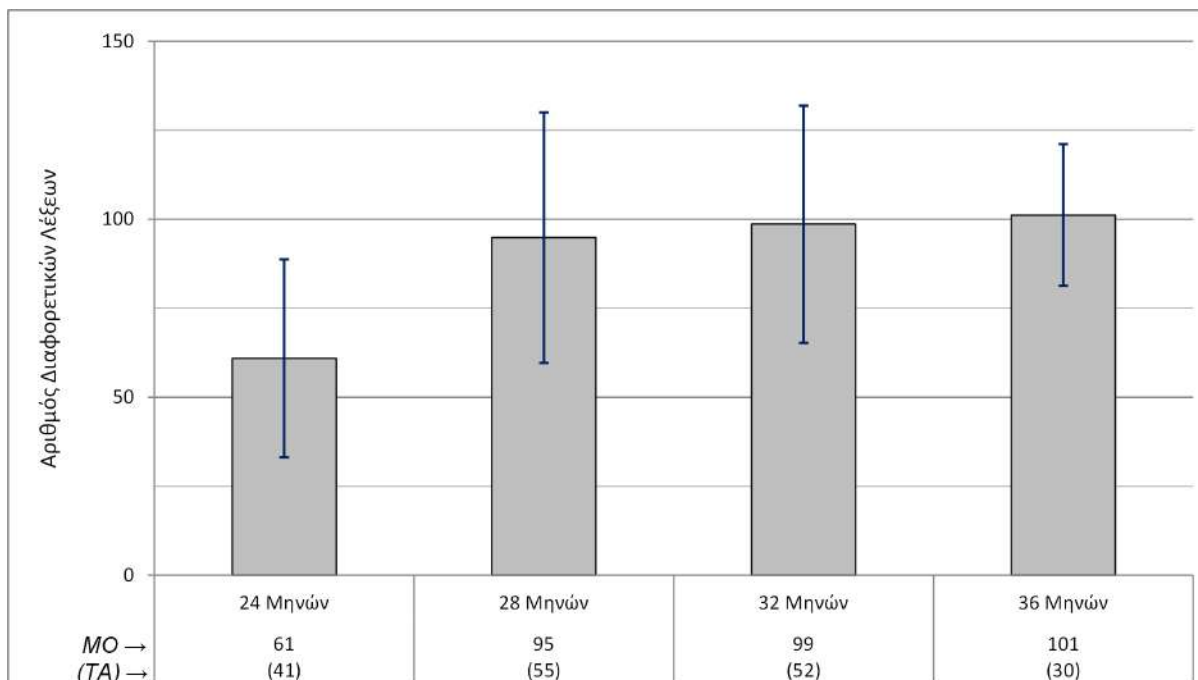
Εικόνα 3: Ποσοστά χρήσης της διεργασίας διαγραφής έμβασης συλλαβής στην αρχή της λέξης ανά ηλικιακό στάδιο.

Τα ποσοστά χρήσης της διεργασίας ΠρΑφ ήταν πολύ χαμηλά χωρίς σταθερή κατεύθυνση σε σχέση με την ηλικία, καθώς αυξομειώνονταν όσο η ηλικία αυξανόταν (βλ. *Εικόνα 4*).

Εικόνα 4: Ποσοστά χρήσης της διεργασίας προχωρητικής αφομοίωσης ανά ηλικιακό στάδιο.

Τέλος, όσον αφορά την λεξιλογική ανάπτυξη, παρουσιάστηκε σταθερή αύξηση του αριθμού διαφορετικών λέξεων όσο τα παιδιά μεγάλωναν (βλ. *Εικόνα 5*).

Εικόνα 5: Αριθμός Διαφορετικών Λέξεων ανά ηλικιακό στάδιο.

Η συσχέτιση Spearman μηδενικής τάξης (δηλαδή με συμπερίληψη της μεταβλητής «ηλικία» ως ισότιμης μεταβλητής με τις υπόλοιπες) κατέδειξε πως όλες οι μεταβλητές είχαν μεταξύ τους στατιστικά σημαντική συσχέτιση, εκτός από την περίπτωση του φωνητικού ρεπερτορίου, του οποίου η συσχέτιση με την ηλικία δεν ήταν στατιστικά σημαντική (βλ. Πίνακα 1). Το μέγεθος του φωνητικού ρεπερτορίου παρουσίασε μέτρια αρνητική συσχέτιση με τις δύο φωνολογικές διεργασίες, δηλαδή με τη ΔΕΣΑΛ και ΠρΑφ· με άλλα λόγια, όσο μειώνονται οι φωνολογικές αυτές διεργασίες, τόσο αυξάνεται ο αριθμός των εμπεδωμένων φθόγγων. Αντίστροφα, το μέγεθος του φωνητικού ρεπερτορίου έδειξε ισχυρή θετική συσχέτιση με τον ΑΔΛ: όσο αυξάνονται οι εμπεδωμένοι φθόγγοι, τόσο μεγαλώνει και το λεξιλόγιο των παιδιών. Ο ΑΔΛ παρουσίασε επίσης μια μέτρια αρνητική συσχέτιση με τις δύο φωνολογικές διεργασίες, καθώς και μια ασθενή θετική συσχέτιση με την ηλικία. Οι δύο φωνολογικές διεργασίες παρουσίασαν μια μέτρια θετική συσχέτιση μεταξύ τους και μια ασθενή αρνητική συσχέτιση με την ηλικία.

	ΠρΑφ	ΑΔΛ	Εμπεδωμένοι φθόγγοι	Ηλικία
ΔΕΣΑΛ	$\rho(46) = .641, p < .0005$	$\rho(46) = -.419, p = .002$	$\rho(46) = -.479, p < .0005$	$\rho(46) = -.374, p = .005$
ΠρΑφ		$\rho(46) = -.487, p < .0005$	$\rho(46) = -.550, p < .0005$	$\rho(46) = -.266, p = .037$
ΑΔΛ			$\rho(46) = .760, p < .0005$	$\rho(46) = .321, p = .015$
Εμπεδωμένοι φθόγγοι				$\rho(46) = .172, p = .127$

Πίνακας 1: Συντελεστές συσχέτισης ρ του Spearman και τιμές p για μηδενικής τάξης συσχετίσεις.

Όταν η συσχέτιση ανάμεσα στις τέσσερις υπό διερεύνηση μεταβλητές διερευνήθηκε με διαδικασία μερικής συσχέτισης πρώτης τάξης κρατώντας την επίδραση του παράγοντα «ηλικία» σταθερή, τα αποτελέσματα δεν άλλαξαν ιδιαίτερα (βλ. Πίνακα 2). Αυτό σημαίνει πως

οι συσχετίσεις μηδενικής τάξης που παρατηρήθηκαν στον Πίνακα 1 ανάμεσα στις τέσσερις μεταβλητές ισχύουν ασχέτως της επίδρασης της ηλικίας.

	ΠρΑφ	ΑΔΛ	Εμπεδωμένοι φθόγγοι
ΔΕΣΑΛ	$\rho(43) = .606, p < .0005$	$\rho(43) = -.340, p = .011$	$\rho(43) = -.454, p = .001$
ΠρΑφ		$\rho(43) = -.440, p = .001$	$\rho(43) = -.531, p < .0005$
ΑΔΛ			$\rho(43) = .755, p < .0005$

Πίνακας 2: Συντελεστές συσχέτισης ρ του Spearman και τιμές p για πρώτης τάξης συσχετίσεις.

4. Συμπεράσματα

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων επιβεβαίωσε την υπόθεσή μας πως το μέγεθος του φωνητικού ρεπερτορίου θα συσχετιζόταν θετικά με τη λεξιλογική ανάπτυξη: όσο μεγάλωνε ο αριθμός των εμπεδωμένων φθόγγων, τόσο μεγάλωνε και ο ΑΔΛ. Από την άλλη, οι δύο φωνολογικές διεργασίες ΔΕΣΑΛ και ΠρΑφ έδειξαν αρνητική συσχέτιση με το μέγεθος του λεξιλογίου, αποτέλεσμα το οποίο φανερώνει πως οι μη προηγμένες φωνολογικές ικανότητες (εν είδει χρήσης των φωνολογικών διεργασιών ΔΕΣΑΛ και ΠρΑφ) εμποδίζουν όχι απλώς την ορθή παραγωγή των λέξεων-στόχων κατά το πρότυπο των ενήλικών παραγωγών, αλλά συσχετίζονται με μη ανάπτυξη του λεξιλογίου· όταν οι διεργασίες αυτές αρχίζουν να υποχωρούν, τότε αυξάνεται και ο ΑΔΛ.

Οι συσχετίσεις αυτές ανάμεσα σε διαφορετικά επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης φαίνεται να στηρίζουν την υπόθεση πως υπάρχει συνεργία ανάμεσα στα υποσυστήματα της γλωσσικής ικανότητας κατά τη γλωσσική ανάπτυξη. Συγκεκριμένα φαίνεται να υποστηρίζεται η ύπαρξη ενός φωνητικού-φωνολογικού αναβολέα, πάνω στον οποίο αναπτύσσεται το λεξιλόγιο των νηπίων (και ενδεχομένως η σύνταξη) (Christophe, Guasti & Nespor 1997). Προτείνεται ότι ένα καλά ανεπτυγμένο φωνητικό και φωνολογικό σύστημα επιτρέπει τη δημιουργία σταθερών φωνολογικών αναπαραστάσεων οι οποίες με τη σειρά τους επιτρέπουν τον αποτελεσματικό εντοπισμό των λέξεων στο ηχητικό σήμα και λειτουργούν ως βάση για τη δημιουργία των πρώτων λεξιλογικών αναπαραστάσεων. Η αρνητική αλληλεπίδραση των πρώιμων γλωσσικών «λαθών» με τις λεξιλογικές ικανότητες των νηπίων δηλώνει ότι η φωνολογία λειτουργεί ως βάση πάνω στην οποία τα νήπια κτίζουν τη γλώσσα τους, και υποστηρίζουν ένα σύστημα γλωσσικό το οποίο χαρακτηρίζεται από έντονη δυναμικότητα.

Τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης έχουν σημασία όχι μόνο θεωρητική, αλλά και πρακτική, τόσο για τη λογοθεραπευτική αξιολόγηση όσο και παρέμβαση. Δηλαδή βάσει αυτών η λογοθεραπευτική αξιολόγηση θα πρέπει να εστιάζει στις συσχετίσεις ανάμεσα σε διαφορετικές γλωσσικές παραμέτρους και να μην περιορίζεται στη μέτρηση του λεξιλογίου αποκλειστικά. Επιπλέον όμως, και ακόμα πιο καιρία, η λογοθεραπευτική παρέμβαση σε παιδιά με αργοπορημένο λόγο ενδέχεται να χρειάζεται να εστιάσει στην ενίσχυση της φωνολογικής ικανότητας των νηπίων περισσότερο, η οποία με τη σειρά της θα επιτρέψει την ενίσχυση της λεξιλογικής τους ικανότητας.

Φυσικά, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και οι περιορισμοί της παρούσας έρευνας στη γενικευσιμότητα των αποτελεσμάτων, καθώς το δείγμα ήταν σχετικά μικρό. Επίσης, θα πρέπει τα αποτελέσματα αυτά να εξεταστούν και σε άλλες γλώσσες, καθώς διαγλωσσικές τυπολογικές διαφορές ίσως οδηγήσουν σε διαφορετικά αποτελέσματα. Τέλος, οι συσχετισμοί στους οποίους κατέληξε η παρούσα έρευνα θα πρέπει να ελεγχθούν και στην περίπτωση παιδιών με αργοπορημένο λόγο, ούτως ώστε να διαχωριστούν τα συστήματα που παρουσιάζουν καθυστέρηση σε σχέση με αυτά που παρουσιάζουν διαταραχή.

Βιβλιογραφία

- Armostis, S. & Petinou, K. (2017) Mastering Word-initial Syllable Onsets by Cypriot Greek Toddlers With and Without Early Language Delay. *Proceedings of the 12th International Conference of Greek Linguistics*. Berlin, Germany, 215-230.
- Browman, C.P. & Goldstein, L. (1992) Articulatory Phonology: An Overview. *Phonetica* 49 (3-4): 155-180. <https://doi.org/10.1159/000261913>
- Chomsky, N. (1965) *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, MA: MIT press. <http://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- Christophe, A., Guasti, C. & Nespor, M. (1997) Reflections on Phonological Bootstrapping: Its Role for Lexical and Syntactic Acquisition. *Language and Cognitive Processes* 12 (5-6): 585-612.
- Edwards, J., Munson, B. & Beckman, M. E. (2011) Lexicon-Phonology Relationships and Dynamics of Early Language Development. *Journal of Child Language* 38 (1): 35-40. <http://doi.org/10.1017/S0305000910000450>.
- Höhle, B. (2009) Bootstrapping Mechanisms in First Language Acquisition. *Linguistics* 47 (2): 359-382. <http://doi.org/10.1515/LING.2009.013>
- Locke, J.L. (1995) *The child's path to spoken language*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Okalidou, A., Petinou, K., Theodorou, E. & Karasimou, E. (2010) Development of Voice Onset Time in Standard-Greek and Cypriot-Greek-speaking Preschoolers. *Clinical Linguistics & Phonetics* 24 (7): 503-519.
- Olswang, L.B., Stoel-Gammon, C., Coggins, T.E. & Carpenter, R.L. (1987) *Assessing Prelinguistic and early linguistic behaviors in developmentally young children*. Seattle: University of Washington Press.
- Paul, R. & Jennings, P. (1992) Phonological Behavior in Toddlers With Slow Expressive Language Development. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* 35 (1): 99-107.
- Petinou, K. & S. Armostis (2016) Phonological Process Occurrence in Typically Developing Toddlers. *Folia Phoniatica et Logopaedica* 68: 199-204. <https://doi.org/10.1159/000454950>
- Petinou, K. & Okalidou, A. (2006) Speech Patterns in Cypriot-Greek Late Talkers. *Applied Psycholinguistics* 27 (3): 335-353.
- Petinou, K. & Theodorou, E. (2016) Early Phonetic Development in Typically Developing Children: A Longitudinal Investigation from Cypriot-Greek Child Data. *Clinical Linguistics & Phonetics* 30 (1): 12-28.
- Pinker, S. (1984). *Language Learnability and Language Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rescorla, L. & Ratner, N. B. (1996) Phonetic Profiles of Toddlers with Specific Expressive Language Impairment (SLI-E). *Journal of Speech and Hearing Research* 39: 153-165.
- Saffran, J.R. (2003) Statistical Language Learning: Mechanisms and Constraints. *Current Directions in Psychological Science* 12 (4): 110-114.
- Schwartz, R.G. & Leonard, L.B. (1982) Do Children Pick and Choose? An Examination of Phonological Selection and Avoidance in Early Lexical Acquisition. *Journal of Child Language* 9 (2): 319-336. <http://doi.org/https://doi.org/10.1017/S0305000900004748>
- Stoel-Gammon, C. (2011) Relationships Between Lexical and Phonological Development in Young Children. *Journal of Child Language* 38 (1): 1-34.
- Stoel-Gammon, C. & Cooper, J.A. (1984) Patterns of Early Lexical and Phonological Development. *Journal of Child Language* 11 (2): 247-271.
- Stoel-Gammon, C. & Dunn, C. (1994) *Normal and disordered phonology in children*. 3rd Ed. Baltimore: University Park Press.

- Taxitari, L., Kambanaros, M., Floros, G., & Grohmann, K. K. G. (in press) Early language development in a bilingual context: the Cypriot adaptation of the MacArthur-Bates CDI. In E. Babatsouli, D. Ingram, & N. Mueller (Eds.), *Where typical and atypical language acquisition meet crosslinguistically*. Bristol, UK: Multilingual Matters.
- Vihman, M. (1996) *Phonological development: The origins of language in the child*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Vihman, M., DePaolis, R. A., & Keren-Portnoy, T. (2014) The Role of Production in Infant Word Learning. *Language Learning* 64 (2): 121–140. <http://doi.org/10.1111/lang.12058>
- Vihman, M., Elbert, M., & Ferguson, C.A. (1986) Phonological development from babbling to speech : Common tendencies and individual differences. *Applied Psycholinguistics* 7: 3–40.

Ενεργοποιώντας το γλωσσικό πολιτισμικό κεφάλαιο των μαθητών: προσεγγίσεις και ερευνητικές εργασίες για την κρητική διάλεκτο

ΧΑΡΗΣ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗΣ

πρώην Σχολικός Σύμβουλος 2^{ης} Περιφέρειας Χανίων

Ο διαλεκτικός λόγος αποτελεί το σημαντικότερο στοιχείο του παρελθόντος λαϊκού πολιτισμού και εξακολουθεί να έχει τη σημασία του και για τον σύγχρονο. Ένας δεύτερος λόγος που συνηγορεί στη διάσωση και χρήση του διαλεκτικού λόγου είναι ο πολιτισμικός πλουραλισμός, που στην εκπαίδευση μεταφράζεται συνήθως ως διαπολιτισμικότητα. Η έννοια και φροντίδα αυτή, για την οποία τόσο πολύ μελάνι έχει χυθεί τα τελευταία χρόνια, δεν μπορεί να αναφέρεται αποκλειστικά στις εθνοτικές και μεταναστευτικές/προσφυγικές ομάδες. Αν οι παραπάνω ανθρώπινες ομάδες αναγνωρίζεται ότι επιβάλλεται να διατηρήσουν τα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά, αναρωτιέται κανείς γιατί να μην ισχύει το ίδιο και για τις τοπικές και περιφερειακές ιδιαιτερότητες, τις διαφοροποιημένες δηλαδή εκφράσεις του εθνικού πολιτισμού; Ή μήπως οι πρώτες ιδιαιτερότητες των κοινωνικών ομάδων γίνονται ανεκτές ως στοιχεία «ethnic», κατά τον διεθνή όρο, ενώ τα κατά τόπους πολιτισμικά στοιχεία ανακαλούν μνήμες υπαίθρου, για τις οποίες οι τελευταίες δύο γενιές των αστικοποιημένων Ελλήνων αισθάνονται αντιπάθεια; (Στρατιδάκης 2016α: 130). Ο τρίτος λόγος για τον οποίο προσπάθησα να σεβαστώ και να αναπτύξω το τοπικό ιδίωμα ήταν η αποενοχοποίηση των εκάστοτε μαθητών μου για τη γλώσσα που μιλούσαν, ιδιαίτερα στα επαρχιακά σχολεία, στην Καρωτή Ρεθύμνης, στα Μυριοκέφαλα Ρεθύμνης, στο Μελιδόνι Χανίων, στο Μελιδόνι Ρεθύμνης, στους Δαφνέδες και στην Αγιά Ρεθύμνης, στο Άνω Μέρος Αμαρίου για λίγο, αλλά και μέσα στην πόλη του Ρεθύμνου επί σειρά ετών. Το ίδιο προσπάθησα να κάνω και κατά τη θητεία μου ως Υπεύθυνος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Ρεθύμνου αλλά και αργότερα, ως Σχολικός Σύμβουλος Χανίων (Στρατιδάκης υπό δημ. α). Ο τέταρτος και τελευταίος λόγος ήταν οι ενοχές μου, ως μετέχοντος ενεργά στο υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο υπήρξε διαχρονικά ο μεγαλύτερος εχθρός -και μερικές φορές και διώκτης- των γλωσσικών διαφοροποιήσεων. Στην πραγματικότητα το σύστημα το οποίο υπηρετούμε χρεώνεται -περισσότερο ίσως και από τα μέσα ενημέρωσης- την εξαφάνιση των διαλέκτων και συχνά την πρόκληση πληγών στις ψυχές των ελληνόπουλων, που μερικές φορές οδηγήθηκαν και να ντρέπονται ακόμα για τη μητρική τους γλώσσα.

Από την άλλη πλευρά, σύμμαχος στην προσπάθεια διάσωσης των γλωσσικών ποικιλιών αποδείχτηκε το γεγονός ότι η διδασκαλία της γλωσσικής ποικιλότητας προβλεπόταν τόσο από τα Αναλυτικά Προγράμματα των ετών 1982-84 όσο και από το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών του 1999 (Α.Π. 1982; Α.Π. 1983; Α.Π. 1984, Α.Π. 1999), γλωσσικής ποικιλότητας -θυμίζω- όχι μόνο γεωγραφικής αλλά και κοινωνικής. Όμως, παρότι καταβλήθηκε προσπάθεια τα διδακτικά εγχειρίδια που στηρίχτηκαν σ' αυτά να εξοικειώσουν τους μαθητές με την ύπαρξη γλωσσικών διαλέκτων και ιδιωμάτων, τα αποτελέσματα κρίνονται το λιγότερο ως ανεπαρκή.

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της προσπάθειας προσέγγισης του διαλεκτικού λόγου από τους συγγραφείς των παλιότερων διδακτικών βιβλίων, οι οποίοι, σημείωναν απευθυνόμενοι στους μαθητές: «Η τελευταία ερώτηση δίνει ευκαιρία να γίνει συζήτηση πάνω στις ντοπιολαλιές... Οι εφημερίδες και η τηλεόραση χρησιμοποιούν ...την κοινή νεοελληνική. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι ντοπιολαλιές είναι άλλη γλώσσα... δεν πρέπει να ντρεπόμαστε γι' αυτές ή να τις περιφρονούμε». Όμως λίγο παρακάτω, ξεχνώντας τα παραπάνω και εφαρμόζοντας πιστά το «δάσκαλε που edίδασκες και λόγο δεν εκράτειες», προτείνοντας εργασίες πάνω στα κείμενα επεξεργασίας, έγραφαν εν είδει οδηγιών προς τους αμήχανους μαθητές: «Τα λόγια της θείας Κλειώς... είναι σε τοπική διάλεκτο. Τα μεταφέρω στο τετράδιό μου σε «σωστή δημοτική γλώσσα», όπως στο παράδειγμα...»! (Καλατζής 1988).

Θα μου επιτρέψετε στο σημείο αυτό να κάνω ευρύτερη χρήση του παιδαγωγικού χιούμορ, αναφέροντας ένα περιστατικό, που θα μας δώσει την ευκαιρία να μεταφερθούμε σε έναν μικρόκοσμο της «Βαβυλωνίας» του Βυζάντιου, σε επίπεδο όμως Κρήτης. Από τις έντυπες αναμνήσεις του Μιχάλη Αντωνογιαννάκη, που φοίτησε στο Γυμνάσιο του Ρεθύμνου, προερχόμενος από χωριό, επιλέγω ένα απόσπασμα (Σελλιανός 1997: 187): «Ο πατέρας μου μ' έβαλε οικότροφο σε ένα σπίτι προσφύγων στο Μασταμπά... Μιλούσαν μια διάλεκτο με παράξενη προφορά, αλλιώςτική από τη δική μου. Μα και αυτοί δεν καταλάβαιναν τη δική μας διάλεκτο, γιατί άκουσα έναν που διηγούνταν ότι, όταν ήρθαν το 1923, δεν καταλάβαινε την κρητική. Είχε λέει ακούσει ένα ντόπιο που έλεγε: “Εγλάκανε το κοπέλι και τσούρισενε κι ασβολόθηκενε”. Δεν κατάλαβε τίποτα και πήγε και ρώτησε ένα γνωστό του με όλο το θάρρος και του εξήγησε: “Έτρεχε το παιδί κι έπεσε και χτύπησε πολύ”. Ένας άλλος είπε ότι κάποιος διηγούνταν για μια φασαρία κι έλεγε: “Εκειά που κάθουμινε στο ντουκιάνι κι έπινα το γκαϊφέ μου γροικώ ένα χίλιου διαόλου μαλιχουλέ κι ύστερα γροικώ κι ένα ταπουζίδι κι έχασα τον απατό μου”. Ρώτησε κι αυτός και του εξήγησαν: “Εκεί που καθόμουν στο καφενείο κι έπινα τον καφέ μου ακούω μεγάλη φασαρία κι ύστερα αισθάνομαι ένα χτύπημα στο κεφάλι και ζαλίστηκα κι έπεσα”». Να σημειώσω εδώ ότι μεγάλο μέρος των προσφύγων του Ρεθύμνου προερχόταν από τις Φώκιες, από περιοχή δηλαδή με δική της διάλεκτο.

Να διευκρινίσω για τους μη εκπαιδευτικούς αναγνώστες ότι ευτυχώς τα πράγματα δεν είναι σήμερα και τόσο άσχημα στα σχολεία, όσο στην περίπτωση που αναφέρθηκε παραπάνω, αφού στα λεγόμενα «νέα βιβλία» υπάρχει ένα κεφάλαιο στο εγχειρίδιο του γλωσσικού μαθήματος της Ε' τάξης του δημοτικού σχολείου με τον τίτλο «Οι φίλοι τραγουδάνε», ενταγμένο στη γενικότερη ενότητα «Οι φίλοι μας και οι φίλες μας» (Ιορδανίδου & συν. 2006). Σ' αυτό οι μαθητές έχουν την ευκαιρία να εισαχθούν οι κατά τόπους ελληνικές διαλέκτοι. Συμπτωματικά η διάλεκτος που έχει επιλεγεί είναι η κρητική και η προσέγγισή της πραγματοποιείται μέσα από έξι μαντινάδες, που αναλύονται περισσότερο στις δύο ασκήσεις που ακολουθούν. Φτωχή, βέβαια, η προσπάθεια αλλά οπωσδήποτε υπαρκτή.

Βοηθός μου στην αποδοχή και προώθηση της κρητικής διαλέκτου στη διδασκαλία υπήρξε επίσης το γεγονός, ότι η διάλεκτος αυτή δεν είναι νεκρή ούτε και βρίσκεται σε διαδικασία σύντομου τουλάχιστον θανάτου. Αυτό φαίνεται από την εξέλιξή της μέσα στην Κρήτη αλλά και -σε ορισμένες τουλάχιστον στιγμές- σε πολλές περιοχές, όπου δραστηριοποιούνται εθνικοτοπικοί σύλλογοι, και γίνεται εμφανέστερο όταν συγκριθεί με τη γλώσσα των απογόνων των Τουρκοκρητικών που μετανάστευσαν στη Ρόδο, στη Συρία, στη Λιβύη και στα μικρασιατικά παράλια την περίοδο 1898-1924. Έτσι οι απόγονοι των Τουρκοκρητών που επισκέπτονται τη γενέθλια γη των προγόνων τους σήμερα αλλά και οι απόγονοι εκείνων που είχαν μεταναστεύσει στη Συρία και επιστρέφουν ως πολιτικο-οικονομικοί μετανάστες, μιλούν μια διάλεκτο που έχει μετατραπεί σε «απολίθωμα», μη έχοντας τη δυνατότητα στον τόπο τους να εξελιχθεί.

Η ανθεκτικότητα της κρητικής διαλέκτου φαίνεται ιδιαίτερα από το γεγονός ότι το κατεξοχήν προϊόν του είδους, τα κρητικά δίστιχα, παρουσιάζουν μια απροσδόκητη ζωτικότητα. Σήμερα εξακολουθούν να παράγονται μαντινάδες ερωτικές, ξεφάντωσης, χορού, ευτράπελες, γνωμικές, ιστορικές, ηρωικές, ξενιτιάς, τουριστικές, πειραχτικές και βωμολοχικές. Κι ακόμη, νέες κατηγορίες μαντινάδας, ευνοημένες από τις τεχνολογίες της κινητής τηλεφωνίας και του διαδικτύου, έχουν αρχίσει να παράγονται, όπως του καλημερίσματος, του απλού χαιρετισμού, του καληνυχτίσματος, αλλά και πολιτικές και ποιμενικές μαντινάδες. Παράγεται, τέλος, ένα σχετικά νέο είδος, οι ευχετήριες μαντινάδες. Η σημερινή δυναμικότητα της μαντινάδας δεν μπορεί να σημαίνει τίποτε άλλο παρά ότι αντιστοιχεί και με τις σημερινές ανάγκες της -κρητικής ιδιαίτερα- κοινωνίας, που τη συντηρεί (Στρατιδάκης & μαθητές 2007: 14-16).

Τέλος, βοηθός μου στο σχολείο υπήρξε το γεγονός ότι ορισμένοι Κρήτες εκπαιδευτικοί μπόρεσαν να ξεφύγουν από τη συμπαγή «εθνική» γλώσσα και να προχωρήσουν στην καταγραφή του διαλεκτικού λόγου, όπως ο *Γεώργιος Πάγκαλος* με το εξάτομο «Περί του Γλωσσικού Ιδιώματος της Κρήτης», ο *Μανόλης Πιτυκάκης* με «Το γλωσσικό ιδίωμα της ανατολικής Κρήτης», και πιο πρόσφατα ο *Αντώνης Ξανθινάκης* με το «Λεξικό του Δυτικοκρητικού ιδιώματος», ο *Αντώνης Τσιριγωτάκης* με τον «Θησαυρό της Κρητικής διαλέκτου», ο *Νίκος Γαρεφαλάκης* με το «Λεξικό Ιδιωματισμών Κρητικής διαλέκτου (περιοχής Σητείας)» και, ιδιαίτερα, ο *Νικόλαος Κοντοσόπουλος*, με τα έργα του «Κρητική διάλεκτος» και το «Αντίστροφο λεξικό της κρητικής διαλέκτου» (Πάγκαλος 1955-1963; Πιτυκάκης 1983; Ξανθινάκης 2000; Γαρεφαλάκης 2002; Κοντοσόπουλος 2006α, 2006β; Τσιριγωτάκης 2008).

Από τα βοηθήματα που αναφέρθηκαν, τα οποία αποτελούν κλάσμα των διατιθέμενων σήμερα στο είδος τους στους τομείς της φωνητικής, της μορφολογίας, της σύνταξης, της λεξικολογίας, της σημασιολογίας, της ετυμολογίας, της γλωσσογεωγραφίας και κοινωνιογλωσσολογίας, αντιλαμβανόμαστε ότι έχουμε να κάνουμε με μια διάλεκτο συγκριτικά καλά μελετημένη, που διαθέτει λεξικά, γραμματικές, συντακτικό και αντίστροφο λεξικό. Κι ακόμα διαθέτει μεταγραφές σ' αυτήν της *Ιλιάδας*, της *Οδύσσειας* και της *Αντιγόνης* (Ψυχουντάκης 2003α, 2003β). Και είναι φυσική αυτή η υπερπροσφορά μελετών, αφού η κρητική διάλεκτος πηγαινει πολύ βαθιά μέσα στο χρόνο φτάνοντας πίσω στα μέσα της δεύτερης χιλιετίας. Θυμίζω ότι τα έργα του Κρητικού Θεάτρου μεταξύ του 13^{ου} και του 17^{ου} αιώνα είναι γραμμένα στην κρητική διάλεκτο της εποχής τους. Έτσι σήμερα το αριστούργημά της, η «*Ερωφίλη*», μπορεί να διαβάζεται και να κατανοείται με άνεση από τους Ρεθεμνιώτες απογόνους του δημιουργού της *Γεωργίου Χορτάση*. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι κάθε στιγμή δεν είναι υπαρκτός ο κίνδυνος τοπικιστικής κομπορημοσύνης μέχρι και σοβινισμού, πρόβλημα που όμως δεν αντιμετώπισα στα κρητικά σχολεία που υπηρέτησα.

Από το μέσα της δεκαετίας του 1980, οπότε ξεκίνησα να υπηρετώ ως δάσκαλος σε σχολεία της κρητικής υπαίθρου, προωθούσα όσο μπορούσα την καλλιέργεια της κρητικής διαλέκτου και των επιμέρους εκφάνσεών της, εκμεταλλευόμενος αφορμές της στιγμής, οι περισσότερες από τις οποίες δίδονταν από τους ίδιους τους μαθητές, ιδιαίτερα στους τομείς του λεξιλογίου, των τοπωνυμίων και των παρωνυμίων.

Στη συνέχεια ως Υπεύθυνος Περιβαλλοντικής της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης επί μια τετραετία υποστήριξα διάφορα σχετικά προγράμματα (Στρατιδάκης 2016α: 9-10, σημ. 2), μεταξύ των οποίων άξιο αναφοράς είναι εκείνο που υλοποιήθηκε στο Δημοτικό Σχολείο Χαρκίων κατά το σχολικό έτος 1997-1998 σε συνεργασία με τον συνάδελφο *Γιώργο Πολάκη* και κατά σύμβαση ονομάσαμε «Κτηνοτροφικό Λεξικό» (Πολάκης 1998). Το πρόγραμμα αυτό είχε ως αφορμή το γεγονός ότι οι εννέα τότε μαθητές και αμέσως μετά πέντε των απομονωμένων χωριών Χάρκια και Καβούσι ντρέπονταν να εκφραστούν στον δάσκαλό

τους στη φυσική τους γλώσσα, τόσο προφορικά όσο και γραπτά. Πρότασή μου λοιπόν ήταν ακριβώς η καταγραφή και ανάδειξη αυτής της γλώσσας, πράγμα που επετεύχθη με εκατοντάδες λημμάτων και έκανε περήφανους τους μαθητές αυτούς, όταν το επόμενο έτος παρουσίασε την εργασία τους -που ωστόσο είχε πάρει και έντυπη μορφή- ένα εκλεκτό επιτελείο επιστημόνων.

Η επάνοδός μου στην τάξη συνοδεύτηκε από νέους πειραματισμούς ως προς τον εμπλουτισμό της διδασκαλίας με στοιχεία για την Κρήτη και τον πολιτισμό της, συμπεριλαμβανομένου του γλωσσικού της πλούτου. Έτσι αρχικά χρησιμοποίησα τη γνωστή μετασκευή του τεύχους του Αστεριζ «Ρόδο και Ξίφος», που είχε πάρει το όνομα «Σπαθί και Τριαντάφυλλο. Ο Αστεριζ στην Κρητική» (Goscinnny & Uderzo 1998α). Το τεύχος αυτό τελικά αποδείχτηκε ατελέσφορο. Πιο προσιτός στους μαθητές αποδείχτηκε «Ο Αστερικάκης στην Κορσική», που είχε κυκλοφορήσει έντεκα χρόνια νωρίτερα, όπως και «Ο Αστερικάκης στσι Ολυμπιακές συνορισές» (Goscinnny & Uderzo 1998β, 1998γ). Ας σημειωθεί ότι ο βασικός λόγος για τον οποίο δεν συνέχισα το εγχείρημα του «Αστερικάκη» ήταν ότι χρησιμοποιούσε μια ορισμένη εκδοχή του ιδιώματος της ανατολικής Κρήτης αλλά και ότι το λεξιλόγιό του ήταν πια κατανοητό αποκλειστικά από πολύ ηλικιωμένους Κρητικούς.

Άλλες προσεγγίσεις της κρητικής διαλέκτου, πιο ουσιαστικές αυτές αν και όχι εξίσου ευχάριστες, έγιναν μέσω του παροιμιακού λόγου και των παροιμιόμυθων. Πολύ αποδοτικότερη αποδείχτηκε η δυνατότητα που έδινε κατά καιρούς στους μαθητές που το επιθυμούσαν να παραδίδουν τις γραπτές τους εκφράσεις, σε έμμετρο λόγο. Ήταν εντυπωσιακό το φαινόμενο μαθητές που δυσκολεύονταν πολύ να εκφράσουν τις σκέψεις τους στο γνωστό τότε ως «Σκέφτομαι και γράφω» και αργότερα ως «Γραπτή Έκφραση» να αποδεικνύονται αστείρευτα ποτάμια όταν τους επιτρεπόταν και πολύ περισσότερο όταν παρωθούνταν να εκφραστούν σε διαλεκτικό έμμετρο λόγο.

Άλλες προσεγγίσεις είχαν να κάνουν με το ριζίτικο τραγούδι (συμπεριλαμβανομένης της μουσικής του), αλλά και με τη μετάκληση στην αίθουσα διδασκαλίας αυθεντικών ομιλητών της κρητικής διαλέκτου ή με την παρακολούθηση σχετικών αυθεντικών διαλόγων σε κατά καιρούς επισκέψεις σε Κέντρα Προστασίας Ηλικιωμένων αλλά και σε διδακτικές επισκέψεις στην ύπαιθρο (βλ. ενδεικτικά Στρατιδάκης 2016β: 32). Δεν αποδείχτηκαν άσκοπες επίσης οι προσπάθειες δημιουργίας μικρών διαλεκτικών λεξικών, ως παραρτημάτων των τυπικών «λεξικών» που συνέτασσαν οι μαθητές μου των μεγάλων τάξεων του δημοτικού σχολείου, με τη βοήθεια των τυποποιημένων σχολικών τετραδίων λεξιλογίου. Κι ακόμα, ενδιαφέρουσες γι' αυτά αποδείχτηκαν οι προσπάθειες ετυμολόγησης διαλεκτικών λέξεων αλλά και ανακάλυψης άλλων της ίδιας οικογένειας.

Από το έτος 2005, από το οποίο και επιτρέπεται επισήμως η χρησιμοποίηση στη διδασκαλία υλικού επιλεγμένου από τον εκπαιδευτικό σε ποσοστό ενός τετάρτου, ξεκίνησα διδασκαλίες με βάση λογοτεχνικά διαλεκτικά κείμενα. Τα κείμενα αυτά επέλεγα να είναι σχετικά αλλά και συμπληρωματικά με εκείνα των σχολικών εγχειριδίων της γλώσσας και, οπωσδήποτε, βιωματικά και λειτουργικά.

Ευτυχώς η διάλεκτος την οποία καλούμε να αναπτύξω μού έδινε ποικιλία κειμένων, σε πεζό και έμμετρο λόγο, από τον *Βιτζέντζο Κορνάρο* μέχρι τον *Γεώργιο Χορτάτση* και από τον *Νίκο Καζαντζάκη* μέχρι τον *Κώστα Φραγκούλη*, έναν αυθεντικό χρήστη του κρητικού ιδιώματος, ποιητικά κείμενα του οποίου έχουν μελοποιήσει ο *Κώστας Μουντάκης* και ο *Νίκος Μαμαγκάκης* και που σήμερα τραγουδά με εκφραστικότητα ο *Γιάννης Χαρούλης* (Φραγκούλης 1961). Αναφέρω αυτή την τελευταία λεπτομέρεια προκειμένου να υπενθυμίσω ότι η διδασκαλία μας οφείλει να είναι ενδιαφέρουσα προκειμένου οι μαθητές να έχουν λόγους να ενδιαφερθούν για το αντικείμενό της αντί να επιδίδονται σε διαγωνισμούς χασμουρητού και ευφυολογημάτων. Κι ακόμα γιατί η διδασκαλία του έμμετρου λόγου

οφείλει συχνά να συνοδεύεται από μουσική, όπως δηλαδή αυτό ελάμβανε χώρα κατά τη φυσική διαδικασία της εκφοράς του.

Ακολούθησαν πιο συστηματικές εργασίες, τέτοιες που καθιερώθηκε να αποκαλούνται ερευνητικές εργασίες (projects). Η παλαιότερη είχε να κάνει με τη μεταφορά του σαμιακού διαλεκτικού κειμένου που είδαμε παραπάνω, της «Ψιχλούς» του *Κώστα Καλατζή* (Καλατζής 1988), σε διαλεκτικά κείμενα άλλων ελληνικών περιοχών. Αρχικά οι μαθητές κλήθηκαν να αποδώσουν το κείμενο αυτό στην κοινή ελληνική, την «σωστή» γλωσσική μορφή, όπως την αποκαλούσαν οι συγγραφείς του εγχειριδίου. Στη συνέχεια, με τη βοήθεια γονέων και παππούδων, κλήθηκαν να το αποδώσουν στην κρητική διάλεκτο. Το λιγότερο που μπορεί να πει κανείς για τα κείμενα που δημιουργήθηκαν μ' αυτό τον τρόπο είναι ότι υπήρξαν απολαυστικά. Οι διαφορές τους ήταν τεράστιες, ανάλογες της ηλικίας των βοηθών, της καταγωγής τους, από αστικό ή αγροτικό περιβάλλον αλλά και από διαφορετικά διαμερίσματα της Κρήτης. Ακολούθησε η απόδοση του αρχικού κειμένου σε κυπριακή και ποντιακή διάλεκτο αλλά και σ' εκείνες των Δωδεκανήσων, της Επτανήσου και στις αστικές διαλέκτους της Κοζάνης και των Σερρών.

Οι επόμενες ερευνητικές εργασίες ήταν απαιτητικότερες και αναφέρονταν στη γλώσσα του αινιγματικού διαλόγου, στην εξοικείωση με το κρητικό δίστιχο και καθαρογλώσσημα. Στην πραγματικότητα επρόκειτο για προσπάθειες συλλογής αυθεντικού γλωσσικού διαλεκτικού υλικού. Η μεθοδολογία προσέγγισης και των τριών αυτών θεμάτων υπήρξε κοινή, με βελτιώσεις από χρόνο σε χρόνο, εφόσον μάλιστα είχαν να κάνουν με διαφορετικά μαθητικά σύνολα.

Ως προς τον αινιγματικό λόγο, αυτός ήταν -και θεωρώ είναι σε ένα βαθμό ακόμα-ζωντανός στην παιδική ηλικία, με παρεμφερείς οπωσδήποτε προς τις παλιότερες μορφές. Κι αυτό γιατί η αινιγματική διαδικασία προϋποθέτει νοητικές λειτουργίες που ελκύουν τα παιδιά. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο στη σχολική αίθουσα είχα κάνει το αίνιγμα μέρος της παιδαγωγικής μου «εργαλειοθήκης». Οι κατά καιρούς επισκέπτες της θα αναρωτήθηκαν για την αναγραφή στο επάνω δεξιό τμήμα του πίνακα ενός ή περισσότερων αινιγμάτων, όσων μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν είχαν επιλυθεί. Κατά το επόμενο έτος διδασκαλίας η ένταξη του αινιγματικού λόγου στη σχολική πραγματικότητα διευρύνθηκε με την αναζήτηση αινιγμάτων από τους μαθητές στους προγόνους τους, ιδιαίτερα σε όσους συνέχιζαν να κατοικούν σε οικισμούς της κρητικής υπαίθρου. Η συγκομιδή, όπως ήταν λογικό, ήταν περιορισμένη, αφού τα παιδιά δε διέθεταν στρατηγική εκμείευσης ενός προϊόντος του λαϊκού πολιτισμού, που σήμερα θεωρείται παρωχημένο και οπισθοδρομικό. Και όταν τα όρια της συγκέντρωσης αινιγμάτων είχαν εξαντληθεί, τα οδήγησα στην αναζήτηση της σχετικής βιβλιογραφίας στον φιλόξενο χώρο της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Ρεθύμνης, όπου είχαν την ευκαιρία να αναζητήσουν με την καθοδήγησή μου αινίγματα σε κάθε είδους έντυπα. Η εργασία αυτή ευτύχησε να πάρει και έντυπη μορφή (Στρατιδάκης 2016α, βλ. και Στρατιδάκης υπό δημ.).

Επόμενη ερευνητική εργασία εστιάστηκε στο κρητικό δίστιχο και ειδικότερα στο ευετηριακό του τμήμα, που πήρε και αυτή έντυπη μορφή με τον τίτλο «Ευχετήριες μαντινάδες στο κινητό τηλέφωνο». Στην περίπτωση αυτή εκμεταλλεύτηκα τη δύναμη της μαντινάδας, στην οποία αναφέρθηκα και παραπάνω, και το γεγονός ότι αυτή μπορεί να γίνει ένα εξαιρετικό εργαλείο, βοηθητικό σε αρκετά από τα σημερινά ζητούμενα του γλωσσικού μαθήματος. Ζήτησα λοιπόν από τα παιδιά να προσπαθήσουν να συγκεντρώσουν μέσα στις χριστουγεννιάτικες και πασχαλινές διακοπές τους τον μεγαλύτερο δυνατό αριθμό ευχετήριων μαντινάδων που θα κατέληγαν με μορφή γραπτού μηνύματος στα κινητά τηλέφωνα των γονέων τους και κάθε γνωστού τους. Μερικοί μαθητές ανταποκρίθηκαν περισσότερο στο κάλεσμα, καταφεύγοντας και πάλι στη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη αναζητώντας και εκεί «ευρήματα». Κάποιοι άλλοι κατέφυγαν στο διαδίκτυο, αλιεύοντας μερικούς ακόμη

θησαυρούς. Μ' αυτό τον τρόπο δημιουργήθηκε μια συλλογή 325 ευχετήριων μαντινάδων (Στρατιδάκης 2007). Από την πλευρά μου έκρινα σκόπιμο να προσθέσω στην έκδοση ορισμένα γενικότερα στοιχεία για τη μαντινάδα, για την παιδαγωγική της αξία σήμερα και για τα χαρακτηριστικά των ευχετήριων μαντινάδων της συλλογής.

Η τελευταία ερευνητική εργασία αναφερόταν στο κρητικό καθαρογλώσσημα. Αφορμές για την πραγματοποίησή της είχαν δοθεί με τα παλιότερα «Ανθολόγια» του γλωσσικού μαθήματος και τα καθαρογλωσσήματα που ερανίζονταν εκεί (Βουγιούκας & συν. 1975). Από την πλευρά μου ζητούσα από τους μαθητές να εντοπίσουν, με τη βοήθεια των γονέων και παππούδων τους, και άλλους γλωσσοδέτες και να τους καταγράψουν, με όλες, ασφαλώς, τις δυσκολίες που παρουσίαζε η καταγραφή ενός κατεξοχήν προφορικού έργου της λαϊκής λογοτεχνίας. Με τον τρόπο αυτό είχε αρχίσει να συγκροτείται κάποια συλλογή. Από το σχολικό έτος 2006-2007 η προσπάθεια αυτή εντάθηκε και το επόμενο έτος έγινε συστηματική. Οπωσδήποτε, η συγκομιδή υπήρξε πενιχρή. Στη συνέχεια πραγματοποιήσαμε αλληπάλληλες σαββατιάτικες επισκέψεις με μικρές εναλλασσόμενες ομάδες μαθητών στη Δημόσια Βιβλιοθήκη, όπου και διευρύνουμε τις πηγές συγκέντρωσης υλικού. Μ' αυτό τον τρόπο δημιουργήθηκε μια συλλογή 170 συνολικά γλωσσοδετών, η οποία στην πραγματικότητα είναι η πληρέστερη μέχρι σήμερα στη χώρα μας και ευτύχησε να πάρει έντυπη μορφή το 2008, με τον τίτλο *Καθαρογλωσσίδα. Σχολιασμένη έκδοση 170 κρητικών γλωσσοδετών*, με τον απαραίτητο σχολιασμό από την πλευρά μου (Στρατιδάκης 2008). Το περιεχόμενο της έκδοσης αυτής παρουσιάστηκε κατά τις εργασίες του Συνεδρίου «Ο λαϊκός πολιτισμός της Κύπρου και της Κρήτης» το 2011 (Στρατιδάκης υπό δημ. α). Μια πρόσφατη προσπάθεια προσέγγισης του ζητήματος της συμφιλίωσης με τις γλωσσικές διαλέκτους, προς την πλευρά των εκπαιδευτικών αυτή τη φορά, υπήρξε η διοργάνωση από μέρος μου το 2015, ως σχολικός σύμβουλος πια, μιας διημερίδας με θέμα «Η Κρήτη και ο πολιτισμός της στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση».

Τελειώνοντας, θα ήθελα να αναφερθώ τηλεγραφικά στον κρισιμότερο παράγοντα της αποδοχής των γλωσσικών ιδιαιτεροτήτων στο ελληνικό σχολείο, τον ίδιο τον εκπαιδευτικό. Με την εμπειρία της παρακολούθησης της γλωσσικής διδασκαλίας περισσότερων από δύο εκατοντάδων δασκάλων, μπορώ σήμερα να πω με σιγουριά ότι, αν και οι ίδιοι κατανοούν ότι οι μαθητές τους δεν θα πρέπει να αποθαρρύνονται στη χρήση του διαλεκτικού και ιδιωματικού λόγου, στην πράξη διορθώνουν τα σχετικά φαινόμενα στις γραπτές και συχνά και στις προφορικές τους εκφράσεις, αφήνοντάς τα να εκδηλώνονται μόνο σε χρόνο θεωρούμενο ως μη τυπικά σχολικό, κατά τα διαλείμματα και κατά τις εκπαιδευτικές επισκέψεις και εκδρομές. Ειδικότερα στα δημοτικά σχολεία της υπαίθρου, όπου ο λόγος των μαθητών παρουσιάζει τους σημαντικότερους διαλεκτισμούς αλλά και που το ποσοστό των μη Κρητών δασκάλων είναι πολύ μεγάλο, παρουσιάζεται το φαινόμενο της ολικής αμηχανίας να χειριστούν το ζήτημα αυτό και συχνά το αντιμετωπίζουν αστεϊστικά ή φολκλοριστικά. Οπωσδήποτε η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών θεωρεί ότι ο γλωσσικός διαλεκτισμός δεν μπορεί να ενσωματωθεί στη διδασκαλία τους ούτε ως στόχος αλλά ούτε ως μέσον επίτευξης των γενικότερων επικοινωνιακών στόχων του γλωσσικού μαθήματος. Με την έννοια αυτή δηλώνω και από τη θέση αυτή τη διαθεσιμότητά μου, παρότι απόστρατος σήμερα αλλά όχι αποστασιοποιημένος, για κάθε προσπάθεια παραγωγής εκπαιδευτικού υλικού, προκειμένου οι νεότερες γενιές μαθητών και εκπαιδευτικών να αποκτήσουν επίγνωση του γεγονότος ότι η ύπαρξη ποικιλιών αποτελεί μέρος της φύσης της γλώσσας και να αναπτύξουν περισσότερο τις επικοινωνιακές τους δυνατότητες και με τη χρήση του διαλεκτικού λόγου.

Βιβλιογραφία

Gosciny, R. & Uderzo, A. (1998α) *Σπαθί και τριαντάφυλλο. Ο Αστερικόκης στην κρητική διάλεκτο* (Επιμ. Μ. Πατεράκη). Αθήνα: Πατάκης.

- Gosciny, R. & Uderzo, A. (1998β) *Ο Αστερικάκης στην Κορσική* (Επιμ. Μ. Πατεράκη) Αθήνα: Πατάκης.
- Gosciny, R. & Uderzo, A. (1998γ) *Ο Αστερικάκης σσι ολυμπιακές συνορισές*. (Επιμ. Μ. Πατεράκη). Αθήνα: Πατάκης.
- Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα Α' και Β' τάξεων του Δημοτικού Σχολείου* (1982) Φ.Ε.Κ. 107/Α', 31-8-1982.
- Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα των Μαθημάτων: α) Μελέτη Περιβάλλοντος και Μαθηματικά Γ' Τάξης του Δημοτικού Σχολείου β) Νεοελληνική Γλώσσα Γ' και Δ' τάξεων του Δημοτικού Σχολείου* (1983) Φ.Ε.Κ. 168/Α', 18-11-1983.
- Αναλυτικό Πρόγραμμα Νεοελληνικής Γλώσσας Ε' και ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού Σχολείου* (1984) Φ.Ε.Κ. 185/Α', 26-11-1984.
- Βουγιούκας, Α., Δημαράς, Α., Δοξιάδη, Κ., Ιωάννου, Γ., Κάσδαγλη, Λ. & Μουστάκα, Κ. (1975) *Ανθολόγιο για τα παιδιά του δημοτικού. Μέρος πρώτο*. Αθήνα.
- Γαρεφαλάκης Ν. (2002) *Λεξικό ιδιωτισμών κρητικής διαλέκτου (περιοχής Σητείας)*. Σητεία.
- Ιορδανίδου, Α., Αναστασοπούλου, Α., Γαλανόπουλος, Ι., Δρυς, Ι., Κόττα, Α. & Χαλικιάς, Π. (2006) *Γλώσσα Ε' δημοτικού: Της γλώσσας ρόδι και ροδάκι*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Καλατζής, Κ. (1988) *Η Ψιχλού*. Στο: Α. Βελαλίδης, Α., Βουγιούκας, Α. Καλαπανίδα, Κ. Κανάκης, Ν. Μπλούνας & Α. Παπαδημητρίου. *Η γλώσσα μου Ε' δημοτικού, Πρώτο μέρος*. Αθήνα, 103-107.
- Κοντοσόπουλος, Ν., (2006α) *Γλωσσικός άτλας της Κρήτης*. Ηράκλειο.
- Κοντοσόπουλος, Ν. (2006β) *Αντίστροφο λεξικό της Κρητικής διαλέκτου*. Αθήνα.
- Ξανθινάκης, Α. (2000) *Λεξικό του Δυτικοκρητικού ιδιώματος*. Ηράκλειο.
- Πάγκαλος, Γ. (1955-1970) *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης, τ. Α' - Στ'*. Αθήνα.
- Πιτυκάκης, Μ. (1983) *Το γλωσσικό ιδίωμα της ανατολικής Κρήτης*. Αθήνα.
- Πολάκης, Γ. & μαθητές (1998) *Κτηνοτροφικό Λεξικό*. Ρέθυμνο.
- Πρόγραμμα Σπουδών της Νεοελληνικής Γλώσσας στην προ-Δημοτική Εκπαίδευση - Νηπιαγωγείο και στο Δημοτικό* (1999) Φ.Ε.Κ. 95/Β', 10-2-1999.
- Σελλιανός, Μ. (1997) *Θύμησης*. Αθήνα.
- Στρατιδάκης, Χ. & μαθητές (2007) *Ευχετήριες μαντινάδες στο κινητό τηλέφωνο. Σχολιασμένη έκδοση 325 μαντινάδων*. Ρέθυμνο.
- Στρατιδάκης, Χ. & μαθητές (2008) *Καθαρογλωσσίδα. Σχολιασμένη έκδοση 170 κρητικών γλωσσοδετών*. Ρέθυμνο.
- Στρατιδάκης Χ. (υπό δημ. α) *Τα Κρητικά Καθαρογλωσσήματα: Χαρακτήρας, Τόπος και Χρόνος Λειτουργίας, Δημιουργοί, Παράλλαξη, Παιδαγωγική Αξία. Πρακτικά του Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου «Ο λαϊκός πολιτισμός της Κύπρου και της Κρήτης»*.
- Στρατιδάκης, Χ. (υπό δημ. β) *Διδακτικές Προσεγγίσεις του Κρητικού Γλωσσικού Ιδιώματος: η Περίπτωση Τεσσάρων Ερευνητικών Εργασιών. Πρακτικά του Συνεδρίου του Συνδέσμου Φιλολόγων Νομού Ρεθύμνης «Οι γλωσσικοί κώδικες στη σχολική πράξη»*.
- Στρατιδάκης, Χ. (2016α) *Το Κρητικό αίνιγμα. Σχολιασμένη συλλογή 850 αινιγμάτων*. Ρέθυμνο.
- Στρατιδάκης, Χ. (2016β) *Εκτός σχολικής αιθούσης. Εφαρμοσμένες δραστηριότητες βιωματικής μάθησης*. Ρέθυμνο.
- Τσιριγωτάκης, Α. (2008) *Θησαυρός της κρητικής διαλέκτου*, Ηράκλειο Κρήτης.
- Φραγκούλης, Κ. (1961) *Τα Δίφορα, τ. Α' και Β'*. Ηράκλειο Κρήτης.
- Ψυχουντάκης, Γ. (2003α) *Όμηρος, Ιλιάδα*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Ψυχουντάκης, Γ. (2003β) *Όμηρος, Οδύσσεια*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

The nature of infinitives in Griko-Greek dialects of Southern Italy

GIUSEPPE TORCOLACCI¹, ATHINA IOANNA LIVADARA²

University of Leiden¹, University of Crete²

---

1. Introduction

The gist of this paper is to shed light on the syntactic and morphological nature of infinitives in a selected number of Modern Greek dialects spoken in southern Italy. Specifically, infinitives of a set of Griko(-Greek) dialects spoken in Salento, a geographic region in the southernmost portion of Apulia, will be scrutinised. This study is underpinned by a collection of linguistic data gathered by the authors during two fieldwork expeditions that took place in three villages of Salento, i.e. in Calimera, Sternatia and Zollino, in the summer months of 2015 and 2016. Data from these three dialects show that infinitives are very restricted in use in Griko dialects, as they are generally attested only after the modal ‘sózzo’ (cf. can). Other modals, e.g. ‘é’ (cf. must), and control verbs, are instead consistent in selecting verbal complements composed of a finite verb which in turn is preceded by a particle, the morphological shape of which corresponds to ‘na’ (na-clause).

This paper is structured as follows: in §2, an overview of the syntax and morphology of infinitives of the Griko dialects will be outlined. Prominence will be given to the dialects documented by the authors during their fieldwork expeditions in the Griko speaking communities of Salento. §3 provides a study that concerns the syntactic and morphological configuration of infinitives in the dialects under scrutiny in this paper. The conclusions are drawn in §4.

2. The morphosyntax of infinitives in Griko dialects. An overview

In the south of Italy, two Greek dialectal communities are found. One includes a set of dialects spoken in southern Apulia, in the region of Salento, the geographic extension of which stretches from the hinterland of Gallipoli, in the west, up to the hinterland of Otranto, in the east. The other is located in southern Calabria and includes a scant number of dialects spoken on the southern side of the Aspromonte mountain. To date, these two separate groups of dialects represent the only Greek speaking ‘islands’ still alive within the Italian linguistic scenario. In the past, however, as Fanciullo (2001) contends, the situation was very different, inasmuch as Greek speaking communities in the south of Italy were found in a large geolinguistic domain

---

¹ The authors would like to thank the organizers of the 7th International Conference on Modern Greek Dialects & Linguistic Theory that took place in Rethymno on 6th – 8th October 2016, as well as Prof. Joseph, Prof. Mensching and Prof. Ralli for their fruitful comments and feedbacks on the topics dealt with in this article. The authors would like to extend a heartfelt thanks to all the native speakers who collaborated in the two fieldwork expeditions in southern Italy, as well as Ms. Prescott, who proofread this article.

² The authors would like to thank the organizers of the 7th International Conference on Modern Greek Dialects & Linguistic Theory that took place in Rethymno on 6th – 8th October 2016, as well as Prof. Joseph, Prof. Mensching and Prof. Ralli for their fruitful comments and feedbacks on the topics dealt with in this article. The authors would like to extend a heartfelt thanks to all the native speakers who collaborated in the two fieldwork expeditions in southern Italy, as well as Ms. Prescott, who proofread this article.

that included the entire region of Salento, as well as central and southern Calabria and north-eastern Sicily. All in all, the Modern Greek dialects spoken nowadays in southern Italy are called Griko and Greko, whereby the former refers to the Modern Greek dialects spoken in the Salento region and the latter, conversely, to the Modern Greek varieties spoken in southern Calabria. The geographic extension of these two groups of dialects is represented in Figure 1, adapted from Pellegrini (1977).³

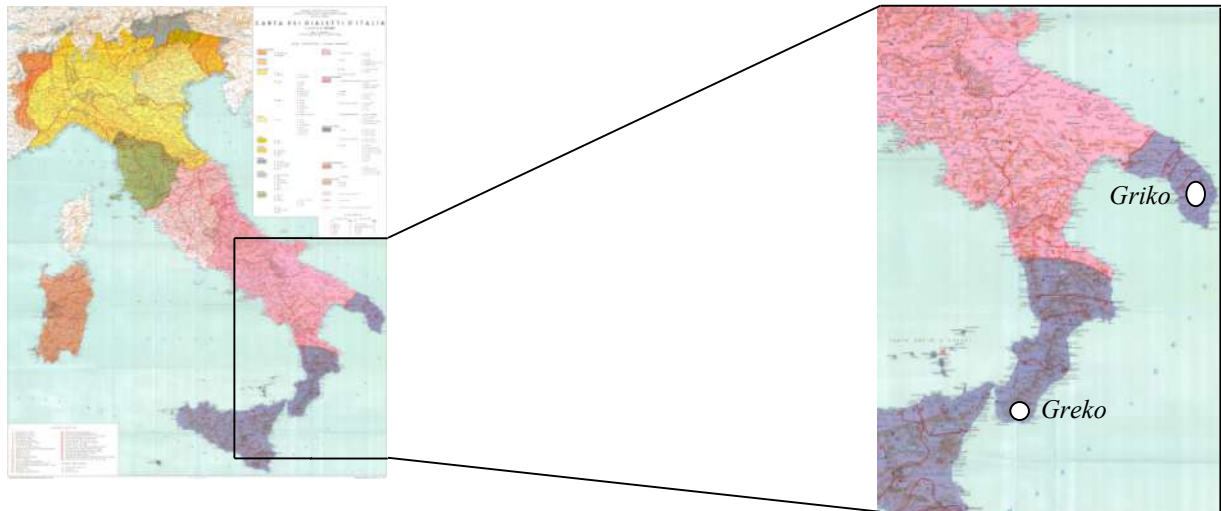

Figure 1: *The geographic location and extension of Griko and Greko (Italiot Greek) dialects*

In the literature on the diachrony of Italiot Greek dialects, Griko and Greko are considered to be the relics of a large Greek-speaking community that emerged in southern Italy in the past (cf. Falcone 1973; Horrocks 1997; Manolessou 2005; Ralli 2006). However, two different views on the origins of Griko and Greko survive in the current literature. According to Rohlfs (1924, 1933, 1974 & 1977), Italiot Greek dialects derive from Greek spoken in southern Italy during the period of Magna Grecia. On the other hand, Morosi (1870), Battisti (1927) and Parlange (1953) assert that Griko and Greko are the relics of Greek spoken in some areas of southern Italy during the Byzantine period, namely between 535 and 1071 A.D.

Regardless of the two hypotheses depicted above, Griko and Greko spoken nowadays share a wide set of syntactic and morphological properties with Modern Greek (henceforth MG). One of these properties is the ‘unpopularity of the infinitive’, which mainly consists in the replacement of infinitival clauses by means of verbal complements composed of a finite verb preceded by a particle, generally shaping as ‘na’ (na-clause).⁴ An example of these facts is provided by the constructions in (1), where the Griko example of the dialect spoken in Martano

³ From a taxonomic standpoint, Griko and Greko are considered to form a unified group of dialects, which in the literature is dubbed Italiot Greek (for a recent overview on the topic, see Ralli 2016). Recent surveys indicate that the amount of Italiot Greek speakers has drastically diminished throughout the last decades. Ledgeway (2015), for instance, reports that Griko dialects are spoken by approximately 20,000 speakers scattered throughout seven towns of Grecia Salentina, i.e. in Calimera, Castrignano dei Greci, Corigliano d’Otranto, Martano, Martignano, Sternatia and Zollino. Greko dialects, on the other hand, are spoken by approximately 500 speakers in five towns of southern Calabria, i.e. in Bova (Marina), Choriò di Rochudi, Condofuri (Marina), Galliciano and Roghudi (Nuovo). Given the massive decrease in number of Italiot Greek speakers over the last generations, Griko and Greko dialects have been included in the Red Book of Endangered Languages in 1999.

⁴ It is worth noticing that the ‘unpopularity of the infinitive’ is not restricted to MG, Griko and Greko, but is further attested in other languages of the Balkan area, typologically included within the Balkan league. A large set of Italo-Romance dialects of southern Italy also feature a reduced usage of infinitives, as indicated by Calabrese (1993) and De Angelis (2016), amongst others.

in (1a), taken from Morosi (1870),⁵ is put in comparison with the MG example in (1b), transliterated into the Latin alphabet.⁵

(1)

‘If you hear the bells ringing’

a. <i>A cusi</i>	<i>na</i>	<i>simànun</i>	<i>‘e</i>	<i>campane</i>
if hear-SUBJ-PRES-2SG	that	ring-SUBJ-PRES-3PL	the	bells
b. <i>Eán akúsis</i>	<i>na</i>	<i>xtipún</i>	<i>i</i>	<i>kampánes</i>
if hear-SUBJ-PRES-2SG	that	ring-SUBJ-PRES-3PL	the	bells

It should be pointed out that infinitives were a highly productive grammatical category in the older stages of Greek, the decline of which started during the period of Classical Greek (henceforth CG). In CG, indeed, infinitives, which were a still highly productive verbal category, were generally found combined with a wide set of verbs including aspectual, control and raising verbs, as well as verbs of perception. Infinitives of CG had the property of expressing different types of aspectual interpretation, i.e. durative, instantaneous and completed viewpoint.

Between late and post CG, infinitives, which started to decrease in use, were generally found in combination with genitive neuter particles (cf. 2a), as well as with complementizers such as *hina*, *hopos*, *hoti* (cf. 2b), the presence of which was previously found only in combination with finite verbs.

(2)

a. <i>tou [...]</i>	<i>athumeîn</i>
GEN-NEUT	lack.confidence-INF
‘to lack confidence’ [cf. Joseph 1983: 49]	
b. ... <i>hina</i>	<i>pémpsi</i>
that	send-INF
‘to send’ [cf. Joseph 1983:50]	

As for their distribution, infinitives of post CG were mainly selected by subject control verbs (cf. *dunamai* (can), *opheilo* (ought)) and aspectual predicates (cf. *arkhomai* (begin)) (cf. Joseph 1983: 52). Object control verbs such as *thélo* (want), on the other hand, had the property to combine with both infinitives and finite verbs preceded by particles, amongst which *hina* (cf. Joseph 1983: 53: i. *tê:i epaurion e:thé:sen ekseltheîn eis té:n Galilaían* ‘the-DAT next-day wanted-3SG go-out-INF into the-Galilee-ACC’, lit.: The next day, he wanted to go out into Galilee; ii. *thélousin hoi Ioudaítoi hina phoneúousin auton* ‘want-3PL the-Jews-NOM kill-3PL him-ACC’, lit.: The Jews want to kill him’).

According to Joseph (1983), the free alternation between finite verbs and infinitives started to prevail during the Byzantine/Medieval period, and came together with a well-defined set of morphophonological changes that affected the ending of the infinitive.⁶ These facts are illustrated by means of the minimal pair in (3), which shows that the aspectual verb ‘begin’ in Byzantine Greek selected both an infinitive and a *na*-clause. It should be noted that the infinitive in (3a) and the finite verb in (3b) are represented by the very same lexical item.

⁵ In what follows, a full list of all the abbreviations used for the glosses that appear in this article is given: ACC: accusative, DAT: dative, GEN: genitive, IND: indicative, INF: infinitive, MASC: masculine, NOM: nominative, PL: plural, PRES: present, SG: singular, SUBJ: subjunctive, 1: first person, 2: second person, 3: third person.

⁶ An overview of this topic is presented in §3.2, and is discussed in breadth and depth in Joseph (1983: 55 – 56).

(3)

(S)he began to speak

a. *árkseton* *laleĩ*
begin-IND-PAST-3SG speak-INF [Joseph 1983: 57]

b. *ē:rksen* *na* *lalē:i*
begin-IND-PAST-3SG that speak-IND-PRES-3SG [Joseph 1983: 58]

While the grammar of MG has undergone a process of a complete loss of infinitives in favour of *na*-clauses (cf. 1b),⁷ Italiot Greek dialects spoken nowadays still admit the selection of infinitives under specific circumstances, namely after the set of verbs in (4), whose list is from Rohlfs (1950).

(4)

- a. Modals (e.g. can);
c. Aspectual verbs (e.g. finish);
- b. Causative verbs (e.g. do/make);
d. Verbs of perception (e.g. hear).

The constructions in (5), taken from Ledgeway (2015: 8), exemplify these facts and show that the modal ‘*sózo*’ (cf. can) of the dialect of Zollino (cf. 5a) and the verb of perception ‘*cústi*’ (cf. hear) of the dialect of Martano (cf. 5b) are able to select infinitives.

(5)

a. *Oria* *se* *sózo* *pi*
beautiful you-DAT can-IND-PRES-1SG say-INF
‘I can call you beauty’

b. *Cústi* *o gáddo* *cantalisi*
hear-IND-PRES-3SG the cock sing-INF
‘(S)he heard the cock singing’

Several studies conducted in the last centuries in the area where Griko and Greko are spoken have revealed that infinitives are not obligatory after the type of verbs in (4). This has been shown in (1a), where the verb of perception ‘*cusi*’ (cf. hear) does not license an infinitival clause, but a *na*-clause (cf. a *cusi na simànun* ‘e campane). Based on these facts, it is straightforward to assume that the selection of infinitives in Italiot Greek dialects spoken in the last decades does not follow a well-defined pattern, but is rather affected by a huge microvariation, the shape of which is illustrated in Figure 2. In Figure 2, the dimension of alternation between infinitives (cf. I) and *na*-clauses (cf. F), i.e. verbal complements composed of a finite verb preceded by a particle, generally ‘*na*’, in Italiot Greek dialects is illustrated. This alternation relies on a collection of data gathered by different authors from the fifties of the last century up until today.

Griko	<i>can</i>	<i>hear</i>	<i>do</i>	Aspectual	Greko	<i>can</i>	<i>hear</i>	<i>do</i>	Aspectual
Data I	I	F	F	F	Data I	I	I	F	F
Data II	I	F	F	F	Data II	I	F	F	F
Data III	I	F	F	F	Data III	I	-	F	F
Data IV	F	F	F	F	Data IV	F	F	F	F

⁷ As far as the morphosyntax of *na*-clauses of MG is concerned, it should be taken into account that embedded verbs contained within this type of construction allow the overt expression of perfective and imperfective aspect, the selection of which is based on the aspectual properties encoded on the verb in the main clause. For further references on this topic, see Terzi (1992) and Roussou (2009 & 2010).

Figure 2:⁸ *The infinitive versus na-clause alternation in Italiot Greek dialects*. Adapted from Ledgeway (2015) Despite the huge variation affecting the selection of infinitives and na-clauses, Figure 2 indicates that infinitives in Griko and Greko are generally consistently found after the modal ‘can’ and the verb of perception ‘hear’, and occasionally attested after causative and aspectual verbs.

2.1 Insights from newly collected data

As is evident from Figure 2, the microvariation that affects the infinitive versus na-clause alternation in Griko and Greko results from a collection of data carried out by different authors that took place in different research periods, i.e. from the fifties of the last century until recently. However, Figure 2 reveals that the selection of infinitives has drastically decreased in use in the last century and further shows that infinitives are generally attested after the modal ‘can’, as is the case of Griko, and after the modal ‘can’ and the verb of perception ‘hear’, as is the case of Greko. In order to provide a novel study of the syntax and morphology of infinitives in contemporary Italiot Greek dialects, we aimed to gather new data through interviews and translation of questionnaires addressed to a selected number of native-speakers of Italiot Greek dialects. The interviews and questionnaires used during the fieldwork were made up of fifty sentences, all headed by the type of verbs listed up in (4). For the purpose of this data collection, no Greko dialects have been documented. Our survey was conducted exclusively in the Griko area, i.e. in the villages of Calimera, Sternatia and Zollino, and took place in the summers of 2015 and 2016.⁹ The geographic position of these three localities is given in Figure 3.

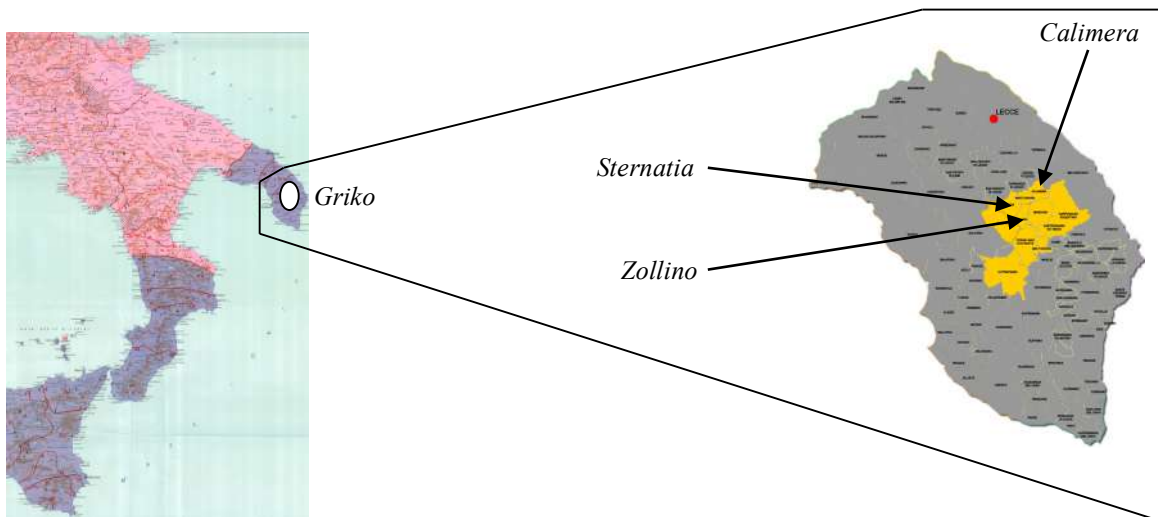

Figure 3: *The geographic location of Calimera, Sternatia and Zollino within the Griko area of Salento (in yellow)*

Differently from Baldissera (2013), according to whom infinitives in the Griko dialects spoken nowadays are attested only after the modal ‘can’ and the aspectual verb ‘finish’¹⁰, the

⁸ As for Griko, Data I are from Rohlfs (1950), Data II from Cotardo (1975), Data III from Frassanito (2010) and Data IV from Baldissera (2013). As for Greko, Data I are from Rossi Taibbi & Caracausi (1959), Data II from Katsoyannou (1992), Data III from Remberger (2011) and Data IV from Bovesse.

⁹ The choice of these three localities was not random, but strictly followed the indications provided by Baldissera (2013), according to which the towns of Calimera and Sternatia, together with Martano, host the most consistent number of Griko speakers. Due to already established contacts with some locals speakers, we decided to conduct our investigation also in the village of Zollino.

¹⁰ Baldissera (2013) claims that aspectual verbs in Griko dialects are not uniform in the selection of verbal complements. Precisely, she observes that while ‘finish’ can combine with both infinitival and na-clauses, other aspectual verbs such as ‘continue’ and ‘start’ can only combine with na-clauses.

data that we collected in the field indicate that infinitives are selected only by ‘can’, whereby ‘finish’, on the other hand, only selects a *na*-clause. These facts are illustrated in (6) and refer to the dialect of Calimera, which is the variety we will make reference to in (6), as well as in the remainder of this paper.

- (6)
- a. Modal ‘can’: I can work
 Sózzo   polemísi
 can-IND-PRES-1SG   work-INF
- b. Verb of perception ‘hear’: I hear Antonio speaking
 Cúo   on António   pu   milí
 hear-IND-PRES-1SG   the Antonio   that   speak-IND-PRES-3SG
- c. Causative verb ‘do/make’: I make you eat pasta
 Su   kánno   na   fái   i pasta
 you-GEN   do-IND-PRES-1SG   that   eat-SUBJ-PRES-2SG   the pasta
- d. Aspectual verb ‘finish’: I am finishing to cook
 Sté   spiccéο   na   marézzo
 stand-IND-PRES-SG   finish-IND-PRES-1SG   that   cook-SUBJ-PRES-1SG

The data in (6) illustrate that infinitives in the dialect of Calimera documented for the purposes of the present study are found only in combination with the modal ‘sózso’ (cf. 6a), and unattested elsewhere. While the verb of perception ‘cúo’ selects a verbal complement headed by ‘pu’, which in turn is followed by a verb in the indicative mood, the causative verb ‘kánno’ and the aspectual verb ‘spiccéο’ both select a *na*-clause.¹¹ As far as modals are concerned, however, it must be considered that infinitives in the Griko dialect under scrutiny in this article are selected only by the modal ‘can’, and not by other modal verbs, such as ‘must’. The sentences in (7) exemplify these facts.

- (7)
- a. Modal ‘can’: I can work
 Sózzo   polemísi
 can-IND-PRES-1SG   work-INF
- b. Modal ‘must’: I must/have to work
 È   na   pulizézzo/plíno
 have-IND-PRES-SG   that   clean-SUBJ-PRES-1SG

In the next section, the syntactic structure (cf. §3.1) and morphological make-up (cf. §3.2) of infinitives of the Griko dialect referred to in this article will be scrutinised.

3. The syntactic and morphological nature of infinitives in Griko

3.1. The syntax

¹¹ Italo-Greek dialects, on a par with MG and other southern Italo-Romance dialects, display a double system of complementizers, the selection of which seems to be determined by the type of verb merged in root position (cf. Rohlf 1969; Calabrese 1993; amongst others).

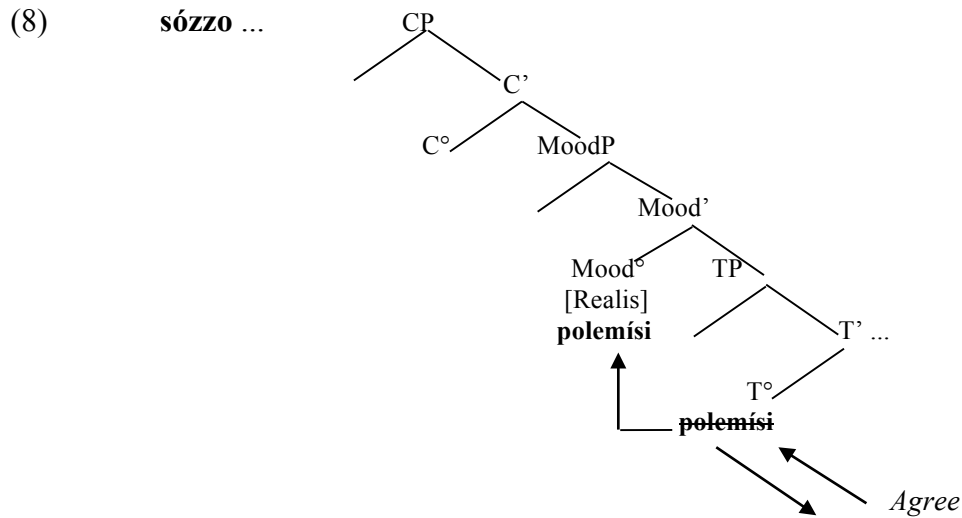
Since the studies advanced by Rizzi (1976) and Aissen & Perlmutter (1976), infinitives are considered to be verbal forms that can either possess or lack independent clausal status. While infinitives that possess independent clausal properties are generally thought of merging in syntactic domains that constitute a boundary for clause-bound processes, infinitives that lack independent clausal status are often treated as being embedded within the same clause with their selecting verbs. Generative linguistics considers the union between a main verb and an infinitival clause as deriving from the application of a syntactic operation called *Restructuring* (cf. Rizzi 1976) which, according to Wurmbrandt (2003), is generally licensed by modals (e.g. ‘can’, ‘must’, etc.), motion verbs (e.g. ‘come’, ‘go’, etc.), aspectual verbs (e.g. ‘start’, ‘finish’, etc.) and causatives (e.g. ‘make’, ‘let’, etc.). The Griko data in (6) and (7), however, show that infinitives are attested only in combination with the modal ‘can’, and not with the modal ‘must’ (cf. 7), causative and aspectual verbs (cf. 6). Based on this empirical evidence, our goal is to inspect why infinitives in Griko only emerge in combination with the modal ‘can’. Griko, however, is not the only language that allows the presence of infinitives only after the modal ‘can’. Romanian, a language of the Balkan league, also displays the selection of infinitives only in combination with the modal ‘a putea’ (cf. can) (cf. Joseph 1983:162: *îți pot spune* ‘YOU-DAT can-IND-PRES-1SG tell-INF’, lit. I can tell you). Instances of infinitives in Romanian are also found after the verb ‘ști’ (cf. know how (to)), whose semantic property is that of expressing the ability of performing an action by the subject (cf. Joseph 1983:162: *știi lucra* ‘KNOW-IND-PRES-1SG work-INF’, lit. I know how to work).

In syntactic theory, the modal ‘can’, also referred to in literature as a dynamic modal, is considered to be externally merged in a different syntactic position than other modals, amongst which the epistemic/deontic modal ‘must’ (cf. Roberts & Roussou 2003). Roberts & Roussou (2003) claim that the dynamic modal ‘can’ is externally merged in a syntactic position sandwiched between V° , i.e. the syntactic layer that assigns theta-roles to arguments, and T° , i.e. the syntactic position where non-dynamic modals are externally merged¹². From a semantic point of view, Huddleston & Pullum (2002: 179) contend that a dynamic modal is “less central to modality than deontic permission in that it does not involve the speaker’s attitude to the factuality or actualisation of the situation”. Capitalizing on this definition, one might be tempted to assert that the infinitival clause ‘speak Griko’ contained within the sentence ‘I can speak Griko’ is a true proposition independently of the fact that the event of speaking Griko performed by the speaker does not take place at the time of utterance. Indeed, a sentence headed by a dynamic modal would be rather infelicitous if hosting a temporal adverb such as ‘tomorrow’ (cf. *I can speak Griko tomorrow, where ‘can’ means ‘to be able to’). A different situation is at play in the case of a sentence headed by a deontic modal and a causative verb, which in turn select events that are not real at the utterance time. In the sentence, ‘I must speak Griko’, the event of speaking Griko does not take place in the real world, i.e. the activity of speaking Griko is supposed or rather expected to take place in a moment posterior to the utterance time. The same can be said for sentences headed by causative verbs, as ‘I will make him speak Griko’, where the event of speaking Griko performed by a 3rd person subject does not take place in the real world, but in a moment that follows it.

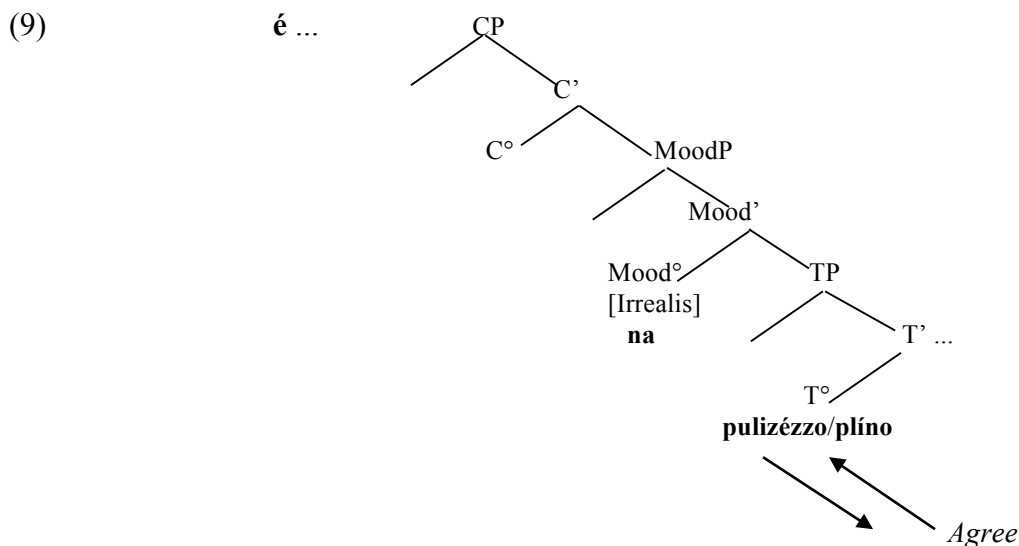
Based on the argumentation outlined above, we will advance the hypothesis that Griko infinitives, which combine only with the dynamic modal ‘can’, correspond to verbal forms that host a specific morphosyntactic feature. More concretely, our claim is that infinitives in Griko dialects are verbs that move from T° to Mood $^{\circ}$ due to the presence of the morphosyntactic

¹² According to Roberts & Roussou, dynamic modals are externally merged between V° and T° , i.e. in v° , because their property is to determine argument structure, and more precisely that of the subject. This idea is in line with the assumption that these verbs are subject oriented. For an alternative view of dynamic modals as being able to assign ‘adjunct’ theta-roles, see Zubizarreta (1982). On the other hand, epistemic modals, which are devoid of argument structure, should be considered as being directly merged in T° .

feature [Realis] encoded on Mood^o, the syntactic position of which corresponds to a functional head merged between T^o and C^o.¹³ These facts, outlined in (8), refer to the syntactic structure of the sentence presented in (6a) and (7a).¹⁴

In (8), the verb ‘polemísi’, after having entered an *Agree* relation with the sentential subject in a lower position (cf. Chomsky 2001), moves to Mood^o because of the presence of the [Realis] feature encoded on this head. In the presence of a deontic modal, instead, Mood^o encodes [Irrealis], the overt expression of which is represented by the particle ‘na’. The idea that ‘na’ is a syntactic element merged in Mood^o has been proposed by several authors in the literature, amongst which Veloudis & Philippaki-Warburton (1983), Tsimpli (1990), Rivero (1994) and Roberts & Roussou (2003). These facts are illustrated in the structure in (9), which refers to the construction in (7b). In (9), the particle ‘na’ is followed by a finite verb expressing person and number information as a consequence of the *Agree* relation between the verb in T^o and the sentential subject merged in a lower position (cf. Chomsky 2001).

¹³ Hoekstra & Hyams (1998) and Hyams (2001) propose that Mood^o codifies the morphosyntactic feature [±Realis], whereby [+Realis] represents realis mood and [-Realis], conversely, irrealis. In the present treatment, [Realis] and [Irrealis] are treated as monovalent features, thus as not the positive or negative value of the dimension [Realis].

¹⁴ (8) and (9) only illustrate the representation of the infinitival and the na-clause, thus leaving aside the syntactic configuration that merges below T^o.

Having considered the syntactic ingredients that induce the selection of infinitives in Griko-Greek dialects, the next section proposes to analyse the morphological properties that relate to infinitives in this group of varieties.

3.2 The morphology

As Joseph (1983) contends, the decline in the use of infinitives in Greek took place in the period that spans from ancient times until medieval times, and was accompanied by a series of morphophonological changes that affected the endings of these verbs. Specifically, Byzantine/Medieval Greek infinitive endings started to lose the morpheme <n>, and as a result the infinitive verb became homophonous with a 3rd person singular verbal form. Figure 4 shows the morphological shape of the infinitive endings attested for Ancient and Byzantine/Medieval Greek, i.e. Greek spoken from the 12th century onwards.¹⁵

	Ancient Greek	Byzantine/Medieval Greek
	Active	Active
Present/Future	-ein	-ei(n)
First Aorist	-(s)ai	-(s)ei(n)
Second Aorist	-ein	-ei(n)

Figure 4: *The morphological shape of infinitive endings in Ancient and Byzantine/Medieval Greek*

The syncretism between infinitive and 3rd person singular verbs has already been taken into account in the example in (3), where ‘lale(:)ĩ’ corresponds to both an infinitive and a 3rd person singular verbal form. This sort of syncretism is attested also for modern Griko infinitives, which are homophonous with 3rd person singular verbs. However, as Baldissera (2013) illustrates, Griko infinitives are syncretic with 3rd person singular verbs that occur in embedded position, and not with 3rd person singular verb that emerge in root clauses. These facts are shown by means of the constructions in (10).

- (10)
- a. O   António   milí
    the-MASC-SG   Antonio   speak-IND-PRES-3SG
    ‘Antonio speaks’
- b. Sozzo   milísi
    can-IND-PRES-1SG   speak-INF
    ‘I can speak’
- c. Téli   na   milísi
    want-IND-PRES-3SG   that   speak-SUBJ-PRES-3SG
    ‘(S)he wants to speak’

From an etymological standpoint, the infinitival form ‘milísi’ (cf. 10b) can be considered to derive from CG infinitive forms that encoded instantaneous aspect (cf. §2). Notwithstanding this, aspectual properties are unattested in contemporary Griko infinitives, as the form ‘milísi’ can refer to events that encode both perfective and imperfective reading. However, it is relevant to observe that the suffix <ís> sandwiched between the root <mil> and the ending <i> is found

¹⁵ Figure 4 does not take into account the final endings of Ancient Greek infinitives in the passive and middle voice, as well as of the Middle-Passive voice of Byzantine/Medieval Greek. For an overview of these data, see Joseph 1983: 55 & 56.

on both the infinitive (cf. 10b) and the 3rd person singular verb contained within the na-clause (cf. 10c). The main verb in (10a), by contrast, does not display the <is> suffix, and therefore it is represented by the root <mil> followed by the <i> suffix.¹⁶

In this paper, we propose that the suffix <is> corresponds to a morphological marker whose property is to indicate that both the infinitive (cf. 10b) and the embedded verb preceded by the particle ‘na’ (cf. 10c) are attested within syntactic configurations that feature structural union between the main and the embedded clause. From a technical point of view, the union between the main and the embedded clause is considered here to derive from the presence of a defective C head (cf. Chomsky 2001), the presence of which does not create a barrier between the main and the embedded clause. The suffix <is> is followed by the vowel <i>, which we hypothesise to correspond to a morpheme signalling 3rd person singular information. Based on a number of studies on the acquisition and the spell-out of morphosyntactic features (cf. Harley & Ritter 2002; Ackema & Neeleman 2012; Torcolacci 2015, a.o.),¹⁷ we consider the selection of <i> at word-final position of infinitive forms to derive from the application of a markedness rule which predicts that 3rd person singular is a default.¹⁸ The overt realization of a default morpheme for person and number features on the infinitive would depend on the fact that Mood° is endowed with a [Realis] feature, the presence of which is able to blur the agreement properties inherited by the verb that has undergone T°-to-Mood° movement (cf. 8). A fine-grained scheme of the morphological representation of infinitives of Griko is provided in (11).

(11)
[mil {Root}   [is {Clause Union}   [i {3SG}]]]

Contrary to infinitive forms, embedded verbs preceded by ‘na’ in Griko overtly express person and number properties at word-final position. This would be determined by the fact that the finite verb in na-clauses stays in T°, thus not interacting with mood features, which are instead encoded on the particle ‘na’ in Mood° (cf. *é na pulizzézzo* ‘must-1SG that clean-SUBJ-1SG’).

4. Conclusions

In this paper, we have shown that infinitives in Griko correspond to verbal forms merged in Mood° that encode a specific morphosyntactic feature, i.e. [Realis]. This assumption is based on the empirical evidence that shows that infinitives in Griko dialects spoken nowadays generally combine with ‘can’, which in literature is considered as a dynamic modal. Following Huddleston & Pullum (2002), we considered verbal complements that merge with dynamic modals as true predicates. On the other hand, predicates that merge with other verbs, amongst which the deontic modal ‘must’ and control verbs, are not considered to be true predicates, and therefore select a na-clause. In the present analysis, we proposed that ‘na’ is a particle that encodes an [Irrealis] feature, whose merging site corresponds to Mood°. As for their morphology, Griko infinitives have been considered in the present treatment as verbal forms that host a morpheme, namely <is>, whose property is that of signalling a well-defined class of clause-type. The vowel <i> at word-final position of the infinitives, homophonous with a 3rd

¹⁶ Allomorphic distinctions similar to the type described for Griko are taken into account in Ralli (1988 & 2003) with reference to MG verbs.

¹⁷ The term default we refer to in this paper hinges upon the study of acquisition of morphosyntactic features advanced by Harley & Ritter (2002), which in turn is based on previous studies on the markedness of person feature put forward by Forchheimer (1953) and Benveniste (1966 & 1971). In their seminal article, Harley & Ritter claim that a default morphosyntactic feature is a feature that is acquired before others during the acquisitional path. Since 3rd person is acquired before 1st and 2nd person, then the assumption is that 3rd person is a default, as opposed to 1st and 2nd person features, which are instead marked.

¹⁸ The idea that 3rd person singular represents a default per person and number features has been also proposed by Georgiou, Papatzlas & Terzi (2016) with reference to Cypriot-Greek varieties.

person marker, has been treated as a default marker for person and number features. The idea of default exploited in this paper leans on the argument put forward by Harley & Ritter (2002), according to whom 3rd person is a default, as opposed to 1st and 2nd person, which are instead marked.

The analyses presented in this paper seem to suggest that a few research questions on the nature of infinitives of a wide set of languages should be addressed. Since we postulated in this paper that Griko infinitives are verbal forms that encode a specific morphosyntactic feature, we propose that infinitives in other languages other than Griko should be investigated to see if they can also be treated as verbs that encode a well-defined morphosyntactic feature. A method of conducting this research would be to consider the type of verbs that merge together with infinitives, with the intention of envisaging the semantico-syntactic relation that pertains between the main verb and the infinitive. In addition, it would be relevant to determine if infinitives in Griko are also found in combination with factive verbs, i.e. verbs that license content clauses that are assumed to be true.

Finally, we propose to carry out a comparative study regarding the selection of infinitives in Griko and other languages of the Balkan area, amongst which Romanian. Since infinitives in Griko and Romanian, as outlined in §3.1., are attested only after the modal ‘can’, we propose to consider why these two languages, albeit being spoken in two different geo-linguistic areas, license infinitives in the very same context. In relation to this, we aim to take into account why Griko and Romanian oppose to the other languages of the Balkan league, as far as the selection of infinitives is concerned.

From a diachronic point of view, we propose to consider the historical steps that have led to the retreat of infinitives in Griko dialects and Romanian in relation to other languages of the Balkan league, in order to envisage whether all these languages have undergone the same steps as far as the decrease in use of the infinitive is concerned. In addition, we consider that it should be relevant to detect the sociolinguistic and pragmatic factors that have triggered the retreat of infinitives across the languages of the Balkan area in the last centuries (cf. Leivadara 2014).

References

- Ackema, P. & Neeleman, A. (2012) Person Features and Syncretism: a Case Study. Paper presented at the *Syntax Circle* (30th November 2012), University of Amsterdam.
- Aissen, J. & Perlmutter, D. (1976) Clause Reduction in Spanish. In: *Proceedings of the Second Annual Meeting of the Berkley Linguistic Society*, 1-30.
- Baldissera, V. (2013) *Il dialetto grico del Salento: elementi balcanici e contatto linguistico*. Ph.D. thesis. Venice: University of Venice Ca’ Foscari.
- Battisti, C. (1927) Appunti Sulla Storia e Sulla Diffusione dell’ Ellenismo nell’ Italia Meridionale. *Revue de Linguistique Romane* 3: 1-91.
- Benveniste, E. (1966) *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard.
- Benveniste, E. (1971) The Nature of Pronouns. In E. Benveniste (Ed.), *Problems in general linguistics*. Coral Gables: University of Miami Press, 271-222.
- Calabrese, A. (1993) The Sentential Complementation of Salentino: A Study of a Language Without Infinitival Clauses. In: A. Belletti (Ed.), *Syntactic theory and the dialects of Italy*. Turin: Rosenberg and Sellier, 28-98.
- Chomsky, N. (2001) Derivation by Phase. In: M. Kenstowicz (Ed.), *Ken Hale: A life in language*. Cambridge, MA: MIT Press, 1-52.
- Cotardo, A. (1975) *Glossa Grica*. Castrignano dei Greci: La Sorgente.
- De Angelis, A. (2016) Origini Formali e Funzionali della Particella (m)i, (m)u, ma nell’ Area Messinese e Calabrese Centro-meridionale. In: P. Del Puente (Ed.), *Dialetti: per parlare e parlarne. Atti del quarto convegno internazionale di dialettologia*. Potenza: Osanna Edizioni, 76-95.

- Falcone, G. (1973) *Il dialetto romaico della Bovesia*. Milan: Memorie dell'Istituto Lombardo di Scienze e Lettere.
- Fanciullo, F. (2001) On the Origins of Modern Greek in Southern Italy. In: M. Janse, B.D. Joseph & A. Ralli (Eds.), *Proceedings of the 2nd International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: University of Patras, 67-77.
- Forchheimer, P. (1953) *The category of person in language*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Frassanito, A. (2010) The 'Fossilized' Infinitive in the Griko Dialects of Sternatia and Calimera. *Quaderni del Dipartimento di Linguistica* 20: 15-30.
- Georgiou, R., Papatzalas, C. & Terzi, A. (2016) A Non-finite Period in Early Cypriot Greek? In: *Proceedings of the 6th Modern Greek Dialects and Linguistic Theory Meeting*. Patras, University of Patras, 51-61.
- Harley, H. & Ritter, E. (2002) Person and Number in Pronouns: a Feature-geometric Analysis. *Language* 78: 482-526.
- Hyams, N. (2001) Now You Hear it, Now you Don't: The Nature of Optionality in child grammars. In: *Proceedings of the 25 BUCLD*. Somerville, MA: Cascadilla Press.
- Hoekstra, T. & Hyams, N. (1998) Aspects of Root Infinitives. *Lingua* 106: 91-112.
- Horrocks, G. (1997) *Greek. A history of the language and its speakers*. London: Longman.
- Huddleston, R. & Pullum, G. (2002) *The Cambridge grammar of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Joseph, B. (1983) *The synchrony and diachrony of the Balkan infinitive*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Katsoyannou, M. (1992) *Le parler gréco de Galliciano (Italie): Description d'une langue en voie de disparition*. Ph.D. thesis. University of Paris VII.
- Ledgeway, A. (2015) *Spirito Greco, Materia Romanza? L'Interpretazione del Contatto Greco-Romanzo nell'Italia Meridionale in Base alle Gerarchie Parametriche*. Paper presented at the University of Trento (17th March 2015).
- Leivadara, A. I. (2015) *Η εξαφάνιση του απαρεμφάτου στην ελληνική γλώσσα: Συγκριτική μελέτη των βαλκανικών γλωσσών*. M.A. thesis. Rethymno: University of Crete.
- Manolessou, I. (2005) The Greek Dialects of Southern Italy: an Overview. *Cambridge Papers in Modern Greek* 13: 103-125.
- Morosi, G. (1870) *Studi sui dialetti greci della terra d'Otranto, preceduto da una raccolta di canti, proverbi e indovinelli nei dialetti medesimi*. Lecce: Edizione Salentina.
- Parlangeli, O. (1953) *Sui dialetti romanzi e romaici del Salento*. Milano: Hoepli.
- Pellegrini, G. B. (1977) *Carta dei dialetti d'Italia*. Pisa: Pacini.
- Remberger, E. M. (2011) Morfosintassi Verbale dei Dialetti Neogreci in Calabria. In: W. Breu (Ed.), *L'influsso dell'italiano sul sistema del verbo delle lingue minoritarie. Resistenza e mutamento nella morfologia e nella sintassi*. Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, 123-148.
- Ralli, A. (1998) On the Morphological Status of Inflectional Features: Evidence from Modern Greek. In: B.D. Joseph, G. Horrocks & I. Philippaki-Warbuton (Eds.), *Themes in Greek linguistics II*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 51-74.
- Ralli, A. (2003) Morphology in Greek Linguistics: The state of the Art. *Journal of Greek Linguistics* 4: 77-129.
- Ralli, A. (2006) Syntactic and Morphosyntactic Phenomena in Modern Greek Dialects. The State of the Art. *Journal of Greek Linguistics* 7: 121-159.
- Ralli, A. (Ed.) (2016) *Contact morphology in Modern Greek dialects*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Rivero, M.L. (1994) Clause Structure and V-movement in the Languages of the Balkans. *Natural Languages and Linguistic Theory* 12: 63-120.
- Rizzi, L. (1976) Ristrutturazione. *Rivista di grammatica generativa* 1: 1-54.

- Roberts, I. & Roussou, A. (2003) *Syntactic change: A Minimalist approach to grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rohlf, G. (1924) *Griechen und Romanen in Unteritalien*. Geneva: Olschki.
- Rohlf, G. (1933) *Das Fortleben des antiken Griechentums in Unteritalien*. Cologne: Petracca Haus.
- Rohlf, G. (1950) *Grammatica storica dei dialetti italogreci (Calabria, Salento)*. Munich: H. Beck.
- Rohlf, G. (1969) *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti. III. Sintassi e formazione delle parole*. Torino: Einaudi.
- Rohlf, G. (1974) *Scavi linguistici nella Magna Grecia*. Galatina: Congedo.
- Rohlf, G. (1977) *Grammatica storica dei dialetti italo greci (Calabria, Salento)*. Munich: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- Rossi Taibbi, G. & Caracausi, G. (1959) *Testi neogreci di Calabria. Parte I: Introduzione, prolegomeni e testi di Roccaforte a cura di Giuseppe Rossi Taibbi. Parte II: Testi di Rochud, di Condofuri, di Bova e indici a cura di Girolamo Caracausi*. Palermo: Istituto siciliano di studi bizantini e neoellenici.
- Roussou, A. (2009) Control in Modern Greek and its Implications for Empty Categories. *Working Papers in Linguistics 57*: 221-238.
- Roussou, A. (2010) Selecting complementizers. *Lingua* 120, 582-603.
- Terzi, A. (1992) *PRO in finite clauses: A study of the inflectional heads of the Balkan languages*. Ph.D. thesis. City University of New York.
- Torcolacci, G. (2015) *Marking the default. Auxiliary selection in southern Italian dialects*. Utrecht: LOT.
- Tsimpli, I. M. (1990) Clause Structure and Word Order in Modern Greek. *UCL Working Papers in Linguistics 2*: 226-255.
- Veloudis, I. & Philippaki – Warburton, I. (1983) The Subjunctive in Modern Greek. *Studies in Greek Linguistics 4*: 151-168.
- Wurmbrandt, S. (2003) *Infinitives: Restructuring and clause structure*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Zubizaretta, M. L. (1982). *On the relation of the lexicon to syntax*. Ph.D. thesis. MIT.

Η μορφή και η λειτουργία του Υπερσυντέλικου (Α') στις νεοελληνικές διαλέκτους

ΣΥΜΕΩΝ ΤΣΟΛΑΚΙΔΗΣ, ΔΗΜΗΤΡΑ ΜΕΛΙΣΣΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΡΑΛΛΗ
Πανεπιστήμιο Πατρών

1. Εισαγωγή

Η μελέτη της μορφής και της λειτουργίας του Υπερσυντέλικου εμφανίζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον τόσο σε επίπεδο μακρο-ποικιλότητας όσο και σε επίπεδο μικρο-ποικιλότητας. Η Νέα Ελληνική (ΝΕ) ειδικά εμφανίζει αξιοσημείωτη ποικιλία στην πραγμάτωση των συγκεκριμένων δομών, οι οποίες δεν έχουν τύχει ακόμη εξαντλητικής μελέτης (δες όμως Mirambel 1964· Ράλλη κ.ά. 2007· Τσολακίδης κ.ά. 2013). Για παράδειγμα, ενώ στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ) ο Υπερσυντέλικος έχει τη μορφή ΕΙΧΑ+άκλιτος ρηματικός τύπος (π.χ. *είχα γράψει*), για την πραγμάτωση του Υπερσυντέλικου οι διαλεκτικές ποικιλίες διαφοροποιούνται σημαντικά. Επιπλέον, εμφανίζουν και μια δομή αντίστοιχη του Υπερσυντέλικου β' της ΚΝΕ, όπου τα βοηθητικά ΕΙΜΑΙ και ΕΧΩ συνδυάζονται με τη μετοχή του παθητικού Παρακειμένου σε -μένος, π.χ. *είχα δεμένο, ήμουν δεμένος*. Και εδώ όμως τα χαρακτηριστικά συμφωνίας της μετοχής με το υποκείμενο του ΕΙΜΑΙ ή το αντικείμενο του ΕΧΩ υπόκεινται σε δια-διαλεκτική διαφοροποίηση (Ράλλη κ.ά. 2007). Σε αυτό το πλαίσιο στόχος της συγκεκριμένης ανακοίνωσης (και για λόγους περιορισμών όσον αφορά την προβλεπόμενη έκτασή της) είναι η διερεύνηση του Υπερσυντέλικου Α' (στο εξής Υπερσυντέλικος) στις ΝΕ διαλέκτους σε σύγκριση με τα δεδομένα τόσο της ΚΝΕ όσο και άλλων γλωσσών (Dahl & Velupillai 2013 για μια διαγλωσσική μελέτη). Αυτό σημαίνει ότι οι διαλεκτικές δομές του ΝΕ Υπερσυντέλικου θα εξεταστούν εντασσόμενες και σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, λαμβάνοντας υπόψη τις βασικές παραδοχές διαγλωσσικά σχετικά με τη λειτουργία και τη χρήση του Υπερσυντέλικου.

Θα εστιάσουμε στα εξής ερωτήματα:

Α. Ποια διαφορετικά δομικά σχήματα αποτυπώνουν τη λειτουργία του Υπερσυντέλικου στις διαλέκτους και ποια είναι η γεωγραφική τους κατανομή;

Β. Πώς θα μπορούσε να ερμηνευθεί η παρατηρούμενη ποικιλία και σε τι είδους συμπεράσματα θα ήταν δυνατόν να μας οδηγήσει σε σχέση με την εξέλιξη και την προέλευση της δομής του ΝΕ Υπερσυντέλικου; Θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως το αποτέλεσμα διαφορετικών βαθμών μορφολογοποίησης της ελληνιστικής δυνητικής δομής ΕΙΧΑ+απρφ., από την οποία δεχόμαστε ότι προέκυψε ο ΝΕ Υπερσυντέλικος;

Γ. Ποιες είναι οι λειτουργίες του Υπερσυντέλικου στη διαλεκτική ποικιλία της ΝΕ;

2. Η μορφή και η κατανομή του Υπερσυντέλικου στις ΝΕ διαλέκτους

Οι διαφορετικές δομές Υπερσυντέλικου που απαντώνται στις νεοελληνικές διαλέκτους μπορούν να ομαδοποιηθούν ως εξής:

2.1 ΕΙΧΑ + άκλιτος ρηματικός (απαρεμφατικός)¹ τύπος (ουσιαστικά πρόκειται για το αντίστοιχο του ΚΝΕ Υπερσυντέλικου Α', π.χ. *είχα παντρέψει, είχα σηκωθεί*)

¹ Δεν υπάρχει συμφωνία σχετικά με την υπόσταση του συγκεκριμένου άκλιτου ρηματικού τύπου ως απαρεμφατικού ή μη. Για μια εκτενή συζήτηση σχετικά βλ. μεταξύ άλλων Joseph (2009), Mackridge (1987).

(1) Δεσκάτη Γρεβενών

'ixa tu 'xaf

έχω.1ΕΝ.ΠΑΡ το χάνω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ.

Το είχα χάσει

Βαδάση (2007: 52)

(2) Επανομή Θεσσαλονίκης

'içi skuθi

έχω.3ΕΝ.ΠΑΡ σηκώνω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ.

Είχε σηκωθεί

Παζαράς (2012: 64)

(3) Κύθηρα

'ixane tsi skurari

έχω.3ΠΛ.ΠΑΡ τους τρέπω σε φυγή.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ.

Τους είχανε τρέψει σε φυγή

Κοντοσόπουλος (1980-1982: 136)

(4) Νάουσα

'ixa pliru'θi tu mir'jatiku

έχω.1ΕΝ.ΠΑΡ πληρώνω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ. το μεροκάματο

Είχα πληρωθεί το μεροκάματο

Αποστόλου (1989: 166)

(5) Πωγώνι-Δρόπολη-Δέλβινο-Άγιοι Σαράντα

'ti ixame tra'visi 'mis more

τι έχω.1ΠΛ.ΠΑΡ τραβώ.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ. εμείς μωρέ

Τι είχαμε τραβήξει εμείς, μωρέ

Σπύρου (2008: 116)

(6) Σουφλί

'ixa 'peks

έχω.3ΕΝ.ΠΑΡ παίζω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ.

Είχα παίζει

Παπασταματίου-Μπαμπαλίτης (1960: 226-229)

(7) Ανασελίτσα Κοζάνης

'içiti mas fu'naks

έχω.2ΠΛ.ΠΑΡ μας φωνάζω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ.

Μας είχατε φωνάζει

Παπαϊωάννου (1979: 171)

(8) Καβακλί Ανατολικής Ρωμυλίας

'stun 'rolimu 'ixame 'pai z bitro'maγyula

στον πόλεμο έχω.1ΠΛ.ΠΑΡ πηγαίνω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ. σε Πετρομαγούλα

Στον πόλεμο είχαμε πάει στην Πετρομαγούλα

Αλμπανούδης (2014: 176)

(9) Κύπρος

'ixa tus mi'lisi ja 'tuton to 'θema

έχω.1ΕΝ.ΠΑΡ τους μιλώ.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ. για τούτο το θέμα

Τους είχα μιλήσει γι'αυτό το θέμα

Agouraki (2006: 55)

(10) Σέρρες

ton 'içe ksuri'si
 τον έχω.3EN.ΠΑΡ ξυρίζω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ.
 Τον είχε ξυρίσει Σετάτος (1990-1991: 23)

2.2 ΕΙΧΩ + άκλιτος ρηματικός τύπος²

(11) Δέλβινο

α. 'ime jeni'meni 'pera stin Cefalo'na
 είμαι.1EN.ΠΑΡΟΝ γεννώ.ΜΤΧ.ΠΡΚ.ΠΑΘ. πέρα στην Κεφαλονιά
 c e'ci 'ixo jeni'thi
 και εκεί έχω.1EN.ΠΑΡΟΝ/ΠΑΡ γεννώ.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ.
 Είμαι γεννημένη πέρα στην Κεφαλονιά το '12. Κι εκεί έχω γεννηθεί
 Κυριαζής & Σπύρου (2012: 186)

β. apo tin e'laða 'ixun 'erthi
 από την Ελλάδα έχω.3ΠΛ.ΠΑΡΟΝ/ΠΑΡ έρχομαι.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ.
 Είχαν έρθει από την Ελλάδα Κυριαζής & Σπύρου (2012: 186)

2.3 ΕΙΧΑ ΝΑ + κλιτός ρηματικός τύπος

(12) Τηλλυριά & Τσακίστρα Κύπρου

'ixa na 'maθo pos 'irten
 έχω.1EN.ΠΑΡ να μαθαίνω. 1EN.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ. πως ήρθε
 Είχα μάθει ότι ήρθε Μενάρδος (1925: 46)

2.4 ΕΙΧΑ + κλιτός ρηματικός τύπος

(13) Βέντζια Γρεβενών

'ixa 'dosu
 έχω.1EN.ΠΑΡ δίνω.1EN.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ
 Είχα δώσει Ντάγκας (2016: 497)³

(14) Τένεδος

'ixami 'kopsumi
 έχω.1ΠΛ.ΠΑΡ κόβω.1ΠΛ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ
 Είχαμε κόψει Κερκινέογλου (2009: 152)

2.5 ΕΙΧΕ (άκλιτο βοηθητικό) + κλιτός ρηματικός τύπος

(15) Γραμμενοχώρια Ιωαννίνων

'içi 'γrapsu
 έχω.3EN.ΠΑΡ γράφω.1EN.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ
 Είχα γράψει Αναγνωστόπουλος (1926: 87)

(16) Πωγώνι-Δρόπολη-Δέλβινο-Άγιοι Σαράντα

² Οι Κυριαζής & Σπύρου (2012: 186) τους περιγράφουν ως "μικτούς" τύπους Παρακείμενου και Υπερσυντέλικου. Για τον άκλιτο ρηματικό τύπο, βλ. υποσ. 1.

³ Βλ. όμως και Αναστασιάδης (1998: 18), που κάνει λόγο μόνο για δομές τύπου (2.5), π.χ. 'içi ra'enu. Οι διαφορετικές αυτές μαρτυρίες θα μπορούσαν να αποδοθούν στο ότι οι δύο ερευνητές αναφέρονται σε διαφορετικές συγχρονίες της ίδιας διαλέκτου ή σε διαφορετικά διαλεκτικά υποσύνολα, όπου εμφανίζονται διαφορετικές βαθμίδες μορφολογοποίησης της δομής (2.1). Βλ. αναλυτικότερα την υποενότητα 3.1.

Στα παραπάνω δεδομένα βλέπουμε ότι ο Υπερσυντέλικος Α' τύπου ΚΝΕ (βλ. 2.1) μαρτυρείται σε διάφορες περιοχές του ελλαδικού χώρου και σε καμιά περίπτωση δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε συγκεκριμένες περιοχές όπου εμφανίζεται περισσότερο. Η δομή με το ΕΙΧΩ (βλ. 2.2) φαίνεται να είναι μια εντελώς τοπική δομή στο Δέλβινο της Β. Ηπείρου, ενώ και η δομή ΕΙΧΑ να + κλιτός ρηματικός τύπος (βλ. 2.3) φαίνεται να χρησιμοποιούνταν μόνο σε δύο περιοχές της Κύπρου κατά τη δεκαετία του 1920. Οι δε δομές με το ΕΙΧΑ κλιτό ή άκλιτο συνδυάζεται με κλιτό ρηματικό τύπο (βλ. 2.4 και 2.5) φαίνεται γεωγραφικά να περιορίζονται στον βορειοελλαδικό χώρο και ιδιαίτερα η δεύτερη στην Ήπειρο και τη Δυτική Μακεδονία. Όπως φαίνεται και στην εικόνα 1, σε ορισμένες περιοχές μαρτυρείται η συνύπαρξη περισσότερων από μία από τις δομές στις οποίες αναφερθήκαμε παραπάνω, π.χ. στην Κέρκυρα παράλληλα με τον Υπερσυντέλικο Α' 'ices 'fiji μαρτυρείται τουλάχιστον για το β' εν. και Υπερσυντέλικος τύπου 2.4, 'ices 'fijis (Αλεξιάκης 2005: 26). Στη δε Νάουσα παράλληλα με Υπερσυντέλικους Α' όπως 'ixa rliu'θi "είχα πληρωθεί", μαρτυρούνται και δομές τύπου 2.5, π.χ. 'ici(n) diplu'θo "είχα διπλωθεί" (Αποστόλου 1989: 164, 166). Και στις δύο περιπτώσεις θα μπορούσε να γίνει λόγος για επίδραση της ΚΝΕ (η οποία και ερμηνεύει τύπους όπως τα 'ices 'fiji και 'ixa rliu'θi) σε διαλεκτικά συστήματα όπου διατηρούνται σε σημαντικό βαθμό και μη ΚΝΕ ρηματικές δομές. Στην ενότητα που ακολουθεί θα μας απασχολήσει η προέλευση αλλά και η εξέλιξη των δομών του Υπερσυντέλικου.

3. Η προέλευση και εξέλιξη του ΝΕ Υπερσυντέλικου

3.1 Μορφολογοποίηση

Ο ΝΕ Υπερσυντέλικος προήλθε από μια αντιγεγονοτική δομή. Τις λεπτομέρειες τις έχουν πραγματευθεί με επιτυχία εργασίες όπως αυτές των Χατζιδάκι (1905), Χόρροκς (2006) και Markopoulos (2009). Εν ολίγοις, η συγκεκριμένη δομή χρησιμοποιούνταν αρχικά μόνο σε αποδόσεις υποθετικών λόγων. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα που ακολουθεί από τον 6ο αι. μ.Χ.:

(20)

ce 'i mi 'θia 'pronia eno'iθisen

και αν μη θεία πρόνοια βοήθησε

'ixan a'lilus ane'lin

έχω.3ΠΛ.ΠΑΡ ο ένας τον άλλο σκοτώνω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ

και αν δε βοηθούσε η Θεία Πρόνοια, θα είχαν αλληλοσκοτωθεί

(*Papyri greci et latini*, vol. V.1, 71. Vitelli et al. 1918)

Στη συνέχεια επεκτάθηκε και σε υποθετικές προτάσεις, όπως φαίνεται στο παράδειγμα (21):

(21)

e'cini 'an se 'ixan e'vri, Si'rian 'uk e'θoris

εκείνοι αν σε έχω.3ΠΛ.ΠΑΡ βρίσκω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ Συρία δεν έβλεπες

Εκείνοι αν σε είχαν βρει, δε θα ξανάβλεπες τη Συρία

(Διγενής Ακρίτας, παραλλαγή Εσκοριάλ 141 (11ος-12ος αι.) Αλεξίου 1985)

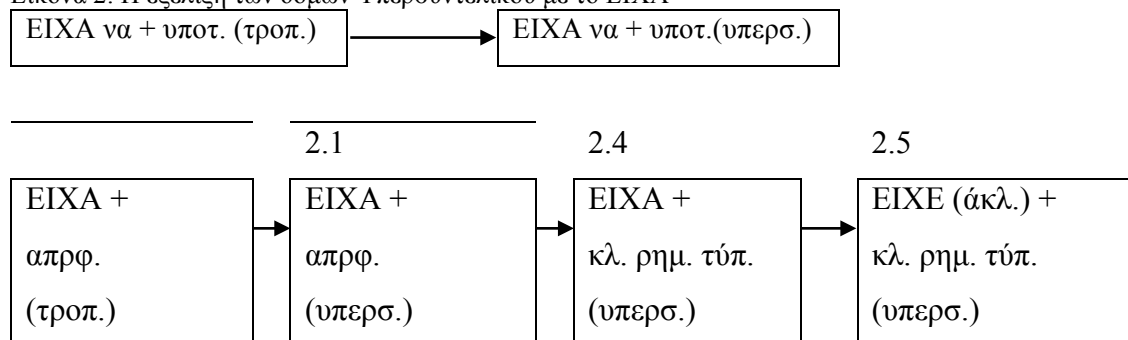
Αναλυτικότερα, η ίδια η εξέλιξη της αντιγεγονοτικής δομής σε Υπερσυντέλικο θεωρούμε ότι συνιστά μια διαδικασία μορφολογοποίησης (*morphologization*), έτσι όπως αυτή ορίζεται από τον Joseph (2003: 473):

"in morphologization, in a particular sense a set of developments by which some element or elements in a language that are not a matter of morphology at one stage come to reside in a morphological component"

Στην περίπτωση μας δεν υπάρχει κάποιο ελεύθερο στοιχείο το οποίο να μεταβάλλεται σε δεσμευμένο αλλά στο πνεύμα του ορισμού της μορφολογοποίησης, η εξεταζόμενη δομή αλλάζει όντως status καθώς αρχίζει να υπόκειται σε διαφορετικές αρχές, όχι συντακτικές αλλά μορφολογικές, γίνεται δηλαδή μέρος του ρηματικού συστήματος. Ουσιαστικά, οι μεσαιωνικές δομές με το ΕΙΧΑ εντάσσονται σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό στο ρηματικό παράδειγμα, δηλώνοντας όχι μόνο τροπικότητα αλλά και το προτερόχρονο, δηλ. σχετικό χρόνο. Έτσι, και στις δύο περιπτώσεις έχουμε αύξηση της παραδειγματικότητας (paradigmaticity) (βλ. και McMahon 2003: 240), με την έννοια ότι οι δομές με το ΕΙΧΑ ήδη ανήκαν στο μεσαιωνικό ρηματικό παράδειγμα ως τροπικές, αλλά τώρα με το να εξελιχθούν σε Υπερσυντέλικο διευρύνεται το πεδίο εφαρμογής τους και αυξάνεται ο βαθμός ένταξής τους στο ρηματικό παράδειγμα της ελληνικής. Προτείνουμε λοιπόν ότι οι δομές όπου το με το ΕΙΧΑ κλιτό ή άκλιτο συνδυάζεται με κλιτό ρηματικό τύπο ανήκουν σε διαφορετικά στάδια μορφολογοποίησης της μεσαιωνικής αρχικά μόνο τροπικής δομής ΕΙΧΑ + απαρέμφατο (βλ. και Εικόνα 2)

Εικόνα 2: Η εξέλιξη των δομών Υπερσυντέλικου με το ΕΙΧΑ

Οι δομές του (2.4) προέκυψαν από τον Υπερσυντέλικο A' με επέκταση της συμφωνίας ως προς το πρόσωπο και τον αριθμό (agreement spreading) βάση του ότι το άκλιτο β' συστατικό της περίφρασης επανερμηνεύθηκε ως γ' ενικό υποτακτικής. Ουσιαστικά, πρόκειται για μια αλλαγή που οφείλεται σε επανάλυση του 2.1 εξαιτίας της επανερμηνείας του β' συστατικού της περίφρασης ως γ' ενικού, δηλαδή ως παρεμφατικού ρηματικού τύπου.

(22)

'içe   'kopsi   → 'içe   'kopsi
 ΕΧΩ.3ΕΝ.ΠΑΡ. ΚΟΒΩ.ΑΠΡΦ → ΕΧΩ.3ΕΝ.ΠΑΡ. ΚΟΒΩ.3ΕΝ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ

Αυτή η επανάλυση επεκτάθηκε αναλογικά (analogical extension) και στα υπόλοιπα πρόσωπα, με αποτέλεσμα να καταλήξουμε σε δομές τύπου 2.4.

(23)

'içe   'kopsi   = 'ixa X → 'ixa   'kopso
 ΕΧΩ.3ΕΝ.ΠΑΡ. ΚΟΒΩ.ΑΠΡΦ   → ΕΧΩ.1ΕΝ.ΠΑΡ. ΚΟΒΩ.1ΕΝ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ

Ουσιαστικά έχουμε μια διαδικασία παρόμοια με αυτήν την οποία περιέγραψε ο Anttila (1989) όσον αφορά την εξέλιξη που οδήγησε από το ΘΕΛΩ + απρφ. στο ΚΝΕ μελλοντικό ΘΑ

(και την οποία ανέδειξε σε επίπεδο μορφολογοποίησης ο Brian Joseph σε διάφορα δημοσιεύματά του, π.χ. Joseph 2003). Όσον αφορά τις δομές τύπου 2.5 ήδη το 1924 ο Αναγνωστόπουλος στο άρθρο του *Περί του ρήματος εν τη Ηπειρώ ομιλουμένη*, είχε επισημάνει ότι ήταν το αποτέλεσμα αναλογικής επέκτασης με βάση το γ' ενικό:

"Η εκφορά αυτή αναμφιβόλως θα ωρμήθη εκ του γ' εν. προσώπου, εξ ου εΐτα αναλογικώς και τα λοιπά πρόσωπα, νομισθέντος ότι το *έχει* είναι το άκλιτον στοιχείον" (Αναγνωστόπουλος 1924: 87).

Σε κάθε περίπτωση, οι δομές τύπου 2.4 αποτέλεσαν το προστάδιο πριν το α' συστατικό της περίφρασης μορφολογοποιηθεί (μέσω επανάλυσης και αναλογίας) ακόμα περισσότερο σε έναν άκλιτο δείκτη Υπερσυντέλικου, καθώς η πλεονάζουσα δήλωση διαφόρων χαρακτηριστικών όπως το πρόσωπο και ο αριθμός του 2.4 περιορίστηκε στο β' συστατικό, καθώς το αρχικά κλιτό α' συστατικό είχε χάσει ορισμένα από τα ρηματικά του χαρακτηριστικά (δήλωση προσώπου και αριθμού), που στις δομές τύπου 2.5 δηλώνονται μόνο από το β' συστατικό της περίφρασης⁴.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφέρουμε ότι σε ορισμένες περιπτώσεις μαρτυρείται η συνύπαρξη δομών τύπου 2.4 και 2.5. Για παράδειγμα, για την Αιανή Κοζάνης ο Χριστοδούλου (2012) αναφέρει ότι το α' ενικό σχηματίζεται κατά το 2.4, π.χ. *'ixa ɣnuɾ'isu* "είχα γνωρίσει", και όλα τα υπόλοιπα πρόσωπα κατά το 2.5, π.χ. *'ixi 'paɾumi* "είχαμε πάρει". Τέτοιου είδους παραδείγματα προσφέρουν επιπλέον ενίσχυση στον ισχυρισμό μας καθώς αποτυπώνουν ουσιαστικά ένα μεταβατικό στάδιο όπου έχει σχεδόν ολοκληρωθεί το πέρασμα από τις δομές τύπου 2.4 στις δομές τύπου 2.5, με τις πρώτες να επιβιώνουν μόνο στο α' ενικό⁵.

3.2 Ουδετεροποίηση της αντίθεσης μεταξύ παρακείμενου και Υπερσυντέλικου

Σύμφωνα με τους Κυριαζή & Σπύρου (2012: 186), στο Δέλβινο της Β. Ηπείρου έχουμε "μικτούς ή συμφυρμένους τύπους βοηθητικού" (ΕΙΧΩ) σε περιφράσεις που άλλοτε λειτουργούν ως Παρακείμενοι και άλλοτε ως Υπερσυντέλικοι. Ξαναπαραθέτουμε το παράδειγμα (11) που δώσαμε στο 2.2

(11)

α. *'ime jeni'meni 'pera stin Cefalo'na*

είμαι.1ΕΝ.ΠΑΡΟΝ γεννώ.ΜΤΧ.ΠΡΚ.ΠΑΘ. πέρα στην Κεφαλονιά

c e'ci 'ixo jeni'thi

και εκεί έχω.1ΕΝ.ΠΑΡΟΝ/ΠΑΡ γεννώ.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ.

Είμαι γεννημένη πέρα στην Κεφαλονιά το '12. Κι εκεί έχω γεννηθεί

β. *ce kana 'dʒo tris 'jineces 'ixan 'erθi*

και κάνα δυο τρεις γυναίκες έχω.3ΠΛ.ΠΑΡ. έρχομαι.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ.

apo tin e'laða. 'ixun 'erθi

από την Ελλάδα. έχω.3ΠΛ.ΠΑΡΟΝ/ΠΑΡ έρχομαι.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ.

apo tin e'laða

⁴ Ουσιαστικά το άκλιτο πια α' συστατικό του (4) έχει χάσει εκείνες τις μορφολογικές ιδιότητες που το χαρακτηρίζουν ως πλήρες μέλος μιας μείζονος γραμματικής κατηγορίας (βλ. και Hopper & Traugott, 1993: 103-104).

⁵ Βλ. και Joseph (2003: 480-481) για τη συνύπαρξη διαφορετικών σταδίων μορφολογοποίησης όσον αφορά τον δείκτη του μέλλοντα στη Μεσαιωνική Ελληνική.

από την Ελλάδα

Και κανά δυο τρεις γυναίκες είχαν έρθει από την Ελλάδα. Είχαν έρθει από την Ελλάδα

Μια υπόθεση που θα μπορούσε να διατυπωθεί εδώ είναι ότι η αντίθεση μεταξύ Υπερσυντέλικου και Παρακειμένου έχει σχεδόν ουδετεροποιηθεί, με το ΕΙΧΩ να έχει εξελιχθεί σε έναν κλιτό δείκτη που απλώς δηλώνει το προτερόχρονο είτε στο παρόν (11α) είτε στο παρελθόν (11β). Ο συγκεκριμένος δείκτης σχηματίστηκε με το θέμα του Υπερσυντέλικου *ειχ-*, δηλ. το παρελθοντικό θέμα του ΕΧΩ, και με τις καταλήξεις του βοηθητικού του Παρακειμένου, δηλ. με τις παροντικές καταλήξεις του ΕΧΩ. Με τον τρόπο αυτό ουσιαστικά συνδυάζονται στον ίδιο δείκτη τόσο η λειτουργία του προτερόχρονου, που λόγω του *ειχ-*, μπορεί να είναι και το προτερόχρονο στο παρελθόν, όσο και η βασική κατά Βελούδη (2010: 303) λειτουργία του νεοελληνικού παρακειμένου, δηλ. ότι ανασύρει μέσα από τη σφαίρα της συνομιλίας εκείνες τις πραγματικότητες που έχουν τρέχον ενδιαφέρον.

Τα όσα μόλις αναφέραμε για το ΕΙΧΩ και την ουδετεροποίηση θεωρούμε ότι υποστηρίζονται και από το γεγονός ότι στη Βόρεια Ήπειρο ο Υπερσυντέλικος με άκλιτο το α' συστατικό φαίνεται να λειτουργεί και ως Εμπειρικός Παρακειμένος, π.χ.

(24)

α. 'to xe   δja'vis   'mɥa fo'ra to γαρδι'kaci
το έχω.3ΕΝ.ΠΑΡ. περνώ.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ. μια φορά το Γαρδικάκι
Το'χεις περάσει μια φορά το Γαρδικάκι;

Σπύρου (2008: 117)

Και εδώ φαίνεται ότι η αντίθεση μεταξύ Υπερσυντέλικου και Παρακειμένου έχει σχεδόν ουδετεροποιηθεί, αν μάλιστα λάβουμε υπόψη μας και το γεγονός ότι, σύμφωνα με τον Σπύρου (2008: 117), ο αντίστοιχος παρακειμενικός σχηματισμός με το άκλιτο ΕΧΕΙ «γνωρίζει ελάχιστη χρήση». Ουσιαστικά, ο Σπύρου μας περιγράφει ένα σχεδόν «τελικό» στάδιο ουδετεροποίησης της αντίθεσης μεταξύ Υπερσυντέλικου και Παρακειμένου, λίγο πριν το άκλιτο ΕΙΧΕ εξελιχθεί στο (μοναδικό) άκλιτο μόριο που δηλώνει όχι μόνο το προτερόχρονο στο παρελθόν αλλά και το προτερόχρονο είτε στο παρελθόν είτε στο παρόν.

4. Η λειτουργία του Υπερσυντέλικου στις ΝΕ διαλέκτους

Ο διαλεκτικός Υπερσυντέλικος μπορεί να λειτουργεί: 1) ως απλός παρελθοντικός χρόνος ενίοτε με αναφορά σε κάποιο χρονικό σημείο αναφοράς. Π.χ.

(25) Σαρακατσάνικα

'to xa   tru'çis   i'xte

το έχω.1ΕΝ.ΠΑΡ. τροχίζω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ. χθες

Το'χα τροχίσει χθες

Höeg (1925: 259-260)

(26) Καστέλι Αχαΐας

sta ka'lavrita   'ixane   skoto'thi   po'li

στα Καλάβρυτα έχω.3ΠΛ.ΠΑΡ. σκοτώνω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ. πολλοί

Στα Καλάβρυτα σκοτώθηκαν πολλοί

Leluda-Voß (2006: 190)

(27) Νάουσα

'ixa   vare'thi

na tun piri'menu a'pu tu ta'çi

έχω.1ΕΝ.ΠΑΡ. βαριέμαι.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ. να τον περιμένω από το πρωί
Είχα βαρεθεί να τον περιμένω από το πρωί

Αποστόλου (1989: 169)

ή να δηλώνει το προτερόχρονο και την τρέχουσα συνάφεια στο παρελθόν, όπως φαίνεται ενδεικτικά στα παραδείγματα που ακολουθούν (35-39) από διαφορετικές διαλεκτικές περιοχές.

(28) Καστέλι Αχαΐας

'den to 'ixa i'di 'leyane i pa'li
δεν το έχω.3ΠΛ.ΠΑΡ. βλέπω.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ. λέγανε οι παλιοί
Στα Καλάβρυτα σκοτώθηκαν πολλοί Leluda-Voß (2006: 191)

(29) Γρεβενά

α. 'içi ton a'kusu me t a'ftsa m
έχω.3ΕΝ.ΠΑΡ. τον ακούω.1ΕΝ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ. με τα αφτιά μου
Τον είχα ακούσει με τ' αφτιά μου

γ. im'is 'den 'içi tun 'dumi
εμείς δεν έχω.3ΕΝ.ΠΑΡ. τον βλέπω.1ΠΛ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ.
'ondas 'içi tun 'diti i'sis
όταν έχω.3ΕΝ.ΠΑΡ. τον βλέπω.2ΠΛ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘ. εσείς
Εμείς δεν τον είχαμε δει, όταν τον είχατε δει εσείς Αναστασιάδης (1998: 18)

(30) Νάουσα

α. 'için a'barosu tin 'porta
έχω.3ΕΝ.ΠΑΡ. αμπαρώνω.1ΕΝ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ. την πόρτα
ci 'den a'borisis na 'sevis
και δεν μπόρεσες να μπεις
Είχα αμπαρώσει την πόρτα και δεν μπόρεσες να μπεις
Αποστόλου (1989: 169, 196)

(31) Γέρμα Καστοριάς

'ixan aça'pis mpa fu'ra 'pali ta 'xalasan
έχω.3ΠΛ.ΠΑΡ. αγαπώ.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ. μια φορά πάλι τα χάλασαν
Είχαν συμφιλιωθεί μια φορά αλλά πάλι τα χάλασαν Γεωργίου (1962: 413)

(32) Καβακλί Αν. Ρωμυλίας

'pers 'tetçun ci'ro 'ixa tri'jisi
πέρυσι τέτοιον καιρό έχω.3ΠΛ.ΠΑΡ. τρυγώ.ΑΠΑΡ.ΣΥΝΟΠΤ.ΕΝΕΡΓ.
Πέρυσι τέτοιον καιρό είχα τρυγήσει Αλμπανούδης (2014: 176)

5. Συμπεράσματα

Στη συγκεκριμένη εργασία εστίασαμε στη μελέτη της μορφής και της λειτουργίας του Υπερσυντέλικου στις νεοελληνικές διαλέκτους. Όσον αφορά τη μορφή του Υπερσυντέλικου τα δεδομένα μας δείχνουν ότι στον ελληνόφωνο χώρο μαρτυρούνται ποικίλες δομές που όλες

τους ανάγονται σε μια ελληνιστική/μεσαιωνική αντιγεγονοτική περιφραστική δομή με το ΕΙΧΑ + απρφ., από την οποία προέκυψαν οι διαλεκτικές δομές μέσα από μια διαδικασία μορφολογοποίησης. Έτσι, όσον αφορά την προέλευσή τους οι διαλεκτικές δομές του Υπερσυντέλικου θα μπορούσαν να συσχετιστούν με τη συχνή τάση των Υπερσυντέλικων διαγλωσσικά να συνδέονται σε επίπεδο συγχρονίας ή διαχρονίας με αντιγεγονοτικές δομές (Dahl & Velupillai, 2013· Dahl 1985).

Όσον αφορά την την κατανομή των συγκεκριμένων δομών, παρατηρούμε ότι με εξαίρεση τις διαλεκτικές δομές που είναι όμοιες με τον Υπερσυντέλικο Α' της ΚΝΕ, σε όλες τις άλλες περιπτώσεις, δομώες που έχουν και αυτές προκύψει από το ΕΙΧΑ+απρφ. εμφανίζονται στον βορειοελλαδικό χώρο (Θράκη, βορειοανατολικό Αιγαίο, Δυτική Μακεδονία, Ήπειρος). Στο πλαίσιο αυτό χρήζει περαιτέρω διερεύνησης το γιατί οι δομές αυτές δεν εμφανίζονται στην κεντρική ή τη νότια Ελλάδα. Με άλλα λόγια, το ερώτημα που τίθεται είναι γιατί η περαιτέρω μορφολογοποίηση του ΕΙΧΑ+απρφ. εντοπίζεται μόνο στον βορειοελλαδικό χώρο και μια υπόθεση που θα μπορούσε να διατυπωθεί είναι οι συγκεκριμένες περιοχές δέχτηκαν σε μικρότερο βαθμό αρχικά την επίδραση της ΚΝΕ, που ο Υπερσυντέλικός της είναι όμοιος με τον διαλεκτικό Υπερσυντέλικο Α' που εμφανίζεται σε διάφορες περιοχές του ελλαδικού χώρου και φυσικά και στην κεντρική και νότια Ελλάδα. Εφόσον ισχύει κάτι τέτοιο, είναι λογικό ότι οι δομές που διαφέρουν από τον Υπερσυντέλικο της ΚΝΕ διατηρήθηκαν για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα ή και διατηρούνται ακόμα και συνεπώς ήταν δυνατή και η καταγραφή τους.

Όσον αφορά τις λειτουργίες του Υπερσυντέλικου στη διαλεκτική ποικιλία της ΚΝΕ αυτές δε φαίνεται να διαφοροποιούνται από εκείνες που έχουν παρατηρηθεί για τον Υπερσυντέλικο της ΚΝΕ ή τον Υπερσυντέλικο διαγλωσσικά. Σύμφωνα με τους Dahl & Velupillai (2013) οι Υπερσυντέλικοι συνήθως γίνονται αντιληπτοί ως παρελθοντικοί και συντελικοί χρόνοι, ενώ, όπως παρατηρεί η Ψάλτου-Joycey (2012: 32), ο Υπερσυντέλικος διαγλωσσικά λειτουργεί ως ανασκοπικός (retrospective) χρόνος για να δηλώσει το προτερόχρονο στο παρελθόν (past-in-the-past) ή/και για να δηλώσει την τρέχουσα συνάφεια στο παρελθόν (past perfect) χωρίς οι δύο αυτές λειτουργίες να δηλώνονται αναγκαστικά με διαφορετικά μορφολογικά μέσα στις περισσότερες γλώσσες. Στην ενότητα 4 είδαμε ότι ο Υπερσυντέλικος μπορεί να λειτουργεί είτε ως απλός παρελθοντικός χρόνος ή να δηλώνει το προτερόχρονο και την τρέχουσα συνάφεια στο παρελθόν.

Τέλος, στη Β. Ήπειρο παρατηρήθηκε μια τάση ουδετεροποίησης της αντίθεσης μεταξύ Υπερσυντέλικου και του Παρακειμένου, φαινόμενο το οποίο απαντάται και στα Τσακωνικά της Προποντίδας. Η ουδετεροποίηση αυτή θα μπορούσε να συνδεθεί με το γεγονός ότι η δήλωση του προτερόχρονου στο παρόν (όπως γίνεται με τον παρακειμένο) ήδη εμπεριέχει την έννοια του παρελθόντος (που συχνά είναι αυτό που προϋπήρχε του παρόντος ως το προτερόχρονό του) και συνεπώς δεν είναι δύσκολο να ταυτιστεί με το προτερόχρονο στο παρελθόν, κάτι που μπορεί να οδηγήσει και σε μορφολογική ταύτιση. Άλλωστε, δε θα πρέπει να ξεχνούμε ότι σε διαγλωσσικό επίπεδο μπορεί, σε ορισμένες περιπτώσεις ένα από τα χαρακτηριστικά του Υπερσυντέλικου να είναι η σύνδεση με ένα μη κοντινό παρελθόν, αλλά αυτό δεν είναι απαραίτητο, τουλάχιστον με βάση τα δεδομένα που μας παρέχει ο Dahl (1985: 145-146). Κατά συνέπεια, ο Υπερσυντέλικος μπορεί να δηλώνει το προτερόχρονο και σε ένα κοντινό παρελθόν, κάτι που δε διαφέρει σημαντικά από το προτερόχρονο σε σχέση με το παρόν.

Βιβλιογραφία

Agouraki, Y. (2004) The Perfect Category: a Comparison of Standard Greek and Cypriot Greek. In: M. Janse, B. Joseph & A. Ralli (Eds.), *Proceedings of the 2nd International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: University of Patras, 42-57 (<http://mgdlt.lis.upatras.gr/index.php/mgdlt/article/view/2533/2770>).

- Αλεξίου, Σ. (1985) *Βασίλειος Διγενής Ακρίτης και το άσμα του Αρμούρη (κριτική έκδοση)*. Αθήνα: Ερμής.
- Αλμπανούδης, Π. (2014) *Το γλωσσικό ιδίωμα των Μοναστηριωτών (περιοχής Καβακλί) Ανατολικής Ρωμυλίας*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Αναγνωστόπουλος, Γ. (1924) Περί του Ρήματος εν τη Ηπειρώ Ομιλούμενη. *Αθηνά* 36: 61-98.
- Αναστασιάδης, Β. (1998) Μερικοί Γραμματικο-συντακτικοί Ιδιωματισμοί στο Γρεβενιώτικο Νεοελληνικό Γλωσσικό Ιδίωμα. *Νεοελληνική Διαλεκτολογία* 2: 11-31.
- Anttila, R. (1989) *Historical and comparative linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- Αποστόλου, Σ. (1989) *Το γλωσσικό ιδίωμα της Νάουσας*. Νάουσα.
- Βαδάση, Κ. (2007) *Το ρηματικό κλιτικό παράδειγμα στη διάλεκτο της Δεσκάτης και των περιχώρων της*. Διπλωματική εργασία Μεταπτυχιακού Διπλώματος α' Κύκλου. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ (<http://ikee.lib.auth.gr/record/100557/files/gri-2008-965.pdf>)
- Βελούδης, Γ. (2010) *Από τη σημασιολογία της ελληνικής γλώσσας: όψεις της «επιστημικής τροπικότητας»*. Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ.
- Γεωργίου Χ. Γ. (1962) *Το γλωσσικό ιδίωμα Γερμά Καστοριάς*. Θεσσαλονίκη: ΕΜΣ.
- Dahl, Ö. & Velupillai, V. (2013) The Perfect. In: M. S. Dryer & M. Haspelmath (Eds.), *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology (<http://wals.info/chapter/68>).
- Höeg, C. (1925) *Les Saracatsans* (vol. I). Paris: Champion.
- Hopper, P. & Traugott E. C. (1993) *Grammaticalization*. Cambridge: C.U.P.
- Joseph, B. (2003) Morphologization Forms Syntax. In: B. Joseph & R. Janda (Eds.), *Handbook of historical linguistics*. Malden: Blackwell, 472-492.
- Joseph, B. (2009) *The synchrony and diachrony of the Balkan infinitive*. Cambridge: C.U.P.
- Κερκινέογλου, Α. (2009) *Η Τένεδος χωρίς Τενεδίους*. Αθήνα: Σύλλογος Τενεδίων "Ο Τέννης".
- Κοντοσόπουλος, Ν. (1980-1982) Το Γλωσσικό Ιδίωμα των Κυθήρων. *Αθηνά* 78: 125-145.
- Κυριαζής, Δ. & Σπύρου, Α. (2011) Τα Ελληνικά Γλωσσικά Ιδιώματα της Αλβανίας. *Νεοελληνική Διαλεκτολογία* 6: 175-199.
- Leluda-Voß, C. (2006) *Die Südgriechische Mundart von Kastelli (Peloponnes)*. München: Biblion.
- Markopoulos T. (2009) *The future in Greek*. Oxford: OUP.
- McMahon, A. (2005) *Ιστορική γλωσσολογία*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Mirambel, A. (1964) Systèmes Verbaux en Grec Moderne. *BSL* 59: 40-76.
- Μενάρδος, Σ. (1925) Κυπριακή Γραμματική. Γ' Ρήματα. *Αθηνά* 37: 35-79.
- Ντάγκας, Ν. (2016) Μορφολογικές-μορφοσυντακτικές Παρατηρήσεις στο Ιδίωμα Βεντζίων Γρεβενών. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 36: 497-508. (http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_36_34%20NTAGAS.pdf)
- Παζαράς, Θ. (2017) *Γ'απανουμίτ'κα: το γλωσσικό ιδίωμα της Επανομής*. Θεσσαλονίκη: Γιαχούδης.
- Παπαϊωάννου, Λ. (1979) Παρατηρήσεις πάνω στο Ανασελιτσιώτικο Γλωσσικό Ιδίωμα. Στο: *2ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Γλωσσολογίας Δυτικομακεδονικού Χώρου*. Θεσσαλονίκη: Βοϊακή Εστία, 168-174.
- Παπασταματίου-Μπαμπαλίτης, Χ. (1960) Λαογραφικά Σουφλίου. *Θρακικά* 33: 204-291.
- Ράλλη, Α., Μελισσαροπούλου, Δ. & Τσολακίδης, Σ. (2007) Ο παρακείμενος στη Νέα Ελληνική και στις διαλέκτους. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 27: 361-372. (http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_27_361_372.pdf).
- Σετάτος, Μ. (1990-1991) Γλωσσολογικές Παρατηρήσεις στη Σερραϊκή Χρονογραφία του Παπασυναδινού. *Ελληνική Διαλεκτολογία* 2, 17-35.
- Σπύρου, Α. (2008) *Το ελληνικό γλωσσικό ιδίωμα της περιοχής Δέλβινου και Αγίων Σαράντα*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Αθήνα: ΕΚΠΑ.

- Τσολακίδης, Σ., Μελισσαροπούλου, Δ. & Ράλλη, Α. (2013) Συντελικές Περιφραστικές και Αντιγεγονοτικές Δομές: Δεδομένα από Μικρασιατικές Διαλέκτους. Στο: Α. Ράλλη, Ν. Κουτσούκος & Σ. Μπόμπολας (Επιμ.), *Πρακτικά του 6ου Συνεδρίου Νεοελληνικών Διαλέκτων και Γλωσσολογικής Θεωρίας*. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών, 194-207. (<http://mgdlt.lis.upatras.gr/index.php/mgdlt/article/view/2686/2915>)
- Χατζιδάκις, Γ. (1905) *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* (τ. 1). Αθήνα: Σακελλάριος.
- Χόρροκς, Τ. (2006) *Ελληνικά*. Αθήνα: Εστία.
- Ψάλτου-Joycey, Α. (2012). Οι Συντελικοί Χρόνοι της Νέας Ελληνικής. Στο: Μ. Τζεβελέκου, Α. Τσαγγαλίδης & Α. Ψάλτου-Joycey (Επιμ.), *Το χρονικό σύστημα της νέας ελληνικής: Μελέτες από τη σκοπιά της Ελληνικής ως ξένης γλώσσας*. Αθήνα: Πατάκης, 11-64.
- Vitelli, G. et al. (Eds.) (1918) *Papyri greci et latini* (vol. V). Firenze: Società Italiana per Ricerca dei Papyri Greci et Latini in Egitto.

Methodological principles of Mišótika Cappadocian data collection

NICOLE VASSALOU^{1,2}, DIMITRIS PAPAACHARIOU¹, MARK JANSE²

University of Patras¹, Ghent University²

---

1. Introduction

The aim of this paper is to discuss and compare the methodological principles and tools that have been used in our study of the vowel system of Mišótika, a variety of Cappadocian Greek, as well as to analyse the outputs of the application of each method. In order to investigate the phonetics and phonology of the Mišótika vowel system, we have decided to combine ethnographic with experimental methods. Specifically, the present study examines the importance and the drawbacks of applying ethnographic with experimental procedures in order to collect data of conversational and elicited speech.

It is an accepted fact that methodology is an essential part of every linguistic research. The appropriate structure of methodology will determine the entire progress of the study. So this part should be studied and applied rigorously in order to be successful. While our research is still in progress, we think it is important to present the methods which constitute the basis for the analysis of a dialectal system and the implementation problems that have arisen so far.

This paper is structured in six parts. Section 2 contains some basic information about the historical and linguistic background of Cappadocian Greek and the variety of Misti. In section 3 we analyze the goals of the present study. In section 4 we present the methodology used to approach the dialectal system and the drawbacks that have occurred. In section 5 we present the methods used to overcome the problems and to examine the dialectal system as better as we could. Finally, in section 6 we detail the primary conclusions of the present research.

2. Historical and linguistic background

The Cappadocian dialect was spoken until 1924 in the Central Anatolian Region of present-day Turkey. Cappadocian is a linguistic variety of Greek origin which had been in contact with Turkish for almost nine centuries after the invasion of the Seljuks in the 11th century and the conquest of Byzantine Asia Minor by the Ottoman Turks in the 14th century. The result of this contact is apparent in the Cappadocian lexicon, phonology, morphology and syntax, although the exact impact varies among the different subdialects according to the nature and duration of the contact situation.

One of the Cappadocian villages was Misti, a homogeneous town according to Dawkins (1916: 19). In 1924, the Cappadocians were forced to leave their homeland as part of the population exchange between Greece and Turkey. The inhabitants of Misti, estimated at around 400 families, were scattered all over Greece and settled in over twenty different villages and towns (homogeneous and mixed).

More specifically, Cappadocians settled either in homogeneous villages with other Cappadocian speakers or in villages with other Greek dialect speakers or in big cities like Athens and Thessaloniki. As a consequence, the descendants of the Cappadocian refugees have been in contact with different varieties of Greek during the last hundred years, which

complicates the study of their speech, as there are several different versions of contact for the same linguistic system.

According to Dawkins, who conducted fieldwork in Cappadocia in the years 1909-1911, the vowel system of Cappadocian, including of the dialect of Misti, consisted of eight vowels, aligning it with the vowel system of Turkish.

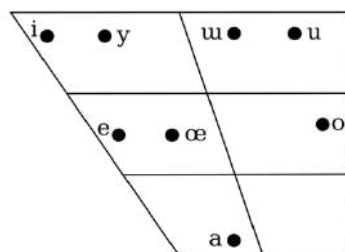

Figure 1: *The older Cappadocian vowel system*

However, in our recent research (Vassalou, Papazachariou & Janse 2017) of one of the villages of Northern Greece with 2nd and 3rd generation native speakers, we found that the three Turkish vowels reported by Dawkins which do not exist in Standard Modern Greek (SMG), [y, œ, u], are either lost entirely (the open-mid front rounded vowel [œ] and the high front rounded vowel [y]), or at the very last stage of elimination (the high back unrounded vowel [u]). At the same time, the emergence of the near-open front unrounded vowel [æ], reported for Farašótika (Pharasa) and Pontic, but not for Cappadocian, by Dawkins (1916: 153), has prompted us to examine its incorporation into the linguistic system of present-day spoken Mišótika.

3. The present study

Our study aims to describe and analyse the vowel system of contemporary Mišótika, as it is used by different generations of native speakers in Greece – particularly in Cappadocian refugee communities in the prefectures of Kilkis, Thessaloniki, Larissa, Kavala, Ioannina and Alexandroupoli, and under varying contact conditions.

Our research focuses on the study of the linguistic changes that the dialect has undergone since the 1924 population exchange. Through a detailed study of contact situations of the Cappadocian communities in Greece, the main purpose is to find how the Mišótika vowel system is formed, to determine the phonological status of the vowels and to analyse their distribution in the vowel spectrum. Furthermore, we want to examine the effects of language contact in the vowel system and the role of linguistic and non-linguistic parameters which are displayed, activated, and interact in contact situations, affecting changes in the linguistic system.

The basic research question is whether language contact with SMG or other varieties of Modern Greek is gradually leading to the language death of Mišótika or the creation of a new koine¹, i.e. a new variety which includes mixed features from Mišótika, SMG, and/or other dialectal varieties. We can perfectly well appreciate the pressure that the Cappadocians felt from the locals with whom they were in contact after the population exchange, and the severe stigma that any Turkish characteristics carried for many decades, not just in the language but in other aspects of social behaviour as well. One of the results of this stigmatization is to be

¹ The koineization process results in the creation of a new variety, which includes mixed features from the mutually comprehensive linguistic systems that have been in contact (cf., e.g., Trudgill 1986: 107; Hinskens 1992: 15).

found in the linguistic system of the variety, as the dialect speakers were trying to accommodate to the new linguistic environments.

The social stigmatization and the attrition of the dialect complicate the study of Mišótika very considerably. Focusing on these conditions, an ethnographic study seems to be the only valid method to collect dialectal data. Despite this, we decided to approach the dialectal system by using a combination of ethnographic and experimental methods to collect data of conversational and elicited speech. In fact, the ethnographic and experimental principles are in a sense opposite methods. Both have equally positive and negative effects. However, our goal is to incorporate both in our research, aiming to complement each other and trying to highlight only the positive aspects of each method. We maintain that the combination of these methodological principles will provide a larger and more in-depth study of the Mišótika vowel system.

Post & Nolan (2012) stress that the combination of the two types of speech (i.e. conversational and elicited) must accomplish ‘ecological validity’, that is, speech recordings should be a sample of natural speech communication in register with informal-dialectal authenticity. There is the need for balance between the ‘ecological validity’ of the elicitation, that is the closeness of recordings to spontaneous speech, and how tightly controlled the elicitation needs to be to induce the speaker to produce the required dialectal speech in experimentally comparable ways.

According to Kainada & Baltazani (2013), linguists doing dialectal fieldwork should use a combination of conversational speech and tightly controlled speech tasks. They claim that both can elicit representative dialectal speech, provided they avoid informants’ accommodation to the dominant standard variety. Without loss of authenticity of speech, we can control critical aspects of both linguistic and extralinguistic context, which cannot be controlled in spontaneous speech corpora.

This combination is also the method suggested by Himmelmann and Ladd (2008), who propose that researchers start with conversational speech (something we have already done to some extent in our recent study), identify the linguistic issues of interest and then move on to experimental approaches for data elicitation. Nevertheless, it is not obvious that these two methods can always be combined and there are several problems which we will address in the present paper.

4. Methodology

To approach the dialectal system, our recordings of native speech have taken place in two phases. Each phase was aimed at producing different results. In this section we will analyse the methodological principles that have been used in our study of the vowel system of Mišótika, and the reasons of the application of each method. At the same time we will present the problems that we encountered in attempting to implement experimental tasks.

4.1 Ethnographic method

The first phase of data collection focuses on fieldwork with recordings of friendly and casual conversations, which has been accomplished according to the ethnographic methods. The aim has been to conduct spontaneous dialectal speech, since conversational speech provides the most naturally uttered and representative dialectal data.

The ethnographic method suggests that the researcher should be in a direct and continuous relationship with the native speakers of the dialect in order to understand their way of living and to be able to elicit natural dialectal speech. A main feature of ethnographic research is the effort to develop personal relationships with the informants. Hence, in the present research the ethnographic study precedes the experimental study. It is an accepted fact that only if the

informant trusts the fieldworker during the ethnographic study, will he or she accept to participate in later experiments.

One of our main considerations was to avoid the ‘Observer’s Paradox’ (Labov 1972), something that would have devastating results to our study due to the severe stigmatization of the Cappadocian variety. However, we strongly believe that the emergence of the Observer’s Paradox is not simply due to the presence of the microphone and the recorder, but the result of the communicative settings of the recording, in particular, the absence of real social bonds between the fieldworker and the informants (Papazachariou 2006). Therefore, we decided to use a native speaker who is a central member of the speech community as the ‘intermediary’, aiming to reduce the impact of the alien presence and trying to create a friendly, and everyday casual communicative situation to produce natural dialectal speech.

Up to now, we have succeeded in collecting a sufficient number of recordings with the implementation of the ethnographic method, while the presence of the ‘intermediary’ has yielded the intended dialectal speech.

4.2 Experimental methods

After the completion of ethnographic research, we moved on to the second phase of data collection. This phase has been conducted utilising experimental methods. At this point, we should note that the appropriate stimuli of the tasks are based on our previous findings about the vowel system of Mišótika (Vassalou, Papazachariou & Janse 2017). In a pilot study we collected a corpus of dialectal words including the target vowels in different metrical environments (stressed or unstressed, ultimate or other syllables, di- or polysyllabic words, etc.). The corpus was created on the basis of analyses of older recordings of dialectal speech, as well as on the basis of existing glossaries of Mišótika.

To investigate the production of all the words collected, we have implemented experimental methods. In the ethnographic data collection, it is almost certain that the cases we want to examine either will not be produced at all or will be realized only by some informants. In other words, significant linguistic phenomena may be missed during the ethnographic data collection which will make it difficult if not impossible to make relevant comparisons.

For these reasons, we decided to conduct additional naming and production experiments. The tasks are structured so as to guide the informants to be accommodated to the variety under investigation. The participants’ responses in both tasks have been recorded in order to be analysed with PRAAT (Boersma & Weenink 2013). Praat will be used for the transcription, annotation and formant analysis of the data, so as to showcase the distribution of the vowels in the vowel spectrum and also the linguistic environments and position of stress that affect the realization of each vowel.

Moreover, according to the method proposed by Kainada & Baltazani (2013), the instructions and aural prompts directed at the participants had been pre-recorded in Mišótika by a native speaker of the dialect and incorporated in the PowerPoint presentation for reasons of homogeneity of the experimental process across participants and as a stimulus for eliciting dialectal speech. Each controlled experiment does not exceed 20 minutes so as to avoid any discomfort to the informant. Finally, we have to stress that the experiments were conducted on a pilot basis in a target group of native speakers in order to determine their proper functionality and whether the informants could cope with the requirements of each experiment.

4.2.1 Picture – Naming Task

The first task created was a picture, i.e. a naming task, where participants were shown pictures on a computer screen using a PowerPoint presentation and asked to name what the pictures present – in their dialect, and not in SMG. All the pictures in the task attempted to elicit words with the target vowels in different metrical structures. The purpose is to identify the realization

of each vowel in each individual word. For example, they were shown the following picture and were asked to identify the pronunciation of the word in Mišótika.

Picture 1: *The expected answer* → *πέντζερε* [^hp^hændʒæɾæ] ‘window’

Such tasks have the advantage of target phenomena being elicited in a controlled fashion, while the resulting data is still spontaneous in that it is unscripted. Through this experimental pilot attempt on a small group of native speakers of the dialect it was concluded that while the experiment was developed with particular care in order to incorporate all the vowels of the dialectal system and their realisation in all possible environments, in practice essential weaknesses arose.

More specifically, a fundamental problem which most researchers face while attempting such experimental methods relates to the negative attitude of the informants, mainly the elderly, towards any kind of experiment. On most occasions, experimental procedures cause the exasperation of the informants especially in the presence of the computer. This results in the participants refusing to perform the task at hand. It is a fact that the elderly are not accustomed to the use of the computer and generally panic at the idea that they must sit in front of one to perform an experiment. Consequently, an experimental procedure such as a picture-task may not seem easy to implement. During the fieldwork, elderly people had difficulty engaging even in an open conversation in their own dialect, let alone using a computer.

Besides the general negativity which exists in such cases, another basic problem arose through the pilot picture task method, which was the way in which native speakers comprehend most of the images included in the experiment. In particular, many of these images seemed to confound the informants who, in turn, failed to produce a response. This was due to the fact that even though the depicted images were familiar, the form which the informant possessed in his/her mental lexicon differed from the given image and so could not answer properly. In many cases, the native speakers of Mišótika lacked the form as we perceive them in contemporary terms.

For example, when asked to realize the word [tʃœʃmæ] which in Mišótika means ‘tap’ and also providing an image of a simple contemporary ‘tap’, the participants could not retrieve the correct meaning on the basis of the image in Mišótika, because as it seems the word [tʃœʃmæ] has a different depiction in their mental lexicon (which corresponds to central communal fountain taps found in villages many years ago). Therefore, many of the words could not be examined through such an experiment as many images were inappropriate to lead the informant to retrieve the anticipated structure.

Finally, the focal point was that the stage at which the informants were given an image and were unable to produce an immediate response, when they were assisted with the word in SMG orally, then they could produce a response with ease in Mišótika. This fact proves that while

the speaker is aware of the target word, during the implementation of such an experiment he/she is often unable to realise the task and as a result provides erroneous data.

4.2.2 Translation Task

The second task that had been created was a translation task, where participants read from the computer screen short utterances in SMG and were asked to translate/produce these utterances in the Mišótika dialect, as in the following examples:

(1)
 αυτοί μαθαίνουν τη δική μας γλώσσα
 ιτούρα μαχαίν'νι **τεμέαρ** γλώσσα (the expected answer)
 [i'tura ma'hɛn:i tæ'mæɾ 'ɣlosa]
 'They learn our own language'

(2)
 τι σκέφτεσαι τώρα;
 τι **ντύσυντίεις ντερέ;** (the expected answer)
 [tʰi dyfyn'diis dæ'ræ]
 'What are you thinking now?'

The marked words are the target words of each utterance. The translations are designed to give the linguist information about the vocabulary, metrical structures and accent. All the utterances to be used are short and simple. The goal here was to make the participants produce the structures that were not included in the previous experiment, as they were not displayed, such as verbs, adverbs, adjectives and pronouns.

Unfortunately, during the pilot implementation of this experiment, it turned out that the informants did not always produce the desired translation. More specifically, when they read the given sentence from the computer in SMG, they had difficulty translating all the words correctly and forming the sentences in Mišótika properly. As a result, in many cases, the informant did not concentrate enough and he/she translated some of the words in the sentence while omitting or distorting the translation of the target word, which was the main purpose of this experiment.

The drawbacks of this translation task are likely to reproduce the gradual linguistic change that this dialect has undergone and mainly due to language contact with SMG following the settlement of the Cappadocian refugees in Greece. It seems that because the dominant language is SMG, it is not easy for the informant to make a swift and fluent transition from the linguistic system of SMG to the Mišótika version. As a result, participants have difficulty in delivering the appropriate translation of the given sentences and also the structure of their answers basically depict in their speech the mixed features of both linguistic systems.

Also, it is worth noting that the experiment was conducted in a second stage without the use of a computer because of the negative response of the informant towards this. For this reason, the sentences were produce orally in SMG through a native speaker of the dialect in the role of the 'intermediary', who in turn asked the informants to translate into Mišótika. The results of this experiment were virtually the same. The informant had difficulty translating the whole sentence and in most cases translated selectively, producing the rest of the sentence in SMG. This resulted in the omission of the realisation of the target word and hence the experimental procedure was considered unsuccessful.

In conclusion, although the target words were incorporated into a small number of sentences so that the experiment would be completed successfully, the participants not only displayed a

negative reaction towards the computer but also seemed to be discouraged by the demands of a translation task.

5. The adjustment of the tasks

In order to investigate the whole corpus of the dialectal words including the target vowels in different metrical environments (stressed or unstressed, ultimate or other syllables, di- or polysyllabic words, etc.) we had collected, it was decided to adjust the experiments based on the capabilities of the informants. As a result, taking into consideration the problems mentioned in previous sections, we attempted to elicit the realization of these words in a different method so as to gather the desired data for our study.

In particular, we gathered all the target-words in both experimental procedures, and incorporated them into a traditional oral questionnaire. In order to avoid our participation during the collection of data as in the previous gathering of spontaneous dialectal speech, we asked our ‘intermediary’ to perform the questionnaire and record the data.

Under these new conditions, the ‘intermediary’ produced the version of every target word in SMG orally and requested the informant to deliver the structure in Mišótika directly. Furthermore, in order to avoid any inconvenience on the part of the informant during the procedure which we subjected him/her to, we combined the gathering of conversational and elicited speech during the same recording of each native speaker. More specifically, we asked the ‘intermediary’ to engage casual conversation with the informant for 45 minutes so as to gather the desired spontaneous dialectal speech and then asked him/her to realize every word in the questionnaire. This had as a result the whole recording of every informant to last approximately one and a half hour.

When we utilized the above procedure, the results of the study proved to be quite encouraging. On the one hand, the placement of an ‘intermediary’ as the facilitator of the interviews led the informants to feel more comfortable and deliver native dialectal speech while at the same time the informants accepted to realize the corpus of the questionnaire. On the other hand, the elicitation of the structures under investigation in the form of interactive oral questionnaire seemed to function better, as the informants, in the majority of cases, realized every target word directly and with relative ease.

It is worth noting that throughout the recording, the informants showed no signs of fatigue and were quite satisfied with the fact that their job had been completed after the ending of the recordings. Conversely, the implementation of the experiments based on the initial version, which was presented above, would require the speaker to complete the procedure in at least two phases (i.e. 1st phase: conversational speech, 2nd phase: the experiments). This fact could have caused further problems as it is deemed difficult, when the number of the informants is significant, to manage to persuade all the informants to devote the required time for the realization of the study.

6. Closing remarks

Wrapping up the previous discussion, we hope to have shown that our goal is to present the methodological principles that determine our study, so as to identify the vowel system of Mišótika. We have tried to showcase how spontaneous and controlled elicited speech can be combined in terms of extracting dialectal data and how both the ethnographic and experimental principles can be implemented in our research. Furthermore, we wanted to present the problems which could arise during the implementation of the experiments and also to show the ways we chose to overcome these problems.

The basic conclusion we wish to highlight is how important it is to scrutinize all the methodological parameters of the fieldwork and more specifically the methods involved in the implementation of the experiments so as to realise the required collection of dialectal data. We

strongly believe that the combination of both methodological principles offers the best insights into the vowel system of Mišótika, and it constitutes a follow-up on our previous research.

References

- Boersma, P. & Weenink, D. (2013) *Praat: Doing phonetics by computer*. Version 5.3.51, retrieved June 2, 2013. www.praat.org.
- Dawkins, R.M. (1916) *Modern Greek in Asia Minor: A study of the dialects of Silli, Cappadocia and Pharasa, with grammar, texts, translations and glossary*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Himmelman, P.N. & Ladd, R.D. (2008) Prosodic Description: An Introduction for Fieldworkers. *Language Documentation and Conversation 2 (2)*: 244-274.
- Hinskens, F. (1992) *Dialect levelling in Limburg: Structural and sociolinguistic aspects*. Ph.D. thesis. University of Nijmegen.
- Kainada, E. & Baltazani, M. (2013) Evaluating Methods for Eliciting Dialectal Speech. In: M. Janse, B. D. Joseph, A. Ralli & M. Bagriacik (Eds.), *Proceedings of the 5th International Conference on Modern Greek dialects and Linguistic Theory*. Patras: University of Patras, 101-123.
- Labov, W. (1972) *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: Pennsylvania University Press.
- Papazachariou, D. (2006) The Quantitative Study of the Lateral Variable (l) in the Dialect of Patras. In: M. Janse, B. Joseph & A. Ralli (Eds.), *Proceedings of the Second International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Mytiline: Patras University Press, 298-313.
- Post, B. & Nolan, F. (2012) Data Analysis for Prosodic Analysis of Continuous Speech and Dialectal Variation. In: A.C. Cohn, C. Fougeron, & M. Huffman (Eds.), *The Oxford Handbook of laboratory phonology*. Oxford: O.U.P., 538-547.
- Trudgill, P. (1986) *Dialects in contact*. New York: Blackwell.
- Vassalou, N., Papazachariou D. & Janse, M. (2017) The Vowel System of Mišótika Cappadocian. In: Th. Georgakopoulos, Th.-S. Pavlidou, M. Pechlivanos, A. Alexiadou, J. Androutsopoulos, A. Kalokairinos, S. Skopeteas & K. Stathi (Eds.), *Proceedings of the 12th International Conference on Greek Linguistics*. Edition Romiosini - CeMoG, Freie Universität, Berlin, 1139-1154.

Ο πρώτος ηλεκτρονικός διαλεκτικός χάρτης στην Ελλάδα: ο χάρτης της Λέσβου

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΡΑΛΛΗ & ΒΑΣΩ ΑΛΕΞΕΛΛΗ

Πανεπιστήμιο Πατρών

1. Εισαγωγή

Η δημιουργία *διαλεκτικών χαρτών* (dialectal maps) ξεκίνησε ήδη από το 19ο αιώνα (βλ. Chambers & Trudgill 1998) και πολλές χώρες διαθέτουν πλέον διαλεκτικούς άτλαντες, είτε σε έντυπη είτε σε ηλεκτρονική μορφή, όπως για παράδειγμα, η Ολλανδία, η Γαλλία, η Ιταλία και η Ρουμανία. Με εξαίρεση μια στοιχειώδη προσπάθεια δημιουργίας διαλεκτικού χάρτη της Κρήτης σε έντυπη μορφή από τον Κοντοσόπουλο (2008) στην Ελλάδα, μέχρι πρόσφατα, δεν είχε υπάρξει συστηματική προσπάθεια καταγραφής γλωσσικών δεδομένων η οποία να συνοδεύεται με αποτύπωσή τους σε ηλεκτρονικούς διαλεκτικούς χάρτες.

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι η παρουσίαση του πρώτου και, προς το παρόν, μοναδικού ηλεκτρονικού διαλεκτικού χάρτη για τα ελληνικά δεδομένα, ο οποίος αφορά στη γλωσσική ποικιλία της Λέσβου, νησιού με διαλεκτικά φαινόμενα τα οποία δεν αποκλίνουν μόνο από την Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ), αλλά διαφοροποιούνται και από περιοχή σε περιοχή. Ο συγκεκριμένος διαλεκτικός χάρτης είναι διαθέσιμος στην ελληνική και στην αγγλική γλώσσα και όλοι οι χρήστες έχουν ελεύθερη πρόσβαση σε αυτόν μέσω διαδικτύου από το σύνδεσμο: <http://lesvos.lmgd.philology.upatras.gr/?q=el/perioxes-raw&idiwma=39>

Η εργασία διαρθρώνεται ως εξής: Στη δεύτερη ενότητα παρουσιάζονται τα γλωσσικά φαινόμενα που περιλαμβάνει ο χάρτης καθώς και οι περιοχές της Λέσβου στις οποίες διερευνάται η παρουσία τους. Πρόκειται για πενήντα τρία γλωσσικά φαινόμενα, η εμφάνιση των οποίων αποτυπώνεται σε εβδομήντα μία περιοχές (χωριά) της Λέσβου. Από αυτές τις περιοχές εξαιρείται η πόλη της Μυτιλήνης, πρωτεύουσας της Λέσβου, στην οποία δεν υπάρχει γλωσσική ομοιογένεια, αφού τα τελευταία πενήντα χρόνια έχει δεχθεί κατοίκους από όλο το νησί καθώς και από άλλα μέρη της Ελλάδας. Στην τρίτη ενότητα περιγράφεται ο τρόπος συλλογής του γλωσσικού υλικού που χρησιμοποιήθηκε για την παρούσα έρευνα, ενώ στην τέταρτη εξηγούνται οι συμβάσεις που υιοθετήθηκαν προκειμένου να αποτυπωθεί στο χάρτη η συχνότητα χρήσης των γλωσσικών φαινομένων ανά περιοχή. Η εργασία κλείνει με μια σύνοψη της έρευνας για την υλοποίηση του ηλεκτρονικού διαλεκτικού χάρτη της Λέσβου.

2. Ο διαλεκτικός χάρτης της Λέσβου: γλωσσικά φαινόμενα και περιοχές μελέτης

Κατά το σχεδιασμό του διαλεκτικού χάρτη της Λέσβου καταβλήθηκε προσπάθεια να μην συμπεριληφθούν γλωσσικά φαινόμενα η παρουσία των οποίων είναι δεδομένη στο σύνολο της διαλεκτικής ποικιλίας της Λέσβου. Για παράδειγμα, καθώς η λεσβιακή διάλεκτος¹ εντάσσεται στην ευρύτερη ομάδα των βόρειων ελληνικών ιδιωμάτων (Τζιτζιλής σε προετοιμασία), είναι αναμενόμενο να εμφανίζει τα δύο βασικά γνωρίσματα του βόρειου φωνηεντισμού (Χατζιδάκις 1905), δηλαδή την *ανύψωση* (κοινώς, *στένωση*) των άτονων μέσων φωνηέντων /e/ και /o/ σε

¹ Στην εργασία γίνεται χρήση του όρου ‘διάλεκτος’ αντί για τον κοινώς χρησιμοποιούμενο όρο ‘ιδίωμα’, αφού θεωρούμε ότι η διάκριση διαλέκτου και ιδιώματος δεν έχει επιστημονική βάση. Το κριτήριο που συνήθως χρησιμοποιείται “το ιδίωμα είναι σε γενικές γραμμές κατανοητό από τους φυσικούς ομιλητές μιας γλώσσας, ενώ η διάλεκτος δεν είναι” (Κοντοσόπουλος 2008) στερείται επιστημονικής τεκμηρίωσης.

/i/ και /u/ αντίστοιχα (1), και την αποβολή (κοινώς, *κώφωση*) των άτονων /i/ και /u/ (2), τα οποία είναι απόντα από την ΚΝΕ:

	Λεσβιακή	ΚΝΕ	
(1)	ci'ti ²	ce'ri	‘κερί’
	'laθus	'laθos	‘λάθος’
(2)	'ceɾ	'ceɾi	‘χέρι’
	vno	vu'no	‘βουνό’

Για το λόγο αυτό, τα παραπάνω φαινόμενα δεν περιλαμβάνονται στο διαλεκτικό χάρτη. Αντίθετα, στο χάρτη αποτυπώνεται η παρουσία πενήντα τριών γλωσσικών φαινομένων που διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή και τα οποία είναι καταναμημένα σε τέσσερα επίπεδα γλωσσολογικής ανάλυσης: *μορφολογία, μορφο-σύνταξη, φωνολογία, λεξιλόγιο*. Απουσιάζει το επίπεδο της καθαρής σύνταξης, αφού, συντακτικά, η διάλεκτος της Λέσβου (και η γλωσσική της ποικιλία) δεν αποκλίνει σε γενικές γραμμές από την ΚΝΕ.

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται τα συγκεκριμένα φαινόμενα με επεξηγήσεις, όπου είναι απαραίτητο, και δίνεται ένα παράδειγμα χρήσης για το κάθε ένα από αυτά. Αξίζει να σημειωθεί ότι για τη γραφή των παραδειγμάτων χρησιμοποιήθηκε ο κώδικας γραφής που προτάθηκε από τη Ράλλη (2017) για τη γραπτή αποτύπωση της διαλέκτου της Λέσβου.

Πίνακας 1: Τα υπό εξέταση γλωσσικά φαινόμενα.

Μορφολογία:	<p>Αρσενικό άρθρο στην ονομαστική γι και μορφή του θηλυκού ως γη: Πρόκειται για εξάλειψη της διαφοράς ανάμεσα στο θηλυκό και το αρσενικό άρθρο, η οποία συμβαίνει μόνο στην ονομαστική του ενικού, και συνδυασμό τους με το σύμφωνο [γ]. Π.χ. <i>γι Νίκους</i> ‘ο Νίκος’³, <i>γη γναίκα</i> ‘η γυναίκα’.</p> <p>Απουσία αρσενικού άρθρου στην ονομαστική του ενικού (κυρίως των αρσενικών κύριων ονομάτων). Π.χ. <i>Νίκους αρβουνιάστι μια Μυτιληνιά</i>. ‘Ο Νίκος αρραβωνιάστηκε μία Μυτιληνιά’.</p> <p>Ρήματα Δεύτερης Κλιτικής Τάξης⁴ (KT2): Το β’ και γ’ πρόσωπο ενικού του ενεστώτα των ρημάτων της ΚΤ2 διατηρεί τον αρχαιοπρεπή τύπο των αρχαίων συνηρημένων ρημάτων σε <i>-εω</i>. Π.χ. <i>απαντείς, απαντεί</i> ‘απαντάς, απαντά’.</p> <p>Αποκλίνουσα μορφή Προστακτικής: Πολλά από τα αρχαιοπρεπή ρήματα σε <i>-εω</i> της ΚΤ2 εμφανίζουν την προστακτική της όψης του συνοπτικού σε <i>-ει</i>, αντί για τον τύπο σε <i>-α</i>, ενώ υπάρχει και ημφωνοποίηση η οποία συμφωνοποιείται. Π.χ. <i>φόργει</i> ‘φόρα’.</p> <p>Αόριστος με -κ-: Ορισμένα ρήματα διατηρούν τους αρχαιοπρεπείς τύπους του αόριστου σε <i>-κ-</i>. Π.χ. <i>δώκα</i> ‘έδωσα’.</p>
--------------------	---

² Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης τα παραδείγματα που παρέχουν φωνολογικές πληροφορίες αποδίδονται σύμφωνα με το *Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο* (ΔΦΑ, Atkins & Rundell 2008).

³ Οι μεταφράσεις των διαλεκτικών παραδειγμάτων στην ΚΝΕ δίνονται σε μονά εισαγωγικά (‘’).

⁴ Η κλιτική τάξη είναι καθαρά μορφολογικό χαρακτηριστικό και διασφαλίζει το σωστό συνδυασμό θεμάτων και κλιτικών επιθημάτων (βλ. Ράλλη 2005). Σχετικά με την κατανομή των ονομάτων και ρημάτων σε κλιτικές τάξεις έχει ακολουθηθεί το μοντέλο που προτείνεται από τη Ράλλη (2005).

	<p>Ρηματικές καταλήξεις με -ου-: Σε ορισμένα ρήματα στην παθητική φωνή του πληθυντικού του αορίστου εμφανίζονται καταλήξεις με -ου-, αντί για αυτές με -η- της ΚΝΕ. Πρόκειται για διαλεκτικούς νεωτερισμούς. <i>Π.χ. χρειαστούσαν</i> ‘χρειάστηκαν’.</p> <p>Ρηματική κατάληξη τρίτου πληθυντικού του αορίστου της ενεργητικής φωνής σε -ασι: <i>Π.χ. κλειδώσασι</i> ‘κλείδωσαν’.</p> <p>Αύξηση η-: Ορισμένα ρήματα εμφανίζουν αύξηση η- σε παρατατικό και αόριστο, ενώ γενικότερα η αύξηση δεν αποτελεί παραγωγικό φαινόμενο στη διάλεκτο. <i>Π.χ. ηπάγαινα</i> ‘πήγαινα’, <i>ηπήγα</i> ‘πήγα’.</p> <p>Παραγωγικό επίθημα -αδα: Χρήση του παραγωγικού επιθήματος -αδα, το οποίο προέρχεται από το βενετσιάνικο -ada. <i>Π.χ. βαριτάδα</i> ‘βαρεμάρα’ < <i>βαρύς</i>.</p> <p>-ι- στον πληθυντικό του ενεστώτα: Παρουσία του -ι- στις ρηματικές καταλήξεις του πληθυντικού ενεστώτα. <i>Π.χ. σκουνόμιστι(ν)</i> ‘σηκώνομαστε’, <i>σκόνιντιν</i> ‘σηκώνονται’.</p> <p>Καταλήξεις παρατατικού: Ο παρατατικός εμφανίζει σημαντική ποικιλία κλιτών τύπων, οι οποίοι συνδυάζουν την εξέλιξη αρχαιοελληνικών τύπων με νεότερους που έχουν διαμορφωθεί με βάση το γλωσσολογικό φαινόμενο της παραδειγματικής ομοιομορφίας⁵. Για παράδειγμα, στο πρώτο πρόσωπο του ενικού υπάρχει η ακόλουθη διαφοροποίηση σε παθητική και ενεργητική φωνή:</p> <p>-όμνα: <i>Π.χ. καθόμνα</i> ‘καθόμουνα’ -όμνταν: <i>Π.χ. καθόμνταν</i> -όμντων: <i>Π.χ. καθόμντων</i> -ουμνταν: <i>Π.χ. κάθουμνταν</i> -ουμντων: <i>Π.χ. κάθουμντων</i> -ουμνα: <i>Π.χ. βρόντουμνα</i> < <i>βρονντώ</i> ‘χτυπώ’. -ουμ: <i>Π.χ. βρόντουμ</i> ‘χτυπούσα’.</p> <p>Σημειώνεται ότι στις καταλήξεις του παρατατικού της ενεργητικής φωνής προστίθεται και η συνήθης με -ουσ- στον ενικό, η οποία όμως είναι η μόνη χρησιμοποιούμενη στον πληθυντικό (<i>π.χ. βροντούσαμι</i>).</p> <p>Ετερόκλιση⁶ ουδέτερων ουσιαστικών: Ορισμένα ουδέτερα ουσιαστικά κλίνονται σύμφωνα με περισσότερες της μίας κλιτικές τάξεις⁷.</p> <p>-ια: <i>Π.χ. λάθια</i> (ΚΤ6) και <i>λάθ</i> (ΚΤ7) ‘λάθη’, αλλά και -ητα: <i>Π.χ. λάθητα</i> (ΚΤ8) (βλ. Ράλλη 2005 για τις ονοματικές κλιτικές τάξεις).</p>
--	--

⁵ Η *παραδειγματική ομοιομορφία* ορίζεται ως η μείωση ή εξάλειψη των μορφολογικών και φωνολογικών διαφοροποιήσεων μέσα σε ένα κλιτικό παράδειγμα, με αποτέλεσμα αυτό να καθίσταται ομοιόμορφο (Bussmann 1996).

⁶ Η *ετερόκλιση* (heteroklisis) ορίζεται ως η ιδιότητα του λεξήματος να περιλαμβάνει στο κλιτικό του παράδειγμα δύο ή περισσότερες κλιτικές τάξεις (βλ. Stump 2006).

⁷ Σύμφωνα με τη Ralli (2000) η κατηγοριοποίηση των ονομάτων σε κλιτικές τάξεις γίνεται με γνώμονα δύο βασικά κριτήρια: (α) τη συστηματική αλλομορφική ποικιλία του θέματος, και (β) τη μορφή του συνόλου των κλιτικών επιθημάτων που συνδέονται με αυτό. Με βάση αυτά τα κριτήρια, η Ράλλη οργανώνει την κλίση των ονομάτων της ΚΝΕ σε οκτώ διαφορετικές κλιτικές τάξεις (βλ. αναλυτικά Ralli 2000· Ράλλη 2005). Αναφορικά με την κατηγοριοποίηση των ονομάτων της διαλέκτου της Λέσβου σε κλιτικές τάξεις βλ. Αλεξέλλη & Ράλλη 2014· Αλεξέλλη 2015.

Μορφο-σύνταξη:	Μετάκλιση: Σε μερικές περιοχές της Λέσβου (π.χ. στην Αγιάσο) ο αδύναμος τύπος της αντωνυμίας έπεται του ρήματος αντί να προηγείται. Π.χ. <i>δουκίμασές το; 'το δοκίμασες;'</i>
Φωνολογία:	Επένθεση: Επένθεση του [i] χάριν ευφωνίας σε συνεκφορές. Π.χ. <i>Θέλιν τν-ι-μκρή⁸ για νύφ.</i> 'Θέλουν τη μικρή για νύφη'. Αποβολή δευτερογενούς [i]: Αποβολή του δευτερογενούς [i] που δημιουργείται από ανύψωση του άτονου [e] λόγω του βόρειου φωνηεντισμού, φαινόμενο συνήθως μη αποδεκτό σε πολλά βόρεια ιδιώματα. Π.χ. <i>γώ < ιγώ 'εγώ'.</i> Τσιτακισμός: Τροπή του [c] σε [ts] μπροστά από τα πρόσθια φωνήεντα [i] και [e]. Π.χ. <i>τσιρός 'καιρός'.</i> Συνίζηση και αποβολή ημιφώνου: Αποβολή ημιφώνου [j] και ουρανικοποίηση του [s] που προηγείται. Π.χ. <i>μασά 'μασιά'.</i> Τουρκική επίδραση: Αποφυγή συμφωνικού συμπλέγματος με σύμφωνο και [r]. Π.χ. <i>άσπηρ</i> αντί για <i>άσπρ</i> 'άσπρη'. Τροπή του [t] σε [c]: Τροπή του [t] σε [c] πριν από [i] ή [e]. Π.χ. <i>κυρί 'τυρί'.</i>
Λεξιλόγιο:	Έκφραση σ ντουνιαντέ 'στο ντουνιά': Π.χ. <i>Η βαριτάδα σ ντουνιαντέ είναι πουλ'ύ⁹ μιγάλ.</i> 'Η βαρεμάρα στο ντουνιά είναι πολύ μεγάλη'. Ρήματα: <i>κτσιίζου</i> 'πασπαλίζω'. Π.χ. <i>Κτσιίσι κουμάτ αλάτ να νουστιμίσ του φαγί.</i> 'Ρίξε λίγο αλάτι να νοστιμίσει το φαγητό'. <i>σμαρίζου</i> 'σημαδεύω'. Π.χ. <i>Λουγιάζιν καλά αυτόν που σμαρίζιν.</i> 'Βλέπουν καλά αυτόν που σημαδεύουν'. Επιρρήματα - Δείκτες λόγου: <i>πάτσι</i> 'μήπως'. Π.χ. <i>Πάτσι πας ζ-Μυτιλήν' τούτην' τ-βδουμάδα;</i> 'Μήπως πας στη Μυτιλήνη αυτή την εβδομάδα;' <i>ίντα</i> 'τι'. Π.χ. <i>T-ίντα είναι κόρ-ιμ;</i> 'Τι είναι κόρη μου;' <i>πέτα</i> 'άλλωστε' < 'πες τα'. Π.χ. <i>Πέτα, έν είπα τσι τίπουτα.</i> 'Ε, δεν είπα και τίποτα'. <i>ταπέ</i> 'μετά'. Π.χ. <i>Τέλειουσι τ δλειά-σ, ταπέ πάνι στου-γκαφινέ.</i> 'Τελείωσε τη δουλειά σου, μετά πήγαινε στο καφενείο'. <i>έδαφνα</i> < εδώ + έφνα 'εδώ'.

⁸ Το σύμβολο της παύλας (-) στο εσωτερικό των διαλεκτικών παραδειγμάτων συμβολίζει την ύπαρξη κάποιου φωνολογικού φαινομένου στα όρια των λέξεων (φαινόμενο φραστικής φωνολογίας, βλ. Νέσπορ 1999).

⁹ Με το σύμβολο της αποστρόφου (') συμβολίζονται οι ουρανικοποιήσεις στο εσωτερικό των διαλεκτικών παραδειγμάτων.

<p>Π.χ. <i>Κάτσι έδαφνα να σι βλέπου</i>. ‘Κάθισε εδώ να σε βλέπω’. <i>έδαφτου</i> < εδώ + έφτου ‘εκεί’.</p> <p>Π.χ. <i>Κάτσι έδαφτου να σι βλέπω</i>. ‘Κάθισε εκεί να σε βλέπω’. <i>έδατσει</i> < εδώ + εκεί (με τσιτακισμό) ‘εκεί’.</p> <p>Π.χ. <i>Κάτσι έδατσει να σι βλέπου</i>. ‘Κάθισε εκεί να σε βλέπω’. <i>έδγιτς</i> < εδώ + έτσι ‘έτσι’.</p> <p>Π.χ. <i>Γιατί μι λουγιάγ’ς έδγιτς</i>; ‘Γιατί με κοιτάζεις έτσι;’ <i>έγ’τσι</i> ‘έτσι’.</p> <p>Π.χ. <i>Έγ’τσι που τραγούδγει φάν’τσι σουστή ανιραγίδα</i>. ‘Έτσι όπως τραγουδούσε φάνηκε σαν σωστή νεράιδα’. <i>ότλιγια</i> < ότι + τίλιγια ‘όπως, με όποιο τρόπο’.</p> <p>Π.χ. <i>Ότλιγια τσι να τς του λέγου έ-γκαταλαβαίν’</i>. ‘Όπως και να της το λέω δεν καταλαβαίνει’. <i>τότισου</i> < τότε + εσύ ‘τότε’.</p> <p>Π.χ. <i>Τότισου τουν ήφια κουμμάτ φαγί</i>. ‘Τότε του έφερα λίγο φαγητό’. <i>μό</i> ‘μόνο’.</p> <p>Π.χ. <i>Μό στουλίδια τσι μπιχλιμπίδια είσι</i>. ‘Μόνο στολίδια και μπιχλιμπίδια είσαι’. <i>πλια</i> ‘πια’.</p> <p>Π.χ. <i>Έ σ αντέχου πλια</i>. ‘Δεν σε αντέχω πια’. <i>πλιο</i> ‘πια’.</p> <p>Π.χ. <i>Έ σ αντέχου πλιο</i>. ‘Δεν σε αντέχω πια’. <i>λιο</i> ‘πια’.</p> <p>Π.χ. <i>Έ σ αντέχου λιο</i>. ‘Δεν σε αντέχω πια’. <i>γιο</i> ‘πια’.</p> <p>Π.χ. <i>Έ σ αντέχου γιο</i>. ‘Δεν σε αντέχω πια’.</p> <p><u>Δεικτικές αντωνυμίες:</u></p> <p><i>έτσους</i> ‘εκείνος’.</p> <p>Π.χ. <i>Έτσους έν είναι μι τα σουστά-τ</i>. ‘Εκείνος δεν είναι με τα σωστά του’. <i>τσος</i> ‘εκείνος’.</p> <p>Π.χ. <i>Τσος έν είναι μι τα σουστά-τ</i>. ‘Εκείνος δεν είναι με τα σωστά του’. <i>τσόνους</i> ‘εκείνος’.</p> <p>Π.χ. <i>Τσόνους έν είναι μι τα σουστά-τ</i>. ‘Εκείνος δεν είναι με τα σωστά του’. <i>έγ’τσους</i> ‘εκείνος’.</p> <p>Π.χ. <i>Έγ’τσους έν είναι μι τα σουστά-τ</i>. ‘Εκείνος δεν είναι με τα σωστά του’. <i>τσείνουνας</i> ‘εκείνος’.</p> <p>Π.χ. <i>Τσείνουνας έν είναι μι τα σουστά-τ</i>. ‘Εκείνος δεν είναι με τα σωστά του’. <i>εύτους</i> ‘αυτός’.</p> <p>Π.χ. <i>Εύτους έν είναι μι τα σουστά-τ</i>. ‘Αυτός δεν είναι με τα σωστά του’. <i>εύτνους</i> ‘αυτός’.</p> <p>Π.χ. <i>Εύτνους έν είναι μι τα σουστά-τ</i>. ‘Αυτός δεν είναι με τα σωστά του’.</p>

Ο ηλεκτρονικός διαλεκτικός χάρτης της Λέσβου είναι διαδραστικός, γεγονός που δίνει στο χρήστη τη δυνατότητα να μεταβεί εύκολα σε οποιοδήποτε από τα παραπάνω φαινόμενα. Κάθε φαινόμενο διαθέτει τη δική του διαδικτυακή σελίδα, στην οποία δίνεται η περιγραφή του, ώστε να είναι άμεσα προσβάσιμο τόσο σε διαλεκτόφωνους όσο και σε μη διαλεκτόφωνους χρήστες. Παράλληλα, τα φαινόμενα συνοδεύονται από ηχητικά αρχεία, τα οποία αποτυπώνουν με

ακρίβεια την προφορά του υπό εξέταση υλικού. Όπως προαναφέρθηκε, η παρουσία των παραπάνω γλωσσικών φαινομένων διερευνάται σε εβδομήντα μία περιοχές της Λέσβου:

Πίνακας 2: Οι περιοχές μελέτης.

1. Αγία Παρασκευή	2. Αγιάσος	3. Άγρα	4. Ακράσι
5. Αμπελικό	6. Ανεμώτια	7. Άντισσα	8. Αρίσβη
9. Άργενος	10. Ασώματος	11. Αφάλωνας	12. Βασιλικά
13. Βατερά	14. Βατούσα	15. Βαφειό	16. Βρισά
17. Δάφια	18. Δρώτα	19. Ερεσός	20. Θερμή
21. Ίππειος	22. Κάτω Τρίτος	23. Κάπη	24. Καλλονή
25. Κεραμειά	26. Κλειώ	27. Κοντουρουδιά	28. Κώμη
29. Λάμπου Μύλοι	30. Λαφιώνα	31. Λεπέτυμνος	32. Λισβόρι
33. Λουτρά	34. Μανταμάδος	35. Μεγαλοχώρι	36. Μεσαγρός
37. Μεσότοπος	38. Μιστεγνά	39. Μυχός	40. Μόλυβος
41. Μόρια	42. Νέες Κυδωνίες	43. Νάπη	44. Νεοχώρι
45. Πάμφιλα	46. Πέτρα	47. Παλαιοχώρι	48. Παλαιόκηπος
49. Παναγιούδα	50. Παπάδος	51. Παράκοιλα	52. Πελόπη
53. Πηγγή	54. Πλαγιά	55. Πλακάδος	56. Πλωμάρι
57. Πολυχίτος	58. Πτερούντα	59. Σίγρι	60. Σκάλα Συκαμιάς
61. Σκάλα Λουτρών	62. Σκαλοχώρι	63. Σκουτάρος	64. Σκόπελος
65. Στύψη	66. Συκαμιά	67. Συκούντα	68. Τρύγονας
69. Υψηλομέτωπο	70. Φίλια	71. Χίδηρα	

Πρόκειται για χωριά τα οποία εξακολουθούν να κατοικούνται, αν και μερικά από αυτά (π.χ. Δρώτα, Μυχός) αριθμούν πλέον ελάχιστους κατοίκους.

3. Συλλογή υλικού

Το υλικό που αποτέλεσε τη βάση για την επιλογή των γλωσσικών φαινομένων που περιλαμβάνονται στο χάρτη αντλήθηκε τόσο από προφορικές μαρτυρίες (πρωτογενείς πηγές) όσο και από γραπτά δεδομένα (δευτερογενείς πηγές) σχετικά με τη διάλεκτο της Λέσβου (Αναγνώστου 1903· Kretschmer 1905· Σακκάρης 1940· Ράλλη 2017). Τα προφορικά δεδομένα προέρχονται από ηχογραφήσεις αφηγήσεων σε αυθόρμητο διαλεκτικό λόγο οι οποίες ανήκουν στο *Εργαστήριο Νεοελληνικών Διαλέκτων* (Ε.ΝΕ.ΔΙ.) του Πανεπιστημίου Πατρών (www.lmgd.philology.upatras.gr), και η συλλογή των οποίων έγινε σύμφωνα με την εθνογραφική μέθοδο συλλογής πρωτότυπου υλικού, όπως αυτή περιγράφεται από τους Παπαζαχαρίου & Αρχάκη (2003).

Λόγω της ειδικά στοχευμένης έρευνας με σκοπό τη διαμόρφωση του χάρτη, χρησιμοποιήθηκαν ερωτηματολόγια, τα οποία διανεμήθηκαν σε ομιλητές όλων των υπό εξέταση περιοχών της Λέσβου. Για κάθε ένα φαινόμενο υπήρχαν ειδικά διαμορφωμένες προτάσεις (3-4) τις οποίες κλήθηκαν να αναγνωρίσουν ή να απορρίψουν ακουστικά οι φυσικοί ομιλητές. Τις προτάσεις πρόφεραν ερευνητές οι οποίοι ήταν επίσης φυσικοί ομιλητές της διαλέκτου. Για παράδειγμα, για το φαινόμενο, *πάτσι* ‘μήπως’ του λεξιλογίου, οι συνεντευξιαζόμενοι όλων των υπό εξέταση περιοχών άκουσαν τις παρακάτω προτάσεις: (α) *Πάτσι πας ζντου πάππου, να τ πας τσι του φαγι*; ‘Μήπως πηγαίνεις στον παππού, να του πας και το φαγητό;’. (β) *Πρόσιχι νι γιαγιά πάτσι βγει όζου. Κρυγ’ών’ πουλ’ύ σήμια*. ‘Πρόσεχε τη γιαγιά μήπως βγει έξω. Κάνει πολύ κρύο σήμερα’. (γ) *Πάτσι θα πιάγ’ς αμ-ντου γιατρό να πάρς τσι-ζιτάσεις-ιμ*; ‘Μήπως θα περάσεις από το γιατρό να πάρεις τις εξετάσεις μου’. (δ) *Πάτσ-είσι στου μπαχτσέ*; *Να κόψ τσι μιλ’τζάνις*. ‘Μήπως είσαι στο περιβόλι; Να κόψεις και μελιτζάνες’.

Η διαδικασία ήταν εξαιρετικά εύκολη για τους ερωτώμενους πληροφορητές καθώς κρίθηκαν να επιλέξουν ανάμεσα σε δύο δυνατές απαντήσεις του τύπου 'ναι/όχι', οι οποίες δήλωναν τη χρήση ή την άγνοια, αντίστοιχα, του κάθε γλωσσικού φαινομένου. Τα ερωτηματολόγια απαντήθηκαν από έξι άτομα (τρεις γυναίκες και τρεις άνδρες) από κάθε υπό εξέταση περιοχή. Όλοι οι πληροφορητές ήταν άνω των εξήντα ετών, με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και μόνιμοι κάτοικοι των περιοχών, χωρίς να έχουν μετακινηθεί σε άλλη περιοχή, ή/και εκτός Λέσβου τα τελευταία 20 χρόνια.

4. Αποτύπωση φαινομένων στο χάρτη

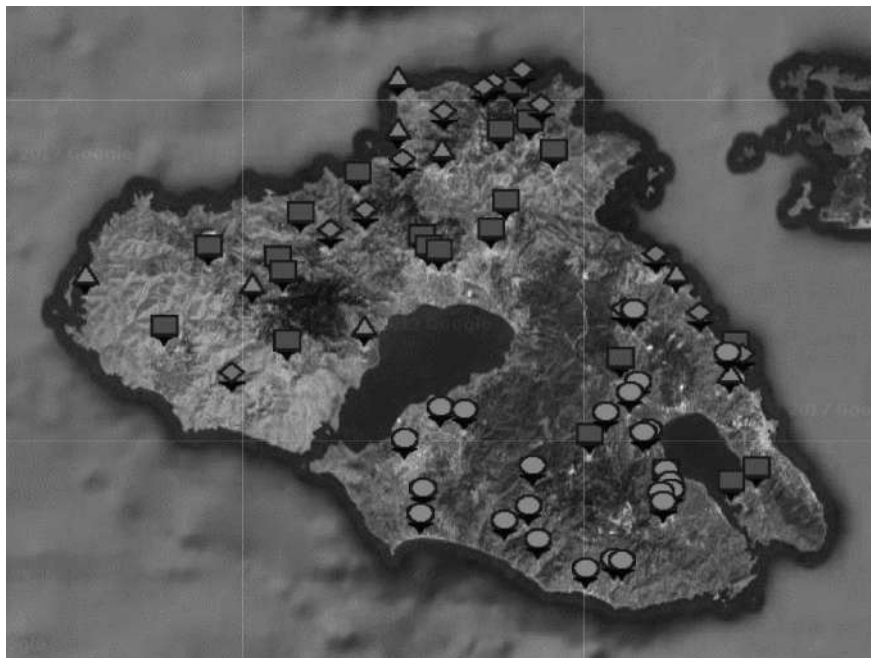
Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το κάθε γλωσσικό φαινόμενο διαθέτει τη δική του διαδικτυακή σελίδα. Εκεί εμφανίζονται τα αποτελέσματα που συγκεντρώθηκαν μέσω των ερωτηματολογίων, τα οποία προηγουμένως είχαν υπολογιστεί σε ποσοστά εμφάνισης επί τοις εκατό (%). Τα ποσοστά αποτυπώνονται στο χάρτη μέσω συμβατικών ενδείξεων.

Πίνακας 3: Η μορφή των ενδείξεων με τις οποίες αποτυπώνονται τα ποσοστά εμφάνισης των εκάστοτε φαινομένων ανά περιοχή.

Σύμβολο	Χρώμα συμβόλου	Ποσοστό (%)
◆	Μπλε	0% - 24%
▲	Κίτρινο	25% - 49%
■	Πράσινο	50% - 74%
●	Κόκκινο	75% - 100%

Μέσω των παραπάνω ενδείξεων, ο επισκέπτης πληροφορείται για την ύπαρξη και την ποσοστιαία εμφάνιση του κάθε φαινομένου ανά περιοχή.

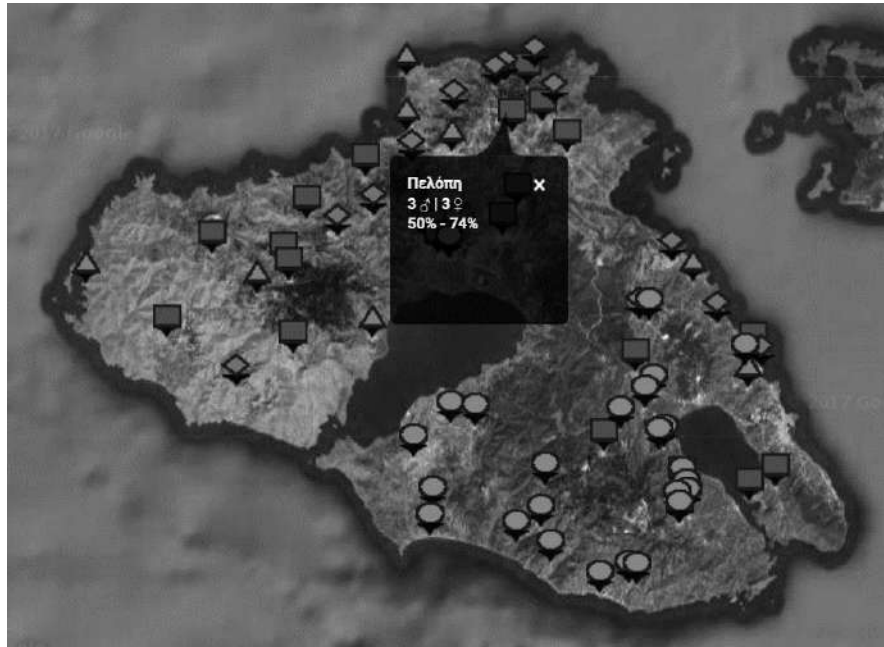
Εικόνα 1: Ποσοστιαία εμφάνιση της κατάληξης *-ουμ* του παρατατικού ανά περιοχή.

Όπως φαίνεται στην εικόνα 1, η χρήση της κατάληξης *-ουμ* του παρατατικού (π.χ. *πλάλουμ* του ρήματος *πλαλώ* 'τρέχω') διαφέρει από περιοχή σε περιοχή. Πιο συγκεκριμένα, φαίνεται να παρουσιάζει υψηλά ποσοστά εμφάνισης (75% - 100%) κυρίως στη νότια Λέσβο

(αποτυπώνεται με κόκκινο κύκλο), ενώ απουσία ή το μικρότερο ποσοστό (ρόμβος χρώματος μπλε) καταγράφεται σε περιοχές που δέχθηκαν πολλούς πρόσφυγες (π.χ. Θερμή) από τα απέναντι μικρασιατικά παράλια το 1922.

Εικόνα 2: Εμφάνιση πληροφοριών σχετικά με την περιοχή, τους πληροφορητές και την ποσοστιαία εμφάνιση της κατάληξης -ουμ του παρατατικού.

Παράλληλα, ο διαλεκτικός χάρτης της Λέσβου δίνει τη δυνατότητα στο χρήστη να πληροφορηθεί σχετικά με τον αριθμό των ομιλητών που έχουν απαντήσει το ερωτηματολόγιο ανά περιοχή. Όπως φαίνεται στην εικόνα 2, στην περιοχή της Πελόπης (βόρεια Λέσβο) έχουν ερωτηθεί έξι άτομα (τρεις άνδρες και τρεις γυναίκες) σχετικά με τη χρήση της κατάληξης -ουμ στον παρατατικό και η ποσοστιαία εμφάνιση του φαινομένου εκεί κυμαίνεται σε ποσοστό 50% - 74% (πράσινο τετράγωνο).

5. Επίλογος

Στη μελέτη αυτή παρουσιάστηκε ο πρώτος και μοναδικός, μέχρι στιγμής, ηλεκτρονικός διαλεκτικός χάρτης στην Ελλάδα, ο χάρτης της Λέσβου. Η υλοποίησή του είναι ένα εξαιρετικά καινοτόμο εγχείρημα για τα ελληνικά δεδομένα το οποίο ευελπιστούμε να δώσει έναυσμα για τη δημιουργία παρόμοιων διαλεκτικών χαρτών και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας.

Όπως αναφέρθηκε, ο ηλεκτρονικός διαλεκτικός χάρτης της Λέσβου περιλαμβάνει συνολικά εβδομήντα μία περιοχές του νησιού, στις οποίες αποτυπώνεται η παρουσία πενήντα τριών γλωσσικών φαινομένων. Τα φαινόμενα είναι κατανεμημένα σε τέσσερα επίπεδα γλωσσολογικής ανάλυσης (μορφολογία, μορφο-σύνταξη, φωνολογία, λεξιλόγιο) και για κάθε ένα από αυτά διατίθεται περιγραφή, ώστε να είναι άμεσα προσβάσιμα τόσο σε διαλεκτόφωνους όσο και σε μη διαλεκτόφωνους χρήστες. Παράλληλα, συνοδεύονται από ηχητικά αρχεία προκειμένου να δίνεται με ακρίβεια η προφορά του υπό εξέταση υλικού. Η παρουσία των γλωσσικών φαινομένων στις διαφορετικές περιοχές διερευνήθηκε μέσω ερωτηματολογίων τα οποία απαντήθηκαν από γηγενείς ομιλητές. Τα αποτελέσματα που συγκεντρώθηκαν από τα ερωτηματολόγια αποτυπώνονται στο χάρτη μέσω συμβατικών ενδείξεων με τις οποίες ο επισκέπτης πληροφορείται την ύπαρξη και την ποσοστιαία εμφάνιση του κάθε φαινομένου ανά περιοχή, ενώ δίνονται και πληροφορίες για το είδος των πληροφορητών.

Ευχαριστίες

Τις ειλικρινείς μας ευχαριστίες απευθύνουμε στη Γενική Γραμματεία Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής (2010-2016), η ευγενής χορηγία της οποίας έκαναν δυνατή την έρευνα και υλοποίηση του διαλεκτικού χάρτη στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος *Καταγραφή, μελέτη και χαρτογράφηση των ιδιωμάτων της Λέσβου* με επιστημονική υπεύθυνη την καθηγήτρια Αγγελική Ράλλη.

Βιβλιογραφία

- Αλεξέλλη, Β. & Ράλλη, Α. (2014) *Ετερόκληση και Παραδειγματική Ομοιομορφία στην Ονοματική Κλίση της Λέσβου και των Κυδωνιών*. Αδημοσίευτη γραπτή παρουσίαση στο 6ο Διεθνές Συνέδριο Νεοελληνικών διαλέκτων και Γλωσσολογικής Θεωρίας, Σεπτέμβριος 25-28, 2014, Πάτρα.
- Αλεξέλλη, Β. (2015) Αναδιάρθρωση Κλιτικών Παραδειγμάτων στην Ονοματική Κλίση της Λέσβου και των Κυδωνιών. Στο *Πρακτικά του 3^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Μεταπτυχιακών Φοιτητών Γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών (PICG3)*, 41-51.
- Αναγνώστου, Σ. (1903) *Λεσβιακά, ήτοι συλλογή λαογραφικών περί Λέσβου πραγματειών*. Αθήνα.
- Atkins, B. T. S. & Rundell, M. (2008) *The Oxford guide to practical lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Bussmann, H. (1996) *Routledge dictionary of language and linguistics*. London & New York: Routledge.
- Chambers, J. K. & Trudgill, P. (1998) *Dialectology*. Cambridge University Press.
- Kretschmer, P. (1905) *Der Heutige Lesbische Dialekt*. Wien: Alfred Holder.
- Κοντοσόπουλος, Ν. Γ. (2008) *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Νέσπορ, Μ. (1999) *Φωνολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Παπαζαχαρίου, Δ., & Αρχάκης, Α. (2003) Εθνογραφικός προσδιορισμός δεδομένων από νεανικές συνομιλίες. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 23: 289-300.
- Ράλλη, Α. (2005) *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ralli, A. (2000) A Feature-based Analysis of Greek Nominal Inflection. *Glossologia* 11-12, 201-228.
- Ράλλη, Α. (2017) *Λεξικό διαλεκτικής ποικιλίας Κυδωνιών, Μοσχονησίων και Βορειοανατολικής Λέσβου*. Αθήνα: Ίδρυμα Ιστορικών Μελετών.
- Σάκκαρης, Γ. (1940) Περί της διαλέκτου των Κυδωνιέων εν συγκρίσει προς τας Λεσβιακάς. *Μικρασιατικά Χρονικά* 3. Αθήνα.
- Stump, G. T. (2006) Heterocclisis and paradigm linkage. *Language* 82(2): 279-322.
- Τζιτζιλής, Χ. (σε προετοιμασία) *Νεοελληνικές διάλεκτοι*. Θεσσαλονίκη.
- Χατζιδάκις, Γ. (1905) *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*. Αθήνα: Σακελλαρίου.